İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Genel Merkezi Galipdede Caddesi Birlik Apt. No: 24/1 Tünel 34420 Beyoğlu İstanbul
Tel: +90 506 858 97 45 e-posta: iktisatdergisi@gmail.com
ISSN 2980-3268

iktisat dergisi®

sayı: 548

kapitalizm, yıkım ve deprem

Foti Benlisoy • Zeynep Beşpınar • Fatma Umut Beşpınar • Seda Yurtcanlı Duymaz • Fuat Ercan Ertan Erol • Pelin Pınar Giritlioğlu • Derya İnce Savaş Karabulut • Esin Köymen • Ezgi İdil Tiryaki

İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'nin hakemli yayın organıdır.

Kurucuları

Nihat Batur, Oktay Emed, Reşat Umur

Sahibi

İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti adına

Yönetim Kurulu Başkanı

Sevil Usanmaz

Genel Yayın Yönetmeni

Özge İzdeş Terkoğlu

Yayın Kurulu

Anıl Aba, Şebnem Arıkboğa, Hikmet Akçiçek, Aylin Aktükün, İlker Aktükün, Serhat Aligil, Murat Birdal, Yasemin Çamur, Ertan Erol, Derya Kömürcü, Deniz Oktay, Sermin Sarıca, Caner Sevindik, Kurtar Tanyılmaz, Özge İzdeş Terkoğlu, Mehmet Türkay, Melda Yaman, Berna Uymaz Yılmaz

Editör Kurulu

Öztin Akgüç, Mehmet Altan, Kaya Ardıç, Cengiz Arın, Taner Berksoy, Birol Çaymaz, Ahmet Haşim Köse, Kuvvet Lordoğlu, Hakan Ongan, İzzeddin Önder, Murat Özyüksel, Ümit Şenesen, Gün Günver Turan, Erinç Yeldan

Yönetim Yeri

Galipdede Cad. Birlik Apt. Nu: 24/1
Tünel 34420 Beyoğlu/İstanbul
Tel:(506) 858 9745

E-Posta

iktisatdergisi@gmail.com

Yayın Türü

Ulusal Hakemli Yayın

Abonelik Koşulları

Ücretsiz Dijital Kayıt

*Hakemli dergi kuralları iktisatdergisi.org sayfasındadır.

İçindekiler **Haziran 2025**

Editörden……2

Yuvarlak Masa | Kapitalizm, Yıkım ve Deprem…….……3-26

Foti Benlisoy, Ertan Erol, Savaş Karabulut, Esin Köymen

Yaşanan Depremden Yaşanacak Depreme Kamusunu Kaybetmiş Devlet……27-62

Fuat Ercan

Enerji Projeleriyle Yerinden Edilmeler ve Sosyal Kabul İlişkisinde Ekolojik Yıkım……..63-85

Derya İnce

6 Şubat Depremleri Sonrası Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Afet ve Ekonomik İyilik Hali Üzerine Bir Tartışma……..86-117

Zeynep Beşpınar, Fatma Umut Beşpınar

Afet Odaklı Kentsel Dönüşüm Politika ve Hukukunun Kentsel Dirençliliğe Etkisi: İstanbul'a Bir Bakış……118-143

Pelin Pınar Giritlioğlu

Afetlere Etkili Hazırlıkta Çevresel Bilgilenme Hakkının Önemi: Olası İstanbul Depremi ve Acil Toplanma Alanları Üzerinden Bir Değerlendirme……144-174

Seda Yurtcanlı Duymaz, Ezgi İdil Tiryaki

editörden

Bu sayımızı, iki yıl önce yaşanan ve on binlerce insanın yaşamını altüst eden 6 Şubat depremlerinin ardından ve yaklaşmakta olan büyük İstanbul depremi ihtimali gölgesinde hazırladık. Başlıktaki üç kelime – *Kapitalizm, Yıkım ve Kriz* – sadece bu felaketleri değil, onları hazırlayan yapısal dinamikleri ve sonrasında yaşanan siyasi-ekonomik çöküşleri de tartışmayı amaçlayan bir düşünsel çerçeveyi yansıtıyor.

Bugünü tartışırken sıklıkla dile getirilen çoklu kriz kavramı bu sayımızın zeminini tarif ediyor. Bu anlamda içinde bulunduğumuz kriz, yalnızca ekonomik kriz ile sınırlı bir olgu olarak değil; toplumsal yeniden üretim krizinden mekânsal tahakküme, ekolojik yıkımdan afet yönetimi pratiklerine kadar genişleyen çok katmanlı bir çoklu kriz yapısı olarak ele alınıyor. Afetlere sadece jeolojik değil, aynı zamanda siyasal, iktisadi ve toplumsal bir olgu olarak yaklaşmak zorundayız. Çünkü yıkım, yer kabuğundaki kırıklardan değil; kar odaklı yapılaşmadan, kamusal sorumlulukların yerine getirilmesindeki boşluklardan, ve toplumun en kırılgan kesimlerini görmezden gelen politikalardan kaynaklanmakta. "Afet"lerin sınıfsal, mekansal ve toplumsal eşitsizliklerle ilişkisini ve bu eşitsizliklerin derinleşmesindeki rolünü görmek ise bu döngüyü kırmanın birinci adımı.

Özel sayımızda yer alan makaleler ve yuvarlak masa tartışması , bir felaket muhasebesinin ötesinde aynı zamanda "başka bir gelecek mümkün mü?" sorusunun arayışıdır. Bu nedenle sadece geçmişe değil, geleceğe de yönelik makaleler ve tartışma, felaketleri "doğal" olmaktan çıkaran yapısal gerçekliğe, göz göre göre gelen yıkımlara ve ardından gelen derin toplumsal sonuçlara ışık tutmayı amaçlıyor. Dirençli kentler, adil dönüşüm politikaları ve gerçek anlamda kamucu bir afet yönetimi tahayyülü üzerinde duruyor.

KAPİTALİZM, YIKIM VE DEPREM

YUVARLAK MASA TOPLANTISI

ertan erol - Öncelikle İktisat Dergisi'nin *"Kapitalizm, Yıkım ve Deprem"* başlıklı sayısının yuvarlak masasına hoş geldiniz. Bu toplantıda yeni sayımızla ilgili çalışmalardan yola çıkarak genelden daha güncele doğru bir tartışma gerçekleştirmeyi düşünüyoruz.

Başlangıç sözü olarak şöyle bir şey söylemek mümkün: İklim değişikliğinin geleceğe tahvil edilen ve büyük umutlarla serbest piyasanın kendi koşulları içerisinde çözülebileceği düşünülen, kapitalizmin kendi içerisinde barışçıl biçimde çözebileceği düşünülen ekolojik yıkım gibi sonuçları o çok beklediğimiz 2050'ler değil, daha yakın bir dönemde güncel bir biçimde, somut biçimde gördüğümüz ekolojik yıkım, deprem, yoksulluk, salgın hastalıklar ya da yangınlar gibi çok somut sonuçları bugün oluyor. Bu bağlamda bu çoklu kriz üzerine kapitalizmin geleceği üzerine fikirlerinizi, görüşlerinizi almak istiyoruz. Esin Hocam, sizden başlayalım.

esin köymen - Nereden başlayalım?.. Tabii alanım mimarlık, kentleşme politikaları. Dolayısıyla kapitalizmin kendi yarattığı krizlerden ne kadar mahir bir biçimde çıktığını söyleyerek başlayayım. Ama uygulanan kentsel ya da kırsal alanda uygulanan bütün politikaların sonucu bir tüketim sistemi üzerinden kurgulanılıyor. Belki de bunun kökeninde 1995 yılında Hizmet Ticareti Genel Anlaşması'yla başlayan süreç ve her şeyin bir hizmet, dolayısıyla hizmetin de alınır satılır bir haline gelmesi durumu var. Kent mekanlarında da böyle bir süreç kendi kendine gitmeye başladı.

Yürütücüleri anlamında Türkiye açısından baktığımızda bu 1980'li yıllar, yani 1980 Darbesi arkasından gelen bütün politikacıların uygulamaları zaten bu sürecin bir devamı şeklinde ama son 20 yıldır kent mekanları üzerinden kendisini yeniden var eden, bütün ekonomik döngüsünü de bu mekanların yıkılıp yeniden yapılması, bütün afetleri de bunun bir nimeti gibi görme durumu da var ne yazık ki… O yüzden 1999 depremi ve sonrası gelişmelerde, planlama birimi açısından da, kentleşme politikaları açısından da sürdürülen bütünlük görüyoruz. Bu durum sonuç itibariyle çok değişik şeyler getirmemesine rağmen içerik itibariyle aynı şeyleri yaptı.

2005'te, Uluslararası Mimarlar Birliğinin Kongresi İstanbul'da yapılmıştı. Dünyanın sayılı mimarları gelmişti. Bunun mesela İstanbul üzerindeki etkileri şöyle oldu: 1999 depreminden sonra her gelen mimar şurada şunu yaptığımızda kent mekanları daha sağlıklı hale gelecektir gibi uygulamalara yöneldi. Bütüncül bir planlama ve yaşam alanı tasarlamak yerine, planlama birimi gayrimenkul firmalarının elinde speküle edilen bir döngünün içerisine girmeye başladı. Ve ayrıca meslek odaları

üzerinden yürütülen özellikle hukuk mücadelelerinde kısmen yenilgiyle sonlanan sonuçlar aldıklarına erken ayıldılar. Örneğin 2005'te, Uluslararası Gayrimenkul Fuarı'nda dönemin belediye başkanı Kadir Topbaş'ın yapılacağını açıkladığı projeleri Radikal gazetesinden öğrenmiştik. Pazarlananlar Galataport, Haydarpaşaport, Trump Tower gibi bütün projelerdi. Oysa kıyılar Anayasaya göre halkın eşit kullanımına açık kullanılması, kapatılmaması, özelleştirilmemesi gereken alanlardı. Ama sanki o yasal sisteme uygunmuş gibi davranıp, onun üzerinden geliştirilen projeler üzerinden bir uygulama sürecine geçildi. 2018'de ise artık her şeye böyle tek kişinin karar verebildiği, kanun hükmünde kararnamelerle, cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle yönetilen bir ülke haline gelince bu sistem onlar

açısından çok kolaylaştı, bizim açımızdan zorlaştı.

Meclisin karar verme sürecinden öte başka bir şeyden bahsediyoruz. Her sabah Cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle kent mekanları yeniden yeniden şekillenir oldu. Her şeyi paraya tahvil edebilmenin en kolay yolu, yöntemi de Maden Yasası'nda yapılan değişikliklerle oldu. Uluslararası ve ulusal büyük ölçekteki şirketlerin de yer aldığı, hatta iktidara yakınlığın öne çıktığı bir süreçte kent mekanlarının tümünün sömürülerek yeniden bir ekonomik döngü nasıl oluşturulabilir şeklinde çok hızlı gelişen bir sistem ortaya çıktı.

Çevre Şehircilik Bakanlığı 2012'de kurulduktan sonra çevre planlama yetkisi neredeyse tamamen yerel yönetimlerden bu bakanlığa geçti ve şöyle bir durum da oluştu: Hem Özelleştirme İdaresi hem Çevre Şehircilik Bakanlığı plan yapabilir duruma geldi. Toplu Konut İdaresi de bu sürecin önemli bir

parçası oldu. Emlak Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı da bu sürecin tamamında araziler üzerine spekülasyon yaratan bir yapıya dönüştü. Hatta hazine arazilerinin planlama süreci için doğrudan doğruya TOKİ ve Bakanlıkla ilişki kuran bir yapı haline geldi. Dolayısıyla biz; meslek odaları olarak bu çoklu organizasyona karşı savaşır durumda olan yapılar haline gelmeye başladık. Bu nedenle meslek odalarının varlıklarıyla ilgili sorunlar tartışılmaya başlandı hükümet gündeminde. 2008'de Devlet Denetleme Kurumu önce meslek odalarını denetlemek üzere raporlar hazırladı. Sonra TMMOB, Tabipler Odası, Baro gibi yapıların yetkilerini tırpanlayabilmek için düzenlemelere girişildi. Örneğin İmar Yönetmeliğini değiştirmeye kalkıştılar.

Ancak 2013 yılındaki Gezi ise önemli bir kırılma noktasıdır. Orası kent mekanları üzerinden bütün bu baskıcı politikalara karşı duruşu ortaya koyan, herkesin kendini ifade ettiği özel alanına dair müdahaleleri reddettiği, yaşam alanına dair müdahaleleri de reddettiği bir süreç oldu. Ama bu aynı zamanda iktidarın hem yağmalamayı hem baskıcı durumu daha çok artırdığı bir noktaya da evrildi. İşte tutuklamaların ötesinde artık her söz söyleyenin eleştirildiği, çok ciddi bir şekilde eleştirildiği, Dışişleri Bakanlığı'ndan artık doğrudan doğruya bireylere neredeyse yanıt verdiği bir sistem haline gelmeye başladı.

Bunların yanında, örneğin 2005'te 5366 sayılı yasayla yıpranan tarihi dokularla ilgili bir düzenleme yaptılar. İktidar homojen yapıları dağıtmaya başladı kent mekânı üzerinde. İşte Sulukule'deki davranış biçimi Roman kültürün üzerine bir baskıcı tutumdu. Sulukule'de en nihayetinde bugün orada yapılan bütün acele kamulaştırmalardan alın da yenileme alanı ilan edildikten sonraki sürece kadar burada yaptığı iş doğrudan doğruya bir kültürü ortadan kaldırmak oldu. Bugün Sulukule'de bir aile yaşıyor yeni yapılan dönüşüm projelerinin olduğu alanda. Fener-Balat, Ayvansaray'da da aynı şeyleri yaptılar. Tarlabaşı çok kritik bir çalışma alanı onlar için, orada aynı şeyleri yaptılar ve 'depremlere karşı hazırlıklı hale getiriyoruz' dediler. Bunun doğru olmadığını elbette biliyorduk. Açtığımız davalar en nihayetinde yargı süreçleri çok uzun sürdüğü için kazanımlarla sonuçlansa bile oradaki bütün kültürel doku, tarihi doku ve insan dokusu elbette değişti. Bunları TOKİ ile paslaşarak yaptılar. Çünkü orada yaşayanları TOKİ'nin bloklarına sürdüler. Bugün bu durum, 6-7 Şubat depremlerinden sonra Antakya bölgesinde çok karşımıza çıkıyor. Depremden sonra o bölgelerde yaptığımız çalışmalarla iki rapor hazırladık. O raporların ikincisi özellikle çok kritikti. Hem yapılan yapıların seçildiği alanları hem 153 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle orada her türlü yasal mevzuattan bağımsız işleyişin planlama, ruhsatlama ve denetleme sürecini çok tartıştık. İşte denetimsiz yapılar, malzemenin kalitesizliği, inşaat sürecinde bunların sağlıklı bir şekilde kontrol edilmediği yönünde ve bütün bunlara baktığımızda yapılan şeyler ve bu aradaki yasal düzenlemeler deprem gerekçe gösterilse de homojen yapıların dağıtılmasıydı.

2012'de çıkartılan 6306 sayılı Yasa da kent yoksullarını yaşadıkları yerden sürmeye başladı. O yüzden bir soylulaştırma, filan derken kent mekanları bayağı bir sınıf çatışmasının mekânı haline dönmüştür diye tariflemiştik o dönem. Çünkü kentin içerisinde doğrudan doğruya işçilerin emek verdikleri, çalıştıkları fabrika alanları, bu fabrika alanları kapatıldıktan sonra özelleştirmeye konu edildi oldu ve büyük rezidanslara, plazalara yerlerini bıraktılar, ama o fabrikada çalışan işçilerin kurduğu o işçi mahalleleri, gecekondu mahallesi denilen mahalleler üzerindeki saldırılar bu sefer hani onların çalışma alanları önce gitti, sonra da kendi yaşadıkları dokulara 6306'yla müdahale edilmeye başlandı. Çok başarılı olamadığı yerler var ama çok ciddi bir polis gücünü de kullanarak hani şimdi hâlâ devam eden süreçler var.

ertan erol - Aynı şey kamu hastaneleri, kamu üniversiteleri ya da askeri alanlar için de söylemek mümkün mü?

esin köymen - Mümkün, çünkü 1995'teki Hizmet Ticareti Anlaşması özelleştirilecek bütün sistemi sayarken eğitim ve sağlık önemliydi. Eğitim ve sağlığın özelleştirilmesi, hatta bu iktidarın en yakınındakilerin, işte Sağlık Bakanının hastane zinciri olması, Turizm Bakanının otel zinciri olması zaten bu sürecin bir sonucu. Bu ekonomik döngünün bir parçası oldular ve en nihayetinde devlet bir miktar da şirket gibi yönetilmeye başlandı. Bu noktada şehir hastanelerinin yarattığı bir başka sıkıntıya da dikkat çekeyim. Onların yapıldığı alanın belli bir kilometre çevresinde kamusal hizmet veren hastane olamıyor. Ama insanların oraya gideceği ekonomik gücü yok. Dolayısıyla sağlık hizmeti devletin karşılaması gereken bir hizmet değil de sizin maddi gücünüze göre satın almanız gereken bir hizmet gibi görünmeye başladı. Eğitim de turizm de böyle. O yüzden hastane, eğitim ve hatta her yerin turizme tahvil edilmesi ve turizmden bir gelir elde etme durumu mekanizmanın kendisini de başka türlü bir hale getirdi. O kendi içerisinde yeni bir zengin zümre de yarattı.

6306 sayılı Yasa'ya dönersek onda öncesinden de bahsetmek gerekiyor. 126 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 153 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile yeni adıyla Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'na bağlı, özel bütçeli bir Kentsel Dönüşüm Başkanlığı da kuruldu. Buranın yapısı ilginç. Çünkü burayla ilgili düzenlemede şöyle deniyor: *"Afetlerle ilgili dışarıdan gelen bütün hibe,*

krediler Kentsel Dönüşüm Başkanlığına gelir." Kredi alırsanız o krediler Kentsel Dönüşüm Başkanlığında toplanır. Afetlerle ilgili topladığınız her türlü vergi Kentsel Dönüşüm Başkanlığında. Bu yapı Türkiye Varlık Fonu gibi böyle bir sepetin içerisine atılan ve kontrol edilemeyen, şirket kuran, şirketlere ortak olan bir yapı. Dolayısıyla bu başkanlık kritik bir öneme sahip ve bundan sonraki süreçlerde en çok duyacağımız kurum olacak. Çünkü 6306'da yapılan değişiklikle Kentsel Dönüşüm Başkanlığına verilen yetkiler arasında 5366'yı uygulamak, Belediye Kanunu 5393'ün 73. maddesini uygulamak, 6306'yı uygulamak, onların mevzuatlarını hazırlamak var. Yani 1999 depreminden sonra kent mekanlarına ve yaşayanlar üzerinden baskı olarak kurdukları bütün bu mekanizmaların mevzuatını ve işleyişini Kentsel Dönüşüm Başkanlığına bıraktılar. Arkasından da kalktılar, bir torba yasayla 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanunda değişiklik yaptılar.

Buradaki değişiklikte de en kritik önemli şey rezerv yapı alanı denilen tanımı değiştirmek. Çünkü rezerv yapı alanını daha önceki yasal düzenlemede yeni yapı yapılmak üzere kentteki riskli alanları, işte buradaki riskli alanları boşaltacağız, burada yapılaşmaya açacağız yeni bir alanı, buradaki insanları da buraya taşıyacağız. Şimdi ilk örneği neydi? 2012 Kanal İstanbul rezerv yapı alanı…

ertan erol - Oraya girmeden önce bu konu üzerinden devam edelim. Şöyle bir şey söylemek mümkün mü sizin söylediklerinizin üzerine? Devlet aygıtının mimarisinde önemli bir dönüşüm görüyoruz. Şirketleşme, şirket haline gelme, hızlı kararlar alınabilmesi gibi ve bu yapılırken tabii ki kapitalist birikimin gereklilikleri paralelinde yapılıyor.

esin köymen - Başkanlık sistemiyle de çok kolaylaştığını söylemek lazım.

ertan erol - Başkanlık sistemindeki dönüşümü de örnek gösterebiliriz. Bu açıda afetlerin çok kullanışlı bir yapısı var diyebilir miyiz Savaş Hocam?

savaş karabulut - Teşekkür ederim.

Bu konuda bir neden-sonuç ilişkisi var. Mesela, önce kentsel yenileme mi, afet mi gelmesi gerekiyor? Afetten sonra mı kentsel yenileme yapacaksınız, yoksa kentsel yenilemeden önce mi afet olması gerekiyor? Bunlar önemli tartışmalar.

Türkiye'de ya da gelişmekte olan ülkelerde uygulanan kentsel yenileme kavramı daha çok afet temelli gidiyor. Ama normalde Avrupa, ABD, Çin'de literatürü taradığınızda, yayınlarda kentin dokusunu daha iyi yaşanabilir, sürdürülebilir kılmak, yapılaşmayı daha nasıl yaşanabilir hale getirebiliriz konusu öne çıkıyor. Çünkü orada mekanları nasıl kontrol altına alabiliriz ve daha geçmiş teknolojiyle birlikte insanların refahına sunabiliriz konusu konuşuluyor. Ülkemizde ise özellikle devlet aygıtının kamusal sorumluluğunu yerine getirmemesinden doğru sorumluluğunu bildiği ama sorumluluğu yerine

getirmek istemediği bir yerden bakıyoruz. Şunu demek istiyorum: İşte selzede, depremzede, afetzede diyoruz ya da yağmurzede oluyorlar, fakat hiçbiri 'zade' olmuyor. Bu 'zede' olanlar yüzünden birileri 'zade' ediliyor, ilişki oradan… Yani kapitalizmin tüm dünya halkı üzerindeki tahakkümü devam ediyor. Kapitalizmin temel ilkesi arz-talep ilişkisiydi. Arz ve talep edilecek meta değişiyor sadece ya da kapitalizmde bizim veya sosyalistlerin durduğu yer de sınıf çatışmasıydı, emek-sermaye arasındaki büyük kavgaydı. Kapitalizm içerisinde örnek sermaye kavgasının da çatışmasının da şekli ülkeden ülkeye, zamandan zamana veya mekândan mekâna değişiyor. Mekân şimdi mesela, kent, Esin Hocamın söylediği gibi mekân üzerinde bir kavga var bugün. Küresel Covid-19 sürecinde salgınlar üzerinde sağlık sektöründe bir pazar vardı. Savaşlar sırasında SİHA üzerine… Yani sadece araç

değişiyor. O yüzden bütün bu krizi yaratan sistemin kendisi, kapitalizmin kendisi, sonlandıracak olan da sosyalistler. Çünkü kapitalist yaşam emek-sermaye üzerindeki çelişki devam ettiği sürece kapitalizm sadece bukalemun gibi şekil değiştiriyor ve o şekil yine insanları yine ayakta uyutuyor. O yüzden mesela, yağmurun yağması nedeniyle sorunumuz şu oluyor genellikle: Yağmur bir afet midir?

Şehirleşmeyi bu şekilde, dere yataklarına yaparsanız, yamaçlara konutlar yaparsanız, barajları direkt kentlerin yanına kurarsanız, denize kıyı alanlarda dolgu alanları yaratır ve oraya yeni yerleşim alanları inşa ederseniz, Kanal İstanbul gibi projeleri çıkarırsanız, onun çevresindeki alanların olası deprem sırasında yaşayacağı tahribatı bildiğiniz halde bunu göze alırsanız tabii sel, yağmur yağdığında o kentler içerisindeki dere yatakları taşar ve onlar bir şey yapar. Yani selzede yaratır, su baskınları olur ya da ülkemizde Doğu Anadolu'da kar yağar.

Herkes bilir, dağlar vardır, Afrika uzanan… Orası ülkemizdeki o deprem oluşumunu üreten fay hatlarını, fay zonunu üreten sistemin kendisi. Çok yüksek dağlar var, rakımlar var. Kar yağdığında çığ olabilir. Evet, olur, ama soru şu: Oraya yerleşim yapacak mısınız, fay hatlarının çevresine yerleşim alanı kuracak mısınız, kurarsanız hangi tür önlemleri alacaksınız. O yüzden bunlar tehlike, yani depremin kendisi bir tehlike, selin kendisi bir tehlike. Kar yağması bir tehlike, bunun afete dönüşmesi ve zedeler üretmesi tamamen devlet aygıtını içeren kapitalizmin kendisi. Kapitalizm devletçi meşru güç kullanan organ olarak tanınıyor. Mahallelerdeki saldırılarda polis gücünün nerede ne zaman kullanılacağı gibi ya da fabrikalarda emek sömürüsüne maruz kalan insanlar ya da mesela, Hatay'da

zeytinlik alanlara yapılan saldırılardan dolayı kentte yaşayan insanların, kentin asıl sahiplerinin karşı duruşunda nasıl cezalandırıldığı gibi.

İnsanlar 6 Şubat'ta meydana gelen deprem sonrası konutlarını bekliyor. Ülkeyi yöneten iktidar ve onun temsilcisi Recep Tayyip Erdoğan çıkıp *"bir senede konutları yapacağız"* der, fakat durum ortadadır. Yine, iki büyük depremden sonra hemen tanımı şu olmuştu: *"Asrın felaketi."* Biz de tersten şu tanımı yaptık: Asrın suçluları. Evet, asrın felaketi değil, aslında asrın suçluları var. Çünkü alınması gereken önlemleri almayan, doğal bir tehlikeyi afete dönüştürenler kırda veya kentte yaşayan sakinler, emekçiler değil. Bununla ilgili önlemleri, tedbirleri almayanlar. Çünkü formülümüz çok net: Risk eşittir, yani afet eşittir tehlike çarpı hasar görebilirlik. Tehlike olayın kendisi, eğer hasar görebilirliği sıfır yaparsanız ortada risk ve afet olmaz. Hasar görebilirliği önlemek ne demek? O olaya karşı önceden önlemler almak, tedbirler almaktır. Kıyı alanlarını, dolgu alanlarını yerleşime açmamak veya dere yataklarının kenarına açmamak ya da heyelan alanlarının olduğu yerlere önlemler almaktır. Bunları mühendislik açısından sıralayabiliriz. Bu önlemleri alması gereken halk da değil, halk oturduğu yapının, yani evinin altından fay geçtiğini bilmez. Halk oturduğu alanın olduğu yerde yamaç kenarına oturur ve orada manzara seyretmeyi bilir, ama onun bir gün karşına heyelan olarak gelip gelmeyeceğini bilmez ya da dere kenarında otururken dere kenarında suyun akmasını ya da balık tutmasını veya onun kıyısını seyretmeyi sever, ama onun bir gün taşacağının farkına varmaz ki! Bu günümüzde küresel iklim değişikliği diye ortaya sıkıştırılan, aslında kapitalizmin kendi yarattığı bir süreç. Bugün birçok akademik yayında dünyanın yer manyetik alanının yavaşlaması tartışılıyor ve bunun tarihi öne çekiliyor. Ne demek bu? Manyetik alan yavaşlaması demek dünyada hayatın sonlanması demek. Yerin dönmesi yavaşlarsa yerin dışındaki kalkan ortadan kalkar ve güneşten inen bütün zararlı partiküller atmosfere iner ve nötron bombardımanı oluşur. Bu mutasyon ve ölüm demek, aşırı radyasyona maruz kalmak demek. Hatta Kovid sürecinde yapılan bilimsel yayınlarda şu söylenmişti: Acaba bunun nedeni yer manyetik alanlarının yavaşlaması mı?

Şimdi, afetler konusunda bu ülke 1939 depremini milat edindi. O dönemde de milat edinmişti. Ama sonuçlar ortada. 1923'ten günümüze kadar hangi iktidar döneminde ne kadar insan ölmüş? Mesela, hangi iktidarı suçlayacağız? İşte Halk Partisini mi suçlayacağız, Demokrat Partiyi mi suçlayacağız, işte milliyetçi cephe hükümetlerini mi suçlayacağız, CHP, SHP iktidarını mı, neyi suçlayacağız biz, Tayyip Erdoğan'ı mı suçlayacağız? Baktığınızda en ölüm deprem 1939 depremiydi. Ama bugün 6 Şubat 2023 depremlerinin sonuçlarını görüyoruz. Hâlâ resmi yıkım rakamları ve ağır hasarlı binalar belli değil, hâlâ kaç kişinin hayatını kaybettiği belli değil, hâlâ kaç kişinin kayıp olduğu belli değil.

O yüzden bu birçok iktidar ilgilendiren bir süreç. 1970'lerde, 1975'te yayınlanan İmar Yönetmeliği sonrası yapılmış binalar, işte 1950'lerde briket betonarme denilen malzemenin inşaattaki

yönetmeliğiyle ilgili mesela, sonra 1995'te deprem bölgeleri haritası oluşturulması, 2007-2008'de revize edilmesi ve en son 2019'da yürürlüğe giren Türkiye yeni İmar Yönetmeliği var. 18 Mart 2018'de yayınlandı, 2019'da yürürlüğe girdi. Şu anda deprem bölgelerinde yapılan yeni yapılar işte bu yönetmeliğe göre yapılıyor. Fakat şunu biliyoruz: Bu yönetmelikte Türkiye'nin tüm sathında tanımlanan binaya gelecek kuvvet dediğiniz pik yer ivmesi denilen değerler Hatay ve Sinop'ta 6'ydı, fakat bir baktık, deprem kayıtlarında mevcut deprem 2.4 çıktı. Yer çekimi ivmesinin iki katına çıktı. Tasarım spektrumlarına inşaat mühendisleri, mimarlar proje hazırlarlar, verirler inşaat mühendislerine, inşaat mühendisleri de zemin parametrelerini alarak, işte biz zemin parametre veriyoruz jeofizik mühendisleri olarak, değerler o da tutmadı.

ertan erol - Bu yeni yönetmeliğin Türkiye'nin koşullarına, afet koşullarına uymadığını mı söylüyorsunuz?

savaş karabulut - Aynen, işte onun da çıktısı mesela, her büyük deprem sonrası mutlaka deprem yönetmelikleri revize edilir. İşin garip tarafı Türkiye'de 2018 yılında Resmî Gazete'de Türkiye Afet Müdahale Planı yayınlandı, değil mi? Türkiye Afet Müdahale Planı 65 sayfalık doküman, afete nasıl müdahale edecekleri, hepsi orada yazıyor. Ne yazıyor? Mesela, hep konuştuk asker ne zaman sokağa çıkar? Asker o yönetmelik ne zaman sokağa çıkar yazıyor mu? Birinci seviye alarm nedir, dördüncü seviye alarm nedir, hepsi yazıyor. Fakat hükümet tek adam sisteminin her şeye tek bir kişinin karar verdiği bir noktada kaymakamı da belediye başkanı da valisi de ordu komutanı da hatta kolordu komutanı da elini ayağını bağlar, bize birisi görev versin de çıkalım, bir şey yaparsak başımıza iş alırız dedi. Hatırlarsanız Adıyaman Valisi çıktı, bizim burasında hiçbir şey yok, her şey güllük gülistanlık devam ediyor dediler ve yine hatırlayın, 17 Ağustos 19999 depreminden üç gün sonra afet bölgesine aktılar ve burada 20 gün oldu, insanlar orada hiçbir şekilde bir devlet gücünü göremediler. Şimdi rakam o kadar garip ki Türk Mühendis Mimar Odaları Birliğinin hazırladığı bir rapor var ve Çevre Şehircilik Bakanlığı'nda bu 6 Şubat depremleriyle ilgili raporları var. Ayrıca Türkiye afet müdahale planı hazırlandıktan sonra il risk azaltma eylem planları da hazırlanır. Bunlar 81 il için ayrı ayrı o ilin riskinin, her türlü risk, deprem dışındaki risklerin azaltılmasını içerir. İlk toplantının yapıldığı yer Kahramanmaraş. Oysa deprem sonrası *"Biz bilmiyorduk burada deprem olacağını"* dediler, 500 yıldan beri deprem bekleyen bir yer için… Bu yüzden bütün bu ölümlerin hepsinin kasıtlı olarak yapıldığını düşünüyorum. İşte biraz ceza hukukundan öğrendiğim kadarıyla söyleyeyim, Türk ceza hukukunda bilinçli, kasıtlı taksirli suçlar tanımlanır. Kasıtlı olarak yapıyorsanız bunun bir cezası var. Fakat bugün o dönem iktidarda bulunan hiç kimsenin istifa ettiğini duymuyoruz. Sorumluluk alan bir siyasi iktidar yok. Her türlü olayda siyasi iktidar açısından kim varsa olsun o yüzden ve aslında bir şekilde bu ölümler yine şunu yaptı: Konuşmamın başında söylediğim gibi birileri yine 'zede' oldu, birileri şu anda

yapılan ihlallerle 'zade' ediyorlar. Çünkü kapitalizm bugün bizim gibi ülkelerde, potansiyel deprem tehlikesi yüksek olan ülkelerde kentsel yenileme kavramının işte afete maruz alan olarak tanımlama işlevini aslında afete neden maruz bırakıyorsunuz sorusuyla karşıdan cevaplamak gerekiyor. O yüzden hep söylerim, depremler sırasında ölenler ezilenler, yani hayatta emek sömürüsüyle ezilen insanlar yine yapıların altında ezilerek ölüyorlar. Ezme ilişkisi devam ediyor, kapitalizm sadece o emek-sermaye çelişkisi içerisinde, arz-talep ilişkisi içerisinde hep konut stokundaki talebi karşılayacak arzı sunuyor. Bu da bir şey, o yüzden temel çelişki kapitalizmin kendi varlığı, kapitalizmin varlığına son verilmediği sürece sağlıkta da çocuk işçilikte de kent afetlerinde de su sorununda da enflasyon, ileride hava sorunu yaşayacağız, hava da satacaklar bize, yani havagazı değil, hava satacaklar bize, o zaman da bu sorunu yaşarız. O yüzden kapitalizmin varlığı insanlık için büyük tehdit, bu tehdit ortadan kalkmadığı sürece bitmez ve insanların günümüzde kendi topraklarımızda samimi konuşmak gerekirse, en büyük sorunları mülkiyet sorunudur. Kendilerinin değil, kendilerinin çocuklarına değil, torunlarına, torunlarının torunlarına bırakacak arsa ve mülkiyetler alıyor. Geçen katıldığım bir fuarda şunu sordum: Kendi mülkiyetinizi verir misiniz? Vermezseniz sosyalizm geldiğinde biz zaten alacağız, kamulaştıracağız. Sermayenin, yani kapitalizmin doğasına son verince bütün üretim araçlarına, üretim girişine biz sahip çıkacağız. Çünkü üretim araçları el değiştirecek, sınıfın eline geçecek. Kent de o şekilde mesela, *"Devlet ve Devrim"* kitabında Lenin'in kent sorunu üzerine Engels'in yazıları var. Küçük bir yazı, ama o konut sorununu nasıl çözeceğine dair çok küçük bir paragrafta planlaması var. Üretim araçları ve konutlara el konulacak ve şimdi baktığınızda bölge için kreatif çözüm mesela, İstanbul'da, Türkiye'nin her yerinde çok ciddi bir şekilde konut stoku var. Yabancılara konut satışının yasaklanması sorunu mesela, bilmiyorum mesela, göçmenlik sorunu biraz sonra Foti Hocam daha teorik bir şeye girer, ama göçmen sorunu var. Mesela, savaş çıkarıldı. Kapitalizmin yine bir krizi, kapitalizm kendi krizini aşmak için savaşlar çıkarır. Birinci ya da İkinci Dünya Savaşları, Ukrayna Savaşları, Filistin'e yapılan müdahalelerde o silah ambargosu, kriz çözme işi bu şekilde gidiyor ve Türkiye herkes şunu biliyor: Türkiye bir cephe… O yüzden bizim temel olarak konut sorunu, mülkiyet sorunu çözmek için yapacağımız aslında çok şey yok. Doğrudan kapitalizmin varlığına son vermek gerekli. Bu varlığa son vermediğimiz sürece depremler, tehlikeler afete dönüşecek ve insanlar ölmeye devam edecek. Teşekkür ederim.

ertan erol - Bu konut mevzusu üzerinden Türkiye günceline yaklaşabiliriz. Türkiye'deki dönüşümle küresel trendler arasında ne kadar bir bağlantı var ne kadar bir farklı yakınsamalar ya da ayrıksamalar var?

foti benlisoy - Şöyle bir algı hâkim Türkiye'de çoğu zaman: Mesela, bu karşı karşıya kaldığımız deprem felaketinde oluşan yıkımın nedeni, işte Türkiye'de bir geri kalmış kapitalizmin, ahşap-çavuş

kapitalizminin bir tür istisnai koşulların olağanüstü durumların olmasından kaynaklı, çok amiyane tabirle herkes Mersin'e gidiyorken bizim tersine gidiyor olmamızdan kaynaklı bir felaket olduğuna dair bir kanaat var. Çok hâkim bir kanaat, bu yanlış tabii. Aslında herkes ya Mersin'e ya da tersine gitmekte. Tabii ki Türkiye'nin uluslararası işbölümünde tuttuğu pozisyonla alakalı farklılıklar var ama esas itibariyle temel dinamikler benzer. Çünkü aynı dünya zamanı içerisindeyiz. O da en başta bu çoklu krizle ilgili. Bu son zamanlarda çok gündemde. Üç temel parametre şeklinde ifade edebiliriz: Biri uluslararası sistemin giderek daha rekabetçileşmesi ve askerileşmesi. Jeopolitik bir tektonik kaymayla karşı karşıyayız. Bir diğeri uluslararası sistemin batısızlaşması diyelim ya da bir küresel hegemon güç olarak ABD'nin günlük agresif bir dille emperyalist sistemli bir hegemonya bunalımıyla karşı karşıyayız. Küresel hegemon güç geriliyor, onun yerini dolduracak tam anlamıyla dolduracak yani o siyasi kapasitesiyle, askeri kapasitesiyle, diplomatik kapasitesiyle, iktisadi gücüyle, falan filan, kültürel gücüyle, etkisiyle bir güç henüz temayüz etmiş değil. Adaylar var, biri Çin kuşkusuz, ama bu süreç böyle bir kendiliğinden şekillenmeyecek. Kendiliğinden evrimsel doğrusal bir süreç içerisinde işte dünyanın bugünkü Manchester'ı olan kişinin ekonomik gücünün arta arta bir gün yeni küresel hegemon güç olmasıyla karşı karşıya kalmayacağız. Bu tip tektonik kaymalar uluslararası sistemde genellikle savaş, büyük savaşlar, bir dizi savaş ya da büyük siyasal, toplumsal, askeri altüst oluşlar neticesinde belirlenir, söz konusu olur.

Bir başka başlık ise ekolojik yıkım. Ben iklim krizi ya da küresel iklim değişikliği demek istemiyorum, ekolojik kriz tabirinin de çok isabetli olduğunu düşünmüyorum. Bir ekolojik yıkım çağındayız. Onun tezahür ediş, görünüm biçimlerinden biri iklim değişikliği, en akut olanı kuşkusuz, belki hızlı ilerleyenlerinden biri. Ama okyanus asitlenmesinden gezegendeki büyük çeşitliliğin hızlı bir biçimde azalmakta oluşuna bir dizi başka parametre var. Biz tabii en azından dünyanın işte karakteri etmiş fiziksel, kimyasal, jeolojik parametrelerde, son belki 15 bin yıllık parametrelerde ciddi bir şeyle karşıyayız. Hızlı bir dönüşümle karşı karşıyayız. Bunun çok ciddi sonuçları olacak ve bu bölge uzak bir gelecekte çocuklarımızın, torunlarımızın açısından daha önce düşünüldüğü gibi ya da düşünmemiz istendiği gibi yaşanacak bir şey değil.

İklim değişikliğine örnek vermek gerekirse, 2030 yılı itibariyle muhtemelen o Paris İklim Anlaşması'nda öngörülmüş olan sanayileşme öncesine göre 1.5 derecelik artış bandını, barajını bundan sonrası tehlikeli denilen barajı, daha tehlikeli olacak barajı aşmış olacağız. 2050'lere giderken

muhtemelen sanayi öncesine göre 2 derecelik artışlarla karşı karşıya kalacağız. Bu yani sadece iklim açısından bile işte dünyanın son 12-13 bin yılını karakterize eden, yani esas itibariyle ılımlı iklim koşullarını tarif eden "holosen" adlı çağın sona ermekte oluşu anlamına geliyor. Biz yeni bir jeolojik döneme giriyoruz.

Bunun çok sayıda sonucu olacak. Ancak biz tabii bu ekolojik yıkımın değişik tezahür ediş biçimlerinin hem nedenleri hem sonuçları itibariyle siyaset dışı mevcut iktidar ilişkileriyle, mevcut sömürü ve tahakküm ilişkileriyle bağlantısız, biraz teknik, işte bilim insanlarının aralarında tartışıp çözeceği ve işte siyasetçilere, siyasal karar alıcılara tavsiyelerde bulunacağı bir konu gibi görüyoruz. Böyle bir algı var. Ama hiç öyle değil. Savaş Hoca da bahsetti. Örneğin biyoçeşitliliğin azalıyor olması, ormansızlaştırma meselesi doğrudan doğruya küresel et endüstrisiyle, madencilik faaliyetleriyle, çeşitli sermaye sektörlerinin gündelik faaliyetleri ilgili. Yani çeşitli kapitalist sektörlerinin normal işleyişinin yarattığı bir sonuç dünyadaki biyoçeşitliliğin hızlı bir biçimde azalıyor olması… Ekolojik yıkımın sonuçları çok ciddi siyasal sonuçlar yaratacak. İçinde bulunduğumuz yüzyılda ardışık ekosistem çöküşleriyle karşı karşıya kalacak olmamız gerçekliği uzak bir şey değil. İşte Marmara denizinde bundan iki sene önce yaşadığımız hikâye, esas itibariyle bir ekosistemin hani ölmediyse de ölüm döşeğinde şeklinde tarif edilecek bir şey.

Dolayısıyla bunun tabii çok sayına sonuçları olacak. Yine bunlardan bazılarını yangınlar, seller, taşkınlar, aşırı sıcaklık dalgaları, tropik kasırgaların şeklinde görüyoruz. Bu insan toplumlarının yaşam koşullarını giderek daha fazla zorlayacak. Küresel ısı arttıkça tropikal kuşakta bizim bugün bildiğimiz anlamda tarımsal faaliyet ne kadar gerçekleştirilebilir olacak? Çünkü bugünden yaşamaya başladık. Zeytin rekoltesi düşüyor, Akdeniz havzasında zeytin üretimi önümüzdeki 10-20 yılda giderek daha zor hale gelmeye başlayacak. Bu tür şeylerin yaratacağı sonuçlar sadece bu alanda değil, aynı zamanda devletlerin yapısını değiştirecek, siyasal güç ilişkilerini, toplumsal güç ilişkilerini etkileyecek.

Yıkımla birlikte başka gerçekliklerle karşı karşıya kalacağız. 3-4 yıl önce karşı karşıya kaldığımız pandemi meselesi de ekolojik yıkımın bir başka tezahüründen başka bir şey değildi. Bir süreklileşmiş pandemik tehlikeyle karşı karşıyayız.

Bir de üçüncü başlık var: Uzun resesyon. Yani 2008 itibariyle hani bir anlamda neoliberalizm öldü, ama fikirleri iktidarda olmaya devam ediyor. Bir tür zombi gibi neoliberalizm. Ancak zombi olması onun daha zayıflamış olduğu anlamına gelmiyor. Biraz korku sinemasına merakınız varsa zombiyi öldürmek aslında daha zor bir şey, ama yani böyle toplumsal meşruiyetini yitirmiş fikirler, iktisadi politikalar, vesaire hayatta olmaya devam ediyor. Aksine 2008 krizine sermaye sınıfının verdiği yanıt neoliberalizmi daha da derinleştirmek oldu. Yani emeği daha da baskılamak, işte eğitim, sağlık,

vesaire kamusal hizmetlerin bütününü, kamusal alanların bütününü artık ne varsa hepsini sermayeye açmak gibi, dolayısıyla neoliberalizmin yıkıcı potansiyelini daha da derinleştiren bir şeyle karşı karşıya kaldık. Uzatmayayım, bunlar hepimizin çeşitli düzeylerde bildiği şeyler.

Niye çoklu kriz? Çünkü bütün bu kriz düzeyleri iç içe geçiyor. Az önce pandemiden bahsettim, ama pandemi niye bu kadar yıkıcı oldu? Çünkü örneğin İtalya ya da İngiltere'de sağlık sistemi piyasalaştırılmış olduğu için ve kamu hastanelerinde ve hastanelerde yeterli yoğun bakım ünitesi olmadığı için kilitlendi hastane sistemi. Bu nedenle biz eski tabirle üçüncü dünyada falan filan değil, birinci dünyanın merkezinde böyle bir kriziyle karşı karşıya kaldık. Neoliberalizmin derinleşmesi, emeğin baskılanması, piyasalaşma, metalaştırma süreçleri bir toplumsal yeniden üretim ve bakım krizine neden oluyor.

Bugün Türkiye'de konuşuyoruz tabii; işte diyoruz beceriksizlik, liyakate önem verilmiyor, aşırı merkezileşmiş bir yapı.., Bunların getirdiği sonuçlar kuşkusuz var. Bu iktidarın özel şeyleri, politik problemleri var, ama bunun dışında bakarsanız bu tırnak içinde afet yönetimi denilen şey piyasalaşması, dolayısıyla bir kamusal hizmet olmaktan çıkması, zayıflaması gibi bir sorunla bütün dünyada karşı karşıyayız. ABD'de, Kaliforniya yangınları sırasında bunu özel itfaiye şeklinde gördük. Niye olmasın ki? Kapitalizmde her şey alınıp satılabilecek bir hizmet, özel itfaiye de onlar kendi bölgelerindeki yangını söndürüyorlar. Bir başka örnek daha vereyim. Bu ekolojik yıkımın en ikonik görünümlerinden biri Kuzey kutbunda mesela, buzulların erimekte olması ve buzuldaki kutup ayıları. Biz bugün buzulların erimekte oluşuna, bunun yaratabileceği felaketli sonuçları bakıyor olabiliriz, ama sermaye açısından ve sermaye aktörleri açısından bu yeni imkanlar yaratıyor. Ne gibi imkanlar? Şimdiye kadar kullanılmamış yeni fosil yakıt rezervleri var kutupların altında doğalgaz, petrol, vesaire. Bir, bunları kim kullanacak, ne kadar? Çünkü artık araştırma yapılabilir ve çıkartılabilir hale geliyorlar buzullar eridikçe, geri çekildikçe, vesaire. İki, yeni bir ticaret yolu ortaya çıkıyor. Önce sadece yazları kullanılacak, ama daha sonrasında yaz-kış kullanılabilecek yeni ve muazzam bir ticaret yolu açılıyor. Bunu kim kontrol edecek? Uluslararası sistemde bugün itibariyle birtakım gerginlik noktaları var. İşte geleneksel olanlar; Ortadoğu, ABD-Çin gerilimi açısından Tayvan ya da Pasifik bir başka inceleme noktası. Bugün ise hiç beklenmedik bir biçimde Kuzey kutbu. Kuzey kutbu bugün dünyanın en hızlı askerileşen bölgesi. ABD, Çin, Rusya, Norveç, Kanada, vesaire gibi bir dizi gücün devreye girmeye çalıştığı çok sayıda askeri tatbikatını gerçekleştirdiği bir yer. Ne oluyor? İşte ekolojik yıkım ve bu militarizasyon uluslararası sistemin kırılganlaşması iç içe geçmeye başlıyor. Bu işte çoklu kriz biraz… Bunun yarattığı bir dizi sonuçlardan biri siyasal temsil krizi. Bugün merkez siyaset çözülüyor. Sağ ve sola doğru kutuplaşma söz konusu, hatta daha çok sağa doğru, faşizme doğru!

Toplumsal yeni yönetim bakım krizinden de bahsettim, işte demografik demeyeyim de bir göç

meselesi söz konusu. Neoliberalizmin küresel dünyanın toplumsal yapılarını, ekonomik yapılarını kırılganlaştırması gibi bir gerçeklikle karşı karşıyayız. Bir de bunun üzerine ekolojik yıkımın mesela, kuraklık gibi, seller gibi, tarımsal faaliyetlerin bunlara bağlı olarak sekteye uğraması gibi şeyleri düşünüp bir araya getirdiğimizde çok ciddi birtakım demografik akışlarla karşı karşıya kalacağız. Sermaye sınıfı bu demografik akışları uluslararası sistemi yeni bir şekillenmeye göre kontrol etmeye çalışıyor. Kendi lehine kullanmaya çalışıyor, vesaire, ama dediğim gibi çok sayıda kriz böylece iç içe geçiyor. Hidra diye Antik Yunan mitolojisinde bir canavar vardır çok başlı, durumu buna benzetebiliriz. Gövdesi kapitalizm, ama bunun değişik kafaları var. Tabii bir tanesini kesmek yetmiyor, çünkü öbür kafa geliyor, dolayısıyla hepsini kesmek gerekiyor, ama içerisinde bulunduğumuz çağ kuşkusuz bu açıdan bir felaket çağı olarak nitelendirilebilir. Hobsbawm'ın *"Aşırılıklar Çağı"*nda hatırlayın, 20. yüzyılın 1914'le 1946 ya da 50'ye kadar olan ayini felaket çağı olarak nitelendirilen işte kriz, faşizmin yükselişi, iki tane dünya savaşı, çok yıkıcı dünya savaşı, vesaire. Şimdi biz bunun içerisine bir de ekolojik yıkımı, böyle başka başka faktörleri de ekliyoruz. Bu nedenle ekolojik yıkım meselesi öyle başka faktör denilip geçilebilecek bir şey değil. Bütün tabloyu belirleyen temel şeylerden biri.

Bir başka felaket çağının içindeyiz. Bunun daha yıkıcı olması da muhtemeldir. Dolayısıyla bizim mesela, deprem gibi bir felaketi aynı zamanda bir merkezi siyasal bir mücadele alanı olarak düşünmemiz gerektiği kanaatindeyim. Çünkü bir doğa olayını bir felakete dönüştüren insan toplumlarının nasıl örgütlendiğiyle alakalı, o örgütlenme şeklinin açığa çıkardığı zaaflarla, sorunlarla alakalı. Bu konuda en eski tartışma 1755'te Lizbon depremi nedeniyle yapılıyor. Aydınlanma filozoflarının hepsinin topa girdiği bir tartışma bu. Rousseau orada çok belirleyici bir şekilde *"deprem felaket değil, esas biz böyle insanların alt alta, üst üste yaşadığı, vesaire kent diye bir şey kurdu. Bunları kurduğumuz zaman biz bunu felakete çeviriyoruz"* diyor. Önemli bir öngörü! Tabii bu yıkımla sermaye, yıkımla kapitalizm arasındaki ilişkiyi çok yeni bir şey olarak düşünmemek lazım.

ertan erol - Bu noktada şu soruyu sorabilirim tamamlayıcı olması açısından: Küresel kapitalizm için ve ulus aşırı sınıflar için sermaye sınıfları açısından endişe verici bir noktada değil miyiz?

foti benlisoy - Marx Das Kapital'de der ya: "Sermaye toplumsal zenginliğin iki kaynağını kurutarak ilerler. Bir tanesi canlı emek, bir tanesi de toprak." Şimdi böyle ilerliyor, ama sermaye tabii yine bir dizi metafor da kullanır. Yine Marx bir gazete yazısında yine sermaye için: Nektarını (şarabını) kurbağanın kafatasından içen pagan tanrıya benzer." Marx için çok net, yani yaratım ve yıkım sermaye düzeninin, kapitalizmin iki yüzü bu. Hatta işte bunu Roma tanrısına benzetir: Janus ikiyüzlü. Schumpeter mesela, bunu övmüştür yaratıcı yıkım, falan filan diye.

Marx'ın zaman zaman dillendirdiği yıkım meselesinin yaşadığımız çağda giderek daha öne çıktığını

düşünüyorum. Yani kapitalizmi bir üretim tarzı olduğu kadar başından itibaren bir yıkım tarzı da olarak düşünmek gerekiyor. Bu yıkım boyutu giderek daha ön plana çıkıyor. Bu Nancy Fraser'ın yakın zamanda çıkmış bir kitabı var: Hanibal Kapitalizmi, Yamyam Kapitalizmi diye. Orada şöyle diyor: "Kapitalizm sürekli olarak kendi varoluş koşullarını, onu mümkün kılan koşulları tahrip ederek ilerliyor. Şimdi bu tahribatın tabii sınırlarına mı varıyoruz." Bu soru meşru bir soru, yani gezegende canlı yaşamının bütününü sadece insanları değil, canlı yaşamının bütününü tehlikeye atmakta olan bir sermaye düzeninin bunu durdurması gerekir mi, gerekmez mi gibi bir soru sorabiliriz, ama sermayenin neredeyse o klasik metafora başvurursak sermayenin böyle bir lüksü yok sanırım. Marx 'vampir' metaforunu kullandı. Kapitalizm canlı emeği emmek zorunda yaşamak için, dolayısıyla yine bir başka metafora saparsak müzik devam ettiği sürece dans etmek zorunda. Ancak yine Marx Kapital'de şeyden bahseder: Bu yıkıma sermaye müdahale eder mi? O daha çok işçi ölümleri, iş cinayetleri meselesinden bahsediyor pasajda ancak dışsal zorlama olursa sermaye bu konuda bir önleyici mekanizma kurabilir. Yani hakikaten tarihsel olarak öyle olmuştur. Yani Engels'in İngiltere'de emekçi sınıfların oluşumunda anlattığı koşullar ki Engels 'sosyal cinayet' tabirini kullanır. Çünkü bizim depremde gerçekten kullanmamız gerektiği gibi sosyal cinayet ne? Aynı tanımı veriyor. Diyor ki: "Birisi gittiğinde taammüden birisini öldürdüğünde cinayet diyoruz. Biz niye bu fabrikada bu insanların bu havayı soluyunca öleceğini biliyoruz. Yüzlerce ölecek, binlerce ölecek, ama sermaye başka birini daha koyacak oraya bir şekilde, buna da cinayet dememiz gerekiyor." Dolayısıyla dediğim o yıkıcı potansiyellerin en başından kapitalizmi var. Çünkü sermayenin bu cinayet potansiyeli artmış durumda. Sovyet yazar Andrey Platonov, 1930'ların başında bir yazısında şey der: "SSCB ortadan kalkarsa bir 100 yıl içerisinde insanlık kendi kendini yıkıma götürür." Buradaki SSCB vurgusu iyiydi-kötüydü tartışması dışında kapitalist düzene karşı bir bütünsel alternatif olmadığı koşulları işaret ediyor. Bugün de bu durumdayız.

ertan erol - Bu noktada Türkiye özeline, biraz da son seçimlere gelmek istiyorum Esin Hocam, size onu sormak istiyorum. Foti, depremlerin, yaşanan doğa olaylarının bir mücadele alanı olduğuna dikkat çekti. Türkiye özelinde baktığımız zaman bunun çok somut örneklerini görebiliyoruz. Yani mesela, son genel seçimler öncesi yaşadığımız Kahramanmaraş depremleri bir seçim stratejisi olarak siyasi iktidar tarafından kullanıldı. Bu yerel seçimde de kullanıldı ama farklı sonuçlar verdi. Siz bunu nasıl yorumluyorsunuz?

esin köymen - Şöyle başlayayım: 6-7 Şubat depremlerinden sonra yaşadığımız bu travmalar, bizim karşı duruşumuzu da çok engelleyen ve baskılayan bir durum yarattı. Şubat depremlerinden sonra alanda teknik inceleme yaptığımızda şöyle bir hissiyata kapılmıştım: Artık onlara oy çıkmayacak. Ama sonra "eyvah, buradan daha fazla oy alacaklar" dedim. Çünkü insanlar bu kadar büyük acılarla yüzleşmeyi ve sürekli acılarının kaşınmasını kaldıramadıkları için bunları konuşmak istemediler. Bu son derece insani bir durum! İktidarın en iyi yaptığı şey burada umut satmaktı. İnsanlar da o umuda sarıldılar. O da şuydu: Hiç olmaması gerektiği biçimde iktidar kalktı, orada betonarme yapılar yaptı. Depremler devam ederken beton döküldü orada, hani bunu hiçbir şeyle açıklayamayız biz, asla yapılmaması gereken bir şey, ama o dediler ki "Bir yıl içerisinde bütün konutlarınız bitecek, kırsal alanda da köy evleriniz bitecek." Hatta onların projeleri ortalıkta dağıtılmaya başlandı ve inanılmaz bir umut sattı. Bu tür çok büyük krizlerde toplulukların davranış biçimleri de o krizi yaratana yanaşmakla ilgili bir şey oluşturuyor. Dolayısıyla çok şaşırtmadı beni iktidarın genel seçimleri kazanması. Başka altyapıları ve etkileyici faktörleri vardır, ama olayın bu boyutu çok göz ardı edildi ve ne yazık ki çok anlaşılamadı.

Ayrıca iktidar felaketin nedenleriyle ilgili dosyayı süreci hızlandırarak kapattı. Örneğin depremin artçı sarsıntılar devam ederken 126 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle hiçbir koruma eşiği olmadan su toplama havzaları, tarım alanları, arkeolojik SİT alanları vb. yapı yapılabilecek hale geldi. Bunun örneklerini daha önce İstanbul'da da görmüştük. Buradaki malum inşaat şirketlerini deprem sonrası oralarda gördük. Temeller atılırken enkazların başındaki avukatlar bar bar bağırıyordu "molozlar kaldırılmasın, enkazlardan numune alınıp onlarla ilgili tespit çalışmaları yapılsın" diye. Ama 6306 sayılı Yasada yapılan değişikliklerle orada ivedi yargılama usulü getirildi. İvedi yargılama usulüyle bilirkişilere verilen süreleri de kısıtladılar. Dolayısıyla iktidar, aslında bal gibi ne olduğunu biliyordu orada ne yapıldığını, neyin yapılmadığını, neyin eksik yapıldığını biliyordu. Dolayısıyla o sayfayı kapattı. Muhalefet açısından da sürekli o sayfayı açıp, belki de sağlıklı olarak da hani onun üzerinde bir belirleyici rolü doğru düzgün kullanamadı, yapması gereken işi tam anlamıyla yerine getiremedi muhalefet, böyle söyleyebiliriz.

Şimdi bu bir veri olarak dursun. Ayrıca bundan önceki süreçlerde de benzer şeyler oldu. Hani buradan ders çıkarılır mı derseniz, toplumlar yapıları öyle çok hızlı bir şekilde değişmeyecektir. Bir de hak arama mücadelesiyle ilgili şöyle bir geri düşen tarafı da var Türkiye toplumunun, bunu da görmek gerekiyor: Her hak arayanın toplumdan yalıtıldığı, cezalandırıldığı, cezalandırılırken de bütün ailelerinin cezalandırıldığı, hatta neredeyse yaşayamaz hale getirildiği bir süreçte insanlar böyle kaygı, korku nedeniyle çok kabuklarına çekilmeye başladılar ve bencilleştiler. Hak arama mücadelesinin en temel mekanları meydanlar, 2011'di sanırım, bu kıyı dolguları yapılmaya başlandığında, biz "kıyıları

niye dolduruyorsunuz, deprem yaşanmış, işte deprem karşısında en zayıf alanları yaratıyorsun, bu İstanbul gibi bir yerde, Marmara kıyılarında işte yapılan dolgular son derece problemlidir" filan derken Taksim'deki yayalaştırma projesi, orada yeni bir cami yapılması, Gezi parkına Topçu Kışlasının yeniden ihya edilmesi süreçlerine bakıldığında o zaman Tayyip Erdoğan çıkıp demişti ki: "Niye bağırıyorsunuz ki? Tamam, burada Taksim meydanı gösterilere kapatılıyor. Bu iki yakada size dolgu alanlarında iki tane meydan yaratıyoruz." Bunlar Maltepe sahil dolgusundaki meydan, Yenikapı'daki meydan. Bütün bunlar bağlantılı… Yine bu 2000'li yılların başında Dubai International şirketinin bir gayrimenkul reklamı vardı, hatırlar mısınız? Orada "Hayatınızı dönüştürmeye geliyoruz deniyor, görsellerde burgulu binalar kullanılıyordu. Televizyon başında değildim, "bu ne biçim reklam, bu ne anlatıyor? Bunlar hayatımızı dönüştürmeye geliyorlarmış, yaşam şeklimizi dönüştüreceklermiş" diyerek ekran başına gelince bu kadar cüretkâr bir reklamı o zaman ilk defa görmüştüm. Bu Sonra şeye baktığımda tabii yani Dubai işte böyle Arap sermayesi filan, herkes bir şirketin yüzde 85'i ise Amerikan sermayeliydi. Bütün bunlar Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan'ın hükümeti alması, Trump'ın ABD'de devletin başına gelmesi dönemiydi. Çok birbirinden farklı bir şey değil. Dünya dediğimiz küçücük küresel bir kent haline gelmiş, dolayısıyla Türkiye'de olan her şeyin küresel ölçekte bir yansıması olduğunu görmemiz gerekiyor. Yani biz kendi açımızdan Türkiye'yi irdelerken dünyanın başka yerlerinde de bakın, benzer liderlere, ülkelerin sistemlerine filan, aynı şeyi biz de yaşıyoruz aslında, böyle çılgınlık da gerçekten dünyanın tamamında bir çıldırma durumu var.

Tabii insanlığın, bütün bu ekolojik sistemin, dengenin devam edebilmesinin önünde tüm bu uygulamaların bir engel olduğunu da görüyoruz. Hızla bir uçurumun eşiğine doğru gidiyoruz. Buna karşın bunu ortaya koyanlar, sorumlusu olanlar yeniden aynı gerekçelerle seçim süreçlerinde yine aday oluyorlar. Örneğin müsilajın gerekçelerini anlatıyoruz. Sanki bunlarda hiç kimsenin, böyle iktidarların, işte sürdürdükleri politikaların hiçbir etkisi yokmuş, dahli yokmuş gibi neredeyse bizi suçlayan bir yapıdan bahsediyoruz. Sürekli bir yansıtmayla çalışan, hani yalanı o kadar büyük söyleyip de tekrar edip tekrar edip de artık böyle toplumu buna inandıran bir kurulu mekanizmadan mı bahsediyoruz? Şimdi bu taktikler böyle hani evveliyatından itibaren gelen taktiklerdir ve sürer gider bu. Yine örneğin biz Kanal İstanbul'u nasıl tartıştık? Oradan geçecek gemilerden alınacak ücretler, Türkiye ekonomisine acayip gelir getirecek. Oysa bütün hikâye kanalın etrafındaki gayrimenkullerin satışıydı.

Bu bir pazarlama taktiğiydi. Buna karşın biz uluslararası anlaşmaları falan tartışmaya başladık. İşte gündeme onun gizli maddesi, öbürünün bilmem ne maddesine falan gelmeye başladı. Böyle komplo teorilerini seviyoruz. Ancak dümdüz baktığımda buz gibi bütün herkesin hayatını, Marmara, Akdeniz ve Karadeniz etkileyecek bir süreçten, bir gıda krizinden bahsediyoruz. Gitmişiz oradaki bütün tarım

alanlarını yok ediyoruz. Oysa 2009'da ilgili çevre düzeni planı yapılmış ve size denilmiş ki İstanbul'un kuzeyine ve asla yapılaşmayı o tarafa doğru yükseltmemeniz gerekiyor. Bu lineer olarak doğu-batı aksında devam etmesi gerekiyor. Ama biz Kuzey ormanlarında ne yaptık; havalimanı kurduk. Ondan sonra döndük, pandemide Atatürk Havalimanının pistlerini kırıp üzerine hastanesi yaptık. O dönem biz suç duyurusunda bulunmuştuk bunu yapan ve yaptıran, karar verenlerle ilgili. Kulakları çınlasın Can Atalay bizim şube avukatıydı, ben de şube başkanıyım. Tabii ki suç duyurusu yapacağız ama bir taraftan canımızla tehdit ediliyoruz. Yine Diyanete Heybeliada'daki sanatoryumu veriyorsunuz. Bütün bunları birleştirmediğiniz zaman çok anlamlandıramıyoruz. Çünkü Heybeliada zaten bir pandemi hastanesiydi, o zaman hayata geçir, restorasyonunu tamamla, onu kullanalım.

Hayata bakışı itibariyle öyle bir yönetsel iktidar var ki bütün dünya üzerinde, işte dönüp bunları bir fırsat aracı haline getiriyor. Savaşlar da bunların bir parçası, savaşların beslediği göçler de bunun bir, yani çok enteresan değil mi? Şimdi geçenlerde Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle "400 bin Amerikan doları karşılığında vatandaşlık veriyorum" denildi. Ne diye yapar bunu? Çok basit, çünkü artık insanların alım gücü filan kalmadı, kriz, artık herkeste böyle sadece bu yeme-içme şeylerini karşılayamaz durumdalar. Konutları kime satacak? Vatandaşlıktaki değişiklik şuydu: 400 bin dolar karşılığında gayrimenkuldü. Yani herhangi bir şekilde bir arsa, arazi, bilmem ne filan olabilecekken diyor ki kat irtifakı ya da kat mülkiyeti. Bu ne demektir? Satış garantili iş yapıyor. Oradan gelir elde edecek. Yönetenler senin açlıkla sınandığın bir ortamda, insanların intihar ettiği bir ortamda başka bir ekonomik çözüm buluyor, kendini güçlendirme için bir mekanizma kuruyor. Yeraltı kaynaklarına erişmeyi öngören Karadeniz'deki 'yeşil yollar' da böyle. Bir çeşit kumar oynanıyor ülke üzerinde, dünyada. Bunlar kendini muhafazakâr diye yutturmaya çalışan, dini de kullanan yapılar. Ulus devlet süreçleriyle, cumhuriyetle bir hesapları var. Bunlar diğer taraftan da karşısında yer alanlara, gazetecisinden akademisyenine, sivil toplum örgütlerinden meslek odalarında baskı ve şiddet uygulayan yapılar.

Zaten bu baskıcı ve faşist iktidarların en sevmediği şey denetlenmektir. Kuralları koyar ve denetleme denilen sistemi de bypass ederler. Bizim bütün bu yıkım süreçleriyle bağlantılı olarak ya da işte depremlerin bu kadar büyük sonuçlu afetlere dönüşmesinin sebebi Türkiye'de denetim mekanizmasının hiçbir şekilde çalışmaması. Denetim denilen şey kendisinden olmayanın üzerinde o farklı görüşlere baskı unsuru olarak işte polis gücünü kullanmak Türkiye'de! Onun dışında şeffaf denetlenebilir hiçbir mekanizmaları olmayan bir kapalı devre iktidar sistemi baskısını arttırdıkça ve kurallarını da kendisi kurdukça bütün sistemin içerisinde, bu kurallar içerisinde çok rahat oynayabiliyor, bütün her şeyi değiştirebiliyor.

Bu Kanal İstanbul kritik bir durumdu. Kentsel dönüşüm ve mülkiyetle ilgili önemli düzenlemeler

yapıldı. Bunlar sonra da devam etti. Örneğin dönüşüm kapsamında kredi veriyorsa tapunun bile Kentsel Dönüşüm Başkanlığına geçtiği bir döneme geldik. Söylemeye çalıştığımız devletin vermediği o konutta, kendi parasıyla aldığı konutu ve dönüşüm sürecinde elden çıkartması ya da birilerinin o konuta el koymasından, bir çeşit gasptan bahsediyoruz. Dolayısıyla 2018 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğünün Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlanması da böyle bir süreçti. Uygulamalarını Gezi parkında, Galata Kulesinde, Taşkışla'da, Selimiye Kışlasında gördük. Yine Özelleştirme İdaresi ile Kültür ve Turizm Bakanlığı da devreye girdi. Şimdi Çevre Şehircilik Bakanlığı ve Kentsel Dönüşüm Başkanlığı üzerinden özel mülkiyetler de dahil hızlı şekilde kent mekanlarında el değişikliğinden bahsediyoruz.

Bunun sonucu sınıf çatışmasının daha ötesinde ve derinlikte bir şey. Çünkü 6306'yı 2012'de tartışmaya başladığımızda yoksullar çeperlere doğru itiliyor diyorduk, ama şimdi çeper kalmadı. İkincisi, Türkiye'nin doğu coğrafyasında uygulanan bütün politikalarla köy boşaltmalar da dahil olmak üzere terör gerekçeleriyle yaptıkları bütün işlemlerle insanlar zaten yarı nüfus büyük şehirlerde yaşamaya başladılar. İnsanların çoğunun geri dönecek köyleri yok.

Bugün Türkiye'nin geneliyle ilgili bir kalkınma planımız yok. Yani Türkiye'nin yarı coğrafyasını boşaltıp başka bir yerde yaşatmaya çalışıyorsunuz ve riskleri büyütüyorsunuz. Bütün doğal kaynaklarınızı tüketiyorsunuz, nüfusu sürekli büyük şehirlerde, artık azmanlaşmış şehirlerde yaşatmaya çalışıyorsunuz. İstanbul gibi bir kent kendi olanaklarıyla yaşayamayan, çevrenin bütün doğal kaynaklarını sömüren, gıda, su anlamında sömüren bir kent haline gelmişken siz burada bir planlama sürecinden nasıl bahsedeceksiniz. Bu büyük çelişkiyi ortaya koymak gerekiyor.

Bu nedenle bugün mülkiyet değil, doğrudan doğruya yerel yönetimler nezdinde ucuz kiralık konutlarla ilgili bir çözüm üretmek gerekiyor. Sisteme bir yerden çomak sokmadan, hani o zaman, çünkü siz alana girdiğiniz zaman ancak bir yarış olacaktır sosyal konutlarda, o zaman diğerleri değer kaybedecektir, bir denge oluşturacaktır. Tam da ters köşeden bir hamle yapmak gerekiyor, o da en temel insanın barınma hakkı, çünkü onu sağlayamadığı zaman hani ne kendisinin bilgi birikimini arttıracak mekanizmalara, ne bir kentet yaşadığı için kentte yaşamanın nimetlerinden faydalanmak için bir kentli hakkı, kentsel yaşam standardı için mücadele edecek mekanizmaları zaten kuramıyor. O yüzden en temel hak olarak konut ve barınma üzerinden bir şeyin muhalefet açısından da öne çıkarılması gerekiyor. Çünkü öbürü zaten satışlar üzerinden bir propaganda yürütecek.

ertan erol - Ki bunun örnekleri de var. Hani Almanya'da, Avusturya'da ya da işte sosyal refah devletinin bir zamanlar kazanımları olarak ortaya çıkmış sosyal konut örnekleri var. Tam da bu noktada, özellikle geleceğe dönük olarak bunun toplumsal karşılığını Savaş Hocam, size sorabilir

miyiz?

savaş karabulut - Teşekkür ederim, sağ olun.

Krizi çok severiz dedik, ama gerçekten kriz kapitalizmin krizi mi, yoksa işçi sınıfı ya da emekçilerin veya depremzedelerin veya işte çoğaltabiliriz sıfatları, onların krizi mi? Yani normalde krizde olan şu anda açmazda olan kişiler krizde olan kişilerdir, açmazda olan bugün güvensiz konutlarla anayasal olarak hakları tanımlanmış, güvenli barınma hakkı tesisi Anayasada garanti altına alınmış, toplumsal bir sözleşmeyle korunmuş olan kişilerin yaşadığı kriz. Kapitalizm dünyada bir kriz içerisinde, işte farklı faktörler Foti Hoca da söyledi, ülkemizde de insanları krizde, herkes ekonomik anlamda krizde, nefes almakta da hastane işte randevu alamıyorsunuz krizde, zaten en büyük sorun işte deprem konusu özellikle büyük şehirlerde, depremden dolayı güvensiz konutlarda oturma krizleri var.

Krizin çözümünü kimden bekleyeceğiz? Soru işareti, işte devlet aygıtından mı bekleyeceğiz? Mesela bütçede depreme ne kadar ayrıldı? Anayasada Türkiye sosyal devlet diye geçiyor. Tayyip Erdoğan da zaman zaman "biz sosyal bir devletiz, hukuk devletiyiz" diyor. İlk bölümde de söyledim, peki o zaman kentsel dönüşüm mü önce gelecek, afet mi önce gelecek? 2024 yılı rakamlarıyla vereyim 5 katlı 10 daireli bir binanın maliyeti ortalama 10-12 milyon TL. Ortalama 400 dolar inşaat metrekaresi. Sadece binayı yapmıyorsun ki yolları, altyapı sistemlerini yapıyorsunuz, ulaşım birimlerini yapıyorsunuz, vesaire. Bu konuda bütçe rakamı da çok önemli, o yüzden bugün ve daha öncesinde de hatta tüm iktidarlara düşen şey kamusal kamucu politikaları uygulamak ve genişletici para politikasını ya da mali politikaları halka arz ederek eğitim, sağlık, barınma, okul, vesaire yolları yapmak.

ertan erol - Burada şöyle bir soru sormak isterim: Peki, bu mümkün mü? Şu açıdan soruyorum: Çünkü şimdi doğuda, yani Malatya'dan Hatay'a kadar çok büyük miktarda konut ihtiyacı var. Türkiye'nin çimento, çelik, demir kapasitesi açısından bu mümkün mü?

esin köymen – Bunlar **t**aşocağı demektir. Zaten bütün bu ormanlık alanlardaki taşocakları tam da bu nedenle açıldı.

savaş karabulut - Az önce Foti Hocanın söylediği buzlar eriyor, ama kapitalizm ondan da kâr elde ediyor. İşte ormanlar kesiliyor, çünkü orada alttaki taşocakları, kum ve dere yatakları kenarlarından malzemeler, vesaire sonuçta bir şekilde ya da ağaçlar kesiliyor, ağaçlık evler mesela, köyleri yakıyorlar. İşte ağaç, artık ormanlık alanlardaki ağaçları da kesecekler. Onlar inşaatlarda kullanacaklar, altındaki taşı, toprağı alacaklar. Toprak kimin? Halkın, toprağın fiyatını veren kim? İşte kapitalizmin kendisi. Göl manzaraları, deniz manzaralı, işte nüfusun merkezinde şehir manzaralı gibi hikayeler. O yüzden bu krizi kimin nasıl aşacağı sorusu temel, bu krizi aşmak için formülde iki şeye başvurmak gerekiyor. Gerçekten net tanım belki hâlâ devam ediyor. Emek-sermaye çatışması devam ediyor.

Engels de şöyle söylüyor: “Bu konut sorunu işte mülkiyete el konulduktan sonra üretim araçlarına, işte kapitalistlerin, burjuvazinin konutlarına, her şeyine el koyduktan sonra onları birisi sahiplenecek, ama o geçiş dönemi nasıl olacak?” Sonuç tam olarak burada bence, o geçiş döneminde biz kendi ülkemiz Anadolu’da veya İngiltere’de veya her ülkenin kendi mekan koşullarına göre toplumsal reflekslere göre çözüm üretmek gerekiyor. Nasıl yapacağız bunu? Bugün mesela, 2024 bütçesi ne kadar? Gider 11 trilyon TL, gelir 9,4 trilyon TL. Açık da 2,6 trilyon TL. Denk olmayan bir bütçe yapıyorsunuz. Nasıl yapıyorsunuz? Mesela faize 1,2 trilyon liradan fazla para ayırıyorsunuz. Buna karşın depreme ayrılan bütçe 1 trilyon 23 milyar TL.

Peki bütçe açığını nasıl kapatacak? Borçlanacak. Üretmeyen bir ülkede nasıl borçlanacak? İşte tahvil satacak, bono satacak. Halka arz mesela... Ya da mesela, bu değişik kumar siteleri başladı. Hep halkın parasını gösteriyorlar. Bir kumar, işçi sınıfının kumarı bu, halka arz derken aslında zararına halka arz ediyor. Çünkü sistem krizde ve kapitalizm kendi krizindeki borç yükünü halkla paylaşıyor ve insanlar çatır çatır borsada paralarını kaybediyor ve intihar ediyor.

Ayrıca depreme ayrılan kaynağa baktığımızda sorunu çözecek mi? Mesela ne kadar bina yıkıldı? Dünya Bankasının raporu var. 6 Şubat depremi raporunda maliyet 35 milyar dolar. İlk 28 Şubatta yayınlanan rapor. Buna göre 35 milyar dolar ne kadar yapıyor? Yaklaşık 1 trilyon TL. Bütçeden ayrılan para kadar! İkinci bakacağımız yer neresi? Bu 1 trilyon TL nereye kullanılır? Mesela, AFAD’a ayrılan bütçe 635 milyar TL. O rakama göre baktığınızda ve 5 katlı binanın yapım maliyetinin 10-12 trilyon lira olduğunu hesaba kattığınızda orada yıkılacak, yıkılmış olan, hasar görmüş altyapı ve üstyapıyı karşılamıyor rakamlar. Şehircilik planları açısından sürecin nasıl gelişeceği belli değil ve insanlar banka kredilerine başvurmuş durumda. Bir taraftan konut üretiliyor diğer taraftan yasa çıkarıyorlar, iki gün sonra yaptığınız yapıyı yıkarız diyorlar, yeni planlar getiriyorlar.

İşin garip tarafı depreme ayrılan bütçeyi sadece deprem bütçesi mi dersiniz? Mesela, Marmara için ne dedi bu iktidar? Geçen seneden beri pompalıyorlar, “1.5 milyon konut yapacağız” dediler. Nereye yapacaklar? Avrupa yakasına 500 bin, Anadolu yakasına 500 bin ve 500 bin de yerinde dönüşüm. Peki, buraya bütçe nereden gelecek? Mesela, Kanal İstanbul çevresinde yeni bir şehir kuracaklar, değil mi? 2 milyon kişi gelecek buraya, kim gelecek buraya? Mesela Kanal İstanbul hattı benim de oturduğum Avcılar ilçesinin birkaç mahalleden geçiyordu. Hep şunu söyledim kent emekçilerine: Hiçbir boğaz kenarını emekçilere kullandırmazlar. Boğazda bugün emekçiler oturabiliyor mu? Oturamıyor. Burası da boğaz olacak, burasını size yedirmezler, ama insanlar ne yaptılar? “Arsaları değerlendi” dediler.

Vergiler, bütçe dedik. İşte vergi kalemlerinin yüzde 66’sı vergi, gelir kısmını oluşturan kalemlerin yaklaşık 7 trilyon lirası vergi. Vergi kimden alınıyor? Sürekli sermayeye vergi kolaylığı sağlıyorlar. Halka

ise sürekli vergi, şimdi yeni vergiler yapıyorlar. İşte özel iletişim vergisi dışında aracı olanlara özel ikinci MTV. Peki vergiyle toplanan paralar nereye gitti? Bakın, bunlar daha önce toplanan bu deprem paralarını, vergilerini, zorunlu deprem sigortasından kalan paraları "duble yol yaptık" dediler, onunla övündüler. 6 Şubat depremi sonrası ise o yollar çöktü, tren hatları çöktü. Öğrenebildiğim kadarıyla 2 bin 500 km uzunluğundaki raylar çöktü, tüneller patladı, köprüler gitti, viyadükler gitti. Birçoğunun fotoğrafı bana ulaştı. Bugün bina metrekare maliyeti 400 dolar, dolar arttıkça maliyet artacak ve bütçe daha fazla açık verecek, yeniden bütçe yapmak zorunda kalacaksın. Oysa İzmir, Marmara deprem bekliyor. Bu nedenle 1.5 milyon konutu nasıl yapılacak? Hiçbirini yapamayacaklar. Ayrıca Marmara'da bugün kaç yapı (kaç yapı yıkılacak demiyorum) olduğunu bilmiyoruz. İBB'nin rakamları başka, Çevre Şehircilik Bakanlığının verdiği rakamlar başka... Fakat hâlâ 22-23 yıldan beri iktidarda olan bir şey yapamadı.

O yüzden bunun çözümü salt deprem meselesi üzerine değil, yıkan sistemin kendisi. Önce yıkan sistemi yıkmadan hiçbir şekilde çözüm üretemezsiniz, yine ezilirsiniz. İnsanlar tek başına kalırlar, yine muhtaç olurlar. Soma'da katledildi. Denildi ki oylar kime gider? Herkes ona baktı seçimlerde, en çok dikkat etti. Bu deprem bölgesinde de oldu. Çünkü muhtaçlık içgüdüsü bir şekilde bağımlılığı da getiriyor. İnsanları bu sisteme muhtaç demek gerekiyor veya bu yönetenlere, bu düzene muhtaç demek gerekiyor. Çözümü üretecek kişiler kimler? Solcular, sosyalistler, ilericiler. Peki, niye üretemiyorlar sorusuna da Foti Hocam cevap verecek.

ertan erol - Çok zor bir soru Hocam, belki o soruya da bir ek soru olarak şunu eklemek gerekiyor: Bazı politikalarda ısrar. Mesela dün Resmî Gazete'de yayımlanan ve ormanlık vasfını yitirmiş arazilerin, tarım arazilerinin imara açılması bizi akla mantığa uymayacak, yani kendi ayağından vurmak gibi geliyor. Çünkü Türkiye'de inanılmaz bir gıda enflasyonu da var. Ama biz sürekli olarak tarımsal nüfusu yok edici ve bunu hâlâ betona, imara dökecek bir politika izliyoruz. Bu bize çılgınca geliyor, ama bunun kendi içerisinde bir tutarlılık var. Kapitalist birikim açısından bir tutarlılık var. Siz bunu ve Savaş Hocanın size yüklediği soruyla beraber…

foti benlisoy - Rejimin zaten genel karakteristiği bu. Yani rejim tanımı olarak hep şöyle deriz: Kısmi rasyonalite, genelleşmiş irrasyonalite bahsettiğimiz çılgınlık kapitalizmin işleyiş biçimine has bir durum. Planlı eskitme diye bir şey var kapitalizmde, başka üretim tarzında yok. Örneğin şu telefon 3-5 yılda eskiyecek şekilde üretiliyor. Sonra bunun çöpe atılması gerekiyor. Felaket de zaten kitlesel düzeyde çöpe atılan daha önce üretilmiş mallar dizisi, dolayısıyla hani felaketin bir tür kâr kapısı, kâr ve fırsat kapısı olarak görülmesi kapitalizmin işleyiş mantığına hiç ters değil. 6 Şubat depremi olduğu gün İstanbul borsasında çimento hisseleri tavan yapmıştı. Depremin üzerinden iki-üç hafta geçmeden sanırım Moody's Türkiye'nin 2023 ve 2024 büyüme oranını artırmıştı. Dolayısıyla sadece AKP'ye has

çılgınlıklar değil bunlar… Yani zaten halihazırda bu felaketin önemli nedenlerinden bir tanesi olan inşaat odaklı sermaye birikim modelini yeni bir enjeksiyon yapmak, onu teşvik etmek için inşaat sermayesini, o sektörü, vesaire teşvik etmek için bir fırsat olarak değerlendiriliyor. Bu işte çok meşhur oldu. Naomi Klein'ın "Felaket Kapitalizmi" bunu, yani kapitalizmin sistemli olarak yaşanan, ortaya çıkan bir dizi felaketini anlatır. Bu işte Porto Riko'daki Maria kasırgası olabilir, ya da işte Maraş merkezli iki çifte deprem olabilir. Bunun sermaye açısından ya da siyasal karar alıcılar tarafından, iktidardakiler açısından siyasal, iktisadi, toplumsal güç ilişkilerini kendi lehlerine dönüştürmek için bir fırsat olarak kullanması. Bence bu tanımı Türkiye açısından biraz genişletmek gerekiyor. Mevcut siyasal iktidar sadece böyle aktif olarak felaket üretmekle kalmıyor, oluşan felaketleri siyasal, toplumsal yapının güç ilişkilerini kendi lehine dönüştürmek için de kullanıyor. Bir felaketi ertelemek ya da önlemek adına bir başka felaketin koşullarını aktif olarak yaratıyor. Hatırlatayım, bunlar hepsi sermaye düzenine içkin eğilimler, Komünist Manifesto'da Marx, Engels biraz da kendi kendilerine retorik bir soru sorarlar: "Burjuvazi bu krizleri -krizler diye tartışıyorlar- aşmak için ne yapar." Cevap şöyle bir şeydir: "Yeni ve daha yıkıcı krizlerin koşullarını yaratarak bu krizleri aşarlar." Dolayısıyla AKP'de o çılgınlığın altında. Ne yapıyor? Ormanları, o tarım alanlarını imara ve dolayısıyla başka bir krizin koşullarını açıyor, ama o an itibariyle o krizi ötelemiş oluyor ve sermaye birikim süreci genişlemeye ve derinleşmeye devam ediyor. Felaketi unutmayalım, yani sermaye birikiminin, yani bu rezerv alan meselesi sadece şey değil, daha önce metalaşmamış alanların metalaştırılması değil, rezerv alan meselesi daha önce yeterince metalaşmamış alanın daha da metalaştırılması, daha da finansallaştırılması gibi bir süreç.

Bu iktidar cephesinde böyle bir başka boyutları da var tabii, deprem sırasında yani bir siyasal mücadele alanı dedik ya, iktidar bir taraftan bunu yapıyor, bir taraftan felaket ağını güvenlikleştirmeye çalıştı. Hatırlarsanız hemen OHAL ilan etti, şeyden korktu. Çok ciddi bir dayanışma ve karşılıklı yardımlaşma hareketi ortaya çıktı. O döneme hâkim siyasal ataleti de kıran bir şey, Türkiye'nin bütünü neredeyse seferber oldu. Solu, sosyalistlerin, çeşitli toplumsal örgütlerin aktif olduğu da bir süreçti. Tabii iktidar bunu kesinlikle izin vermezdi.

Bunun dünyada da çarpıcı örnekleri var. En iyisi 1906 San Francisco depremidir. Orada 3 bin kişi öldü. Bu kapsamda ordu 1000 kişiyi öldürüyor bunlar yağmacı, bilmem ne diye, yani o yapıları dağıtmak için infaz ediyor. Çünkü tarihi sürece baktığımızda San Francisco depremi esas itibariyle sermaye açısından şey fırsatı sağlamıştır, San Francisco'nun çeşitli bölgelerini yeniden, ama şey imara açmak, yani zenginlerin yerleşeceği bir tür kentsel dönüşüm olanağı yaratmıştır. 100 yıl sonra bizim yaşadığımız süreçler de çok farklı değil. Bu güvenlikleştirme stratejisi. Hemen tüm felaketlerde ahalinin, felaketzedenin kendi hayatına el konma girişimlerini devlet, iktidardakiler bu önlemeye

çalışırlar. Neden? Biraz önce bahsedildi, tabii ki felaketzedeleri muhtaç konumuna getirmeye çalışırlar. Muhtaç konumunda kalsınlar, kendi hayatlarına, kaderlerine el koyamasınlar, muhtaç kalsınlar ki yine Naomi Klein'e başvuracağım. Ne yapıyor yani sermaye düzeni? Çeşitli felaketleri daha önce belki düşünememiş, ama o günkü güçler ilişkisi içerisinde hayata geçirilemeyecek birtakım sermaye ya da iktidardakiler lehine dönüşümleri başlatmanın, hızlandırmanın bir vesilesi kılmak. Şimdi bunu yapıyor, ama şok doktrinde yapıyor. Bizim sorunumuz ise kendi şok doktrinimize sahip olmamamız. Ama tabi o toplumsal seferberlik halini bir sonraki duruma ulaştırmak, bunu süreklileştirmek imkânı zor.

Hobbes'çu burjuva distopyası Mad Max filmiyle çok kez anılan fantezi. Hemen bütün felaketler hep gerçekleşmezler aslında, gerçekten felaket anlamında toplumsal yardımlaşma, dayanışma her zaman daha öne çıkar. Çünkü bir siyasal kırılma halidir aynı zamanda depremler, felaketler. Deprem bir an için Türkiye'de şunu tartışmayı olanaklı kılar: Sermaye birikim modelini, inşaat olur, sermaye birikim modeli bununla ilgili birtakım meseleleri iktidarın zaaflarını, açmazlarını, o güne kadar olağan kabul edilen meseleleri bize tartıştırma, sorgulama imkânı yaratır. O imkân kapısından, aralığından hani o yüzden şey derler: Aman şimdi siyaset konuşacak zaman değil. Felaket oldu, hepimiz böyle sıcacık bir aile olarak işte felaket böyle bir şey değil biliyoruz. Bunu pandemide de yaşadık. Yani kimin evinde kalıp izole olabildiği, dolayısıyla salgına yakalanma riskinin, hastalığa yakalanma riskini minimize edebildiği, kiminin evinde kalamadığı ve çalışmak zorunda olduğu falan gibi bütün bu meseleler birtakım sınıfsal, toplumsal, toplumsal cinsiyetle alakalı ya da ırksal konular bazen! Dolayısıyla felaket, bırakın bizi birleştirmeyi, halihazırda mevcut olan sömürü ve tahakküm ilişkilerini daha da derinleştiriyor. Bu deprem için de geçerli, iklim değişikliği için de geçerli. Kimi klimalı evinde kalabildi, klimalı yerde çalıştı, kimi kalamadı, vesaire. Dolayısıyla hani felaket bir mücadele alanı olarak düşünmemiz gerekiyor derken biraz bunu kastediyorum. Mümkün olduğu derecede, yani felaketin içerisinde kalan insanların bir muhtaçlar topluluğuna indirgenmesini, muhtaçlar haline getirilmesine karşı mücadele etmemiz gerekiyor. Felaket öncesinde felaketi yaratan koşulları sorgulamamız ve bunların oluşumunun nedenlerini sorgulamamız gerekiyor kuşkusuz. Bir ayrımı da ortadan kaldırmamız gerekiyor: Bir olağanüstü olay olarak felaket var, bir de bu olağanüstü olayın nedenlerini, koşullarını yaratan olağan felaketler var. Biz çoğu zaman olağanüstü felaket oluyor bitiyor, aman hemen normale dönelim, olağana dönelim diyoruz. Unutuyoruz ki aslında bu normalle olağanüstü arasında iç içelik var. Bunlarda neden-sonuç ilişkisi var. Dolayısıyla bir olağanüstü olay olarak felaketten sonra bizim esas itibariyle yapmamız gereken normale dönüş değil, daha önce de mücadele ettiğimiz bu olağan, sıradan gündelik felaketlerle bu olağanüstü felaketi koşullanmış felaketlerle mücadele etmek. Felaket anlamındaysa işte bu muhtaçlaştırma girişimlerini iktidarın ya

da her iktidarın, AKP bu konuda çok mahir gerçekten, işte mevcut rejimi nasıl tanımlıyorsak şefçi rejim, öyle diyeyim, çok mahir, onun karşısında deprem anında ortaya çıkmış gerçekten dayanışma, karşılıklı yardımlaşma pratikleri önemliydi. Çok hızlı bir biçimde seçime gittik. Bu da başka bir problem kuşkusuz, gerisini getiremedik, ama içerisinde bulunduğumuz çağ bir felaketler çağı dediysek eğer pratikte önemini, çünkü bu tip pratiklere hâkim olmazsan ne olur? Felaketin ortasında muhtaçlar topluluğu olur, felaket o da var, onu unutmamak gerekiyor. Yani Manavgat'ta yangın olduğunda nasıl birtakım insanlarda yangını çıkarttığı iddia edilen mülteci ya da Kürt arıyorsa eli silahlı olarak, deprem bölgesinde de sözde yağmacı olduğu iddia edilen mülteci arıyor, göçmen arıyor, vesaire.

Bu felaket anının bir başka gerçeği, şimdi her şey böyle tozpembe değil. Bir siyasal müdahale alanı eğer toplumsal dayanışma ve daha sorgulayıcı bir pratik ve söz hâkim olmazsa ne oluyor? Hem muhtaçlaşıyorsun, muhtaçlaştıkça aslında her zaman onu diyorum, muhtaç insanın ahı yukarıya çıkmaz, aşağı doğru çıkar, dolayısıyla ırkçılık olur, çeşitli gericilik olur. Bir dizi siyasal melanet o muhtaçlaştırılmış topluluklar içerisinden çıkar. Dolayısıyla tekrar etmiş olacağım kendi kendimi, ama felaketi böyle siyaset dışı, siyasetler üstü bir bizi birleştiren bir musibet olarak değil, tam tersi mevcut siyasal güç ilişkisinin ortaya çıkardığı sorunları daha da derinleştirmeye aday ve bizim de tam içerisinde yer almamız gereken bir mücadele alanı olarak derinleştirmek, düşünmek gerekiyor. Tam da yaşadığımız bu felaketler müteselsil silsile halindeki felaketler çağında bu yarın yangın olabilir, bu yarın sel olabilir, bu yarın kasırga olabilir, deprem olabilir, başka bir şey olabilir ve gerçekten biz şunu yapabildiğimiz takdirde hani gündelik siyasal pratikte yapmamız gereken çok şey var, ama bütün bunları yaparken eleştirmemiz gereken, sorgulamamız gereken konular da var. Örneğin yapı denetimin ticarileştirilmesi.

Son söz olarak bu olağanüstü halin karşısına başka bir olağanüstü hal çıkartmamız gerekiyor. O yüzden de felaketleri daha büyük bir siyasi meselenin parçası olarak düşünmemiz gerekiyor. Dünya maalesef, yani sermayenin bizi götürdüğü dünya maalesef bizi böyle düşünmeye, böyle davranmaya itiyor aslında, mecbur kalıyoruz diye düşünüyorum. Teşekkür ediyorum.

ertan erol - Toplantımızı burada kapatmak istiyorum**.** Üç konuşmacımıza da çok teşekkür ediyorum.

Yaşanan Depremden Yaşanacak Depreme Kamusunu Kaybetmiş Devlet

(Devlet, Kamu ve Cumhuriyet)

Fuat Ercan[1]

Özet

Olmasına kesin gözüyle bakılan, ama tarihi tam olarak bilinmeyen Kahramanmaraş-Antakya depremi (6 Şubat 2023) doğal bir olay olmasının yanı sıra birçok toplumsal sorunu da açığa çıkardı. Deprem öncesi devletin kamu hizmeti, kamu yatırımı ve kamu görevlerini yerine getirmediği gibi toplanan vergiler kamuya yani ihtiyacı olan deprem bölgesine aktarılmadığını kötü bir deneyim olarak yaşıyoruz, yaşamaya devam ediyoruz.

Çalışmamızda devlet (state) ile kamu (public) kavramları arasındaki iç bağlantıları siyasal felsefe ve devlet / kamu maliyesi disiplinlerinden yararlanarak analiz etmeye çalıştık. Devlet mekânsal olarak egemenliği içine aldığı bireyleri eşitsiz de olsa *toplumsal sözleşme* ile vatandaş konumunda tanımlıyor. Devlet kendi ulusunu oluşturduğu ölçüde sözleşmeyle kendi *kamusunu* oluşturuyor. Eşitsiz ve ama birbirine bağlı olan devlet ve kamu arasındaki ilişkiler devletin kendini yeniden üretmek için bir dizi kamu hizmeti sunma karşılığında kamu gelirleri edinmesinin de önünü açıyor.

Depremin toplumsal felakete dönüşmesi, devlet ile kamusunu ve vatandaşların karar alma süreçlerine katılma olanağı anlamında cumhuriyet kavramlarını yeniden düşünmemize olanak sağlıyor. Ama bu olanak sadece bir depremin arkasında yatan olumsuz dinamikleri öğrenmek anlamına gelmiyor. Olacağı kesin olan ama zamanı belli olmayan Marmara-İstanbul depremi için bir dizi kamu sorumluluğunu hatırlatmak amacını taşıyor. Yazımızın amacı halkın örgütlü mücadele ile kamusu ile ilişkisi kopmuş devleti (merkezi ve yerel yönetimler) deprem öncesi kamusal sorumluluklarını yerine getirmeye zorlayacak yol ve yöntemler üzerine düşünmek olacak.

Anahtar kavramlar: Kamu, Devlet, Vatandaş, Cumhuriyet, Devlet maliyesi, Leviathan, Çıkar ittifakları, Devlet & Sermaye işbirliği.

JEL: A13, JEL: E62, JEL: H20

Abstract

The Kahramanmaraş-Antakya earthquake (February 6, 2023), which was considered certain to happen but whose exact date is not known, has not only been a natural event but also revealed many social problems. We are experiencing and continue to experience the bad experience that the state did not fulfill public services, public investments and public duties before the earthquake, and the collected taxes were not transferred to the public, that is, to the earthquake region in need.

In our study, we tried to analyze the internal connections between the concepts of state and public by using political philosophy and state/public finance disciplines. The state defines individuals who are spatially under its sovereignty as citizens with a social contract, albeit unequally. The state creates its own public with a contract to the extent that it creates its own nation. The unequal but interconnected relations between the state and the public also pave the way for the state to obtain public revenues in return for providing a series of public services in order to reproduce itself.

The transformation of the earthquake into a social disaster allows us to rethink the concepts of the state and the public and the republic in terms of the opportunity for citizens to participate in decision-making processes. However, this opportunity does not only mean learning the negative dynamics behind an earthquake. It aims to remind a series of public responsibilities for the Marmara-Istanbul earthquake, which is certain to happen but whose time is uncertain. The aim of our article, which will be published, will be to think about the ways and methods for the state (central and local governments) whose relationship with the public has been severed through organized struggle to fulfill its public responsibilities before the earthquake.

Keywords: Public, State, Citizen, Republic, State finance, Leviathan, Alliances of interest, State & Capital cooperation.

[1] Prof. Dr., Marmara Üniversitesi (emekli öğretim üyesi), ercanfu@yahoo.com

Alişden vakit ayırıp gözden geçiren sevgili Dr. *Gizem Şimşek Açar* ve Dr. Müge Neda Altınoklu'ya yazıyı ısrar ve sabırla bekleyen editörüm *Serhat Aligil* arkadaşıma çok teşekkür ederim.

I-Sesimi Duyan Var mı?

> "Uçak, tam Antakya'nın üzerindeyken sanki gerçekle yüzleşmeme, bütünü görmeme yardımcı olmak istercesine hafifçe yan yatıyor... Kocaman bir boşluk şimdi Antakya, derin ve geniş bir yara gibi..."[2]

Deprem Çalıştayı (28-29 Ekim 2023) için gittiğim Antakya'da, gözlemlerime belleğimdeki çığlıklar eşlik etti.[3]On binlerle ifade edilen kayıp ve daha sonrası yaşanan onca üzüntü ve keder üzerine *mesafe* koyarak bir şeyler yazmak ne kadar da zor… Issızlaşmış kenti, toz duman içinde bırakan iş makinelerinin telaşlı çalışmaları devam ederken aklımdan/duygumdan geçen şu çığlıklar:

-Sesimi duyan var mı?

-Orada kimse var mı?

-Orada kimse yok mu?

-Devlet nerede devlet?

Depremden sadece altı ay önce Antakya'ya gittiğimdeki duygum, depremden sonra depremin ilk acılarının/hüzünlerinin yaşandığı dönemdeki duygum ve yedi ay sonra deprem üzerine düşüncelerimi anlatmak üzere gittiğimdeki duygum... Toplumsal felakete dair bir şeyler yazmak, bazen yazma eyleminin ötesine geçerek duygu ve öfkenin kaynaklarını onca kaybın nedenleriyle buluşturma çabasına dönüşüyor. Sayılara döküldüğünde sadece insanların kaybına neden olan işleyişe ait bir sorgulama olsa da kayıplarıyla deprem sonrasında yaşananlar/yaşatılanlar daha fazlasını ifade ediyor. Deprem sonrasında, o korkunç zamanları yaşayan arkadaşımla dertleşirken dile getirdiği şu cümleye yer vermek istiyorum: "Bizler canlı ölüleriz, kaybettiklerimizin yas telaşı içinde en temel ihtiyaçlarımız karşılanmadı, yasımızı bile tutamadık."

Depremin toplumsal felakete dönüşmesi ve felaket sonrası yaşananlara dair, her iki zaman için de aynı soru sorulmalı: devletin kamusu neredeydi?.. Depremin felakete dönüşmesi ve felaket sonrası yaşananlardan sonra, olası değil, beklenen Marmara-İstanbul depremi öncesi kamusu (vatandaşları) devlete zorunluluklarını hatırlatacak mı acaba? Çalıştayın ikinci günü, yani 29 Ekim, daha bir hüzünlü hâl aldı. Çalıştay devam ederken vakit bulup ara sokaklarda dolaşırken iş makinelerinin yarattığı ses,

[2]Demet Parlar, (2024): "Antakya Nereye Gidiyor? Hatay Master Planı'nın düşündürdükleri" *www.gazeteduvar.com.tr/antakya-nereye-gidiyor-hatay-master-planinin-dusundurdukleri-haber-1690260,* (Erişim tarihi: 26.07.2024).

[3]KESK, TMMOB ve TTB'nin düzenlediği buluşmaya ait bilgi ve bölgeden katılımcıların katkı/eleştirileri için; TTB (2023): TTB, TMMOB ve KESK'in Düzenlediği Deprem Çalıştayı 28-29 Ekim'de Hatay'da Gerçekleştirildi" *https://www.ttb.org.tr/haber_goster.php?Guid=37d3849a-7728-11ee-bb9d-c4e11ce5281a* (Erişim tarihi: 02.02. 2024).

toz ve dumana Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. yıl dönümü kutlamaları eşlik ediyordu. Bir depremzedenin, "Bu deprem bize çok şey öğretti; ama en çok öğrendiğimiz şey de evlerimiz ve evlerimizde ne kadar fazla gereksiz eşyanın olduğu…" ifadesi ise hep aklıma takılı kaldı.[1] Karışık duygular içinde Kaan Tangöze'in şu şarkı sözlerini mırıldanırken buldum kendimi:

"Oh hani nerde emanetin senin, şimdi nerde?
Oh söyle nerde o şanlı milletin, hani nerde?
Oh söyle nerde o şanlı milletin, hani nerde?"[4]

Millet orada da milletiyle övünen devlet nerede? Yazımız esas olarak "ulus devlet destekli sermaye birikimi"ne dayalı bir toplumda, deprem toplumsal felakete dönüşmeden önce devlet neredeydi, sorusuna odaklanıyor. Depremden sonraki saatler, günler aylarda devlet neredeydi? Dolayısıyla, bu yazı yeniden inşa sürecinde "devlet"in nerede olduğu sorusuna cevap vermeyi amaçlıyor.

Hiç kuşkusuz bu soruyu ne sadece depremzedeler ne de ben ilk defa soruyorum. Kemal Can depremden önce, bir önceki deprem için tam da bu yazının derdini şöyle dile getirmiş: "Sesimi duyan var mı?" diye bağırırken yüzlerin çevrildiği taraf ve "nerede bu devlet?" diye sorarken mesele edilen hadise yeniden gözden geçirilmek zorunda. Siyaset denilen enstrümanla devlet denilen aygıta verilen her onayın ve sorulmayan her hesabın vebali bu iki sesin arasında bir yerde kayboluyor (Can, 2019).[5] Cumhuriyet'in 100. yılında bu iki sesin bir yerde buluşması gerekiyor. Cumhuriyeti'nin 100. yıl dönümünde sadece beton ve çeliğin ve "evleri" dolduran onca nesnenin değil aynı zamanda devlet ve kentleşmenin belirleyenleri ve planlama, mimarlık, dahası yasal/hukuksal işleyişler de depremle birlikte moloza dönüştü. Doğru ifade ise ulus devlet destekli sermaye birikiminin krizini deprem daha bir görünür kıldı.

Yazıyı bir şekilde bitiremediğim ve tam da yazı aklımı kurcalarken düşük ölçekli bir deprem, yakın zamanda beklenen Marmara ve İstanbul depreminin habercisi oldu.[6] Yaşanan toplumsal felakete dönüşen bir depremden bahsetmenin yanı sıra yakın zamanda yaşayacağımız bir deprem… Toplumsal felaketler için ortak bir duyarlılık içinde olmak, yas tutmak önemlidir. Ancak yıkımın kaynağı doğa değil de toplumsal işleyiş ise yıkımın nedenlerini sorgulamak da bu yasa dâhildir. Bu gereklilik, bir yandan onca yaşananla ilgiliyken ve diğer yandan da beklediğimiz, yeniden yaşanacak zorunlu geleceğimiz ve belki de bu satırları yazarken dahi yüzleşeceğim(iz) depremle ilgilidir. Bu yüzden depremin toplumsal

[4]Kaan Tangöze, (2020): "Şanlı Millet" *https://www.youtube.com/watch?v=805KfUmzMqA*(Erişim tarihi: 01.08. 2024).

5 Kemal Can, (2019): "Deprem ve İki Ses"*https://sendika.org/2019/09/deprem-ve-iki-ses-kemal-can-gazete-duvar-562843,* (Erişim tarihi: 15.07. 2024)

6 HÜRRİYET (2024): "Son Dakika Haberi…Marmara Denizi'nde 4.1 Büyüklüğünde Deprem" *https://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-haberi-marmara-denizinde-4-1-buyuklugunde-deprem-42492241*(Erişim tarihi: 15.07.2024).

kaynaklarını açıklamak sadece içinde yaşadığımız topluma ait önemli ipuçları vermiyor, aynı zamanda olası bir toplumsal felakete hazırlıklı olmanın gerekliliğini de gösteriyor. Yaşanan deprem ve sonrası "cumhuriyetin krizini" daha bir görünür kıldı.

"Politika" adlı çalışmasında Aristoteles, anayasaları sınıflandırırken bizi de ilgilendiren ve cumhuriyeti işaret eden şöyle bir tanım yapar: "Bütün topluluğun 'iyiliği' için 'vatandaşların' hepsinin uyguladığı yönetim."[7] Daha sonraları kamu kavramının içini doldurmaya çalışırken kullanacağımız vatandaş, belirli bir siyasal organizasyonla bağlantılı bir şekilde tanımlanacaktır. Aristoteles: "Bir yurttaş, gerçekten, devlet yönetimine katılma yeteneği ve olanağı bulunan kimse midir?" diye sorar. Soruyu cevaplarken kendi sınıfsal konumundan hareketle, "devletin var olması için gereken bütün insanları değil" ama "vatandaş" sayılacak insanların devleti var ettiğini belirtir (Aristoteles, 2016, 94). Çok detaya girmeden, Latincede "republic" terimi "vatandaşların iyiliği ve vatandaşların katılımıyla" gerçekleşen yönetim biçimi olarak tanımlanmıştır. Bu bakımdan tam da depremle birlikte, cumhuriyetin içeriğini yeniden düşünmenin zamanıdır. Olacağına kesin gözüyle bakılan İstanbul depremiyle yüzleşecek "vatandaşlar" için ne yapıldı/yapılmadı? Devletin kamusu için yaptığı en önemli icra imar affı idi; diğer adıyla gerçeği ele verecek nitelikte imar barışı… "Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanı Murat Kurum'un açıkladığı verilere göre son imar affından 5 milyon 849 bin konut ve 1 milyon 237 bin ticari olmak üzere 7 milyon 86 bin adet bağımsız bölüm yararlandı."[8] Depremle yüzleşen kentler için imar barışı, bir seçim öncesi (24 Şubat 2019) Antakya'da düzenlenen mitingde şu sözlerle dile getirilmişti. "Hatay'da 8 bin konut projesini hayata geçirdik. İmar barışıyla, toplam 205 bin Hataylı vatandaşımızın sorununu çözdük…" (Diken, 2023)[9]Diğer sorumuz ise, deprem yaşandığında vatandaşların iyiliği için neler yapıldığına dair… "Ya göçüklerin altından insanlar bağırıyor, bizi kurtarın diye, kurtaran yok, açlıktan susuzluktan öleceğiz ne AFAD ne yardım hiçbir şeyimiz yok, biz millet olarak kendi başımızın çaresine bakıyoruz" (VOA Türkçe, 2023).[10]

Deprem sonrası yeniden inşa sürecinde depremi yaşayanlar sürece katıldı mı? Tuğçe Tezel'in[11] Antakya temelli deprem sonrası yasal düzenekleri içeren kronolojisi bu anlamda oldukça açıklayıcıdır. Depremden sonra zaten deprem yaşanmış bir bölgede Olağanüstü Hâl (OHAL) (10 Şubat 2023) ilan

7 Aristoteles, (2016): *Politika*, çev. M. Tuncay, İstanbul: Remzi Kitabevi, s. 98.
8 EURONEWS (2023): "İmar Barışı: Hangi İlde Kaç Bina İmar Affından Yararlandı?" *https://tr.euronews.com/2023/03/07/imar-barisi-hangi-ilde-kac-bina-imar-affindan-yararlandi,* (Erişim tarihi: 14.07.2024).
9 DİKEN (2023): "Erdoğan, Dört Yıl Önce Hatay'da 'İmar Affı'yla Övünmüştü", *www.diken.com.tr/erdogan-dort-yil-once-hatayda-imar-affiyla-ovunmustu/* , (Erişim tarihi: 01.10.2024).
10 VOA TÜRKÇE (2023): "Depremin İlk Beş Günü" *https://www.youtube.com/watch?v=Dg3S1QIYDKo,* (Erişim tarihi: 14.07.2024).
11 Tuğçe Tezer (2024): "Antakya: Sonra Pek Çok Şey Oldu Ama Hiçbir Şey Olmadı" *https://www.fayn.press/bircok-sey-oldu-hicbir-sey-olmadi/*(Erişim tarihi: 01.08.2024).

edilmesi, OHAL kapsamında yerleşme ve yapılaşma koşullarının belirlenmesi (24 Şubat 2023), mart ayında Hatay Master Planı ve devamında 6306 sayılı yasa ile riskli alan ilanı (5 Nisan 2023), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın Yerinde Dönüşüm Kararı (17 Temmuz 2023) ve 13 Kasım 2023 da Rezerv Yapı Alanı İlanı...

Vatandaşın iyiliğini düşünmeyen ve katılımına olanak vermeyen bir siyasi iktidar ve zamanla bu anlayışla biçimlenmiş bir Cumhuriyet... Depremle yaşanan yıkımın yeniden inşasının, yıkıma neden olanların katılımıyla gerçekleşiyor olması da Cumhuriyet'in işleyişinin bileşenlerini ele veriyor. Tuğçe Tezer'in hazırladığı sürece müdahale çizelgesinde (Tablo-I) en önemli karar Hatay Master Planı olsa gerek (Mart 2023). Kahramanmaraş-Antakya depremi sonrası yeniden inşa için siyasi iktidarla birlikte yol alan Türkiye Tasarım Vakfı (TTV), Kentsel Yenileme Merkezi (KEYM) gibi vakıf görünümlü şirket ve şirketleşmiş mimarlıklar süreçte öne çıkıyor. Türkiye Tasarım Vakfı, Kültür ve Turizm Bakanlığı öncülüğünde Bilim Kurulu işbirliğiyle yürütülen ve depremden etkilenen Hatay'ın tarihi merkezinin yeniden hayat bulması için 1 Eylül'de Atatürk Kültür Merkezi'nde bir çalıştay düzenledi. Çalıştaya katılan Dr. Kit Miyamato, buluşmanın esas yönelimini şu açıklamalarıyla ele verdi: "Bu tür bir felaket sonrası Hatay'ın toplumsal sermayesini yeniden kurabilmek için doğru strateji ve çabalar gerekiyor. (....) Bölgeyi yatırıma uygun hâle getirmek için düzenlemeleri basitleştirerek ve özel yatırımı teşvik ederek adımlar attık. Bu, Kobe'nin sadece birkaç yıl içinde daha güçlü bir şekilde toparlanmasına yol açtı. Hatay'ın ise zengin bir tarihe ve canlı bir kültüre sahip olması gibi bir özgünlüğü var. Bu özgünlük, 'uluslararası yatırımcılar için büyük bir çekicilik unsuru olabilir. Buraya özel sektör yatırımlarını çekmek için çaba göstermeliyiz"[12] Aynı ekibin gerçekleştirdiği bir başka toplantıda Marmara-İstanbul depremi için Türkiye Tasarım Vakfı'ndan Mehmet Kalyoncu'ya 'İstanbul için de çalışacak mısınız?' diye sorulması üzerine şu yanıt alındı: "Eğer bakanlık isterse bu süreçte de görev almaya hazırız."[13]

Aristoteles'in vatandaş kriterlerine köle, çocuk, kadınlar ve mülkiyet sahibi olmayanlar girmiyordu. Aristoteles'in yaptığı ayrımı demokrasi üzerinden yorumlayan Giorgio Agamben, Aristoteles'in kullandığı "politeia" (siyasal faaliyet) ile "politeuma"(siyasal faaliyetten doğan somut siyasal durum) arasındaki gerilimi "kyrion"(yani yüksek iktidar) kavramı ile çözmeye çalıştığını detaylı açıkladıktan sonra hükümeti, "basit icra erki sanan yanlış anlama, sonuçları ağır olan yanlışlardan biri" olarak

12 MİMARİZM (2023): "'Antakya Tarihi Kent Merkezi Koruma Amaçlı Tasarım ve Planlama Çalıştayı' Düzenlendi" *www.mimarizm.com/haberler/gundem/antakya-tarihi-kent-merkezi-koruma-amacli-tasarim-ve-planlama-calistayi-duzenlendi_136028,* (Erişim tarihi: 16.07.2024).
13 KEYM (2024): "Yeni Hatay Tasarlanıyor Türk ve Yabancı Uzmanlar Ortak Çalışıyor" *https://www.keym.com.tr/haberler/yeni-hatay-tasarlaniyor-turk-ve-yabanci-uzmanlar-ortak-calisiyor* , (Erişim tarihi 16.07.2024).

tanımlar. Agamben'e göre, bu yanlışın sonucunda, modernliğin siyasal düşüncesi yasa, genel irade, halkın hükümranlığı gibi içi boş soyutlamalara sapmış, nereden bakarsak bakalım belirleyici olan meseleyi, hükümet ve hükümetin hükümran halkla nasıl eklemlendiği meselesini cevapsız bırakmıştır. Cevapsız kalmasını ise Agamben işleyiş açısından, "demokrasiyle -ister yönetiminin kuruluş biçimi ister yönetim tekniği olarak- ilgili her tartışmanın boş gevezelikten" ibaret olacağını iddia ediyor (Agamben,

Tablo:1 Depremden Sonra Yasal Dönüşüm (Kronolojik)

6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremleri	20 Şubat 2023 Hatay Depremleri	Mart 2023 DB Mimarlık'ın Hatay Master Planı çalışmasının başlaması	5 Nisan 2023 6306 sayılı yasa kapsamında Antakya tarihi kent merkezinde «riskli alan» ilanı	17 Temmuz 2023 Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın «Yerinde Dönüşüm» projesi	13 Kasım 2023 6306 sayılı yasa kapsamında Antakya yeni merkezinde «rezerv yapı alanı» ilanı
10 Şubat 2023 10 İlde «Olağanüstü Hal» ilanı 27 Şubat 2023 Elazığ'ın eklenmesi	24 Şubat 2023 126 no'lu kararname (OHAL kapsamında yerleşme ve yapılaşma koşullarının belirlenmesi) 10 Nisan 2023 7452 sayılı yasa OHAL Kapsamında Yerleşme ve Yapılaşmaya İlişkin Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin Kabul Edilmesine Dair Kanun	Mayıs ve Temmuz 2023 Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın «Depremde zarar gören tescilli taşınmazlara yönelik destek» projesi	15 Mayıs 2023 ÇŞİDB ve KTB arasında «riskli alan» konusunda protokol	9 Mayıs 2023 3 aylık OHAL süresi tamamlanınca devam eden plan askı süreleri, planların onaylanması	

Kaynak: Tuğçe Tezer (2024) «Antakya: Sonra Birçok Şey Oldu, Ama Hiçbir Şey Olmadı», www.fayn.*pres/birçok-sey-oldu-hiçbir-sey-olmadi/*

2010,14).[14]

Belirli durumlarda devletin inşa edildiği mekâna ve toprağa dâhil olan tüm insanlar olmasa da vatandaşlar içinde organize olan birileri, "daha fazla vatandaş olma" arzusuyla devlet için şirketler üzerinden ete kemiğe bürünüyorlar. Belirlenmiş bu gruplar/şirketlerin kararlara "katılımı" ve vatandaş olarak tanımlandıkları ölçüde de onların "iyiliği" düşünülüyor. Bu noktada düşüncemiz için önemli olan şu argümanı ifade edelim: Devlet ile kamu (halk) arasında bir ayrım yapılması gerekiyor. Bu ayrımı devletin çıkar ittifakları içinde oluşturduğu kendi çevresindeki sermaye/şirket ve uzmanlar ile bu çıkar ittifaklarının dışarıda bıraktığı, kamu yani halk oluşturuyor. Devletin kamusuna dâhil olamayan Barınma Hakkı Platformu ise devletin kamuya rağmen yürüttüğü ihya/inşaat faaliyetlerine karşı itirazını şöyle yükseltiyor: "Hatay halkına rağmen yürütülecek bir planın parçası olmayı reddediyoruz." Devamla:

> Sözünü verdiğiniz kalıcı konutları ivedilikle ve bedelsiz istiyoruz, Rezerv alan içindeki az hasarlı binalarımızın ve güçlendirilmesi yapılmış orta hasarlı binalarımızın yıkılmasını kabul

14Giorgio Agamben (2010): "Demokrasi Kavramı Üzerine Giriş Notu", *Demokrasi Ne Alemde,* E. Hazan der., çev. S. Kılıç, İstanbul: Metis Yayınevi.

> etmiyoruz, 6306 sayılı kanunla birlikte bizleri bekleyenlerin bütün şeffaflığı ile ortaya koyulmasını ve kentin yeniden inşa sürecinin halkla birlikte yürütülmesini istiyoruz. Boş arsası, müstakil evi olanların ya da daire sahiplerinin arsa payları üzerinden hak kaybı yaşamasını kabul etmiyoruz, Kentimizin renginin, kimliğinin, kültürünün, tarihinin, demografik yapısının bir bütün olarak korunmasını ısrarla ve inatla istiyoruz, Geçen bir buçuk senelik süreçte yetkililerin sözlerine güvenemeyeceğimizi defalarca deneyimledik, bundan sonrası için sözle değil yasayla teminat istiyoruz (Gül, 2024).[15]

Çıkar ittifakları çelişkileri yoğunlaştığı dönemlerde, devlet kamusu yerine çıkar ittifakları içinde en fazla bilim ve uzmanlığı temsil eden kesimlerin desteğini almaya çalışır. Ulus devlet destekli sermaye birikimin işaret ettiği toplumda konumuz olan depremle ilgili uzmanlıklar için felaket, aynı zamanda kendi varlıklarını yeniden üretme olanağı anlamına geliyor. Bu yüzden duruma göre hızla stratejik konum alıyorlar ve Türkiye Tasarım Vakfı (TTV), Kentsel Yenileme Merkezi (KEYM) gibi yapılar da aynı şekilde sürece dâhil oluyorlar. Uzmanlık alanları, sadece çıkarları gözetmez, siyasal iktidarın kararlarına meşruluk olanağı da sunar. Siyasal iktidar, TTV ve KEYM arasında "Hatay Yeniden Canlanıyor!" şiarı üzerinden kurulan bağlantılara karşı, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyük Kent Şubesi'nin kamuoyuna yaptığı şu açıklama anlamlı ve önemlidir:

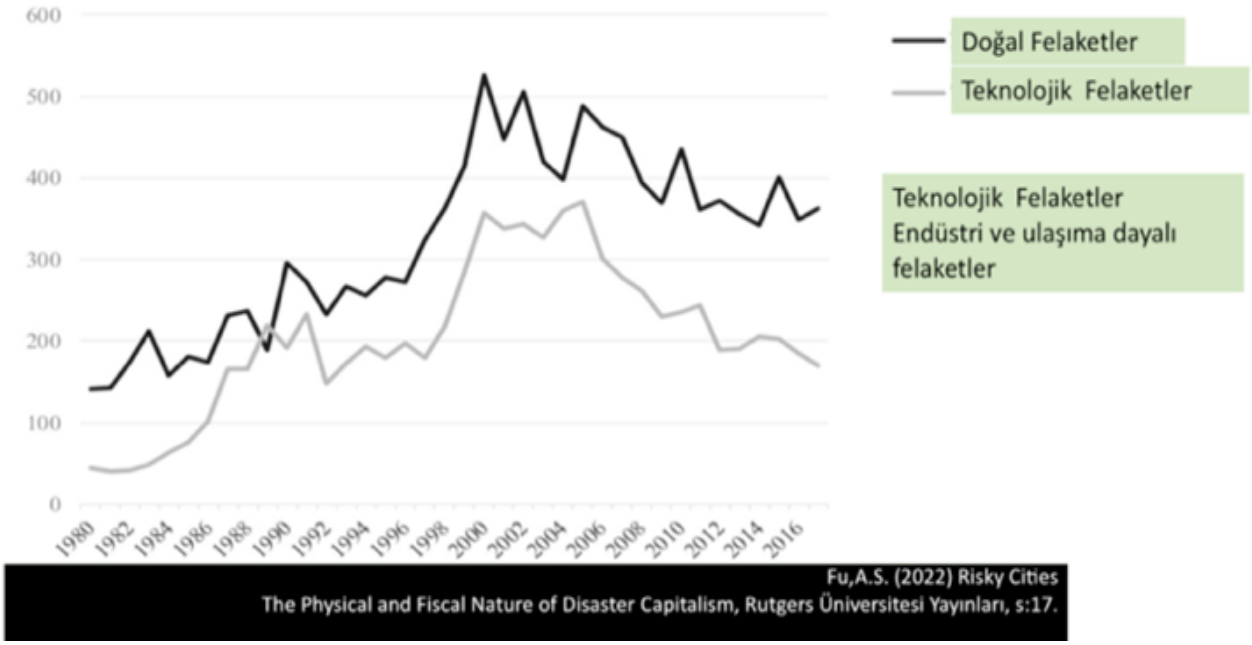
> 'Hatay Yeniden Canlanıyor!'" mottosu ile eleştirilere ve görüşlere kapalı tanıtım toplantısı, sadece projeler hazırlandıktan sonra, bir de ilgili kişilerin çağırıldığı, böylece projeye meşruiyet kazandırılmaya çalışılan bir 'bilgilendirme' toplantısından öteye gidememiştir. Bu anlamda projede sunulan öneriler; tek merkezli, dar bir fiziksel şekilcilik bağlamında, sağlıklı bir planlama ve sürdürülebilir sosyo-kültürel çevre yaklaşımından bağımsız, 'sözde yeni ve çağdaş', gerçek anlamda 'zorlayıcı ve tepeden inme' bir kent ve yapılaşma tasavvurundan öteye gidememiştir" "Hatay Yeniden Canlanıyor" tanıtımı ile birlikte, kentin gelecek ile ilgili ümit ve projeleri "rantçı" ellere servis yapılarak, Hatay halkı ve Türkiye mimarlığı devre dışı bırakılmıştır (MO, 2024).[16]

15Gül Köksal (2024): "Hatay'dan İstanbul'a Deprem Gerçekleri-III", *www.evrensel.net/yazi/95151/hataydan-istanbula-deprem-gercekleri-3*, (Erişim tarihi: 16.07.2024).

16TMMOB (2024): "Türkiye Tasarım Vakfı'nın (TTV) 30 Nisan'da düzenlediği 'Hatay Yeniden Canlanıyor' Toplantısı Üzerine…"
https://www.mimarist.org/turkiye-tasarim-vakfinin-ttv-30-nisanda-duzenledigi-hatay-yeniden-canlaniyor-toplantisi-uzerine/(Erişim tarihi: 16.07.2024).

Bu ifadenin otoriterleşen ve uzmanların daha çok sermaye ile devletin etkinlik alanına girdiği bir dönemde çok daha anlamlı olduğunu söyleyebiliriz. Kamuoyuna yapılan bu açıklamada kamu ile devletin kamusu arasındaki net çizgi dile getirilmiştir.

Grafik-I Dünya Ölçeğinde Devlet Destekli Sermaye Birikiminin Yarattığı Felaketler (1980-2017)

Fu,A.S. (2022) Risky Cities
The Physical and Fiscal Nature of Disaster Capitalism, Rutgers Üniversitesi Yayınları, s:17.

Bu konuya döneceğiz; ama cumhuriyet ifadesinin bir şeyleri açıklamanın yanı sıra birçok şeyin üstünü örttüğü konusunu düşünmemiz gerekiyor. Bir yandan şirket gibi davranan devlet, diğer yandan şirketleşmiş uzmanlıklar, öte yandan depremle yüzleşen vatandaş yani kamu... Cumhuriyet'in 100.yılında "cumhuriyet değerleri" olarak ısrarla sıralananlar Alain Badiou'nun şu haklı ifadesiyle mitleşmiş bir "tapınma" hâline dönüşmüştür: "Her tür erdemi barındıran bu 'cumhuriyet', savunulan davanın ihtiyaçlarına göre şekillendirilmiştir "(Badiou, 2010,18).[17] Temel bir diğer argümanımızı da şöyle dile getirebiliriz: Günümüz Türkiye'sinde cumhuriyet kavramı "geç" kurulan "devleti", devletin "ulusunu", dünya ölçeğinde devam eden "sermaye birikimini", sermaye birikiminin gerçekleştiği "endüstrileşmeyi", bu değişkenlerin yoğunlaştığı "kentleri", sürece bilgi ve donanımlarıyla eklemlenen uzmanlık alanlarının kompleks çıkar ağlarını içeriyor. Bununla birlikte, zaman içerisinde yapısallaşan bu çıkar ittifakları, depremi ya da benzeri doğal olayları toplumsal felakete dönüştürüyor (örneğin;

17Alain Badiou (2010): "Demokrasi Bayrağı", *Demokrasi Ne Alemde,* E. Hazan der. , çev. S. Kılıç, İstanbul: Metis Yayınevi.

Soma'da yaşananlar…). Böylece "devletin kendi kamusu" aracılığıyla felaketi yeni felaketlere dönüştürecek olan Marmara-İstanbul depremi için hazırlık yapmak şöyle dursun, aksine deprem sonrası yatırımı olanağa dönüştürmek için hazırlanıyorlar.

II-Felaket Kapitalizmi mi, Ulus Devlet ve Sermayenin Felaket Üreten İşleyişi mi?

Bu açıklamaların hatırlatması gereken bir kavram daha var: "Felaket kapitalizmi."[18] Son zamanlarda sadece Türkiye'de değil tüm dünyada "insan yapımı" felaketlerin" hızlanarak arttığını biliyoruz. "İnsan yapımı felaketler" ifadesini de yeterli bulmamalıyız. Çünkü "antroposen" ifadesi gibi işleyişi ve işleyişten nemalanları gizliyor. "Riskli Kentler" kitabında Albert S. Fu doğal ve teknolojik felaketlerin özellikle 1980'li yıllarda yoğunlaşarak arttığını örneklerle açıklıyor (Fu, 2022).[19] A. S. Fu'nun verilerinden hareketle sadece Türkiye'de değil, dünyanın birçok yerinde ulus devlet destekli endüstriye dayalı sermaye birikiminin yol açtığı toplumsal felaketlerin yıllara göre artışını (Grafik-I'de) görebiliyoruz. İlaveten konu toplumsal felakete yol açan deprem olunca alanın uzmanları depremin olacağına dair bilgiler veriyorlardı. Depremin ne zaman olacağı konusunda kesin bilgi hiç kuşkusuz verilmiyor ama bir deprem olacağı biliniyordu. Dolayısıyla konuyla ilgili olarak Hatay Valiliği ile AFAD işbirliği bünyesindeki İRAP İl Afet Azaltma Planı'nda yer alan şu cümlelere yer vermek önem kazanıyor:

> İlimizde sıvılaşma riski yüksek olan alüviyal zeminde yapılaşmanın bulunması, kentsel dönüşümün parsel bazında yapılıyor olması, yapı stoku bilgisinin yetersiz olması, vatandaşların zorunlu deprem sigortasını (ZDS) yaptırmaması, ruhsatsız yapıların bulunması ve yapılaşmada denetim eksikliği, yapı üretim sektöründe çalışan tüm personelin depreme dayanıklı yapım ilkeleri konusunda eğitim alma zorunluluğunun bulunmaması, halkın kentsel dönüşüme katılımda isteksiz olması, yapıların deprem dayanıklılık testlerinin ücrete tabi olması ve yaptırılmasının vatandaşın isteğine bırakılması, ilimizde ulaşım mastır planının olmaması, ilimizin bazı bölgelerinde niteliksiz yapılaşmanın sit alanları ile iç içe olması, imar barışı sonucu oturum izni alan binaların tam olarak depreme dayanım koşullarının sağlayıp sağlamadığının bilinmemesi, zemin etüt laboratuvar sayısının yetersiz olması, kentsel dönüşüm çalışmalarında yer seçim alanlarının kısıtlı olması, yerleşim alan çevresinin

18Noami Klein (2010): *Şok Doktrini Felaket Kapitalizmin Yükselişi,* çev. S. Özgül İstanbul: Agora Yayınevi.
19Albert S. Fu (2022): *Risky Cities, The Physical and Fiscal Nature of Disaster Capitalism*, New Jersey: Rutgers Üniversitesi Yayınları.

> genellikle verimli tarım arazileri, orman, sanayi kuruluşlarıyla çevrili olması, zayıf yönler olarak belirlenmiştir (İRAP, 2021,140).[20]

Böyle bir rapor yazıldıktan ve yer bilimciler fay hattının kırılacağını, meydana gelecek depremin hangi yerleşimleri hedef alacağını ısrarla işaret ettiklerini belirttikten sonra 6 Şubat 2023 Depremi'nin beklenmedik bir olay olduğunu kimse iddia edemez. Tıpkı Marmara-İstanbul depremi gibi…! *Ekolojik Yaşam Dergisi Deprem Özel Sayısı'nda* Prof. Dr. Naci Görür'ün zamana yayılan kamuoyu paylaşımlarındaki olası deprem uyarılarının derlemesi yer alıyor. Bu derlemede en çok dikkati çeken şu uyarı ise ne yazık ki çok anlamlı: "Bu depremden sonra Adana ve Hatay'a dikkat edilmeli. Yerel yöneticiler uyanık olmalı."[21]

Felaket kapitalizmi kavramını, "Normale dönemeyiz çünkü eski normalimiz sorunun ta kendisiydi" ifadesiyle birlikte düşünmeliyiz. Bu ifade, Covid-19 pandemi döneminde Hong Kong'daki bir duvar yazısında dile getirilmişti ve felaketin aslında akıp giden normal dediğimiz zamanların ürünü olduğunu ima ediyordu. Kavramı şu şekilde sağlıklı bir çerçeve içinde ele almak da olası tabii ki:

> Deprem dolayısıyla esas olarak iki başlık üzerinde durmak gerekiyor: Bunlardan ilki, felaket ve yıkımın kapitalizmin işleyişinin tanımlayıcı bir özelliği oluşu. Sermaye düzeni sadece deprem gibi felaketleri bir fırsata çevirmekle kalmıyor, kapsamı ve yıkıcılığı giderek artan felaketleri aktif olarak üretiyor. Topyekûn ekolojik yıkım çağında kapitalizmi bir üretim tarzından ziyade bir yıkım tarzı olarak düşünmek gerekiyor.[22]

O zaman felaket sonrası için çıkar ittifaklarını düşünürken felakete yol açan işleyişi de göz ardı etmemeli diyelim. Yalnızca deprem için gerekli önlemleri istemek değil, bununla birlikte kamusal sorumlulukların yerine getirilmesini zorlayacak yolların bulunmasını da istemek lazım. Olay gerçekleştiği anda değil, depremin kesin olacağı bilgisinden hareketle, deprem öncesinde, yani şimdi şu günlerde, kamunun kendi isteklerini devlet ve siyasal iktidara dayatacağı örgütlenmelerin gündeme alınması önemlidir. "Orada kimse var mı?" çığlığı 1999 depreminde belleğimize kazınmış idi. "Sesimi duyan var mı?" çığlığını

20Hatay Valiliği ve AFAD (2021): *İRAP İl Afet Azaltma Planı*, Hatay Valiliği ile AFAD işbirliği ile yapılan Plan, *https://hatay.afad.gov.tr/kurumlar/hatay.afad/HATAY-I%CC%87RAP-2022.pdf ,* (Erişim tarihi: 01.08.2024). Diğer bir metin olan "Hatay'ın Depremselliği" konusundaki bilgilendirme için; *https://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/13b431eb47cf5fe_ek.pdf* (Erişim tarihi: 01.08.2024).
21Naci Görür (2023): *Ekolojik Yaşam Dergisi* "Deprem, Facia Yaşam", Deprem Özel sayısı, sayı 2, sayfa 8-20.
22Foti Benlisoy (2024): "Deprem, Felaket Kapitalizmi ve Direniş", *https://halklarinkoprusuguzelcarsamba.com/foti-benlisoy-ile-deprem-felaket-kapitalizmi-ve-direnis/*, (Erişim tarihi:10.05.2024).

bir daha tekrar etmemesi, yazılanların Kassandra Laneti'ne dönüşmemesi için ısrarla tekrar dile getirmeliyiz: "Sesimi duyan var mı?"

III-Sonuçlar Sürecin Ürünüdür; Depremin Toplumsal Felakete Dönüşüm Süreci

"Yaramız var hiç geçmeyecek!
İzi de yok üstelik,
Yeri tüm bedenimiz.
Kalbimiz attıkça bizimle var olacak.
Unutmayı aklımıza bile getirmeyeceğiz."[23]

"Sürecin ara adımları sonuçta ortadan kaybolur ve arkalarında bir iz bırakmazlar."[24]

Yaşanan büyük ölçekli toplumsal acının insan/toplum bedeninde açtığı yaralar genellikle yaranın açıldığı zamanda yaşandığı için, yaraya neden olan değişkenleri ve değişkenlerin izlerini o zaman için haklı olarak ortadan kaldırır. Yukarıda işaret etmiştik, tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisinde Hong Kong'daki şu duvar yazısı felaketin kaynaklarını işaret ediyordu: "Normale dönemeyiz çünkü eski normalimiz sorunun ta kendisiydi." Covid-19 pandemisinin etkisi azaldı, ama Covid-19'a yol açan normalimiz yeni felaketler yaratacak şekilde yoluna devam ediyor. Aynı ifadeyi Kahramanmaraş-Antakya depremi sonrası hem deprem bölgesi için hem yeni depremler için de kullanabiliriz. Bir Antakyalının, insanın içini acıtan, haklı ama bir o kadar içten şu ifadelerde yer alan duygularını birlikte düşünerek hissedelim:

> Hatırlayalım; henüz arama kurtarma faaliyetleri sürerken bile kalıcı konutlar için hazırlık çalışmaları çok hızlı bir şekilde başlamıştı; molozların, deprem yıkıntılarının hoyratça en yakın 'boşluklara'; vadilere (Samandağ-Yeşilköy), zeytinliklerin üzerine (Narlıca), su havzalarına (Serinyol), sulak alanlara (Mileyha) alelacele dökülmesinin, eski Antakya'nın deprem yıkıntılarının kaldırılması için Ulucami'nin yol olarak kullanılmasının, gözümüzün bebeği gibi korumamız gereken nakışlı taşlarının üzerinden geçen ağır araçlar nedeniyle nasıl parça parça edildiğinin tanıkları olarak unutmadık o günleri... Ve o dönemin İçişleri Bakanının

23Nevin Güneş (2024): "Antakya: Başka Türlü İnsan Nasıl Başa Çıkar Hayatta Kalmakla?" *www.nehna.org/post/antakya-baska-turlu-i-nsan-nasil-basa-cikar-hayatta-kalmakla*(Erişim tarihi: 01.08.2024).
24Karl Marx (1978): *Kapital, Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Tahlili Cilt-I,* çev. A. Bilgi, Ankara: Sol Yayınları, s.94.

> "Göreceksiniz enkaz kalkınca Hatay'ın yüzde 75'i tamamen boş arsa olacak" demesi, kadim bir şehre 'arsa' olarak bakılması canımızı yakmıştı o zaman.[25]

Boş arsa olacak ya da boş arsaya dönüştürülecek. Dönüştürme için yukarıda Tuğçe Tezer'in detaylı olarak işaret ettiği düzenlemeleri yeniden gözden geçirelim. Boş arsa üretmek için hazırlanan yasaların detayını da şehir plancısı Ceyhan Çılgın'ın şu anlatısından hareketle zihnimizde canlandırabiliriz:

"7 Kasım 2023'te gerçekleşen değişiklikten önce riskli yapı tespiti için sizin başvurmanız gerekiyordu ya da bakanlık veya ilgili kamu idarelerinin talebine istinaden riskli yapı tespiti yaptırılıyordu.Son değişiklikle birlikte siz başvurmamış olsanız da artık Kentsel Dönüşüm Başkanlığı ya da kanunda tariflenen kamu idareleri resen, yani sizin onayınıza ihtiyaç duymadan risk tespiti yapabilecek. Olası engellemelere karşı, risk tespitinin gerektirdiği işlemleri yapmak üzere polis ya da jandarma eşliğinde kapalı kapılar açtırılabilecek. Diyelim ki, yapınız riskli yapı olarak tespit edildi, yıkmanız için 90 gün süreniz var, eğer yıkmazsanız, idare kendisi yıkacaktır ama yıkmadan evvel elektriğiniz, suyunuz ve doğalgazınız kesilecek. Tüm bu işlemlere karşı diyelim ki itiraz ve dava açma haklarınızı hiç kullanmadınız ya da kullandığınız halde bir sonuca varamadınız, neticede yapınız yıkıldı ve yeni yapılacak projeye dair arsa payı bakımından önceden üçte iki, son değişiklikle birlikte artık salt çoğunlukla anlaşmanız için 30 gününüz var. Anlaşamazsanız kanunda "acele kamulaştırma" uygulanabileceği yazıyor. Acele kamulaştırmanın riskli yapı düzeyinde uygulandığı bir örnek duymadım ama kanun maddesi olarak duruyor orada. Peki ama neden acele kamulaştırma? Mesele kamulaştırmak ise neden olağan usulde uygulanan kamulaştırma değil de acele kamulaştırma uygulanmak isteniyor? Mesele afet riski ise, riskli yapı olarak tespit edilen binanız yıkılmış, dolayısıyla risk ortadan kalkmış durumda, öyleyse bu acelenin sebebi nedir? Söyleyeyim: Anlaşamama ihtimaline

Bellek: Takdiri ilahi değil, cürm-ü sınıfidir

Binlerin Katilleri Kimlerdir?

Hakim sınıflar ve uşakları tarihin sanık sandalyesine oturtulacaklardır

7 Nisan 1970 tarihli ANT dergisi Gediz Depremi'ni konu aldı. Derginin dile getirdiği eleştirilerin 53 yıl sonra geçerliliğini koruduğunu görmek acı verici.

25Demet Parlar (2024a): "Antakya Bize Ne Anlatıyor? Antakya ve Antakyalılar Ne Bekliyor?" *www.gazeteduvar.com.tr/antakya-bize-ne-anlatiyor-antakya-ve-antakyalilar-ne-bekliyor-haber-1708179,* (Erişim tarihi 25.07.2024).

karşı, bir şekilde sürekli aklınızda duracak, mülkiyet hakkınıza yönelebilecek acele kamulaştırma ihtimalini gözetip, bir an evvel anlaşmaya razı olasınız diye."[26]

Çılgın'ın açıklamalarında devlet ve sermayenin çıkar ittifakları olarak hazırladığı düzenekleri görüyoruz, ama depremin yaşandığı coğrafyanın tarihsel-kültürel özelliklerine baktığımızda sorunun sadece devletin mali krizi için yeni kaynak yaratma ve şirketler için sermaye birikim olanakları olmayıp Türkiye Cumhuriyeti'nin geç ulus devlet oluşuyla bağlantıları olduğunu da görüyoruz. Deprem bölgesinde yoğun emek harcayan bir hukukçunun çalışmasına baş vuracak olursak:

> "Pek çok ili aynı anda etkileyen depreme bağlı felaket hukuku, yıkım bölgelerinin insansızlaştırılmasını gündeme getirdi. Bu tedbirler, idari kararlarla değil; genellikle eylemsizlik veya uzun bir sürece yayılan yenilenme eylemleriyle biçimlendi. Deprem bölgelerinde uzun yıllar sürecek altyapı ve imar süreçleri için insansızlaştırma bir gereklilik olarak sunuldu."[27]

Bu satırları yazarken Çılgın ve Fevzi Özlüer'in uyarı niteliğindeki ifadelerinin Antakya'da yaşandığına dair haberler de gelmeye başladı. Onlardan bir kesit olarak şu satırlara yer verelim:

> Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'na tarafından rezerv alan ilan edilen Hatay Antakya'nın Esenlik Toroslar Elektrik Dağıtım Şirketi tarafından polis eşliğinde 8 dairelik Balsever Apartmanı'nın elektrik saatleri bina sakinlerinin tüm itirazlarına rağmen söküldü… Bina sakinlerinden Salih Balsever, 'Toplam 8 daire var binamızda. Tüm daireler dolu. Yaşlılar, hastalar, engelliler ve hatta bebeği olanlar var. Binamıza dair hukuki süreç devam ederken bunu yaptılar. Polis zoruyla söküldü sayaçlarımız. 2024 yılında 8 aile elektriksiz yaşamaya çalışıyoruz' diye tepki gösterdi.[28]

Tüm bu alıntılar depreme ait duygularımı çok da bilmediğim ama şu an dile getirmeme olanak sağlayan Hegel'den şöyle bir alıntı yaparak ifade etmeye çalışayım: "Sonuçlar sürecin ürünüdür."[29]

26Ceyhan Çılgın (2023): *"Yeni Başlayanlar İçin "Kentsel Dönüşüm Yasası": Deprem Riski mi, İmar Rantı mı?"* Elif Sena Biroğlu'nun söyleşisi; *www.nehna.org/post/yeni-baslayanlar-icin-kentsel-donusum-yasasi-deprem-riski-mi-i-mar-ranti-mi,* (Erişim tarihi: 12.07.2024).

27Fevzi Özlüer (2024): "Afet Hukukundan Felaket Hukukuna", *Ehlen Dergisi,https://ehlendergisi.com/index.php/2024/05/19/afet-hukukundan-felaket-hukukuna/*, (Erişim tarihi: 10.07.2024).

28ARTI GERÇEK (2024): "Hatay'da Rezerv Alan İlan Edilen Mahallenin Elektriğini Kestiler" *https://artigercek.com/guncel/hatayda-rezevr-alan-ilan-edilen-mahallenin-elektrigini-kestiler-312269h*(Erişim tarihi: 01.08.2024).

29Friedrich Hegel (2004): *Tinin Görüngübilimi,* çev. A. Yardımlı İstanbul: İdea Yayınevi.

"Orada kimse var mı?" çığlığının içini doldurmak için deprem ve depreme yol açan işleyişi ısrarla düşünmenin yanı sıra söz konusu işleyişin bileşenlerinin bu topraklara özgü dinamiklerini de eş zamanlı düşünmeliyiz. Elbette bu sadece bir düşünme hâli olarak kalmamalı. İşleyişin, olması beklenen Marmara-İstanbul depreminin de bir devlet-sermaye ve şirketleşen uzmanların felaketine dönüşmemesi için yalnızca depremle yüzleşecek olanların değil aynı zamanda bu yıkıma dayalı işleyişe 'hayır' diyenlerin bir araya gelmesinin de umudu olmalıdır. Felaket sonrası açığa çıkan hüzün ve yasa zamanla felakete yol açan işleyişin bilgisini içeren örgütlü kamusal hak ve taleplere dönüşmelidir. Hüzün ve keder elbette yaşanıyor; ama sadece duygu/hüzün üzerinden yaşananların yası tutulamaz. Tutulacak yas süreci anlamaya, sürecin nedenlerine ve bu nedenlere yol açan işleyişe yabancılaştığı oranda hem süreci yaşatan işleyişi hem işleyişin sahiplerini görmemizi engelliyor.

IV-Uzmanların Kendiliğinden Felsefesi

Depremler Türkiye'nin farklı yerlerinde can yakarken deprem sonrasında gösterilen reaksiyonlar çok fazla da değişmiyor. Bu bağlamda *ANT Dergisi*'nin Kütahya-Gediz yöresinde meydana gelen deprem için (28 Mart 1970) kullandığı şu başlık anlamlıdır: "Binlerin Katilleri Kimlerdir?"

> Türkiye'de üç beş yıl geçmemektedir ki deprem yüzünden yüzlerce, binlerce vatandaş can vermesin, evsiz, barksız, aç malul kalmasın sadece Cumhuriyet döneminin felaketleri: 1939 Erzincan Zelzelesi'nde 32.372,1943'te Ilgaz'da 4016,1944'te Düzce'de 1381,1946'da Varto'da 833, 1951'de Kurşunlu'da 50,1953'te Yenice--, 1963'te Gönenir 1966'da Varto'da 2000 1967'de Pülümür'de 112,1968'de Bartın'da 27,1969'a Alaşehir Sarıgöl'de 40 vatandaş can vermiştir. Bu felaketlere geçen hafta 1084 vatandaşın ölümle sonuçlanan Gediz depremi eklenmiştir. Her depremden sonra oynanan klasik bir oyun vardır: Egemen sınıflar sözcülerinin ve iktidarda bulunan politikacıların beyanına bakılırsan bütün bu depremler "*Takdiri İlahidir."* Türkiye'de Ortaçağ düzenini getirmek isteyen ümmetçilere bakılırsa, din ve ahlâk kurallarını hiçe sayanlara, mini etek giyenlere verilmiş ilahi bir cezadır.[30]

"Çünkü eldeki sorun *amacında* değil ama yerine getirilişinde tüketilir; salt *sonuç* değil ama oluş süreci ile birlikte sonuç edimsel bütünüdür; amaç kendi başına dirimsiz evrenseldir, tıpkı yönsemenin henüz edimselliğinden yoksun olan salt itki ve çıplak sonucun ise yönsemeyi arkasında bırakan ceset olması gibi." s;23.

30ANT Dergisi(1970): "Binlerin Katilleri Kimlerdir?" *https://filedn.eu/lpwTKmJuSKCLNjzDCWvh2dm/ant-haftalik/Ant%20-%20Haftalik%20-%20C-7%20-%20Sayi%20-%20171.pdf* (Erişim tarihi: 01.08.2024).

Kahramanmaraş-Hatay depreminden sonra da aynı ifadelerin tekrarlanmış olduğunu görmekteyiz: "Olanlar hep oldu, bunlar kader planının içerisinde olan şeyler."[31] Zaman içinde değişmeyen nedir derseniz Amin Maalouf'un "Arapların Gözünden Haçlı Seferleri"çalışmasına yani 1098'e ve Antakya bölgesine ait şu yazılarına bakalım:

> Dukak'ın yardıma gelmekten vazgeçmesi Antakya'da büyük bir kedere yol açsa da şehri savunanlar pes etmezler. Tuhaftır ama, 1098 yılının bu ilk günlerinde şehri kuşatanların cephesinde daha büyük bir kargaşa hakimdir. (…) İstilacıların maneviyatını her gün biraz daha kıran başka felaketler de açlığa eklenir. Durmadan yağan yağmur... şehri kuşatanların ordugahı çamur içinde yüzmekte ve yer de durmadan sarsılmaktadır. Yöre sakinlerinin alışkın olduğu bu durum Frenkleri ürkütür; Tanrı'nın kendilerini cezalandırdığı korkusuyla toplanıp ellerini göğe kaldırıp yakararak ettikleri dualaların uğultusu şehirden bile duyulur. Tanrı'nın gazabını yatıştırmak amacıyla fahişeleri ordugahtan kovmaya, meyhaneleri kapatmaya ve barbutu yasaklamaya karar verdikleri söylenir. Asker kaçaklarının sayısı çok artmış, hatta bazı komutanlar bile orduyu bırakıp gitmiştir.[32]

Onbinleri aşan sonuçlarıyla yaşadığımız deprem ve yakın zamanda yaşanması beklenen depremi Frenklerin ürkerek "ellerini göğe kaldırıp yakarmaları" "meyhaneleri kapatmaları" ve "barbutu yasaklamalarına" benzer reaksiyonlar göstermeyeceksek bile, en azından yaşanan deprem felaketinin sonuçlarını aktarmanın yanı sıra yaşanacak depreme karşı neler yapılmasını gerektiğini belirtmeliyiz. Çünkü depremin takdiri ilahinin cezalandırması olmadığına dair sorgulama 1755'te, yani 260 yıl önce Lizbon Depremi sonrasında gerçekleştiriliyor. Çünkü deprem, Azizler Günü'nde gerçekleşmiş ve Katolik şehrin kiliseleri ile birlikte şehrin tümünü etkilemiştir. Bu deprem sonrasında birçok sorgulama gerçekleşiyor. "Lizbon, daha çok mu batmıştı ahlaksızlığa, şimdi yok olmuş Lizbon, Sefahat içinde yaşayan Londra'dan, Paris'ten?"[33] "Lizbon Felaketi Üzerine Şiir"de Voltaire duygusunu dile getirirken "Candide" eserlerinde dönemine göre tehlikeleri üzerine çekecek yorumlarda bulunur. Her şeyin tanrıdan geldiği ve felaketlerin de tanrının cezalandırmasına ait olduğuna dair egemen düşünceye karşı çıktığı gibi insanın kendini teslim ettiği kaderciliği ve kusursuz bir dünyanın varlığını reddeder. Dünyada

31R. Tayyip Erdoğan (2023): Erdoğan Bu Kez Deprem İçin Söyledi: Bunlar Kader Planının İçerisinde Olan Şeyler" *www.birgun.net/haber/erdogan-bu-kez-deprem-icin-soyledi-bunlar-kader-planinin-icerisinde-olan-seyler-420668* (Erişim tarihi: 01.08.2024). (Erdoğan, daha önce de ekim 2022'de Bartın'ın Amasra ilçesinde meydana gelen maden faciasına ilişkin de "kader planı" ifadesini kullanmıştı). Depremle ilgili Erdoğan'ın bir diğer ifadesi için; *https://www.youtube.com/watch?v=MCE3RdZDaVs* (Erişim tarihi: 01.08.2024).
32Amin Maalouf (2022): *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri,* çev. A. Berktay, İstanbul: Yapı Kredi Yayınevi.
33Voltaire (2019): "Lizbon Felaketi Üzerine Şiir" çev. M. Topuz ve A. S. Tümkaya, *Beytulhikme An International Journal of Philosophy,* 9(1), 229-291, s. 280.

kötülük olduğu ancak, bunun günahkâr insanların kefareti olmadığı yönünde cesur ve aydınlanma geleneğine uygun analizlerde bulunur. Yazımız açısından şu analizine yer vermek de anlamlıdır:
"Yeryüzü, Tanrı tarafından yaratılmışsa bile onun kontrolünde değildir. Bu sebeple içinde yaşadığımız dünyanın akıl rehberliğinde anlaşılması gerekir. İnsan iyi ve kötüyü kendisi ortaya koyabilir. Kendi yaşadığı dünyayı bizzat kendisi yaratır ve bundan sorumludur."[34]

Çok da uzatmadan aydınlanma düşün geleneğinin "takdiri ilahi değil" vurgusundan devlet (state) ile kamu (public) ayrımına geçecek yeni bir sorgulamaya yönelmeliyiz. Sorgulamaya devlet ve sermayenin çıkar ittifaklarını dâhil etmeliyiz. Yoksa, Marmara-İstanbul depreminden sonra da şu konuşmalar tekrar edilecektir:

"-Vatandaş: 'Bu kadar şeyin üstüne bir de bu geldi. Allahım beterinden saklasın. Türkiye'miz tam şahlanma şeyine gelmişti. Her şeyde bir hayır var. Hep beraber devletimizin yanındayız. Cumhurbaşkanımızın yanındayız.'"

"-Yerel Yönetimin (Gaziantep Büyükşehir Belediye Başkanı Fatma Şahin) Dile Gelişi: 'Her şerde bir hayır var' dedi."[35]

- Egemen: "Olanlar hep oldu bunlar kader planının içerisinde olan şeyler" açıklamasından kısa bir zaman sonra; "yalan haberlerle ve çarpıtmalarla insanımızı birbirine düşürmeye niyetlenenleri yakından takip ediyoruz, günü geldiğinde tuttuğumuz defteri de açacağız."[36]

Deprem "kader planı" olarak tanımlanınca devlet, ister istemez kamusu için en fazla çalıştığı kurumu (Diyanet İşleri Bakanlığı) öne çıkarak depremle ilgili her konuda çeşitli fetvalarla söylem üretti ve depremin kader olarak algılanmasını kolaylaştırdı. Depremden sonra üniversite eğitimine ara verilirken Diyanet İşleri Bakanlığı çadır kentlerde Kuran kursları açtı; yaz aylarında da depremzede çocuk ve gençler için yatılı Kuran kursları düzenledi. AKP iktidarı bir yandan solun sosyalistlerin ve laik gönüllülerin yardım çalışmalarını engellerken başta İsmailağa Cemaati olmak üzere tarikatlara alan açtı. Çeşitli cihatçı örgütler ve tarikatlar Anadolu Ajansı aracılığıyla depremle mücadele eden STK'lar olarak gösterildi.[37]

34Elif Türkmen (2023): "1755 Lizbon Depremi ve Voltaire" , *https://fransizgastesi.com/2023/03/lizbon-depremi-ve-voltaire/* (Erişim tarihi: 01.08.2024)
35CUMHURİYET (2023): "Fatma Şahin'den 'Deprem Yorumu': 'Her Şerde Bir Hayır Var' *https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/fatma-sahinden-deprem-yorumu-her-serde-bir-hayir-var-2050782* , (Erişim Tarihi: 06.05.2024)
36 "Nerede Bu Devlet?" Cumhurbaşkanı R. T. Erdoğan'ın ifadesi için;
https://www.youtube.com/watch?v=MCE3RdZDaVs
37Şebnem Oğuz (2024): "1999 Depreminden 2023 Depremine: Enkaz Yaratıp Altında Kalmayan Devlet", *https://sendika.org/2024/02/1999-depreminden-2023-depremine-enkaz-yaratip-altinda-kalmayan-devlet-700288*, (Erişim Tarihi: 10.05.2024).

"-Siyasal iktidarın ortağı (Devlet Bahçeli): 'Deprem bölgesinde her şey var, sadece devlet yok!' diyen kanı bozuklar size söylüyorum; devlet baktığınız ve bastığınız her yerde tüm heybetiyle, tüm haysiyetiyle, tüm hükümranlığıyla havidir, hâkimdir, hadimdir."[38]

Vatandaşın, iktidarın ve iktidarı temsil eden yerel yöneticinin ifadelerinin bu yönde olması normal ama anormal olan, alanlarında oldukça uzman olan düşün insanlarının alan dışına çıktıklarında duygu/düşüncelerinin ne kadar toplumsal olana yabancı ve kibir içerdiğidir. Doğan Kuban'ın "Depremsel Barbarlıklar" başlıklı yazısından yaptığımız bir alıntıyla örnek verelim:

> Gölcük'te evi yıkılmış bir adam. Aileden birkaç kişi ölmüş. Değerli malları, belki de bütün malları evde kalmış. Fakat artçı depremlerden ötürü eve giremiyor. Evinin karşısında 'Godot'yu bekliyor:
>
> -Her şeyimiz yok oldu. Değerli mallarımız içeride. Kimse bir şey söylemiyor. Ne olacağını bilmiyoruz!
>
> - Allah sabır versin!
>
> - Sabretmekten başka çaremiz yok. Allah'a şükür; Allah devletimizi başımızdan eksik etmesin."
>
> Bu garip şikâyet ve şükretmekte birbirlerinden farklı iki söylem var. Aralarındaki ilişki kopuk. Adamı söylettiğin zaman, her şey şikâyet konusu. Geleceğini bilmiyor. Ne yapacağını bilmiyor. Çaresizlik içinde. Fakat Allah'a şükrediyor. Ölmediği için olsa gerek. Onu daha büyük bir felaketle karşı karşıya bırakmadığı için. Bu geleneksel kültürün kemikleşmiş yönü.[39]

Kocaeli Depremi'nde özellikle mimarların ve yer bilimcilerin dile geldiği bu kent orta sınıf bilim insanlarının kendiliğinden sınıfsal felsefesi, Kahramanmaraş-Antakya depreminde de sıkça dile getirilir oldu. Louis Althusser de aksine, bilim insanları gibi felsefecilerin de kafalarını kırmaları gerektiğinden bahseder. Althusser, "Tales ve Eflatun'dan beri, felsefe ve filozoflar çukurlara düşmektedirler" derken bunun nedenini de şöyle açıklar: "Felsefenin nesnesi yoktur, oysa bilimin nesnesi var."[40] Bu ifadeyi uzmanlıkları alanında konuşan bilim insanları kendi bilgi alanlarına çıktıklarında (ve genellikle de büyük ölçekli olaylarda ekranlarda boy gösteriyorlar) toplumsal hakikate dair kendi sınıfsal kibirli dünyalarına ait yorumlarda bulunuyorlar. Kutsal bilim insanları oldukları için de "çukurlara düşmeden" (ki düşerek)

38Devlet Bahçeli (2023):" 'Deprem Bölgesinde Her Şey Var, Sadece Devlet Yok' Diyen Kanı Bozuklar Size Söylüyorum",*www.youtube.com/watch?v=JRGq1AX_4iI,*(Erişim tarihi: 19.04.2024).
39Doğan Kuban (1999): "Depremsel Barbarlıklar" *Cogito Deprem Özel Dosyası*, Sayı: 20 İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 166.
40Louis Althusser (1984): *Bilim Adamının Kendiliğinden Felsefesi*, çev. Ö. Sezgin, İstanbul. Birikim Yayınevi.

toplumdaki egemen duygu/düşünceleri yeniden üretiyorlar ve işleyişi gizledikleri ölçüde de kabul görüyorlar. Yerbilim, mimar, mühendis ve planlamacıların yetkin çalışmaları bu kadar tartışılırken uzmanlık alanlarını kendi yaşam felsefesiyle birleştirerek yaptıkları açıklamalarının dikkatle ele alınması gerekiyor. Çünkü yaşanan/yaşanacak olan depremin toplumsal nedenlerinin gündeme alınmamasına neden oluyorlar. Aşırı genelleme üzerinden felaketzedeleri ya da sadece üç-beş müteahhidi *cahillikle* suçlamak, okullarda jeoloji dersi konulmasını çözüm olarak göstermek, halkın deprem kültürü olmamasını dile getirmek, planların uygulanmamasının sorun olduğunu tek neden olarak göstermek, rant ekonomisi (bu ifade muhaliflerin sıklıkla kullandığı ortak ifade ve yaralara neden olan işleyişin tüm izlerini kaybettiren kavramlaştırma diyeceğim o bile değil) demek, bir önceki depremleri unutarak bunları sadece AKP iktidarı ve dahası sadece "tek adam rejimine" bağlamak, en sık yaptıkları açıklamalar oluyor.

Deprem konusunda bilgi ve donanımına oldukça güvendiğimiz Prof. Dr. Naci Görür, Halk TV'de İsmail Küçükkaya'nın sorularını yanıtlarken, "Celal Şengör'ün bir kitabı var 'Senin Cehaletin Beni Rahatsız Ediyor' diye. Bu kadar cahil olmaya hakkımız yok. Artık şu millet biraz aklını başına toplasın. Deprem nedir, nasıl kurtuluruz, kendini yönetmeye talip olanlardan depreme karşı dirençli kenti talep etsin ya!" diye sitem etti."[41] İşleyişin sonuçlarda kendi izlerini kaybettirme özelliğini sadece temel bilimcilerde değil, aynı zamanda düşünsel olarak çok şey öğrendiğim kentleşme ve planlama alanlarında da benzer bir dert yanma hâli olarak karşımıza çıkıyor. "Biliyoruz ki büyük depremler yaşayan ülkemizde halk depremle birlikte yaşamayı öğrenememiş, deprem kültürünü oluşturamamıştır. Toplum sık sık önemli ve yıkıcı deprem felaketleriyle karşılaşmaktadır."[42] Öğrenilecek olan deprem kültürüdür, evet, ama aynı zamanda şu gerçekliği de görmeliyiz: "Toplumumuzdaki konutlar özel sermayenin çıkarlarına hizmet edecek şekilde üretiliyor, finanse ediliyor, sahipleniliyor, işletiliyor ve satılıyor."[43]İçinde yaşadığımız devlet ve sermayenin zaman içinde artan yeniden üretim çabalarını görmeyen uzmanlar, kendi alanlarının dışına çıkınca yaşanan hakikati yüzeysel olarak ele alan açıklamalara yöneliyorlar.

> "Yağma ile bu kadar servet ve politik güç ele geçiren kırsal kültür temsilcilerinin bu gücü marjinal gruplara, bilim adamlarına, profesyonellere teslim etmeleri olasılığı yoktur. Bu tarihi

4112 PUNTO (2023): "Naci Görür'den Celal Şengör'e Atıf: 'Bu Kadar Cahil Olmaya Hakkımız Yok'" *https://12punto.com.tr/gundem/prof-dr-naci-gorurden-celal-sengore-atif-bu-kadar-cahil-olmaya-hakkimiz-yok-18700#*(Erişim tarihi: 01.08.2024).

42İlhan Tekeli (2023): "Antakya İçin Strateji" *SKETCH* Şehir ve Bölge Planlama Dergisi, Cilt:5, Sayı: 1, *https://www.academia.edu/108788043/Antakya_Icin_Strateji* , (Erişim tarihi 01.10. 2024).

43Emily Paradise Achtenberg ve Peter Marcuse, (1986): "Toward the Decommodification of Housing" In R. Bratt, C. Hartman, & A. Meyerson (Eds). *Critical Perspectives on Housing,* Philadelphia: Temple University Press (s. 474–83).

> gerçeklere aykırı olur. Bu iktidar sahiplerinin, gerçekten halkın temsilcisi olan bu kültür fakiri iktidarların bugünden yarına bilimsel düşünceye ödün vermeye de istekleri olamaz."[44]

Deprem üzerine elitist kent orta sınıf uzmanların söylemleri ile siyasal iktidarın kader planı açıklaması hiç kuşkusuz farklı kaynaklardan besleniyor; ancak ortak yanlarının, depremin toplumsal-sınıfsal işleyişe ait dinamiklerinin izini kaybettirmek ve görünmez kılmak olduğunu söylemek mümkündür.

V- Kamusal Zorunlulukları Olan Devlet, Kamusu Yani Bedenini Yemeye Başlamışsa…

"Devlet nerede devlet?"

> "Burada devlet yok! Devletin o sıcak elleri nerede? Bari bir ekip göndersinler, devletimiz hani? Devletten beklediğimiz bu değildi. Vatanımı seviyorum ben, hani nerede devlet? Bizi kaderimize terk ettiniz lan!"[45]
>
> "Ya göçüklerin altından insanlar bağırıyor, bizi kurtarın diye, kurtaran yok, Açlıktan susuzluktan öleceğiz ne AFAD ne yardım hiçbir şeyimiz yok, biz millet olarak kendi başımızın çaresine bakıyoruz."[46]
>
> "Vergi vidasının dönüşü ile kâr vidasının dönüşü…"[47]

Canımızı yakan o gün/günlerde öfkeli, haklı, eksik, ortak çığlıklardan biri de "Devlet nerede?" sorusu oldu. Hakikatin üstünü örten bu öfkeli talebin/çığlığın üzerinde durmak istiyorum. Yaşanan ve yaşayacağımız yıkımların toplumsal felaketleri anlamak için devlet ile kamuyu ve kamunun yönetime katılması anlamında cumhuriyet kavramlarını düşünmemiz gerekiyor. Aslında bu yazı/çaba bu anlamda çok az bilinen bir dünyada maceracı bir mesafe alma çabası olarak okunursa ne iyi olur! Öfke ve çığlığın dile gelişi "kamusal zorunlulukları olan devlet nerede?" sorusuyla olmalı. Kamusunu kaybetmiş devlet, depremle yaşanan toplumsal felaketin açtığı yaraları saramaz (çünkü AFAD ve Kızılay gibi kamu hizmeti sunan kurumlar kamu gücünü arkasına alarak melez bir şirket-devlet hâlini almaya çabalıyorlar). Devlet, olması kesin gibi gözüyle bakılan bir deprem için önceden önlem almadığı için bir toplumsal felakete dönüştü. Oysa aynı devletin ve hükümetlerin kendi hareket alanlarını belirleyen Anayasa'nın

44Doğan Kuban (1999): "Depremsel Barbarlıklar" *Cogito Deprem Özel Dosyası*, Sayı: 20 İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 166.

45 "Nerede Bu Devlet?"*https://www.youtube.com/watch?v=zGFk8UCyH9Y* (Erişim tarihi: 01.08.2024)

46VOA TÜRKÇE (2023): "Depremin İlk Beş Günü: 'Sesimizi Duyan Var mı?'" *https://www.youtube.com/watch?v=Dg3S1QIYDKo*(Erişim tarihi: 01.08.2024).

47Rudolf Goldscheid (1958): *A Sociological Approach to Problems of Public Finance,* In: R. A. Musgrave Peacock, A.T. (eds) Classics in the Theory of Public Finance. International Economic Association Series. Palgrave Macmillan, London.

23.maddesinin 1.fıkrası, "sağlıklı vedüzenli kentleşmeyi gerçekleştirme" sorumluluğundan bahseder. Hukukçu Çelik Ahmet Çelik'in bilgilerine başvuralım. Devletin kamusu için ilan ettiği 4452 sayılı Doğal Afetlere Karşı Alınacak Önlemler ve Doğal Afetler Nedeniyle Doğan Zararların Giderilmesi İçin Yapılacak Düzenlemeler Kanunu'nun amacı; "ülke çapında depreme dayanıklı çağdaş bir yapılaşmanın sağlanması" olarak tanımlanmıştır. Yani devlet, kamusuna yönelik doğal afetlere karşı önlem alma yükümlülüğü olduğu yönünde karar almıştır. Kanunun işaret ettiği kamusal sorumluluğu olan kurumlar (Bakanlıklar, İmar İl Müdürlükleri, Belediyeler), yükümlülüklerini yerine getirme konusunda görevlendirilmişse, son deprem devletin kamusuna karşı sorumluluğunu yerine getirmemiş demektir. Ahmet Çelik'in şu hukuksal belirlemeleriyle devam edelim:

> "Fay hattının geçtiği bir bölgeyi yerleşime açmak, yeterince sağlam olmayan bir zemin üzerinde çok katlı yapılaşmaya imkan vermek, neredeyse bütünüyle önemli derecede deprem bölgesi olan ülkemizde yapılacak binaların fen kurallarına uygun şekilde yapılmasını denetlememek, dere yataklarında yapılaşmaya izin vermek suretiyle sel sularının akamayarak kişilerin boğulmasına yol açmak, Devletin ilgili birimlerinin deprem, su baskını gibi doğal afetlere karşı yeterli önlemler almadığının kesin kanıtlarıdır."[48]

Devamla yine devletin önemli mercilerinden Danıştay Genel Kurulu, "deprem olaylarında idarenin sorumluluğunun, genellikle imar hukukundan kaynaklanan planlama ve denetleme yetkilerini gereği gibi kullanmamasından kaynaklandığı" sonucuna varmışsa devlet kamusuna ait sorumluluklarını yine yerine getirmemiş demektir. Çelik'in yorumlarından bir diğeri de deprem nedeniyle oluştuğu ileri sürülen zararların tazmini istemiyle açılana davada, Özel Daire, "uğranılan zararın, idari eylemlerden değil, 3194 sayılı Yasa ve ilgili Yönetmelik uyarınca imar planı yapmak, inşaat ruhsatı vermek, projeyi onaylamak, yapılaşmayı kontrol etmek, yapı kullanma izni vermek gibi idari işlemlerden kaynaklandığı" sonucuna varmışsa bu durum, üçüncü defa devletin kamuya ait sorumluluğunu yerine getirmediği anlamına geliyor. Çelik, zihin açıcı yazısında çok önemli şöyle bir dava örneğinden bahsediyor: "Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu'nun onadığı çok yeni kararlardan birinde, depremde yıkılan binanın enkazı altında kalarak yaşamını yitiren kişinin yakınlarının açtıkları davada, müteahhidin %30, fenni mesulün %37, Belediye Başkanlığı'nın proje ve uygulama konusundaki denetimini tam olarak yerine getirmediğinden dolayı %29, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın plan ve projelendirme konusundaki denetim görevini tam olarak yerine getirmediğinden dolayı %2, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nın afet durumu ile ilgili gerekli çalışmaların ve denetimlerin yapılmamasından

48Çelik Ahmet Çelik (2023): "Devletin Depremlerden Dolayı Sorumluluk ve Yükümlülükleri" *https://legal.com.tr/blog/genel/devletin-depremlerden-dolayi-sorumluluk-ve-yukumlulukleri/* (Erişim Tarihi: 10.05.2024).

dolayı %2 oranında kusurlu olduklarına ilişkin bilirkişi kurulu raporuna göre, davalı idarelerin hizmet kusurları nedeniyle sorumlu oldukları sonucuna varılarak davanın kabulüne ilişkin karar, İstinaf ve Özel Daire aşamalarından geçtikten sonra Genel Kurul'ca onanmıştır."[49]

Zygmunt Bauman ve Carlo Bordoni söyleşi kitaplarında oldukça önemli bir saptamada bulunuyorlar: "Devlet ile vatandaş arasındaki bağlar zayıflıyor, toplum bütünlüğünü kaybediyor ve 'akışkan' hâle geliyor."[50] Yukarıda depremle ilgili verilen bu çok basit bilgiler, bağların zayıflamasının ötesinde koptuğunu göstermiyor mu?

O zaman öykünün düşünsel arka planına biraz daha yakından bakmalıyız. Aristoteles'in vatandaş ile devlet arasında kurduğu bağlantı Thomas Hobbes'ta daha bir dönüşerek biçimleniyor. Bireyleri devletle ilişkilendirdiğimizde vatandaş ve vatandaşların oluşturduğu "kamu" kavramı ile karşılaşırız. Hobbes'un "Leviathan"ını yeniden, fakat Abraham Bosse tarafından çizilen ikonik kapak resmi üzerinden düşünmeliyiz. Leviathan'ın 1651 tarihli orijinal baskının kapağında gördüğümüz çizimde, (Resim-I) devlet erkek bedenlerinden oluşan biyolojik bir canavar olarak tanımlanıyor. Merkezileşmiş bir organizasyon olarak egemen (devlet) ile onun bedenini oluşturan erkek vatandaş-insanlar... Devlet belirli mekânsal sınırlar içinde (kent merkezi ve kenti besleyen kır) yaşayan vatandaşları (birliktelikleriyle ulus) temsil eden ve vatandaşlara karşı sorumluluğunu kamu hizmeti olarak üstlenen karşılıklı ama eşitsiz bir ilişkiler yumağı... Egemen (devlet) ile halk (kamusu) arasındaki bağlantıda elinde tuttuğu baskı aygıtları (asa ve kılıç) eşitsizliğin önemli belirleyenlerden bir diğerini oluşturuyor. Egemen/devletin asa aracılığıyla kilise üzerinde de (dini otorite) belirleyici olduğunu görüyoruz.

49Çelik Ahmet Çelik (2023) "Devletin Depremlerden Dolayı Sorumluluk ve Yükümlülükleri, *https://legal.com.tr/blog/genel/devletin-depremlerden-dolayi-sorumluluk-ve-yukumlulukleri/#_ftn1,* (Erişim tarihi 10.05.2024).

50Zygmunt Bauman ve Carlo Bordoni (2014): *State of Crisis*, Cambridge: Polity Press Ltd.

Toplumsal zenginliği üreten tarımsal alanlar ve kent, egemen/devletin devasa varlığında oldukça küçük kalıyor. Hobbes'un analizini güçlü kılan boyut "herkesin herkese karşı savaştığı" doğal durumdan insanların kendi etkinlikleri sonucunda "ortak zenginlik" veya "devlet" (Latince Civitas'ta) yaratıldığına dair çokça inanılan bir çerçeve sunmasıdır. Burada çok önemli bir konu hatırlanmalıdır; devletle bağlantı kurulduğu ölçüde kendi bedenini oluşturan halk ile sözleşme sonrası kamusu arasında artık bir "sözleşmenin" var olduğudur. Bireylerin bir araya gelip bazı bireysel haklarından feragat etmeleri ve böylece diğerlerinin kendi haklarını terk etmeleriyle oluşan sosyal bir sözleşmeden bahsediliyor. Devlet üzerinden devletin egemenliğinde bir sözleşme olduğunu da hatırımızda tutmamız gerekir. Hobbes bu düşüncesini daha önce yazdığı "Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri" kitabında aslında şöyle dile getirmiştir: "Sonuç olarak ne tek bir yurttaş ne de hepsinin bir araya gelmesi (birinin istencinin hepsinin istencinin yerini alması haricinde) devlet olarak değerlendirilmemelidir.Öyleyse, (tanımlayacak olursak) devlet, istenci, belli sayıda insanın yaptığı sözleşmeyle, hepsinin istenci olarak kabul edilen ve onların güçlerini ve kaynaklarını ortak barış ve savunma için kullanacak olan tek bir kişidir."[51]

Hobbes'un "Yurttaşlık" metninden sonra yazdığı "Leviathan"da dönemin koşullarını ve daha da önemlisi devlet olgusunu şu cümlelerle daha da iyi anlayabiliyoruz: "Kamusal kuruluşlarda temsilcinin yetkisi daima sınırlıdır: ve bunun sınırlarını belirleyen egemen güçtür. Çünkü sınırsız yetki mutlak egemenliktir. Her devlette, egemen, bütün uyrukların mutlak temsilcisidir ve dolayısıyla ondan başka hiç kimse, onun izin verdiği ölçüden fazla, toplumun herhangi bir kısmını temsil edemez."[52] Anlaşılacağı üzere devletin egemenliği devletin "belirli şartlarda" sözleşmeden uzaklaşma olanağını kendinde tutuyor. Burada önemli olan unsur "belirli şartlarda" ifadesidir; ama yazıda bu konuya girmemiz olası değildir. Toplumun, devletin ya da son aşamada siyasal iktidarın kriz içinde, yani kendisini yeniden üretemediği ya da üretmek için gerekli ortamı hazırladığı koşullarda sözleşmenin kendisi istisna hâline dönüşebiliyor. Hemen bu tanımlamadan sonra bu gel-gitli metne uygun olarak şunu ifade edeyim: Geç ulus devlet ve geç sermaye birikiminin tanımladığı Türkiye'de söz konusu geç olma hâli, bir yandan devlete, daha çok da siyasal iktidara muazzam bir manevra alanı veriyor. Ancak buna rağmen neredeyse 1980'den günümüze dünya kapitalist sisteminin gereklerine uymayan devlet ve siyasal iktidarların kendi yaptıkları sözleşmelere uymamalarının, istisna değil de sıklıkla başvurulan bir yöntem olduğunu söyleyebiliriz. AKP iktidarı ise bizzat devlet tüm olanaklarını kullanarak kendi yeniden üretim koşullarını sağlamak için sözleşmeye hiç ama hiç uymuyor, uymadığı ölçüde de devlet aygıtının iç yapısını dönüştürerek faşizm demesek bile faşistleşme sürecini hızlandırıyor. Evet, deprem tam da bu bahsettiğimiz konu ile doğrudan bağlantılıdır. Bu bağlantıyı Hobbes'un metinleri ve Hikmet Kıvılcımlı üzerinden bu sefer bizim değerlerimizle düşünebiliriz: "Bugün hâlâ, bilim kariyeri seçen kimseler, kamu

51Thomas Hobbes (2007): *Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*, çev. D. Zarakolu, İstanbul: Belge Yayınevi, s.83.
52 Thomas Hobbes (1992): *Leviathan,* çev. S. Lim, İstanbul: Yapı ve Kredi Yayınları, s.164.

topraklarını devlet mülkü sayanlar ne yapıyorlar? Nemrut çağının artığı devletçiliğimize göz kırparlarken, alfabetik gerçeklere kökten 'yabancılaştıklarını' olsun kavramadıklarını ilan ediyorlar: Kamu ile devleti aynı şey sayıyorlar. Oysa kamu: Topluluğun tümüdür; Devlet: Topluluğun dışına ve üstüne fırlamış bir egemen sınıf avadanlığıdır."[53]

Jean Jacques Rousseau devlet ile kamu arasına "hükümeti"koyar ve "hükümet egemen güçle münasebetsizce karıştırılır" diyerek devam eder. "Öyleyse hükümet nedir? Vatandaşların ve egemen gücün karşılıklı olarak birbirlerinden haberdar olmalarını sağlamak üzere ikisi arasında yer alan hem sivil hem siyasal özgürlüğün korunması ve yasaların yürütmesi görevini üstlenmiş bir organ."[54] Rousseau'nun çelişkisi diye tanımlayacağımız bir durumla karşı karşıyayız ve "kamusal olan ile hükümranlık arasındaki ayrımı" işaret eden Rousseau'nun en önemli problemi de bu ikisi arasındaki uyumu gösterme çabasıdır. Bauman ve Bordoni'den aktardığımız "Devlet ile vatandaş arasındaki bağlar zayıflıyor" ifadesi tam da bu çelişkili konumun durumunu gösteriyor. Ama şöyle bir tarihe baktığımızda, Rousseau'nun aracı konumunda gösterdiği siyasal iktidar/hükümet, depremlerde kamusuna gerekli desteği göstermemiştir. Büyük Bursa depremi üzerinden hem hüzünlü hem gülünç bir örnek verelim:

> Devlet-i âliyenin pay-i taht-ı kadimi olan Bursa'nın böyle harap olması sahihen mucib-i teessüf-i azîm mevaddandır. Buna dair Fuad Efendi'nin bir şairane sözü vardır ki "Osmanlı tarihinin dibacesi zayi' oldu" deyu teessüf eylerdi. Lâkin garibdir ki lisanen böyle te'essüf edip dururken Bursa'nın ah valini tahkik için bir memur gönderilemedi. Ber-vech-i bâlâ Bursa'da ol zelzele-i şedide vuku' bulurken Gemlik vapuru kalkıp Dersaadet'e geldi ve açıktan Bursa üzerinde bir ateş gördüğünü haber verdi. Volkan zuhuruna hami olundu. Sonra yangın olduğu haber alındı. Yine kaydolunmayıp oradan tahrirat vüruduna intizar olundu. Bursa'daki halk ise can ve başları kaygısına düşerek vaktiyle İstanbul'a kâğıd yazamayıp dokuz gün sonra tahrirat-ı resmiyye gelebildi. Halbuki İngilizler Bursa ahalisine iâne için derhâl iki gemi ekmek ile bir hayli akçe göndermiş olduklarını on gün sonra Bursa vücuhundan Dersaadet'e gelen Tahir Ağa maâ-tessüf haber verdi. Artık ecnebilerden utanır olduk ve hele hilâl-i recebde Bursa'da zelzeleden musab olanlara iâne akçesi toplamak üzere beyn'el-vükelâ bir defter açıldı. Biz ne vakit hâb-ı gafletten uyanacağız. Rusya muharebelerinde atılan topların sadaları bizi uyandırmadı. Acaba Bursa'nın kudret toplan da uyandırmıyacak mı. Hayır. Heman Cenab-ı Hak bizleri ikâz ve ıslâh eyleye.[55]

53Hikmet Kıvılcımlı (2020): *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, İstanbul: Yordam Yayınları, s.456.
54Jean Jacques Rousseau (2022): *Siyasal Gövde* çev. T. Ural, İstanbul: Can yayınevi, s.40.
55Ahmed Cevdet Paşa (1999): "Tezâkir", *CogitoDepremÖzelSayısı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, cilt 20, s.40.

Osmanlı İmparatorluğu, sürü anlamına gelen reayanın yanında olmamıştır. Ancak biz bu alıntıdan hareketle, 1999 depremi için şu cümlelere yer verelim:"Bu kadar sert ve acımasız koşullarda devletin gelmediğini, gelemediğini gördüler. Ne hükümet ne valilik ne belediye ne ordu… Devlet ondan sonraki günlerde de gelmedi. Sadece yağmayı önlemek için İzmit, Bosna, Ankara, Çark ve Sakarya caddelerine ve bu caddelere açılan sokaklara askerler yerleştirildi."[56]

Osmanlı İmparatorluğu'yla başlayan ve Türkiye Cumhuriyeti'yle devam eden reaya ya da vatandaşına el uzatmayan, kamu hizmeti götürmeyen hükümranlığın sürekliliği içinde, önemli bir kopukluk olduğunu da söylemeliyiz. Aslında ne ilginç ki bu farklılığı ilk elden dile getiren yine şu ifadeleriyle Hobbes olmuştur: "Bir devletin bir başka zayıflığı çok sayıda şirketlerin varlığıdır, bunlar (şirketler) doğal bir insanın bağırsaklarındaki kurtlar gibi, bir devletin içinde bulunan devletçiklere benzer." Hobbes'un bağırsak kurtlarına benzettiği şirketler, zaman içinde birer bağırsak kurtları olarak toplumun bedenini ele geçirmiş, sermayedarlar (şirketler) ve sermaye ilişkileriyle örülü bir sermaye düzenini (kapitalizmi) kurmuşlardır. Türkiye gibi geç kapitalistleşen toplumlarda sermayedarlar, devlet ve hükümet arasındaki iç bağlantılar zaman içinde sermaye birikimine bağlı olarak değişse bile bir süreklilikten de söz edebiliriz. İki farklı döneme ait bir örnek verelim: "44 sınai ve ticari şirketle ilişiği bulunan Koç, Türkiye iş hayatının en ilerde gelen simasıdır. Kendisine Türk ekonomisin üçüncü sektörü adı verilmektedir: Devlet sektörü, Özel sektör ve Koç Sektörü"[57] 1960'lardan günümüze geldiğimizde ise Koç, Sabancı ve Eczacıbaşı holdinglerinin yanı sıra Türkiye'de siyasal iktidarın kendi çevresinde güç verip güç devşirdiği yeni sermaye/şirketleri görüyoruz. Dünya Bankası verilerine göre altyapı yatırımlarında en fazla kamu ihalesi alan ilk on şirket arasında Limak Holding, Cengiz Holding, Kolin, Kalyon ve MNG Holding de bulunuyor. İlk on şirketin beşi Türkiye'den…

Hobbes'in devletin zayıflığı olarak işaret ettiği şirket/sermayeler artık devleti de kapitalist devlet olarak tanımlayacak konuma yükselmiş durumdadır. İlişkiyi detaylı ele alan kamu maliyesi disiplininden hareketle anlamaya çalışalım. Rudolf Goldscheid,"Her şeyden önce ihtiyaç duyulan şey, devlet ve toplumun evriminde ve karşılıklı bağımlılıklarında kamu maliyesinin oynadığı işlevsel rolün tam olarak anlaşılmasıdır" açıklamasında bulunmaktadır. Goldscheid devlet olgusunu, devletin maddi varlığını olanaklı kılan "kamu gelirleri" ya da yazarımızın ifadesiyle devletin mali doğasını anlamadan yol alamayacağımızı söylüyor.[58] Leviathan, yani devlet, sahip olduğu gücün kaynağını, varlığını inşa

56Aydın Engin (1999): "Kahır ve Kerim Devlet" *Birikim Dergisi*, sayı 125-126, Eylül-Ekim, (Şebnem Oğuz'un 2024 tarihli metninden haberdar olarak).
57BİZDEN HABERLER (1967): *Koç Topluluğu Aylık Dergisi*, Sayı 331.
58Rudolf Goldscheid (1958): *A Sociological Approach to Problems of Public Finance,* In: R. A. Musgrave Peacock, A.T. (eds) Classics in the Theory of Public Finance. International Economic Association Series. Palgrave Macmillan, London.

ettiğinden beri uyguladığı "vergi baskısından"alıyor.[59] Goldscheid'in haklı ifadesini düşündüğümüzde, Étienne de La Boetie'nin (1530-1563) "Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev"ini hatırlamamak olmaz. Boetie, Hobbes'un Leviatan'ının gücünün kendi gövdesinden yani kamudan geldiğini şu sözlerle dile getirir:

> Size böylesine hâkim olan kişinin iki gözü, iki eli, bir bedeni var ve herhangi bir insandan daha başka bir şeye sahip de değil. Yalnızca sizden fazla bir şeyi var, o da sizi ezmek için ona sağlamış olduğunuz üstünlük. Eğer siz vermediyseniz sizi gözetlediği bu kadar gözü nereden buldu? Sizden almadıysa, nasıl oluyor da sizleri dövdüğü bu kadar çok eli olabiliyor? Kentlerinizi çiğnediği ayaklar sizinkiler değilse bunları nereden almıştır? Kendinize ihanet etmezseniz, sizi öldüren bu katilin yardakçısı olmazsanız ve sizi yağmalayan bu hırsıza yataklık etmeseniz o ne yapabilir? (...) Onun daha güçlü ve sert olması ve böylece dizginleri daha da sıkması için kendinizi zayıflatıyorsunuz. Onu itmenizi ya da dengesini bozmanızı istemiyorum. Fakat yalnızca onu desteklemeyin; işte o zaman onun altından kaidesi çekilmiş bir Colosse gibi tüm ağırlığıyla düşüp parçalandığını göreceksiniz.[60]

La Boetie, Leviatan'a güç veren kitleyi ifade etmek için "gönüllü kulluk" ifadesini kullanıyor. Leviathan'ın gücü o zaman şu iki kaynaktan besleniyor: Kamudan, yani halktan aldığı "vergiler" ve "gönüllü kulluk". İki kaynak zamanla kendi içinde farklılaşmıştır ve kamu güvenliği, kamu harcamaları, kamu yararı, kamu yatırımları, acele kamulaştırma gibi birçok biçim alarak devletin iç işleyişini/metabolizmasını oluşturmuştur. Devlet ile vatandaş, yani kamu arasındaki bağlar zayıfladıkça, bu ifadeler artık devlet gücü, devlet harcaması, devlet yatırımları, devletin el koyması gibi ifadelere dönüşüyor. Özellikle Türk usulü başkanlık sistemine geçişle birlikte La Boetie'nin ifadesinin de içeriği dolmuş oluyor. "Her şeyin tek bir kişiye ait olduğu bu hükümet biçiminde en ufak bir kamusallığın bulunduğuna inanmak çok zordur."[61] "Vergi devleti" ve "gönüllü kulluk" depremde yaşanılan acıları anlamamız açısından oldukça önemli iki kavramdır. Bu kapsamda Goldscheid'in erken dönem analizlerini liberal düşüncelerinin merkezine koyarak geliştiren J. Schumpeter de verginin devletin işleyişi ve dönüşümü için ne kadar önemli olduğunu şu sözlerle ifade edecektir: "Eğer vergi devleti çökerse ve toplumun ihtiyaçlarını karşılamanın başka bir yolu ortaya çıkarsa, bu, bir yandan, yeni bir mali sistemin savaş öncesi mali sistemin yerini almasından çok daha fazlası anlamına gelecektir." Vergi devleti aslında "kamu maliyesi"

59Ceyhun Gürkan ve Yiğit Karahanoğulları (2013): "Vergi Devletine Kuramsal Yaklaşımlar", *Maliye Dergisi*, sayı: 165 Temmuz-Aralık, s.3. (Feodal tipteki "mülk devleti"nden (domain state) "vergi devleti"ne (tax state) geçiş ve vergi devleti için bakılabilir).

60Étienne de La Boetie (1987) *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev* çev. M. A. Ağaoğulları) İstanbul: BFS yayınları, s.24.

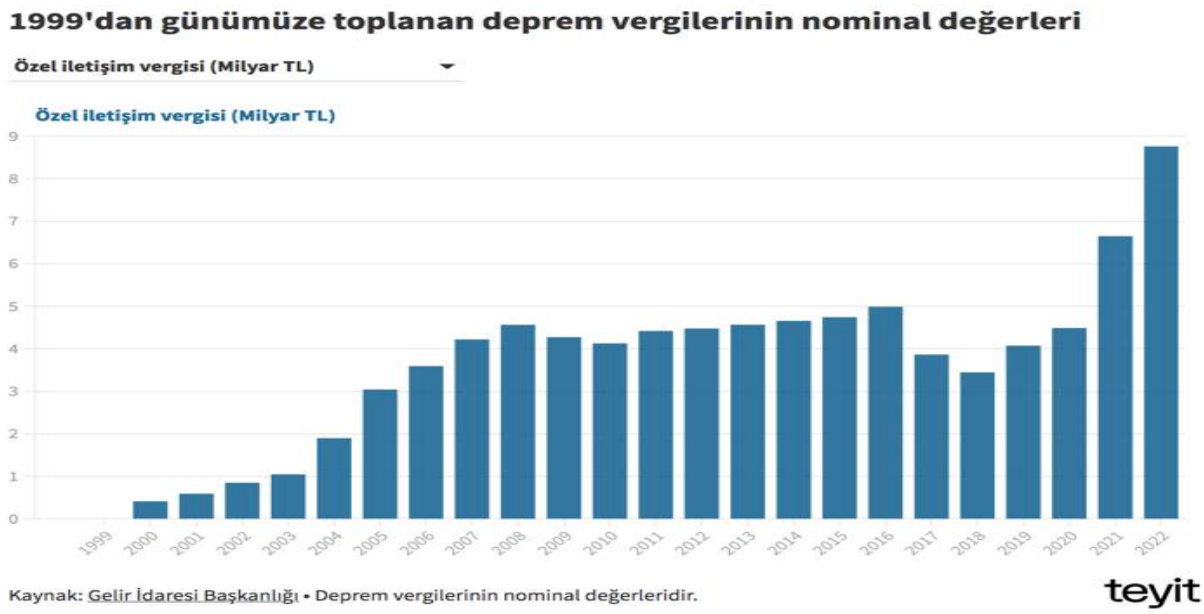
61La Boetie, a.g.e, s.10.

diye tanımlanan ama aslında James O'Connor'ın haklı ifadesiyle "devlet maliyesi", belirli zamanlarda Leviathan'ın bedeninin yani, vergi topladığı vatandaşların yaşam kalitesini düşürebilir.[62]

Devletin toplumsal ilişkilere içkin ve toplumsalı (kapitalist toplumsal anlamda) içerdiği ölçüde, kendisini yeniden üretmek için ilk elden toplumsal zenginliğin yani kapitalist üretim ilişkilerinin (sömürü koşullarının) yeniden üretimini sağlamalıdır. Ama bu işlevini yerine getirmek için de üretilen zenginlikten (artı değer ve servet) kaynak devşirmesi gereklidir. Devletin yeniden üretim kaynaklarına baktığımızda, maliyesi için başvurduğu tüm düzenekler onun sınıflar karşısında konumlanmasını gerektiriyor. Devletin yeniden üretimi=vergi (ücretlerden) + vergi (üretken kapitalist kârından) + vergi (ticari kâr) + vergi (faizden) + KIT + borçlar + vergi dışı gelirler/mülkiyet gelirleri.

Devletin kaynak arayışı zamanla çeşitlenip artış gösteriyor. Devletin kendi sosyal maddi varlığını sürekli kılması için sermaye birikimine (sömürü) ortam hazırlaması gerekiyor. Kapitalist devletin mali kaynak arayışının belki de en önemlisi budur. Diğer taraftan yukarıda aktardığımız gibi kendi bedenine vatandaş olarak hapsettiği kamusuna karşı sunması gereken kamu hizmetleri için de kaynak bulması gerekiyor. Türkiye gibi geç kapitalistleşen ülkelerde dünya kapitalist sistemine eklemlenmeye yönelik düzenlemelerin devlet açısından maliyetinin çok yüksek olduğunu biliyoruz. Dünya ölçeğindeki endüstri ve sermaye birikimine eklemlenme birikim için zorunlu olduğundan, devletler uzun erimde elde edecekleri birikim ortamı için daha fazla mali kaynak bulmaya mecburlar. Siyasi iktidarlar bu finansal kısıt ortamında bir yandan kendi bedeninden daha fazla kaynak talep ederken (artan vergi ve harçlar) diğer yandan kamu harcamalarında (eğitim, sağlık, alt yapı, enerji ve toplumsal felaketlerin önlenmesine yönelik tedbirler) kısıtlamalara yöneliyor. Türkiye'de yaşanan ve depremi toplumsal felakete çeviren en önemli nedenlerden birinin bu çelişkili işleyiş olduğunu söyleyebiliriz. Schumpeter'in şu haklı ifadesiyle: "Öte yandan, vergi devletinin sürekli bir başarısızlığının, ne kadar büyük olursa olsun, hiçbir zaman herhangi bir karışıklığın rastlantısal sonucu olamayacağı oldukça açık olmalıdır."[63]

62James, O'Connor, (1973): *The Fiscal Crisis of the State*, New York: California State University ("Kamu maliyesi kavramı mali sistemin varlık ve faaliyet gerekçesinin kamu yararı olduğu izlenimini doğurduğundan ideolojiktir. Devlet kavramı ise tarihsel olarak şekillenen sınıflar arası ilişkiyi betimleyen bir kavramdır.")
63Schumpeter, Joseph (1991 [1918]): "The Crisis of the Tax State", *The Economics and Sociology of Capitalism*, R. Swedberg (ed.), Princeton: Princeton University Press, 99-140.

Bu konuya Türkiye üzerinden bakmak anlamlı olabilir. İlhami Söyler'in şu açıklamalarına bakalım: "Ülkemizde maalesef vergilemenin meşruiyeti neredeyse dibe vurdu." Vergileme meşruiyetinin devlet için kamu yararına hitap etmesi, mükellef için de gönüllülüğe dayanması anlamında kullanılıyor. Bu noktadan devam edecek olursak:

> "Türkiye'de devlet 2021 yılında 1 trilyon 165 milyar TL vergi topladı. Bu vergilerin yarısından fazlası (yüzde 50,7) Katma Değer Vergisi (KDV) ve Özel Tüketim Vergisi'nden (ÖTV) geldi. KDV ve ÖTV'nin toplam tahsilatı 590 milyar 721 milyon lira oldu. Diğer dolaylı vergilerle birlikte toplam vergi gelirleri içindeki dolaylı vergilerin payı yüzde 64,6'yı buldu. Dolaysız vergilerin payı ise yüzde 35,4'te kaldı. Tahsil edilen toplam gelir vergisi 219 milyar 632 milyon lira olarak gerçekleşti. Gelir vergisinin yüzde 91,6'sı (201 milyar 347 milyon lira) ücret gibi stopaja bağlı tabi gelirlerden oluştu. Sermaye gelirlerinin vergisi neredeyse sıfıra yaklaştı. Oysa Anayasa'nın 73'üncü maddesi 'herkes kamu giderlerini karşılamak üzere mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür' diyor. Oradaki herkes tabiri genellik ilkesidir. Ancak genellik prensibine baktığımız zaman ülkemizde çok büyük sapmalar var."[64]

Leviathan'ın bedeninden çekip aldığı kaynaklar için çok daha şaşırtıcı bir diğer durum da deprem vergisi adı altında (17 Ağustos 1999 depreminden sonra) bir vergi konmuş olmasıdır. Kalıcı hâle getirilen deprem vergisinin (özel iletişim vergisi) zaman içindeki artışı için yazımıza eklediğimiz 1999 yılından günümüze toplanan deprem vergilerinin nominal değerlerini içeren grafik[65] anlamlı olabilir. Deprem

64İlhami Söyler (2023): "Türkiye'de Vergi Meşruiyeti Dibe Vurdu", *www.voaturkce.com/amp/turkiye-de-vergi-mesruiyeti-dibe-vurdu-/6457987.html*(Erişim Tarihi: 01.08.2024).
65Emircan Saç (2023): "Büyüteç: Deprem Vergilerine Ne Oldu?", *https://teyit.org/dosya/buyutec-deprem-vergilerine-ne-oldu*(Erişim tarihi: 01.08.2024.)

için alınan bu vergilerin ne depremi önlemek için ne de deprem sonrası depremzedeler için harcanmadığını biliyoruz. Deprem vergisi o zaman nerelere harcandı? İyi tüccar olarak anılan bir dönemin Maliye Bakanı Kemal Unakıtan:"Bu vergiler deprem için getirilmiş olsa, alınır biterdi. Bütçenin ihtiyacı olduğu için toplandı, milleti aldatmanın alemi yok" demişti.[66] Leviathan'ın ihtiyacı varmış, bu yüzden halktan almış, yani kamu maliyesi değil, devlet maliyesi denecek bir uygulama... Oysa Leviathan'ı yazan Hobbes bakın bu konuda ne diyor: "Eşit vergi konuşması da adaletle ilgilidir."[67] Kamudan toplanan vergide adalet ifadesinden hemen sonra gelen "kamusal yardım"alt başlığı da özel bir öneme sahiptir. "Pek çok insan, kaçınılması mümkün olmayan olaylar yüzünden, hayatlarını kendi emekleriyle sürdüremez duruma gelmektedir; bunlar özel kişilerin hayırseverliğine terk edilmemeli; doğal ihtiyaçların gerektirdiği ölçüde, devletin yasaları tarafından korunmalıdır."[68] Vergi adaletinin olmadığı, dahası adaletsiz olduğu ortamda devlet depremzedelere yardımını sundu mu? Toplanan onca vergi kamu ihtiyaçları için toplanmış olsaydı depreme hazırlık yapılırdı. Haydi depreme hazırlıksız yakalanma plansızlığın ürünü diyelim, o zaman da depremden sonra kamu kaynakları yaşam kurtarıcı anların sonrasında harekete geçirilirdi. Cumhuriyet ifadesinin içinin doldurulması için kamudan alınan vergilerde adalet, vergilerin kamu adına yapılması için yetki ve sonuçları öğrenmek için şeffaflığın olması gerekiyor. Ama bilinen o ki "1999'dan beri deprem vergisi olarak 80 milyon vatandaş 66 milyar liradan fazla para ödedi. Toplanan vergiler yani deprem vergileri duble yollara ve hızlı tren hattına gitti."[69] Diğer yandan depreme ilişkin bir vatandaşın şu çığlığı oldukça anlamlıdır: "Ekskavatör bulduk biz ya. Biz, halk olarak ekskavatör ayarladık. Vinç bulduk. Baya böyle vinç getirttik halk olarak... Loder lazımmış dediler, neymiş loder demeden aradık bulduk. Biz bulduk bak, halk buldu. Operatörler zaten halktan gönüllülerdi. Çöken yollara, havaalanına, GSM operatörlerine rağmen devam ettik…"[70] Kamu hizmeti sunulmadı. Schumpeter'in uyarısını dikkate alarak "duble yol" ile en temel ihtiyaç olan ekskavatör, vinç, su, çadırihtiyacı arasındaki bağlantıyı devletin kamusu açısından düşünmeliyiz. Devletin aldığı karar "hiçbir zaman herhangi bir karışıklığın rastlantısal sonucu" olarak gerçekleşmiyor. Duble yol ya da İstanbul Havalimanı ile çadır arasındaki bağlantıyı düşünürken eksik halka daha belirgin hâle geliyor. Bu bağlantıyı/halkayı oldukça erken bir dönemde Goldscheid açık bir şekilde dile getiriyor. Tüm bu bağlantılar fazlasıyla ihmal edildi. Bu vergi sömürüsü ile kapitalist sömürünün, "vergi vidasının

66T24 (2019): "17 Ağustos Depremi'nden Sonra 'Deprem Vergisi' Adı Altında Toplanan 66 Milyar Lira Nereye Harcandı?" *https://t24.com.tr/haber/17-agustos-depremi-nden-sonra-deprem-vergisi-adi-altinda-toplanan-66-milyar-lira-nereye-harcandi,841366*(Erişim tarihi: 01.08.2024).
67Thomas Hobbes, (1992): *Leviathan,* çev. S. Lim, İstanbul: Yapı ve Kredi Yayınları, s.242.
68Hobbes, a.g.e., 242.
69T24 (2019): "17 Ağustos Depremi'nden Sonra 'Deprem Vergisi' Adı Altında Toplanan 66 Milyar Lira Nereye Harcandı?" *https://t24.com.tr/haber/17-agustos-depremi-nden-sonra-deprem-vergisi-adi-altinda-toplanan-66-milyar-lira-nereye-harcandi,841366*(Erişim tarihi: 01.08.2024).
70Özgür Orhangazi, (2023): "Katliamın Politik Ekonomisi: Deprem, Devlet, Sermaye" https://ozgurorhangazi.com/2023/02/13/deprem1/(Erişim tarihi: 01.08.2024).

dönüşü" ile "kâr vidasının dönüşü"nün birbirini ne kadar güçlü bir şekilde güçlendirdiğinin anlaşılamamasından bahsediyor.[71] Gerekli bağlantılar kurulduğunda vergi vidasının dönüşü ile kâr vidasının dönüşü zaman içinde devlet, sermaye ve sermayedarlar arasındaki iç bağlantıların güçlenmesine neden oluyor. Bu günlerde buna kamu-özel işbirliği deniyor. Bu işbirliği, devletin kamusuna afet öncesi ve sonrasını kapsayan bütüncül kamu sorumluluğunu ortadan kaldırmış durumdadır. Buraya kadar aktardığımızı göz önüne alarak biz bu ifadenin devlet-sermaye işbirliği olarak tanımlayacağız. Devlet-sermaye işbirliği arttığı oranda devlet-kamu arasındaki bağlantılar kamu aleyhine açılmaya başlıyor. AFAD ve Kızılay'ın devletin güç ve donanımını arkasına alarak "şirket gibi" olmaya çalıştığı günlerde deprem gerçekleşti. AFAD ve Kızılay bu yüzden ne devlet ne de şirket olarak depremzedelerin ihtiyacını karşılayamadılar. Bu yeni devlet-sermaye işbirliği kamusal sorumluluklarından kurtulan kamusuz devlete doğru dönüşüme yol açıyor. Yani Leviathan kendi bedenini sermaye ile birlikte yemeye başlıyor.

"Depremde devlet var mıydı?" sorusuna dönelim. Adıyaman depremini yaşayan depremzede Hüseyin Güler'e kulak verelim: "Depremden üç gün sonra olağanüstü hâl ilan eden, yardım tırlarına el koyan, çeşitli belediye ve sivil toplum kuruluşlarının yardım depolarını denetimine alan devlet vardı. Depremde enkaz altında kalan, enkaz başlarında kar ve yağmur altında en az üç gün bekleyen, canlı çıkarılması ihtimali varken ölenler için ise devlet yoktu."[72] Diğer yandan sermaye için yeni birikim ve kendisi için de kaynak arayışı içinde olan devlet, boş arazi yarattığı ölçüde depremzede Hüseyin Güler'in ifadesiyle "Devlet depremi 'lütuf' olarak görüyor. Hem ekonomik krizle durgunlaşan inşaat sektörünü yeniden canlandırmak ve buradan rant elde etmek istiyor, hem depremzedelerin 'devlet nerede?' sorusuna yeni ve hızlı bir kentleşmeyle yanıt olmak istiyor. Yerle bir olan kentlerin planını kendi istediği gibi

71Rudolf Goldscheid (1958): *A Sociological Approach to Problems of Public Finance,* In: R. A. Musgrave Peacock, A.T. (eds.) Classics in the Theory of Public Finance. International Economic Association Series. Palgrave Macmillan, London, s. 211.
72Hüseyin Güler (2024): "Deprem ve Kentleşme"*Ekolojik Yaşam DergisiDeprem Özel Sayısı* s. 44.

yaparken de buraları kontrol altında tutabileceği, toplumu gözetleyip dönüştürebileceği şekilde inşa etmeyi amaçlıyor. Bu yüzden deprem sonrası yeniden inşa bir planlama değil, bir dizayn bence."[73]

Devlet kendi bedenindi yiyecek bir aşamaya/açmaza girmiş durumdadır. Kamusunu kaybeden devlet karşısında vatandaşların yaraları ve açmazları ise çok daha büyük… Aynı deprem, bu yazının mutlaka içermesi gereken ancak yer ve zaman sorunu nedeniyle pek fazla giremediğimiz bir olanağın kapılarını açıyor. O da devletin kamusu karşısında görevlerini yerine getirmediği ölçüde kamu, yani halk, yani depremden etkilenenlerin "dayanışması"nı...

Samandağ Kadın Platformu'nun 8 Mart yürüyüşlerindeki özellikle şu pankartı oldukça çarpıcıydı: "Yarattığınız Enkazdan Yeni Bir Yaşam Kuracağız!" Bu ve buna benzer kolektif eylemlilikler, yeni karşıt bir kamusal alan tanımlamayı zorunlu kılıyor.[74] Bu zorunluluk kendini var etmediği ölçüde, sözün özü açıktır: "Ama deprem bölgesinde bulunan bir Türkiye'de, gerçekten halka dönükse halkın iktidarı ise, hükümetlerinin yapabileceği çok şeyler olabileceği çok tedbirler vardır. (…) bu kadar can kaybı olmasının tek nedeni, iptidai konuttur... Binlerin katilleri kimlerdir? Katiller bellidir. Bu "takdiri ilahi" değil "cürm-ü sınıfi"dir."[75]

KAYNAKÇA

73Güler, a.g.e, s.44.
74Alexander Kluge ve Oscar Negt, (2018): *Kamusallık ve Tecrübe,* çev. Müge Atala, Ankara: Nota Bene Yayınları.
75ANT Dergisi(1970): "Binlerin Katilleri Kimlerdir?" *https://filedn.eu/lpwTKmJuSKCLNjzDCWvh2dm/ant-haftalik/Ant%20-%20Haftalik%20-%20C-7%20-%20Sayi%20-%20171.pdf* (Erişim tarihi: 01.08.2024). (Cürm-ü sınıfi: Sınıfsal suç).

Achtenberg, Emily Paradise ve Peter Marcuse (1986): "Toward the Decommodification of Housing" In R. Bratt, C. Hartman, & A. Meyerson (Eds). *Critical Perspectives on Housing,* Philadelphia: Temple University Press (s. 474–83).

Agamben, Giorgio (2010): "Demokrasi Kavramı Üzerine Giriş Notu", *Demokrasi Ne Alemde,* E. Hazan der., çev. S. Kılıç, İstanbul: Metis Yayınevi.

Ahmed Cevdet Paşa (1999): "Tezâkir", *CogitoDepremÖzelSayısı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, cilt 20, s.40.

Albert S. Fu, (2022): *Risky Cities, The Physical and Fiscal Nature of Disaster Capitalism*, New Jersey: Rutgers University Press.

Althusser, Louis (1984): *Bilim Adamının Kendiliğinden Felsefesi*, çev. Ö. Sezgin, İstanbul. Birikim Yayınevi.

ANT Dergisi(1970): "Binlerin Katilleri Kimlerdir?" *https://filedn.eu/lpwTKmJuSKCLNjzDCWvh2dm/ant-haftalik/Ant%20-%20Haftalik%20-%20C-7%20-%20Sayi%20-%20171.pdf* (Erişim tarihi: 01.08.2024).

Aristoteles, (2016): *Politika*, çev. M. Tuncay, İstanbul: Remzi Kitabevi, s. 98.

ARTI GERÇEK (2024): "Hatay'da Rezerv Alan İlan Edilen Mahallenin Elektriğini Kestiler" *https://artigercek.com/guncel/hatayda-rezevr-alan-ilan-edilen-mahallenin-elektrigini-kestiler-312269h*(Erişim tarihi: 01.08.2024).

Bauman, Zygmunt ve Carlo Bordoni (2014): *State of Crisis*, Cambridge: Polity Press Ltd.

Bahçeli, Devlet(2023):" 'Deprem Bölgesinde Her Şey Var, Sadece Devlet Yok' Diyen Kanı Bozuklar Size Söylüyorum",*www.youtube.com/watch?v=JRGq1AX_4iI,*(Erişim tarihi: 19.04.2024).

Benlisoy, Foti (2024): "Deprem, Felaket Kapitalizmi ve Direniş", *https://halklarinkoprusuguzelcarsamba.com/foti-benlisoy-ile-deprem-felaket-kapitalizmi-ve-direnis/*, (Erişim tarihi:10.05.2024).

BİZDEN HABERLER (1967): *Koç Topluluğu Aylık Dergisi*, Sayı 331.

Can, Kemal (2019): "Deprem ve İki Ses"*https://sendika.org/2019/09/deprem-ve-iki-ses-kemal-can-gazete-duvar-562843,* (Erişim tarihi: 15.07. 2024).

CUMHURİYET (2023): "Fatma Şahin'den 'Deprem Yorumu': 'Her Şerde Bir Hayır Var' *https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/fatma-sahinden-deprem-yorumu-her-serde-bir-hayir-var-2050782 ,* (Erişim Tarihi: 06.05.2024).

Çılgın, Ceyhan (2023): *"Yeni Başlayanlar İçin "Kentsel Dönüşüm Yasası": Deprem Riski mi, İmar Rantı mı?" https://www.nehna.org/post/yeni-baslayanlar-icin-kentsel-donusum-yasasi-deprem-riski-mi-i-mar-ranti-mi,*(Erişim tarihi: 12.07.2024).

Çelik, Ahmet Çelik (2023): "Devletin Depremlerden Dolayı Sorumluluk ve Yükümlülükleri" *https://legal.com.tr/blog/genel/devletin-depremlerden-dolayi-sorumluluk-ve-yukumlulukleri/* (Erişim Tarihi: 10.05.2024).

DİKEN (2023): "Erdoğan, Dört Yıl Önce Hatay'da 'İmar Affı'yla Övünmüştü", *www.diken.com.tr/erdogan-dort-yil-once-hatayda-imar-affiyla-ovunmustu/* , (Erişim tarihi: 01.10.2024).

Engin, Aydın (1999): "Kahır ve Kerim Devlet" *Birikim Dergisi*, sayı 125-126, Eylül-Ekim.

Erdoğan, R. Tayyip (2023): Erdoğan Bu Kez Deprem İçin Söyledi: Bunlar Kader Planının İçerisinde Olan Şeyler" *www.birgun.net/haber/erdogan-bu-kez-deprem-icin-soyledi-bunlar-kader-planinin-icerisinde-olan-seyler-420668* (Erişim tarihi: 01.08.2024).

EURONEWS (2023): "İmar Barışı: Hangi İlde Kaç Bina İmar Affından Yararlandı?" *https://tr.euronews.com/2023/03/07/imar-barisi-hangi-ilde-kac-bina-imar-affindan-yararlandi* (Erişim tarihi: 14.07.2024).

Goldscheid, Rudolf (1958): *A Sociological Approach to Problems of Public Finance,* In: R. A. Musgrave Peacock, A.T. (eds.) Classics in the Theory of Public Finance. International Economic Association Series. Palgrave Macmillan, London.

Görür, Naci (2023): *Ekolojik Yaşam Dergisi* "Deprem, Facia Yaşam", Deprem Özel sayısı, sayı 2, sayfa 8-20.

Güler, Hüseyin (2024): "Deprem ve Kentleşme"*Ekolojik Yaşam DergisiDeprem Özel Sayısı* s. 44.

Güneş, Nevin (2024): "Antakya: Başka Türlü İnsan Nasıl Başa Çıkar Hayatta Kalmakla?" *www.nehna.org/post/antakya-baska-turlu-i-nsan-nasil-basa-cikar-hayatta-kalmakla*(Erişim tarihi: 01.08.2024).

Gürkan, Ceyhun ve Yiğit Karahanoğulları (2013): "Vergi Devletine Kuramsal Yaklaşımlar", *Maliye Dergisi*, sayı: 165 Temmuz-Aralık, s.3.

Hegel, Friedrich (2004): *Tinin Görüngübilimi,* çev. A. Yardımlı İstanbul:İdea Yayınevi.

Hobbes, Thomas (1992): *Leviathan,* çev. S. Lim, İstanbul: Yapı ve Kredi Yayınları, s.164.

Hobbes, Thomas (2007): *Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*, çev. D. Zarakolu, İstanbul: Belge Yayınevi, s.83.

HÜRRİYET (2024): "Son Dakika Haberi…Marmara Denizi'nde 4.1 Büyüklüğünde Deprem" *https://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-haberi-marmara-denizinde-4-1-buyuklugunde-deprem-42492241*(Erişim tarihi: 15.07.2024).

KEYM (2024): "Yeni Hatay Tasarlanıyor Türk ve Yabancı Uzmanlar Ortak Çalışıyor" *https://www.keym.com.tr/haberler/yeni-hatay-tasarlaniyor-turk-ve-yabanci-uzmanlar-ortak-calisiyor* , (Erişim tarihi 16.07.2024).

Klein, Noami (2010): *Şok Doktrini Felaket Kapitalizmin Yükselişi,* çev. S. Özgül İstanbul: Agora Yayınevi.

Hatay Valiliği ve AFAD (2021): *İRAP İl Afet Azaltma Planı*, Hatay Valiliği ile AFAD işbirliği ile yapılan Plan, *https://hatay.afad.gov.tr/kurumlar/hatay.afad/HATAY-I%CC%87RAP-2022.pdf ,* (Erişim tarihi: 01.08.2024).

Kluge, Alexander ve Oscar Negt (2018): *Kamusallık ve Tecrübe,* çev. Müge Atala, Ankara: Nota Bene Yayınları.

Kuban, Doğan (1999): "Depremsel Barbarlıklar" *Cogito Deprem Özel Dosyası*, Sayı: 20 İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 166.

Köksal, Gül (2024): "Hatay'dan İstanbul'a Deprem Gerçekleri-III", *www.evrensel.net/yazi/95151/hataydan-istanbula-deprem-gercekleri-3*, (Erişim tarihi: 16.07.2024).

Kıvılcımlı, Hikmet (2020): *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, İstanbul: Yordam Yayınları, s.456.

La Boetie, Étienne (1987) *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev* çev. M. A. Ağaoğulları) İstanbul: BFS yayınları, s.24.

Maalouf, Amin (2022): *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri,* çev. A. Berktay,İstanbul: Yapı Kredi Yayınevi.

Marx, Karl (1978): *Kapital, Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Tahlili Cilt-I,* çev. A. Bilgi, Ankara: Sol Yayınları, s.94.

MİMARİZM (2023): "'Antakya Tarihi Kent Merkezi Koruma Amaçlı Tasarım ve Planlama Çalıştayı' Düzenlendi" *www.mimarizm.com/haberler/gundem/antakya-tarihi-kent-merkezi-koruma-amacli-tasarim-ve-planlama-calistayi-duzenlendi_136028,* **(**Erişim tarihi: 16.07.2024).

Oğuz, Şebnem (2024): "1999 Depreminden 2023 Depremine: Enkaz Yaratıp Altında Kalmayan Devlet", *https://sendika.org/2024/02/1999-depreminden-2023-depremine-enkaz-yaratip-altinda-kalmayan-devlet-700288*, (Erişim Tarihi: 10.05.2024).

Orhangazi, Özgür (2023): "Katliamın Politik Ekonomisi: Deprem, Devlet, Sermaye" *https://ozgurorhangazi.com/2023/02/13/deprem1/*(Erişim tarihi: 01.08.2024).

O'Connor, James (1973): *The Fiscal Crisis of the State*, New York: California State University.

Özlüer, Fevzi (2024): "Afet Hukukundan Felaket Hukukuna", *Ehlen Dergisi,https://ehlendergisi.com/index.php/2024/05/19/afet-hukukundan-felaket-hukukuna/*, (Erişim tarihi: 10.07.2024).

Parlar, Demet (2024): "Antakya Nereye Gidiyor? Hatay Master Planı'nın düşündürdükleri" *www.gazeteduvar.com.tr/antakya-nereye-gidiyor-hatay-master-planinin-dusundurdukleri-haber-1690260,* (Erişim tarihi: 26.07.2024).

Parlar, Demet (2024a): "Antakya Bize Ne Anlatıyor? Antakya ve Antakyalılar Ne Bekliyor?" *www.gazeteduvar.com.tr/antakya-bize-ne-anlatiyor-antakya-ve-antakyalilar-ne-bekliyor-haber-1708179,* (Erişim tarihi 25.07.2024).

Rousseau, Jean Jacques (2022): *Siyasal Gövde* çev. T. Ural, İstanbul: Can yayınevi, s.40.

Saç, Emircan (2023): "Büyüteç: Deprem Vergilerine Ne Oldu?", *https://teyit.org/dosya/buyutec-deprem-vergilerine-ne-oldu*(Erişim tarihi: 01.08.2024.)

Söyler, İlhami (2023): "Türkiye'de Vergi Meşruiyeti Dibe Vurdu", *www.voaturkce.com/amp/turkiye-de-vergi-mesruiyeti-dibe-vurdu-/6457987.html*(Erişim Tarihi: 01.08.2024).

Schumpeter, Joseph (1991 [1918]): "The Crisis of the Tax State", *The Economics and Sociology of Capitalism*, R. Swedberg (ed.), Princeton: Princeton University Press, 99-140.

Tangöze, Kaan (2020): "Şanlı Millet" *https://www.youtube.com/watch?v=805KfUmzMqA*(Erişim tarihi: 01.08. 2024).

Tekeli, İlhan (2023): "Antakya İçin Strateji" *SKETCH* Şehir ve Bölge Planlama Dergisi, Cilt:5, Sayı: 1, *https://www.academia.edu/108788043/Antakya_Icin_Strateji* , (Erişim tarihi 01.10. 2024).

Tezer, Tuğçe (2024): "Antakya: Sonra Pek Çok Şey Oldu Ama Hiçbir Şey Olmadı" *https://www.fayn.press/bircok-sey-oldu-hicbir-sey-olmadi/*(Erişim tarihi: 01.08.2024).

TMMOB (2024): "Türkiye Tasarım Vakfı'nın (TTV) 30 Nisan'da düzenlediği 'Hatay Yeniden Canlanıyor' Toplantısı Üzerine…" *https://www.mimarist.org/turkiye-tasarim-vakfinin-ttv-30-nisanda-duzenledigi-hatay-yeniden-canlaniyor-toplantisi-uzerine/*(Erişim tarihi: 16.07.2024).

TTB (2023): "TTB, TMMOB ve KESK'in Düzenlediği Deprem Çalıştayı 28-29 Ekim'de Hatay'da Gerçekleştirildi" (*https://www.ttb.org.tr/haber_goster.php?Guid=37d3849a-7728-11ee-bb9d-c4e11ce5281a* (Erişim tarihi: 02.02. 2024).

Türkmen, Elif (2023): "1755 Lizbon Depremi ve Voltaire" , *https://fransizgastesi.com/2023/03/lizbon-depremi-ve-voltaire/* (Erişim tarihi: 01.08.2024).

T24 (2019): "17 Ağustos Depremi'nden Sonra 'Deprem Vergisi' Adı Altında Toplanan 66 Milyar Lira Nereye Harcandı?" *https://t24.com.tr/haber/17-agustos-depremi-nden-sonra-deprem-vergisi-adi-altinda-toplanan-66-milyar-lira-nereye-harcandi,841366*(Erişim tarihi: 01.08.2024).

VOA TÜRKÇE (2023): "Depremin İlk Beş Günü: 'Sesimizi Duyan Var mı?'" *https://www.youtube.com/watch?v=Dg3S1QIYDKo* (Erişim tarihi: 01.08.2024).

Voltaire (2019): "Lizbon Felaketi Üzerine Şiir" çev. M. Topuz ve A. S. Tümkaya, *Beytulhikme An International Journal of Philosophy,* 9(1), 229-291, s. 280.

12 PUNTO (2023): "Naci Görür'den Celal Şengör'e Atıf: 'Bu Kadar Cahil Olmaya Hakkımız Yok'" *https://12punto.com.tr/gundem/prof-dr-naci-gorurden-celal-sengore-atif-bu-kadar-cahil-olmaya-hakkimiz-yok-18700#*(Erişim tarihi: 01.08.2024).

Enerji Projeleriyle Yerinden Edilmeler ve Sosyal Kabul İlişkisinde Ekolojik Yıkım

Derya İnce[1]

Özet

Bu çalışma, kapitalist işleyiş içerisinde önemli bir yer tutan enerji ihtiyacının giderilmesi amacıyla oluşturulan projelerin neden olduğu yerinden edilmeleri sosyal kabul ve ekolojik yıkım kavramları ile düşünme çabasını içermektedir. Enerji projelerinin inşası ve yaygınlaştırılması kapitalist işleyiş içerisinde yaratılan kalkınma ideali ile meşru bir zemin arayışı içindedir. Bu meşrulaştırma çabalarına rağmen projelerin getirdiği yıkımlar açık bir biçimde görülebilmektedir. Çalışmada söz konusu yıkımlar baraj ve termik santral projeleri bağlamında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Enerji Projeleri, Kalkınma, Sermaye Birikimi, Yerinden Edilme, Sosyal Kabul.

Abstract

This study is an attempt to think about the displacement caused by the projects created to meet the need for energy, which has an important place in capitalist functioning, with the concepts of social acceptance and ecological destruction. Energy projects are in search of a legitimate ground with the ideal of development created within the capitalist functioning. Despite these legitimization efforts, the destruction caused by the projects can be clearly seen. In this study, these destructions will be discussed in the context of dam and thermal power plant projects.

Keywords: Energy Projects, Development, Capital Accumulation, Displacement, Social Acceptance.

[1] Öğretim Görevlisi, Haliç Üniversitesi & İstanbul Üniversitesi İktisat Bölümü doktora öğrencisi.
Adres: Cumhuriyet Mah. Burgaz Sok. No: 3 Kat:2 Daire:4 Kartal İstanbul
e-posta: deryaince@halic.edu.tr , tel: 05348429367

Giriş

Kapitalist işleyişin temel bir uğrağı olarak nitelendirilebilecek enerji projelerinin doğa ve insan[2] üzerinde bir dizi etkileri mevcuttur. Sonuçlar açısından bakıldığında insan ve doğa üzerindeki etkilerin farklılaştığı rahatlıkla söylenebilir. Ancak farklılıklara rağmen yıkımın ve tahribatın etkilerini her iki tarafın da yaşadığı açıktır. Bu çalışmada doğa ve insan üzerindeki etkiler projeler örneğinde incelenmeye çalışılacaktır.

Doğa ve insan üzerine etkileri ele alırken kapitalist işleyişin enerji ihtiyacından hareket edilecektir. İşleyişin sürdürülmesinde önemli bir unsur olan enerji (özellikle elektrik enerjisi) elde edinimi ve kullanımı sırasında açığa çıkan olumsuz ve yıkıcı etkiler üzerinde yoğunlaşılarak değerlendirme yapılacaktır. Bu noktada enerji üretiminin meşrulaştırma araçlarından biri olarak kalkınma idealinin yeniden ve yeniden üretildiğine dikkat çekilecektir. Çalışmada enerji ve bilhassa elektrik üretimi için oluşturulan projelerin doğa üzerine etkisini ekolojik yıkım; insan üzerindeki etkisi ise kalkınma kaynaklı yerinden edilmeler ve sosyal kabul kavramları üzerinden tartışılacaktır.

Kalkınma kaynaklı yerinden edilme olgusuna örnek olarak Yusufeli ve Birecik Barajları incelenecektir. Birecik Barajı, GAP kapsamında inşa edilen bir hidroelektrik santrali olduğundan kalkınma/büyüme hedefini taşıyan önemli bir enerji üretim tesisidir. Yusufeli ise Türkiye'nin en yüksek barajı olarak inşa edilmiştir. Her iki baraj da ilçe ve köyleri, tarım arazilerini, bitki örtülerini vd. sular altında bırakmıştır. Bu etkiler göstermektedir ki baraj inşaları hem doğa varlıkları üzerinde hem de insanların yerleşim yerleri üzerinde tahribat yaratmıştır.

Termik santrallerin neden olduğu etkileri açığa çıkarmak için Muğla İkizköy'de halihazırda faaliyette olan Yeniköy ve Kemerköy termik santrallerinin kömür ihtiyacını karşılamak için İkizköy Akbelen Ormanı'nın maden sahasına dönüştürülme çabası incelenecektir. Akbelen'de halihazırda maden sahasının kurulmasına engel olmak için direniş devam etmektedir. Diğer bir örnek olarak Sinop Gerze'de termik santral inşasının ekolojik etkileri vurgulanarak hem yerelde hem de toplumsal düzeyde itirazlar/direniş ile iptal edilme sürecine yer verilecektir. Ancak Gerze, güneş ve rüzgâr enerji santralleri kurulumu ile yeniden gündemdedir. Yerel ve toplumsal muhalefetin güneş ve rüzgârdan enerji elde edinimine yönelik rızasının/sosyal kabul düzeyinin termik santral inşasına kıyasla daha "kolay" oluşturulduğu söylenebilir.

[2] Doğa ve insan şeklindeki kullanım düalist bir yaklaşımı ifade etmemektedir. Kuşkusuz ki insan doğanın içerisinde, onun içerisinde yer alan dönüştürücü unsurlardan biridir. Buradaki kullanımın sebebi düşünce düzeyinde kategorileştirerek analizin yapılabilir olmasını sağlamaktır.

Kapitalist İşleyiş ve Enerji

Kapitalist işleyiş bütün üretim, tüketim ve dolaşım süreçlerinde enerjiye ihtiyaç duyar. İhtiyacı olan enerjiyi elde etmek için de temas ettiği tüm kaynakları metalaştırır ve/veya metalaşma örüntülerine dahil eder. Bu dahil ediş ile ekosistem yapıları üzerinde tahribat yaratır. Bu süreci *metabolik yarılma*[3] kavramı ile ele alıp tartışabiliriz. Metabolik yarılma, kapitalist işleyişin var olduğu ekosistemlerde insan ve doğa arasındaki ilişkiyi yaran ve bunun sonucunda ekolojik tahribatı yaratan sürece işaret eder. Çalışma konusunu oluşturan kalkınma kaynaklı yerinden edilme ve sosyal kabul, metabolik yarılma kavramıyla birlikte düşünmeye elverişlidir. Sermayenin toplumsal metabolik düzeni, yarılma ve dönüşümlerle kendini belli eder, çünkü sermaye hiçbir engeli önemsemeden doğaya el koyar ve sadece geçici olarak bile karşısına dikilen doğa ve toplumsal bariyerleri aşmaya çabalar (Foster, Clark ve York, 2023: 88). Yerinden etme ve ekolojik tahribat sermaye metabolizmasının doğa ve toplumsal bariyerleri aşmasına içkin müdahale ve sonuçları içerir.

Sermayenin metabolizması içerisinde enerji üretimi, iktisadi büyüme ve kalkınmanın sağlanması için başat unsurlardan biri olarak kabul edilir. Büyümeyi ifade eden göstergelerden biri olan gayrisafi yurtiçi hasılanın (GSYİH) enerji ile ilişkisi bu bağlamda araştırılan bir meseledir.

> Ekonomik büyüme enerjiye ihtiyaç duyuyor. Kapitalizm tarihi boyunca her zaman enerji kullanımının artışına neden olmuştur. GSYİH ile enerji arasındaki ilişki birebir değildir, verimlilikteki artışlar zaman içinde göreli bir ayrışma yaşanmasına neden olmuştur. Yine de aralarında kuvvetli bir ilişki vardır; yani GSYİH'deki her birim artış daha fazla enerji kullanımı gerektiriyor (Hickel, 2021: 121).

Büyüme ve kalkınma için başat bir noktada yer alan enerjinin hangi doğa unsurlarından (su, kömür, doğalgaz, rüzgâr vb.) elde edildiği önem arz etmeksizin, tüm enerji üretim faaliyetleri doğa üzerinde tahribat yaratır. Ancak buharlı makinelerin kullanımı ve yaygınlaşması ile kömür madenine artan yoğunluklu talebin madencilik faaliyetlerini hızlandırdığı bilinen bir gerçektir. Bu dönüşümde endüstri devrimi öncesinde işleyen biyolojik eski rejimin ciddi ekolojik sınırlara ulaşmasının etkisi de söz

[3] Metabolik yarılmanın anlaşılabilmesi için metabolizmadan bahsetmek gereklidir. Karl Marx metabolizma kavramını hem doğayla toplum arasındaki insan emeği aracılığıyla kurulan metabolik etkileşim anlamında, hem de daha geniş anlamda kapitalizm tarafından meydana getirilen ve yabancılaşmış bir biçimde durmaksızın yeniden üretilen karmaşık, dinamik ve bağımsız bir ihtiyaçlar ve ilişkiler kümesini tanımlamak amacıyla kullanır. Bütün bunlar insanın doğayla insan emeğinin somut örgütlenmesinde ifadesini bulan metabolizmasının yürütüldüğü tarzla bağlantılıdır (Foster, 2001: 213)

konusudur. Kömür, buhar makinesi ve demir ve çelik üretimi ile de endüstri devriminin getirdiği dönüşümlerin, ekolojik sınırların aşılmasına neden olduğu söylenebilir (Marks, 2022: 163).

Enerji elde ediminde önemli bir yer kaplayan unsur ise elektrik üretimidir. Kömür, elektrik üretiminde kullanılan kaynaklar arasında en yüksek paya sahiptir. Kömür için katlanılan maliyete, kömür çıkarılması sırasındaki ekolojik zararların, kaybedilen yaşamların, kömür çıkartanların sağlığına uzun vadeli etkilerinin ve göller ile okyanusların cıva ile kirletilmesinin maliyetleri dahil edilmez. Elektrik şirketleri bazı doğrudan kirlilik bedellerini yüklenmeye mecbur bırakılsa da kömürden elektrik elde etmek için ödenen bedelin, dünyaya ve sakinlerine verilen zararın toplam bedelinin yanına yaklaştığı söylenemez (Foster ve Magdoff, 2014: 49).

Karbon salımlarının artışı, iklim değişikliği üzerine yapılan tartışmaların artış göstermesi yenilenebilir enerji kaynağı olarak nitelendirilen faaliyetlerin artırılması gerektiği söylemlerini besler. Düşük karbonlu ve yenilenebilir enerji olarak adlandırılan altyapıların oluşturulmasının arkasında yer alan maden çıkarma, arazi kullanımı gibi unsurlarda açığa çıkan olumsuz etkilerin göz ardı edilmesi söz konusudur (Dunlap ve Laratte, 2022: 2). Yenilenebilir enerji elde etme çabasının artışı, nihayetinde doğanın içkin unsurlarının enerji kaynağı olarak kullanılmasını ve bu unsurların kategorize edilmesini içerir. Bu unsurlar arasında güneş, rüzgâr, su ve dalga enerjisi yer alır. Böyle bir ele alış beraberinde doğaya içkin bu unsurların kullanımını meşrulaştırmaya neden olur ve sermaye birikiminin sürekliliğini sağlama bağlamında artan ölçüde kullanımlarının doğa üzerinde yarattığı tahribatların görünür kılınmasını engeller (Çoşkun, 2024). Bu noktada yenilenebilir enerji kullanımının yansıtıldığı kadar masum olmadığının altı çizilmelidir. Güneş ışığının ve rüzgârın "temiz" olduğuna dair bir şüphe bulunmasa da bunlardan enerji elde etmek için gereken altyapı problemlidir. Yenilenebilir enerjiye geçiş metal ve nadir toprak elementi madenciliğinde[4] artış gerektirmektedir. Kuşkusuz bunun ciddi ekolojik ve toplumsal maliyetleri mevcut. Güneş ve rüzgâr panellerinin üretimi için gerekli minerallerin madencilik problemini artıracağına yönelik endişeler söz konusudur. Madencilik faaliyetlerinin ormansızlaştırmanın, ekosistem çöküşünün ve biyoçeşitlilik kaybının en büyük nedenlerinden biri olması bu endişeleri destekler niteliktedir. Enerji talebi artmaya devam ettikçe yenilenebilir enerji üretimi için gereken malzemelerin madenciliği de hızlanacaktır (Hickel, 2021: 155-156). Yenilenebilir enerji üretimi için madencilik faaliyetlerinin artış göstermesi de gündeme kalkınma kaynaklı yerinden edilmeleri getirecektir.

[4] Madencilik faaliyetlerinde artış extraktcivism tartışmalarını beraberinde getirir. Extraktivism, büyük miktarda ve yüksek yoğunlukla kaynak çıkarımını ifade etmek için kullanılır. Ancak bunun yanında toplulukları ve yaşadıkları çevreyi etkileyen uzun vadeli yıkıcı etkileri de beraberinde getiren geniş çaplı kaynak sömürüsünü ifade eden yeni sömürgeci durumu tanımlamak üzere kullanılır (Engel Di Miro, 2022).

Enerji üretiminin doğa/doğal varlıklardan elde edilmesi, kapitalizmin doğal zenginliklere el koyarak genişlediğinin bir göstergesidir. Kapitalist işleyişin başlangıcından bu yana doğal çevre, üretim için girdi sağlanması ve atıkların boşalttığı bir alan olması nedeniyle, sermayenin işlediği bedelsiz ya da çok ucuz[5] kaynak kategorisinde toplumsal olarak inşa edilir. Bu beraberinde doğanın aynı anda hem metalaşması hem de dışsallaşmasını getirir. Dışsallaşma, kullanım ve tahrip edilme olarak nitelenebilir. Söz konusu kullanım ve tahribat ana akım yaklaşımlar temelinde dahi kapitalist işleyişin bir maliyeti olarak hesaba katılmaz ya da önemsiz düzeylerde ele alınır (Moore, 2017).

Kapitalist işleyişin enerji ihtiyacı ve enerjiyi elde etme süreçlerinde doğayı konumlandırışını yukarıda yer alan çerçeveden incelediğimizde ekolojik krizin önemli temellerinden biri olarak kapitalist işleyiş ve onun artan enerji ihtiyacının olduğunu söyleme imkânı açığa çıkar. Bu yönüyle enerji projeleri gerek inşa gerek üretime başlama/üretimi sürdürme aşamalarında ekolojik tahribata yol açmaktadır. Kapitalist işleyiş mantığının kendisinin ekolojik tahribatı yarattığı vurgusunun devamında söz konusu enerji ihtiyacının giderilmesi için oluşturulan enerji projelerinin yerelde yaşayan insanlar üzerindeki etkilerini açığa çıkarıp tartışmaya gayret edilecektir. Bu etkiler kalkınma kaynaklı yerinden edilme ve sosyal kabul kavramları ile ele alınacaktır.

Yerinden Edilme ve Sosyal Kabulü Birlikte Düşünmek

Enerji projelerinin etkisi ile açığa çıkan yerinden edilme olgusunu değerlendirirken "kalkınma kaynaklı yerinden edilme" kavramsallaştırmasından hareket edilecektir. Enerji ihtiyacı sermaye birikimi ve kalkınma için gerekli bir unsur olarak kabul edildiğinde, bahsi geçen kavramsallaştırmanın önemi ortaya çıkar. Kalkınmanın sağlanmasına katkı için projelerin oluşturulup faaliyete konması meşrulaştırıcı bir unsur sağlar. Ancak bu meşrulaştırıcı unsur projenin uygulandığı mekânda yarattığı yerinden edilme olgusunu ortadan kaldırmaz. Aynı zamanda söz konusu meşrulaştırma hamlesi yerinden edilmeleri, kalkınma için ödenmesi gereken önemsiz bir bedel olarak görür. Yerelde açığa çıkan bu unsur projelerin sonuçlarına içkin etkilerden sadece biridir. Ekolojik tahribat ve yıkım da dahil olmak üzere birçok olumsuz başka etkiler de söz konusudur. Mega projeler olarak nitelendirilebilecek enerji projelerinin doğa üzerindeki yıkıcı etkilerini görmezden gelen bir değerlendirme yapmak oldukça yetersiz olacaktır. Bu nedenle çalışmada projelerin söz konusu ekolojik etkilerine de yer verilecektir.

[5] Jason Moore (2017) çalışması boyunca dört ucuz olarak tanımladığı emek gücü, gıda, enerji ve hammaddenin temellük edildiğini ve böylelikle kapitalist işleyişte metalaşmanın genişlediği ve derinleştiğine ilişkin vurguları yer almaktadır. Raj Patel ve Jason Moore (2021) "Yedi Ucuz Şey Üzerinden Dünya Tarihi" çalışmalarında ise dört ucuza para, bakım ve yaşam'ı dahil etmişlerdir.

Yerinden edilme olgusu kalkınma ideali doğrultusunda ele alınmasında Vandana Shiva'nın (2021: 19) aktarımı dikkat çekicidir. Shiva "*kalkınma için ödenen ekolojik, ekonomik, sosyal ve politik bedeller*"den bahseder. Ona göre büyüme "*toplumların ve yeryüzünün iyiliğinin yerine geçtiğinde, doğa ve insanlar görünmez hale gelir"* (Shiva, 2021: 215). Sosyal kabul mefhumunu Shiva'nın çizdiği hat üzerinden düşünmek anlamlı olacaktır. Sosyal kabul kalkınma planlarının/projelerinin toplum tarafından kabullenilmesini sağlamada önemli yer tutar.

Doğanın ve insanların görünmez hale gelişi, bunların akıbetinin ne olacağına ilişkin soruyu gündemden çıkarır. Böylelikle doğa ve insan sömürü, tahribat ve yıkıma maruz bırakılır (Moore, 2017:100). Ancak burada tek yönlü bir tartışma yapmak yetersiz olacaktır. Doğayı ve insanı edilgen yapılar olarak ele almamak gerekir. Yaşamı savunan, tahribatı engellemeye çalışan, direniş gösteren toplumsal muhalif kesimler de varlığını sürdürmektedir. Bu da gösterir ki ekoloji mücadelesi sermaye, devlet, insanlar ve doğa arasındaki çelişkili süreçlerde açığa çıkmakta ve varlığını sürdürmektedir (Foster, Clark ve York, 2023: 23).

Kalkınma plan ve projeleri kapitalizm için gerekli hammaddenin, enerjinin, altyapının ve hizmetlerin doğal kaynakların kullanımı yoluyla sağlanmasını amaçlar. Mega kalkınma projeleri doğanın bir bölümünü teknolojinin kullanımı yoluyla hızlı, kapsamlı, kökten, bilinçli ve geri döndürülemez biçimde biyolojik, jeolojik ve fiziksel olarak değiştiren/dönüştüren projelere verilen genel addır. Ekolojik ve sosyal tahribatın iç içe geçmesiyle meydana gelen kalkınma kaynaklı yerinden edilmeler oldukça kapsamlı ve çok boyutlu bir çevre adaletsizliğine yol açmaktadır. Kalkınma projelerinin ortaya çıkardığı maliyetlerin/zararların olumsuz ve yıkıcı etkilerine genel olarak içinde bulundukları sosyal, ekonomik ve siyasal koşullardaki ve gücün genel dağılımındaki eşitsizlikler nedeniyle dezavantajlı konumda olan, bu bağlamda birçok adaletsizlikle karşı karşıya kalan yoksullar, yerli halklar, etnik azınlıklar, kadınlar, yaşlılar, sakatlar gibi toplumsal gruplar çok daha fazla oranda/yoğunlukta maruz kalmaktadır. Bu da kalkınma projelerinin maliyetler bakımından bölüşüm adaletsizliğine yol açtığını gösterir (Uncu, 2022: 74-76).

Enerji projelerinin sosyal, ekonomik ve siyasal koşullarda yarattığı olumsuz etkileri görebileceğimiz olgusal örnekler mevcuttur. Bu örneklerden biri olarak Hindistan'da Narmada Nehri üzerinde yapımı planlanan Sardar Sarovar Barajı ele alınabilir. İnşa sürecinde Dünya Bankası kredilerinin de kullanıldığı kalkınma projesinin önemli bir parçası olarak görülen baraj, 250 bin yerel halkı yerinden edeceği ve yaşam alanları değişen insanların eklenmesi ile bu sayının milyonları bulacağı öngörülmektedir. Yeni yerleşim alanlarının planlanma sürecindeki eksiklikler nedeniyle pek çok ailenin yeniden yerleştirilmemesi olumsuz etkileri artıran bir unsur olmuştur. Baraj insanların yaşam alanları yanında

verimli tarım arazilerini de sular altında bırakmaktadır. Ekolojik etkiler bağlamında ise akarsu yatağında değişim, su kalitesinin düşmesi ve biyoçeşitliliğin artması gösterilebilir (Atvur, 2014: 283-285).

Bir diğer örnek ise Brezilya başta olmak üzere Amazon ülkelerinin, Amazon Havzası'nda ekolojik riskler barındıran devasa HES, tarım projeleri ve madencilik faaliyetleri yürütmeleri ve yeni faaliyetler yapmak istemeleridir. Bir kalkınma stratejisi olarak uygulanan söz konusu faaliyetlerin devamı Amazon Yağmur Ormanları için önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Amazon Havzası'nda hem çok sayıda hem de büyük ölçekte yapılan barajlar, ormanlık alanları sular altında bırakarak buraları hem metan gazı üreten hem de salan yerler haline getirmektedir (Şahbaz, 2020). Brezilya'da inşa edilen Belo Monte Barajı Brezilya sınırlarındaki yağmur ormanlarının önemli bir kısmına zarar vermiştir. Bunun yanında kırsalda ve şehirlerde yaşayan yaklaşık 40.000 kişiyi de yerinden etmiştir. Belo Monte Barajı, yerli topraklarının önemli bir kısmını sular altında bırakmış, tropik yağmur ormanlarını yok etmiş ve sera gazı yayımına sebep olmuştur. Baraj inşasına karşı olarak yapılan protestolara rağmen inşa tamamlanmıştır (Fearnside'den Aktaran Şahbaz, 2020:18).

Mevcut ana akım yaklaşımlar açısından yerinden edilme ya da yeniden yerleşim konusunda gönüllüğün etkisi veya varlığı vurgulanırken, asıl konunun merkezinde arazi edinimi yoluyla mülksüzleştirme, zorunlu yer değiştirme ve kalkınma projeleriyle insanların yeniden yerleştirilmesiyle ilişkili sosyal ve ekonomik süreçlerin olduğu görülür. Arazi edinimi veya arazi üzerinde haklar edinmek, neredeyse tüm altyapı ve üstyapı projeleri ve özellikle inşaat, maden ve enerji sektörleri açısından oldukça önemli ve vazgeçilmez bir konu olarak varlığını gösterir (Sezener, 2021: 479).

Büyük enerji projelerinin hemen hepsi bir şekilde kuruldukları yerde yaşamın olağan akışına sekte vurur. Ancak bunların pek azı büyük barajlar kadar hızlı, keskin ve geri dönüşü imkânsız bir biçimde cereyan eder. Baraj gölleri, dereleri, dere boylarını, vadileri, tepecikleri, tarlaları, evleri, okulları, iş yerlerini, bağ ve bahçeleri yutar, insanları doğdukları ve/veya doydukları yerden eder. Yerinden edilenlere mağduriyetlerini gidermek için yeni yerleşim yeri gösterilir ya da bir miktar istimlak bedeli ödenir. Ancak yeni yerleşimin yapaylığı eskisi gibi bir hayat sunmadığı söylenebilir (Erensü, 2017: 189).

Hidroelektrik santralin inşası, Halfeti ve Yusufeli örneklerinde olduğu gibi bir ilçeyi sular altında bırakıp yerinden edilme olgusunu doğrudan yaratırken, bir termik santralin yerinden edilmeye ilişkin etkisi ise daha uzun bir dönemde dolaylı bir biçimde gerçekleşebilir. Kuşkusuz bir termik santralin dolaylı olarak yerinden edilmeyi yaratacak unsuru, ekolojik etkilerdir. Söz konusu ekolojik etkiler enerjiye bağlı olarak çevrede meydana gelen kirlilik, karbon ve türevlerinin yakılmasına bağlı olarak ortaya çıkan gazların havaya, suya ve toprağa karışmasıyla meydana gelir. Termik santrallerde enerji üretimi için kömüre

dayalı bir yapının olması, kömür havzalarının oluşturulmasını gerektirdiği için de yerinden edilme olgusu söz konusu olur.

Yerel halkın bulunduğu alanlarda yapılan enerji santralleri gibi tesislere yönelik toplumsal algıları ve söz konusu tesislerin kabul düzeyi literatürde sosyal kabul olarak tanımlanır. Sosyal kabul ile ilgili yapılan çalışmalarda temel amaç toplumun yapılan yatırımlara yönelik sosyal kabul düzeylerini belirlemek ve halkın ilgili politikaların belirlenmesi sürecine dâhil etmektedir. Sosyal kabulün oluşmasına engel olacak olumsuz etkilerin sağlık ve güvenlik konularındaki olası risklerden, proje konusundaki bilgisizlikten, çevresel kaygılardan ve arazilerin değer kaybedeceği düşüncesinden kaynaklandığı belirtilir (Uzun ve Arslan, 2018: 33).

Sosyal kabul kavramını yenilenebilir enerji inovasyonları bağlamında ele alan Wüstenhagen vd. (2007) üç alanda sosyal kabulün oluşumunu incelemişlerdir. Bu alanlar sosyo-politik kabul, yerel kabul ve piyasa kabulü şeklindedir. Sosyo-politik kabul, yenilenebilir enerjiye yönelik teknolojilerin ve politikaların toplum, paydaşlar ve politika yapıcılar tarafından kabulünü ifade eder. Piyasa kabulündeki taraflar ise tüketiciler, yatırımcılar ve diğer paydaşlardır. Yerel kabul ise yerel/bölge sakinleri ile yerel yöneticiler tarafından yatırımın kabulünü ifade eder. Yerelde/bölgede yaşayan insanların kalkınma amaçlı inşa edilecek enerji üretimine yönelik projeleri değerlendirmelerinde mesafeye bağlı olarak sosyal kabul düzeyinin değişim gösterdiği ifade eden bir yaklaşım bulunur. Bu yaklaşımda "*arka bahçemde olmasın*" olarak Türkçeleştirilebilecek "*Not in my Back Yard*" *(NIMBY)* ifadesi kullanılır. Söz konusu projenin uygulandığı/uygulanacağı mekânda projeye tepki, itiraz, direniş gibi karşı çıkışlar söz konusu olabilirken, o mekândan uzaklaştıkça itiraz boyutunun azaldığı ve projelerin desteklenme oranının arttığı belirtilir (Wüstenhagen vd., 2007: 2686). Böylelikle plan ve projelerden doğrudan etkilenmeme halinde, bunlara içkin rızanın kolaylıkla gelişim gösterdiği ifade edilebilir hale gelir. "Arka bahçeye" yapılması istenen projeler için yerelde yaşayan insanların direniş göstererek projelerin durdurmaya çalıştıkları görülmektedir.

Sosyal kabul ile yerinden edilme kavramları birlikte ele alınmalıdır. Yerinden edilmenin yaşandığı bir mekânda sosyal kabulün varlığından söz etmek oldukça zordur. Ancak bu mekândan uzaklaştıkça, projenin sermaye birikimi, kalkınma ve enerji elde edilmesi için faydalı olduğu ve projenin yapılmasında bir "sorun" olmadığı yönünde görüşler ortaya çıkabilir ve sosyal kabulün oluştuğu düşünülebilir. Bu değerlendirme sosyal kabulün yalnızca yerele olan mesafe ile açıklanamayacağını gösterir niteliktedir. Kuşkusuz ki bu değişkenlerin bir bütünlük içerisinde değerlendirilmesinde söz konusu enerji projesinin liberalizmle desteklenmesi, büyüme ve kalkınma idealinin yaratılması, kapitalist işleyişin vazgeçilemez bir sistem olduğu gibi yaklaşımlar etkilidir. Sosyal kabul literatüründe kabul üzerinde etkili olan

değişkenler arasında güven faktörü, maliyet, risk ve fayda değerlendirmesi ile açıklık/tarafsızlık yer almaktadır (Arslan ve Uzun, 2017: 105-106). Ana akım çalışmalarda kullanılan bu tarz sınıflandırmanın bir politik tercih olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Tüm bu değerlendirmelere ek olarak sosyal kabul derecesini mesafeye içkin olarak tartışmaya tabi tutarken, yerel ve uzak mesafelerdeki mekanlarda sosyal kabul derecesinin homojen bir nitelik taşıdığı yanılgısına düşmemek gerekir. Proje mekânı ile hiçbir organik bağı olmayan uzak alanlarda da sosyal kabulün oluştuğu söylenemez. Aynı zamanda yerinden edilmeye maruz kalmasına rağmen projeye ilişkin sosyal kabulü olan kişilerin varlığı da kabul edilmeli ve bu çerçevede değerlendirmeler çoklu tarafları içerecek şekilde yapılmalıdır.

Kalkınma kaynaklı yerinden edilmeler ile sosyal kabul birlikte düşünüldüğünde Selwyn'in (2021:150) *"sermaye merkezli kalkınma planları (SMKP)"* tanımlamasından faydalanılabilir. Bu tanımlamada Selwyn, SMKP'ların ortak özelliklerini sıralar. Bunlar, kalkınma sürecinde devlet planlamacıları ve politika yapıcılarından kapitalist şirketlere kadar uzanan seçkinlerin birincil aktörler olarak belirlenmesi, seçkinlerin kalkınma anlayışları ile tamamlandıkça yoksulların kendilerini geliştirme eylemlerini görmezden gelme ve meşruiyetini azaltma ve yoksulların sömürülmesini ve ezilmesini meşrulaştırma şeklindedir. Enerji projeleri bu bağlamda ele alındığında devlet ve sermaye iş birliğini içeren planlarla kendi meşruiyetlerini artırırken yerelin ve toplumsal muhalefetin meşruiyet zeminini ortadan kaldırmaya çalışır. Bu yönüyle sosyal kabulün inşa sürecinde devlet ve sermayenin iş birliği içerisinde faaliyet yürüttüğü söylenebilir hale gelir. Dolayısıyla enerji projelerinin gerçekleştirilmesi ve sürdürülmesi sürecindeki "sosyal kabulün" oluşturulması tartışılırken devlet ve sermayenin konumlanışları gözden kaçırılmamalıdır.

Enerji Projeleri ile Ekolojik Yıkım Örnekleri

> Yeryüzüne karşı olan bu savaş, ekolojik ve etik sınırlara saygı duymayan, eşitsizliği, açgözlülüğü, adaletsizliği ve ekonomik toplanmayı ön planda tutan bir ekonomiden kaynaklanmaktadır. Doğaya olan bağımlılık ve sömürünün yoğunluğu artarken ve Oikos, yani evimiz, gezegenimiz hem ekonomi ile hem de ekolojinin kaynağıyken artık zihinlerimiz ekonomi ile ekolojiyi birbirinden ayırmıştır (Shiva, 2021:15).

Vandana Shiva'nın ifadeleriyle tartışmaya başladığımızda ekonomi ve ekolojinin birbirinden bu denli ayrı ele alınışının sonucu olarak ekolojik tahribat/yıkımın kaçınılmaz olarak açığa çıktığı belirtilebilir. Öncelenen ekonominin/büyümenin/kalkınmanın kendisi olduğunda doğa ve doğaya içkin varlıkların söz konusu ekonomik faaliyetlerden nasıl etkilendiği göz ardı edilir. Böylelikle sermaye birikiminin sürekliliği, büyüme ve kalkınmanın sağlanması ideali ekolojik tahribatı/yıkımı yaratmış olur. Bu yıkım

süreçleri büyüme/kalkınma amaçlı faaliyetlerin "*ekolojik sınırlara toslama[sı]* (Marks, 2022: 31)" olarak nitelendirilebilir. Ancak bu "toslamaya" rağmen ekolojik tahribat sermaye tarafından dikkate alınmamaktadır. Alındığı durumda ise doğanın/doğal varlıkların tahribatını engellemekten çok ekonomik faaliyetlerin ve sermaye birikiminin sürdürülebilir olması önceliklendirilmektedir.

Endüstri devrimi ile "*insan eylemlerinin doğanın güçlerini bastırmaya başladığı döneme girildiği*" (Marks, 2022: 195) sıklıkla ifade edilir. Kapitalist işleyişin altıncı yok oluş çağını getirdiği ve bunun önceki kitlesel yok oluşların tamamından farklı olduğu belirtilir. Bunu yaratan canlı türü olarak da insan işaret edilmektedir (Foster ve Magdoff, 2014: 21). İnsan faaliyetlerinin bu biçimde bir yıkım ve yok oluşu getirdiğine ilişkin tespit Antroposen ve Kapitolosen tartışmaları ekseninde ilerlemektedir. Antroposen "*insan çağı*" olarak ifade edilebilir ve söz konusu bu insan çağındaki faaliyetlerin sonucu olarak da ekolojik yıkım açığa çıkar.

Ancak Hickel, antroposen teriminin ifade ettiğinin tersine, ekolojik krize insanların tamamının eşit şekilde neden olmadığını belirtir. Düşük gelirli ülkeler, hatta Küresel Güney'de yer alan ülkelerin çoğu, gezegensel sınırları aşmış değildir. Hatta pek çoğunun insan ihtiyaçlarını karşılayabilmek için enerji ve kaynak kullanımını artırması gerekir. Dünya çağındaki ekolojik yıkım neredeyse tamamen yüksek gelirli ülkelerin aşırı büyümesinden ve özellikle de en zenginlerin elindeki aşırı birikimden kaynaklanır (Hickel, 2021: 40-41).

> İçinde bulunduğumuz insan çağına Antroposen adını veriyoruz, ama aslında bu kriz doğrudan insanın insan oluşuyla değil, yakın dönemde ortaya çıkış, tarihin belli dönemlerinde ve belli yerlerinde gelişmiş, bütün toplumlar tarafından aynı ölçüde benimsenmemiş belli bir ekonomik sistemin baskınlığıyla ilgili bir şey (Hickel, 2021: 59).

Hickel'in "*belli bir ekonomik sistemin baskınlığıyla ilgili bir şey*" nitelendirmesinden hareketle "Kapitalosen" kavramsallaştırmasını tartışmak anlamlı olacaktır. Kapitalosen, 1400'lerden beri var olan kapitalizm ve kapitalist döneme içkin insan faaliyetlerini vurgulamaktadır. Patel ve Moore'a (2021: 17) göre Kapitalosen tabirinin kullanılması "*kapitalizmi ciddiye almak, onu yalnızca bir ekonomik sistem olarak değil, insanlarla doğanını geri kalanı arasındaki ilişkileri düzenlemenin bir yolu olarak da görmek*" anlamına gelmektedir.

Yukarıda aktarılan tartışmalarından elde ettiğimiz dağarcıkla birlikte doğanın yenilenip yenilenememe sorununu düşünebiliriz. Foster ve Madgoff, doğal varlıkların geri döndürülemez biçimde tüketildiğine vurgu yapar. Bunun nedeni kapitalosen çağında doğanın/doğal varlıkların kendini yeniden üretmesini mümkün kılacak sürecin göz ardı edilmesidir.

> Sınırlı doğal kaynakların geri döndürülemez tükenişi, gelecek nesilleri bunları kullanma imkanından yoksun bırakacaktır. Doğal kaynaklar üretim sürecinde kullanılmaktadır- yakıt için petrol, gaz ve kömür; sanayi ve tarımda su; kereste ve kağıt için ağaçlar; imalat sanayinde demir cevheri, bakır ve boksit gibi çeşitli maden yatakları vd. Sıvı fosil yakıtlar gezegenin ulaşım sistemlerinin temelini oluşturmaktadır. Ormanlar ve su ürünleri gibi çeşitli kaynaklardan sınırlı miktarlarda bulunsa da bunlar şartların desteklediği ölçüde değişime açık, planlanmış bir sistem dahilinde kullanıldıklarında doğal süreçlerinde yenilenebilirler (Foster ve Magdoff, 2014: 85).

Kapitalosen tanımlamasını kullanmasak dahi ekolojik krizin geldiği boyutların kaynağını net bir biçimde ortaya koymak elzemdir. Sistemin enerji konusundaki açgözlülüğü ekolojik ve iklimsel krizin temel nedeni olan sınırsız birikim mantığından kaynaklanır. Sorun yapısaldır (Tanoro, 2011: 19). Buradaki yapısallık, kapitalist işleyişin kendisine aittir. Ancak yukarıda yer alan ele alış biçimlerinin ifade ettiği biçimde, tüm insan faaliyetlerinin yıkıcı etkiler yarattığını söylemek doğru olmayacaktır. Kapitalosen içinde olsa dahi kurduğu eşitlikçi, yatay örgütlenen ve ekolojiyi gözeten topluluklar[6] da söz konusudur ve varlıklarıyla doğa üzerinde yaratılan tahribatın en düşük seviyelere inebileceği göstermektedirler.

Enerji üretim teknolojilerinin gelişim gösterdiği içinden geçtiğimiz dönemde enerji sorunlarına yönelik çözüm yöntemleri, yeni ekolojik krizler yarattığı için yarılma ve dönüşümlerin en iyi örneklerinden birisidir (Foster, Clark ve York, 2023: 85). Endüstriyel teknolojilerin kapitalist sahiplerinin sermaye birikimini genişletme arzusu ile dünyanın biyofiziksel sınırları arasında gerilim yarattığı açıktır.

Enerji projelerin inşası bize aynı zamanda "*doğanın fethedilmesine*" içkin anlayışı da gösterir. Buna göre kapitalizm tabiatı gereği yabancılaşmış bir sistemdir. Kapitalizmin olumsuz sonuçlarına maruz kalanlar kendi durumlarını, yalnızca dünyanın geri kalan nüfusuna olan uzaklıklarına göre değil, "*doğanın fethi*" ile gururlanarak aynı zamanda doğanın kendisine de olan uzaklıklarına göre ölçmektedir. Bu soyut değeri insanın üzerine konumlandırmakta, doğa ile insanlığın canlı yaratıcı güçleri yerine de bu soyut değeri maddi ve üretken olanın ölçütü kılar (Foster ve Madgoff, 2014: 129).

Enerji projeleri dediğimizde karşımıza çıkan örneklerden biri barajlardır. Barajlar altyapı oluşturulması için önemli derecede sermayeye ihtiyaç duyar. Ancak barajlar önemli derecede sermayeye ihtiyaç duymasına rağmen hem kapitalist gelişim için kritik birer altyapı hizmeti olduğundan hem de eğitim ve

[6] Bu topluluklar eko-köy, komün ve bir yanıyla kooperatifler olarak tanımlanabilir. Söz konusu oluşumlar kapitalist işleyiş dışında bir formun oluşturulması ve başka bir işleyişin mümkün olabileceğini gösterme iddiasını taşır. Üretim, dolaşım ve tüketim alanlarının birinde ve/veya birkaçında faaliyetlerini sürdürülebilirler.

sağlık gibi diğer kalkınma kalemlerine nazaran mali geri dönüşü çok daha sorunsuz ve hızlı olarak ele alınır (Erensü, 2017: 188). Barajların doğa ve insanlar üzerinde iki önemli olumsuz etkisi mevcuttur. Bunları çevresel ve sosyal etkiler olarak sınıflandırmak mümkündür. Çevresel etkiler, baraj gölü nedeniyle su altında kalan ekolojik sistemin kaybedilmesi, inşa edildiği yerde iklim değişikliğine yol açması, hayvan çeşitliliği üzerinde etki ve arkeolojik zenginlik ve SİT alanlarının üzerindeki olumsuz etkiler olarak sıralamak mümkündür. Bunun yanında tarımsal üretimde verimli toprakların çoraklaşması, bataklaşma, ekili alanlarda hasar ve verimlilik azalışı ve giderek toprağın terk edilmesine yönelik olumsuz gelişmeler de söz konusudur. Sosyal etkiler ise; yeniden yerleşime tabi olma, ekonomik, kültürel ve psikolojik sorunların açığa çıkması olarak sıralanabilir (Güler-Parlak, 2007: 61-66).

Barajlar, ekolojik sistemin bozulması ve fonksiyonlarını kaybetmesinde olumsuz etkiler yaratır. Barajların kurulmasıyla akarsularda bağlantının kopması sonucu balıkçılık olumsuz etkilenir, akarsu havzalarında zengin olan bitki ve hayvan türlerinde ciddi azalma görülür ve akarsular kirlenir. Tüm bunlar bölgesel iklim değişikliklerine neden olur. Yerel ve bölgesel iklim değişikliği nem oranını arttırarak ve yağış rejimini değiştirerek hem bitki ve hayvan türlerini hem de binlerce yıllık kültüre dayalı tarımı olumsuz etkiler. Yine özellikle tropikal bölgelerdeki baraj gölleri fosil enerji üretim türleri kadar küresel ısınmaya neden olur. Su taşkınlarına karşı koruma fonksiyonu amacıyla kurulan barajlar, küçük ve orta düzeyde su taşkınlarına karşı korurken bir afet durumunda yıkılma tehlikesi taşır (Ayboğa, 2010).

Enerji üretiminde önemli bir yer tutan termik santrallerin de insan sağlığı ve ekosistemde büyük zararlar yarattığı görülmektedir. Kömürlü termik santrallerin insan sağlığına olduğu kadar ekosisteme de olumsuz etkileri ortaya konulmaktadır. Hava, toprak ve su kirliliği üzerine yürütülen çalışmalar, atmosfere salınan karbon miktarı ölçümleri ile de güçlendirilmektedir (Ergüzeloğlu, 2023). Termik santrallerin ekolojik etkileri ele alındığında karşımıza katı, sıvı ve gaz şeklinde verilen zararlar çıkar. Katı atıklar santralde kullanılan enerji kaynağına bağlı olarak ortaya çıkmakta, sıvı atıklar küllerin suyla karıştırılmasıyla gölde toplanmakta, gazlar ise yakılan maddenin bacalardan çıkan atıklardır. Bu atıklar gaz şeklinde özellikle kükürt, kurşun ve azot olarak havayı kirleten gazlardır (Doğan, 2011: 43). Kuşkusuz tüm bu etkiler ekolojik dengenin bozulmasına neden olur. Kömüre dayalı termik santrallerin külleri bir atık sorunu olarak da ele alınabilir. Toprak üzerinde depolanan külün içindeki zararlı bileşenler yağmur suları ile toprağa karışır. Bu yeraltı suları ile geniş bir alanda zararlı etkilerin açığa çıkmasına neden olur. Küller aynı zamanda rüzgâr ile de yayılma gösterir. Termik santraller için gerekli madencilik ve taşıma faaliyetleri de ekolojik sorunlar açığa çıkarır (Karaca, 2001: 96). Türkiye'de kömürlü termik santrallerin atığı olan uçucu kül genellikle çimento fabrikalarına hammadde olarak satılmaktadır. Uçucu külün açık yığınlarda depolanması hava kirletici emisyonlarının artmasına neden olabilir. Sıvı kömür atıklarının

düzenli depolama sahalarında bertaraf edilmesi ise yeraltı sularının kirlenmesine yol açabilir (Şık, 2024: 74-75).

Enerji Projelerine Bakış

İktisadi büyüme ve kalkınmanın sağlanmasında önemli bir üretim faktörü olarak yer alan enerjinin üretimi için yapılan projeleri hidroelektrik santralleri üzerinden incelediğimizde yakın dönemde inşa edilen ve önemli boyutlarda yerinden edilme yaratan Yusufeli barajı örneği karşımıza çıkar. Çoruh Nehri üzerine inşa edilen Yusufeli Barajı'nın, neden olacağı yeniden yerleşimin planlanmasına yönelik hazırlık çalışmaları yapılmıştır. Bunlardan biri Çağlar'ın (2003)[7] çalışmasıdır. Çağlar, çalışmasında Yusufeli Barajı Projesi sonucu kısmen ve/veya tamamen su altında kalacak olan yerleşim yerlerinde yaşayan insanların, mevcut sosyo-ekonomik durumları ile yeni yerleşim yerleri tercihlerini tespit etmeye çalışır. Araştırmanın sonuçları arasında insanların, yeni ilçe merkezinin kısa sürede, şimdiki durumuna gelebileceği konusunda taşıdığı kuşkular yer alır. Bunun yanında bazı köylerin sular altında kalmayıp ancak tüm ulaşım akslarının ortadan kaybolması nedeniyle dolaylı olarak yerinden edilmeleri söz konusudur (2003: 141).

Dünyanın en büyük barajlarından biri olarak nitelendirilen Çoruh Nehri üzerine 2013-2022 yılları arasında inşa edilen Yusufeli Barajı'na TRT tarafından belgesel dahi çekilmiş ve devasa bir sabit sermaye yatırımı olarak sunulmuştur (TRT Belgesel). Bu belgesel barajın, kalkınma kaynaklı yerinden edilme olgusuna önemli bir örnek olduğunu kanıtlar niteliktedir. Yerinden edilme sürecinin önemli bir parçası yeni yerleşim yerinin belirlenmesidir. Yusufeli için belirlenen ve kurulmakta olan yeni yerleşim yeri, Yansıtıcılar Bölgesi ve Sakut Deresi olarak belirlenmiştir. Yeni yerleşim yeri Yusufeli ilçe merkezinin güneybatısında ilçe merkezine yaklaşık 500 metre mesafededir. Ayrıca deniz seviyesinden yüksekliği 735 metre ile 900 metre arasındadır. 107 hektar üzerine kurulacak olan yeni yerleşim yeri üzerinde mevcut yerleşim bulunmamaktadır. Yusufeli yeni yerleşim yerinin alt yapı çalışmaları kapsamındaki kazı çalışmalarına 2 Mart 2015 tarihinde başlanmış ve halen devam etmektedir (Bahçalı vd., 2017: 116).

Enerji üretiminin gerekliliği vurgusu ile meşrulaştırılmaya çalışılan barajın sadece insanlar üzerinde değil, kuşkusuz ekosistem üzerinde tahribatı söz konusudur. Bu tahribatı doğal yaşam ve biyosistem üzerine, nehir ekosistemi üzerine ve arazi kullanımı üzerine etkiler olarak sınıflandırabiliriz. Nehir ekosistemi üzerindeki olumsuz etkiler, akarsuların genel akışlarını değiştirmesi, su kalitesinin

[7] Çağlar'ın çalışmasında yaşlılar ve kadınlar için belirtilen durumlar önemlidir. Yaşlılar, barajı depremle eşdeğer tutmakta ve depremin tüm yaşamlarını sarstığını belirtmekteler. Kadınlar ise bu süreçte kendilerini en fazla zarar görecek kesim olarak nitelemektedirler. Bunun nedeni erkeklerin halihazırda gurbette çalışma yaşamına dahil olmaları ve yörede yaşamıyor oluşlarıdır (2003: 142).

bozulmasıdır. Bunlara ek olarak yer altı su seviyesinin düşmesi ile sazlıkların kuruması da olumsuz bir etki olarak karşımıza çıkar. Birden çok canlı türünün yok olmasına, kıyı erozyonuna da sebebiyet verir. Barajlardan ayrı akarsular, kıyıdaki deltalara sediment taşıyamamakta, sedimentlere bağlı olaraktan taşınan besin maddeleri barajlarda tutulu halde kaldığından denizlerdeki ve delta kenarlarındaki canlılara ulaşım sağlayamamaktadır (Özalp vd., 2010: 683). Arazi kullanımı üzerine etkisi verimli arazilerin ve tarım alanlarının su ile kaplanması olarak açıklanabilir. Yusufeli Barajı'nın sular altında bıraktığı köylerden biri olan 164 haneli Çeltikdüzü köylüleri de "*tarım alanlarının, çeltik alanlarının sular altında kaldığını*" belirtmişlerdir (Habertürk TV, 2023).

HES'in bitki örtüsü üzerinde yarattığı ve/veya yaratacağı olumsuz etkilerin ilki dere yatağındaki suyun önemli bir kısmının alınması ile bu akarsu sistemlerine doğrudan bağlı olarak varlığını sürdüren dere kenarı vejetasyonunun karşı karşıya kalacağı tahrip ve/veya yok oluştur. Nehir tipi hidroelektrik tesislerinin inşası sırasında ortaya çıkan büyük miktarlardaki hafriyatın düzenli bir şekilde depolanması yerine gelişigüzel bir biçimde aşağıya bırakılması ile çoğunluğu ormanlardan oluşan arazinin tahrip edilmesi de bölgedeki bitki örtüsü açısından karşılaşılan en önemli sorunlardan biridir. Bitki örtüsünün zarar görmesi, bu alanlardaki toprağın dış etmenlere özellikle de yağışlara ve yerçekimine karşı korumasız kalmasına ve şiddetli toprak erozyonunun oluşmasına ve bunun sonucunda da su kaynaklarının kirlenmesine neden olacaktır. Buna ilave olarak, Doğu Karadeniz bölgesinin jeolojik, topografik ve iklim özellikleri ile sel ve heyelan gibi doğal afetlere eğilimli bir alan olduğu dikkate alındığında bitki örtüsünün tahrip edilmesi, sarp arazilerde kilometrelerce yol ve tünel yapılarak arazi yamaçlarının bütünlüğünün kırılması bu afetlerin sayısını ve şiddetini arttırabilecek değişkenler olarak karşımıza çıkar (Muluk ve ark., 2009). Ayrıca inşa sürecinde yapılan hafriyat, bitki örtüsüyle birlikte genellikle sığ olan verimli toprak tabakasını da tahrip ederek, zaten sarp ve eğimli bir yapıya sahip olan bu arazilerde yeni bir bitki örtüsünün oluşma sürecini zorlaştırmaktadır (Özalp vd., 2010: 683).

Benzer bir şekilde Sever (2005), inşa edilen ve edilecek olan baraj/HES'lerin yanlış ve eksik planlamalar yüzünden coğrafi bölgeye olumsuz etkilerine dikkat çeker. Ekolojik dengeyi bozma, yeniden yerleştirme, turistik değerleri yok etme, fayda-masraf oranlarının düşük olması gibi sorunlarla karşılaşılmaktadır. Baraj yapımı projesinin içerisinde yer alan bina, yol, tünel vb. amaçlar için gerçekleştirilecek olan işlemler bitki örtüsü tahribatına, yamaç dengelerinin bozulmasına sebep olmaktadır. Barajlar yapımında inşaat aşaması ile yürütülecek faaliyetlerin yarattığı olumsuzluklardan biri yine Çoruh Nehri üzerinde kurulu olan Deriner Barajı etrafındaki dağ keçilerinin görülmemeye başlanmasıdır. Baraj gölünün inşa edileceği alanlarda/akarsu boylarında canlı yaşamı da göçe zorlanmaktadır. Çoruh Nehri üzerinde yapılmış ve yapılacak olan barajlar nedeniyle Maral Geyiği, Karaca, Boz Ayı, Porsuk, Su Samuru başta olmak üzere birden fazla hayvan türünün tehlikede olduğu belirtilmelidir (Sever, 2005:181).

Yusufeli Barajı kuşkusuz yerinden edilme ve ekolojik tahribatın ilk örneği değil. Birecik Barajının inşa sürecinde de benzer biçimde Halfeti ilçesi boşaltılmış ve taşınmıştı. Halfeti'nin eski yerleşimi, bağlı bulunduğu Şanlıurfa iline 112 kilometre uzaklıkta, (30. 11. 1997 itibariyle) 600 haneli (1.302 kadın, 1.266 erkek nüfuslu) bir kasabaydı. Fırat nehrinin kaya duvarlarıyla çevrili 646 kilometrekarelik kıyı şeridini kaplıyordu. Değişmeye el vermeyen fiziki konumu ve tek karayolu bağlantısı gerek büyük kentlerle ve gerekse 35 köyü ve 34 mezrasıyla ulaşımını kısıtlıyordu (Türkeli, 2012: 10). Eski Halfeti topraklarının baraj suları altında kalacağı tespiti ile yeni ilçe merkezinin yeri Karaotlak mevki olarak belirlenmiştir (Boyraz ve Bostancı, 2016: 88). Birecik Barajı'nın su tutma havzasında ilçe merkezi statüsündeki tek yerleşim olan Halfeti, nehir kıyısındaki köyleri ve mahalleleriyle birlikte nehirden 525 metre yukarda ve sadece 10 kilometre uzaklıktaki bir mezraya "Yeni Halfeti" adıyla taşınmıştır (Türkeli, 2012: 18). Birecik Barajı GAP'ta yer alan ve temel amacı elektrik üretimi ve sulama ihtiyacını karşılamak olan bir projedir. Bugün halihazırda baraj suları altında kalan Halfeti, turistik bir merkeze dönüştürülerek yerli ve yabancı turistin ilgisine sunulmaktadır.[8] Bu iki baraj inşası da kalkınma kaynaklı yerinden edilmeye neden olmuştur. Sosyal kabul açısından ise yeterince değerlendirme yapılmadığı ve yerelin zorunlu olarak "uyumu" ile gerçekleştirildiği söylenebilir.

Türkiye'deki HES karşıtı hareket incelendiğinde de Ilısu ve Yusufeli örnekleri dışında büyük barajlardan ziyade ağırlıklı olarak küçük HES'lere yönelik karşı koyuşlar söz konusu olduğu söylenebilir (Erensü, 2017: 189). Mekânda Adalet'in hazırladığı belgeselde ise Yusufeli Barajı'nın ekolojik yıkımına ilişkin görüntüler yer almaktadır. Aynı zamanda yerinden edilmeye maruz bırakılanlarla görüşmeleri içeren belgeselde sosyal kabul mekanizmasının işlemesine ilişkin sıkıntılar da mevcut (Mekânda Adalet, 2022).

Termik santrallerin yarattığı dönüşüm ve tahribatı Muğla İkizköy ve Gerze[9] örneklerinde de ele alabiliriz. Muğla'da halihazırda İçtaş-Limak ortaklığında işletilen Yeniköy ve Kemerköy Termik Santralleri bulunmaktadır. Yerli kaynakların kullanımı ile üretim yaptığı belirtilen termik santrallerin Türkiye'nin elektrik ihtiyacının yaklaşık yüzde 2,5'ini karşıladığı yönünde veriler mevcuttur (YK Enerji, 2024). YK Enerji aynı zamanda Yeniköy Linyit Maden İşletmesi'ni de bünyesinde bulundurmaktadır. Maden İşletmesi'ne ait toplamda altı ocak bulunmakta ve bu ocaklardan elde edilen linyit kömürü ile Yeniköy ve Kemerköy Termik Santral'leri işletilmektedir (YK Enerji- Yeniköy Linyit Maden İşletmesi).

[8] Çağlar'ın çalışmasında yaşlılar ve kadınlar için belirtilen durumlar önemlidir. Yaşlılar, barajı depremle eşdeğer tutmakta ve depremin tüm yaşamlarını sarstığını belirtmekteler. Kadınlar ise bu süreçte kendilerini en fazla zarar görecek kesim olarak nitelemektedirler. Bunun nedeni erkeklerin halihazırda gurbette çalışma yaşamına dahil olmaları ve yörede yaşamıyor oluşlarıdır (2003: 142).

[9] Sinop Gerze Termik Santrali'ni neoliberalizm, hegemonya ve toplumsal hareketler bağlamlarında değerlendirmesi için Kaymaz'ın doktora tez çalışmasının kitaplaştırılmış haline bakılabilir (Kaymaz, 2021).

Son günlerde ise termik santral için gerekli olan kömürün çıkarılması için İkizköy (Akbelen) ormanlarının şirket tarafından yok edilip maden sahasına dönüştürülmesine şahitlik ediyoruz.[10] Yeniköy Kemerköy termik santrallerine yakıt sağlayan linyit madeni sahasının genişletilmesi hususu 2019 yılından beri gündemde. 2019'da İkizköylülerin direnci ile Akbelen orman kesim programından çıkarılmıştı. Direniş yalnızca sahada 2023 yılının temmuz ayında Muğla'nın İkizköy Mahallesi'ne bağlı Akbelen mevkinde maden için istimlak edilen alandaki ormanda ağaç kesimi yapılmaya başlandı. Bunun akabinde bu kesime karşı köylüler direniş gösterdiler (BBC, 2023). Bu kesim çalışmalarının dayanağı olarak Kasım 2020 tarihinde Tarım ve Orman Bakanı tarafından imzalanan, 740 dönümlük ormanlık alanda YK Enerji'ye kömür madeni işletme izni veren karar gösterilmiştir (İkizköy Direniyor). Ancak ekolojik krize ilişkin dikkat ve vurguların artması nedeni ile enerji faaliyetlerine ilişkin rızanın üretilmesi/sosyal kabulün oluşturulması daha da güçleşmektedir. Yerel halk ve ekolojik muhalefet kömür maden sahasının oluşturulmasına direniş göstermektedir. Akbelen'de 2023 Temmuz'da yeniden başlayan yerel karşı çıkışa/direnişe pek çok sivil toplum kuruluşu, ekoloji örgütleri ve siyasi parti dahil olmuştur. Bu gelişmelerin hepsi büyüme/kalkınma ideali ile birleşen yerel kaynakların kullanımı ile enerji üretimine yönelik faaliyetlerin başta yerel olmak üzere toplumda kabul görmemekte ve bu sosyal kabulün inşası gerçekleşmediği için söz konusu faaliyetlere direniş gösterilmektedir. Direnişin önemli bir ayağı hukuki alandadır. Tüm süreç içerisinde Akbelen'deki ağaç kesimlerini durdurmak için çeşitli davalar açılmıştır. Bu davaların sonuncusu 13 Haziran 2024'te İkizköylülerin, Muğla'nın Milas ilçesi sınırları içerisinde yer alan Akbelen Ormanı'nın kesim izninin uzatılmasına karşı açtıkları iptal davasıdır. Mahkeme kararı daha sonra açıklamak üzere duruşmayı sonlandırdı (Bianet, 2024). Akbelen örneğinde görüldüğü gibi enerji üretimi gerekçesiyle doğal alanlara/varlıklara yönelme kapitalist işleyiş tarafından artmaktadır. Kapitalist işleyişin tahribat yaratan bu hamlelerine ilişkin başta yerelde yaşayan insanlar olmak üzere toplumun farklı kesimlerinin itirazları söz konusudur. Bu yönüyle büyüme/kalkınma ideali ile meşrulaştırılmaya çalışılan doğal alanlara yönelme eğiliminin artmasına rağmen sosyal kabulün inşasının kolaylıkla sağlanmadığı anlaşılmaktadır. Kuşkusuz ekolojik tahribatın boyutları düşünüldüğünde sosyal kabulün değil direnişin açığa çıkması kaçınılmazdır.

Sinop Gerze'de ise Yaykıl Köyü'nde kurulacak termik santral ile elektrik enerji üretimine ilişkin bir enerji projesi gündeme geldi. Ancak Gerze'de bir sosyal kabulden ziyade direniş söz konusu oldu. Sadece "arka bahçede" olanlar değil, çeşitli kentlerden ekolojistlerin/yaşam savunucularının dahil olduğu bir direniş yaşandı. Gerze direnişinde termik santralin neden olacağı ekolojik tahribat toprak, hava, su ve arkeolojik

[10] Akbelen ormanında maden sahası çalışmalarının ekolojik, sosyal ve ekonomik etkilerinin anlaşılması için bakınız: (Yeşil Gazete, 2023).

alan kategorilerinde incelenebilir. Santralin toprağa/tarıma etkisi ele alındığında tutulamayan bacagazı, azot oksit ve kükürt dioksit ile partikül maddelerin rüzgârın etkisiyle geniş alanlara yayılması tehlikesi taşıdığı vurgulandı (TMMOB, 2015: 66). Hava üzerindeki bir diğer etki de kömür tozlarının hayvan ve bitki faunasını olumsuz yönde etkilemesidir. Soğutma suyu için denizin kullanımı konusunda deniz ekosisteminde açığa çıkacak su sıcaklığında ani değişimler ve tuz seviyesinin değişimine dikkat çekilmiştir (TMMOB, 2015: 71-72). Söz konusu bu ekolojik etkilerin yaşanacağı yönündeki tespitlerle termik santrale ilişkin bir direniş gösterilmiş ve hukuki mücadele başlatılmıştır.

Gerze'ye içkin vurgulanan bir diğer olumsuz etki ise 1. derece arkeolojik sit alanının tahribatıdır. Proje alanı ve çevresinde zaten arkeolojik kalıntıların tespit çalışmalarının yapılmamış olması, termik santral ile yok edileceğine işarettir (TMMOB, 2015: 73). Termik santralin kurulum sürecinde "*yaşamı savunmak bizim hakkımızdır*" diyen Yeşil Gerze Çevre Platformu (YEGEP) oluşturulmuş ve faaliyet göstermişlerdir. ÇED raporlarının oluşturulması sürecine müdahil olan platform, ÇED'lerin usule uygun olarak hazırlanmasını sağlayarak santralin etkilerini doğru bir biçimde tespit edilmesini sağlamış ve böylelikle termik santral inşa planı iptal edilmiştir.[11]

Sinop Gerze'de termik santrale ilişkin sosyal kabulün/rızanın oluşmadığı ve sonrasında santral inşa planının iptal edildiğini yukarıda aktarmıştık. Ancak bu süreci izleyen zamanda yenilenebilir enerji olarak ifade edilen güneş ve rüzgâr santrallerinin inşası gündeme gelmiştir. Bu noktada yenilenebilir enerji olarak ifade edilen güneş ve rüzgârdan enerji elde etmeye yönelik faaliyetin sosyal kabul/rıza üretimini sağladığı söylenebilir. Öyle ki Şubat 2024 tarihinde Gerze'ye bağlı Yaykıl Köyü'nde 12 dönüm üzerine konuşlandırılacak 2 bin 850 adet güneş paneli ile kurulacak enerji tarlasının iki ay içerisinde faaliyete geçeceği bilgisi kamuoyuna duyurulmuştur (Gerzenin Sesi, 2024). GES'in yanında Gerze İlçesi, Acısu, Çakallı ve Sazak Köyü sınırları içerisinde yaklaşık 574 hektarlık alanda Solo Enerji Yatırımları Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi tarafından 36 MW kurulu gücünde Eskirtme Rüzgâr Enerji Santrali (RES) ve 36 MWh kapasiteli Elektrik Depolamalı Üretim Tesisi (EDT) kurulması planlanmaktadır (Enerji Günlüğü, 2024).

Sonuç

Kapitalist işleyiş içerisinde enerji elde etme ve kullanma süreci her zaman önemli olmuştur. Tarihsel seyir içerisinde enerji üretimine içkin gelişen ve dönüşen yapılar bunun önemli bir göstergesidir. Oduna dayalı biyolojik eski rejimden kömüre geçiş ile çıkış ve daha sonra petrol egemenliğinin gelişimi bu

[11] [11] Direnişe ilişkin anlatım için bakınız: Şahin, 2015.

noktada vurgulanabilir. Fosil yakıt egemenliğindeki yeni enerji rejiminde kömür önemli bir enerji (özellikle elektrik) kaynağı olarak ele alınır.

İşleyiş için gereken enerji üretimi, iktisadi kalkınma ve büyüme ideali ile meşrulaştırılmaya çalışılır. Enerji projelerinin oluşturulması ve yaygınlaştırılması da bu meşrulaştırmaya içkindir. Kuşkusuz oluşturulan ve uygulanan enerji projelerinin doğa ve insan üzerinde yıkıcı etkileri söz konusudur. Böylelikle, bu çalışmanın enerji projelerinin doğa ve insan üzerindeki etkilerini bir arada değerlendirirken sosyal kabul ve yerinden edilme kavramları ile tartışma çabasını içerdiği söylenebilir. Yerinden edilme pek çok nedenle söz konusudur, ancak çalışmada kalkınma kaynaklı olanlara vurgu yapılmıştır. Kalkınma için önemli bir unsur olan enerji projelerinin yarattığı yerinden edilmeler, kalkınma kaynaklı yerinden edilme olarak nitelendirilir. Sosyal kabul ise söz konusu projelerin yerelde/bölgede yaşayanlar ve tüm toplumdaki rızayı araştırır ve sorgular. Sosyal kabul literatüründe mesafeye içkin değerlendirme yapıldığında projenin mekânından uzaklaşıldıkça projeye içkin rızanın daha kolay oluştuğu ifade edilir. Ancak ekolojik tahribata yönelik eleştiriler/tartışmalar artıkça böyle bir rızanın oluşması da zorlaştırmaktadır. Aynı zamanda bu ifadenin mesafeye dayalı bir değerlendirme yapıyor olması yetersiz olarak değerlendirilebilir.

Çalışmada enerji projelerinden baraj ve termik santral örnekleri üzerinde yoğunlaşılmıştır. Bu seçimin nedeni doğrudan ve dolaylı olarak doğa ve insan üzerinde yıkıcı etkilerin net bir biçimde ortaya çıkaracak örnekler olmalarıdır. Bunlar Türkiye'de planlanan, uygulanan ve planlanması engellenen olarak ayrı ayrı incelenebilir. Birecik ve Yusufeli barajları kalkınma ideali ile meşrulaştırılan ve ilçe-köylerin baraj suları altında kaldığı, yok edildiği ve yerinden edilmenin zorunlu olarak uygulandığı örneklerdir. Sinop Gerze termik santrali ile sosyal kabulün oluşmadığı yoğun itiraz ve mücadele sonucunda uygulanması durdurulan bir projedir. Bu anlamda ekoloji mücadelesi için önemli bir uğrak olarak nitelendirilebilir. Ancak Sinop'ta büyüme/kalkınma ve yerli kaynak kullanımı ile enerji üretimi için güneş ve rüzgâr enerji santralleri kurulumu gündemdedir. Bu santraller için yenilenebilir enerji kategorisinde yer aldığı ve ekolojik tahribat sonucunda yenilenebilir enerjiye geçişin desteklenmesi nedenleriyle sosyal kabulün/rızanın söz konusu olduğu söylenebilir. İkizköy'de ise faaliyette olan iki termik santral ve maden işletmesi mevcuttur. Bugün ise termik santral için gerekli olan kömürün elde edilmesine yönelik maden faaliyeti ile yeniden gündeme geldi. Akbelen ormanının maden sahasına dönüştürülmesini engellemek ve termik santralin tahribat etkisini azaltmak için yaşam savunusu/direniş devam etmektedir.

Kaynaklar

Arslan, Ferhat ve Alper Uzun (2017). "Yenilenebilir Enerji Yatırımlarının Sosyal Kabul Boyutu" Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 51, ss.95-116.

Atvur, Senem (2014). "Baraj Politikalarına Karşı Toplumsal Tepkiler: Hindistan ve Türkiye'deki Toplumsal Hareketlerin Karşılaştırılması", Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt:21, Sayı:1, ss. 281-299.

Ayboğa, Ercan (2010). "Barajlara Eleştirel Bir Bakış". Su Hakkı. https://suhakki.org/2010/05/barajlara-elestirel-bir-bakis/ (Erişim: 25 Ağustos 2023)

Bahçalı, Selin, Arda Bay ve Selver Özözen Kahraman (2017). "HES'lerin Nüfus ve Yerleşme Hareketlerine Etkileri: Yusufeli Barajı Örneği." Ege Coğrafya Dergisi, Cilt: 26, Sayı:2, ss.107-125.

BBC (26 Temmuz 2023). "Akbelen'deki orman direnişi 9. gününde: Jandarma kesim alanını kapattı". https://www.bbc.com/turkce/articles/c0j475714p8o (Erişim: 7 Haziran 2024)

Bianet (12 Haziran 2024). "İkizköylülerden Akbelen Ormanı için Çağrı" https://bianet.org/haber/ikizkoylulerden-akbelen-ormani-icin-cagri-296437 (Erişim: 15 Haziran 2024)

Boyraz, Zeki ve M. Salih Bostancı. (2015) "Birecik Barajı Sonrası Yer Değiştiren Eski Halfeti'nin (Şanlıurfa) Turizm Potansiyali". Journal of World of Turks/Zeitschrift für die Welt der Türken. 7(3). ss.53-77.

Boyraz, Zeki ve M. Salih Bostancı. (2016) "Kuruluş Yeri, Gelişimi ve Fonksiyon Özellikleri Bakımından Yeni Halfeti: Şanlıurfa". Journal of World of Turks/Zeitschrift für die Welt der Türken. 8(1). ss.83-107.

Coşkun, Berkay (2024). "Eleştirel Doğa Kuramı: Frankfurt Okulu ve Toplum-Doğa Diyalektiği Tartışmasında Yeni Açılımlar." *PRAKSIS* 63.

Çağlar, Ali (2003). Barajlar: Yeniden Yerleşim ve Sosyal Etkiler. Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları.

Doğan, Mesut. (2011). "Enerji Kullanımının Coğrafi Çevre Üzerindeki Etkileri". Marmara Coğrafya Dergisi, (23), 36-52. https://dergipark.org.tr/en/pub/marucog/issue/470/3811

Dunlap, Alexander and Louis Laratte. "European Green Deal necropolitics: Exploring 'green'energy transition, degrowth & infrastructural colonization." *Political Geography* 97 (2022): 102640.

Enerji Günlüğü (12 Haziran 2024). "Sinop Gerze'ye 36 MW'lık depolamalı RES kurulacak" https://www.enerjigunlugu.net/sinop-gerzeye-36-mwlik-depolamali-res-kurulacak-59121h.htm (Erişim: 15 Haziran 2024)

Engel-Di Mauro, Salvatore (2022). "Ekstraktivizm Karşıtlığı, Sosyalist Devletler ve Merkezi Planlama Sorunu". Yaşam Uzun (çev.). Polen Ekoloji. https://www.polenekoloji.org/ekstraktivizm-karsitligi-sosyalist-devletler-ve-merkezi-planlama-sorunu/ (Erişim: 25 Ağustos 2023)

Erensü, Sinan (2017). "Derenin Derdi: HES Karşıtı Mücadelenin İmkân ve Sınırları". Toplum ve Hekim. Cilt: 32. Sayı:3. ss.187-192.

Ergüzeloğlu, Esra (2023). Kömür. 100 Sene 100 Nesne. https://100sene100nesne.com/komur/ (Erişim: 25 Ağustos 2023)

Foster, John Bellamy (2001). Marx'ın Ekolojisi: Materyalizm ve Doğa, Ercüment Özkaya (çev.). Ankara: Epos Yayınları. Birinci Baskı.

Foster, John Bellamy ve Fred Magdoff (2014). Her Çevrecinin Kapitalizm Hakkında Bilmesi Gerekenler: Kapitalizm ve Çevre Üzerine Bir Rehber, Özgün Aksakal (Çev.), İstanbul: Patika Kitap.

Foster, John Bellamy, Brett Clark ve Richard York (2023). Ekolojik Yarık: Kapitalizmin Gezegene Karşı Savaşı. Burçin Erdem (çev.). İstanbul: Marx21 Yayınları. Birinci Baskı.

Gerzenin Sesi (5 Şubat 2024). "Güneş Enerji Tarlası 2 ay içinde üretime girecek!" https://www.gerzeninsesi.com/haber/gerze-enerji-tarlasi-2-ay-icinde-uretime-girecek-13081.html (Erişim: 15 Haziran 2024)

Güler-Parlak, Zuhal (2007). Yaşamın Suyla Dansı: Barajlar ve Sürdürülebilir Kalkınma. Ankara: Turhan Kitabevi.

Habertürk TV. (2023) "Yusufeli Barajı'nda Son Köy de Sular Altında…" https://www.youtube.com/watch?v=YAMrPkEsaI4 (Erişim: 6 Haziran 2024)

Hickel, Jason (2021). Çoğu Zarar Azı Karar: Dünyayı Küçülme Kurtaracak, Deniz Keskin (çev.), İstanbul: Metis Yayınları.

İkizköy Direniyor. "İkizköylüler Akbelen Ormanını Koruma Altına Aldı". https://ikizkoydireniyor.net/ikizkoyluler-akbelen-ormanini-koruma-altina-aldi/ (Erişim: 7 Haziran 2024)

Karaca, Ayten. (2001). "Afşin-Elbistan Termik Santralı Emisyonlarının Çevre Topraklarının Fiziksel, Kimyasal ve Biyolojik Özellikleri Üzerine Etkileri". Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi, 7 (1), 95-102.

Kaymaz, Cihan (2021). Neoliberalizm ve Toplumsal Hareketler: Sinop-Gerze Termik Santral Direnişi'nde Örgütlenme ve Strateji. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.

Marks, Robert B. (2022). Modern Dünyanın Kökenleri: 15. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Dünya'nın Küresel ve Ekolojik Tarihi. Ulaş Deniz Tümkaya (çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.

Mekânda Adalet (22 Ağustos 2022). "Yusufeli: Bindik Bi' Alamete", https://www.youtube.com/watch?v=Q39Mvafv7I8&t=21s (erişim: 16 Ağustos 2023)

Moore, Jason W. (2017). Hayatın Dokusundaki Kapitalizm: Sermaye Birikimi ve Ekoloji. Alaz Munzur (çev.). Ankara: Epos Yayınları. Birinci Basım.

Özalp, Mehmet, Oğuz Kurdoğlu, Esin Erdoğan Yüksel ve Saim Yıldırımer. (2010, "Artvin'de Nehir Tipi Hidroelektrik Santrallerin Neden Olduğu/Olacağı Ekolojik ve Sosyal Sorunlar", III. Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi, 20- 22 Mayıs, Cilt: 2, Sayfa: 677- 687.

Patel, Raj ve Jason W. Moore (2021). Yedi Ucuz Şey Üzerinden Dünya Tarihi. Serkan Gündüz (çev). İstanbul: Kolektif Kitap. Beşinci Baskı.

Selwyn, Benjamin (2021). Kalkınma Mücadelesi, ed. M.Meryem Kurtulmuş, çev. Mustafa Öziş vd., Ankara: Heretik Yayınları.

Sever, Ramazan, (2005), Çoruh Nehri Enerji Yatırım Projeleri ve Çevresel Etkileri, Konya: Çizgi Kitabevi.

Sezener, Alper (2021). Endüstriyel Kalkınma, Yeniden Yerleşim ve Zorunlu Yer Değiştirme Olgusu". The Different Approaches of Academic Disciplines to the Phenomenon of Migration. ss. 478-490.

Shiva, Vandana (2021). Yeryüzüyle Barışmak. Tuğba Elçin (çev.). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi. Birinci Baskı.

Şahbaz, Hüseyin (2020). Amazon Nehri Havzası'nda Sürdürülebilir Sosyoekonomik Kalkınmayı Tehdit Eden Unsurlar. Afet ve Risk Dergisi, 3(2), 208-235. https://doi.org/10.35341/afet.734644

Şahin, Şengül (2015). "Gerze'de Termik Santrali Nasıl Yaptırmadık!" Bianet. https://bianet.org/biamag/toplum/162960-gerze-de-termik-santrali-nasil-yaptirmadik (Erişim: 25 Ağustos 2023)

Şık, Bülent (2024). "Nehirler ve Çocuklar: Büyük Menderes Havzasında Yavaş Şiddetin Görünümleri" İzmir: BAYETAV Yayınları. https://www.polenekoloji.org/wp-content/uploads/2024/05/Nehirler-ve-Cocuklar_Bulent-Sik_22.05.2024.pdf (Erişim: 6 Haziran 2024)

Tanuro, Daniel (2011). Yeşil Kapitalizm İmkansızdır, Volkan Yalçıntoklu (çev.), İstanbul: Habitus Yayıncılık.

TRT Belgesel. "Türkiye'nin Dev Yapıları: Yusufeli Barajı", https://www.trtbelgesel.com.tr/bilim-teknoloji/turkiyenin-dev-yapilari/turkiyenin-dev-yapilari-or-yusufeli-baraji-or-trt-belgesel-11794220 (Erişim: 16 Ağustos 2023)

Türkeli, Handan (2012). "Fırat'ın Dili Olsa: Zorunlu Göç ve Yerinden Edilme Sürecinde Mekan-Kültür Etkileşimi: Halfeti Örneği", İstanbul: Yeditepe Üniversitesi SBE Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Uncu, Baran Alp (2022). "Çevre ve İklim Adaleti Çerçevesinde Yerinden Edilme: Kavramlar, Tartışmalar, Vakalar", Mekânda Adalet Derneği.

Uzun, Alper ve Arslan, Ferhat. (2018). "Termik Santral Projelerinin Sosyal Kabul Boyutu: Paşaköy (Balıkesir) Termik Santrali Örneği". Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21 (40), 27-52. DOI: 10.31795/baunsobed.489087

Wüstenhagen, Rolf, Marteen Wolsink ve Mary Jane Burer. (2007). Social Acceptance of Renewable Energy Innovation:An Introduction to The Concept. Energy Policy, 35(5), 2683-2691.

Yeşil Gazete (2023), https://www.youtube.com/watch?v=iJwvKkUOD-o (Erişim: 25 Ağustos 2023)

YK Enerji. “Yeniköy Linyit Maden İşletmesi”. https://ykenerji.com.tr/yenikoy-linyit-maden-isletmesi (Erişim: 6 Haziran 2024)

YK Enerji. https://ykenerji.com.tr (Erişim: 6 Haziran 2024)

6 Şubat Depremleri Sonrası Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Afet ve Ekonomik İyilik Hali Üzerine Bir Tartışma

Zeynep Beşpınar[1]

Fatma Umut Beşpınar[2]

ÖZET

Bu makale, afetler ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi, 6 Şubat depremlerinin ardından kadınlar ve kız çocuklarının ekonomik iyilik hali üzerine odaklanarak incelemeyi ve tartışmayı amaçlamaktadır. Afetleri bir süreç olarak ele alan yaklaşımlar (Ahmad, 2018), sosyo-ekonomik açıdan kırılgan grupların, özellikle kadınlar ve kız çocuklarının, yaşanan yıkımdan daha fazla etkilendiğini göstermektedir (Birkmann, 2007; Rufat vd., 2015). Bu grupların iyilik halinin afet sonrası "iyileşme" ve "yeniden yapılanma" süreçlerinde sağlanması büyük önem taşımaktadır. Ekonomik iyilik hali, kadınların ekonomik güçlenmesi ile ilişkili olup, kadınların sahip oldukları (1) kaynaklar, (2) faillik/özneleşme düzeyi (agency) ve (3) kazanımları üzerinden tanımlanır (Kabeer, 1999). Dolayısıyla ekonomik iyilik hali, aile içi dinamiklerin yanı sıra, sosyal hizmetlere erişim, siyasi katılım, eğitim ve sağlık gibi alanlarla da doğrudan ilişkili olup, genellikle göz ardı edilmektedir. Biz, Feothergill'in (1998:2) de dikkat çektiği gibi, depremin ardından kadınlar ve kız çocuklarının ekonomik iyilik haline odaklanmanın önemini vurgulamaktayız. Bu yazıda, afetlere yönelik yaklaşımlarda son on yıllarda belirleyici hâle gelen dönüşüme paralel bir şekilde ön plana çıkan "afet riskini azaltma," "afet riskini yönetme" kavramlarını ve bunlarla bağlantılı "kırılganlık/zarar görebilirlik," "dirençlilik," "uyum" gibi diğer kavramları ele alıyoruz. Ayrıca, "çoklu ayrımcılık" ve "kesişimsellik" kavramları yardımıyla, afet sürecinde kadınlar ve kız çocuklarının toplumsal cinsiyet boyutunda yoğunlaşan zarar görebilirliklerine ekonomik açıdan odaklanıyoruz (Enarson ve Meyreles, 2004; Ariyabandu, 2006; Neumayer ve Plümper, 2007). Uygulanması gereken güçlenme mekanizmalarını, süreçte merkezi ve yerel otoritenin sorumluluğunu tartışırken, referans değeri nedeniyle, uluslararası metinler ve eylem planlarına değiniyoruz. Ardından, afet sonrası sürece odaklanarak, iyileşme ve yeniden yapılanmanın koşullarını ve gerekliliklerini kadınların hakları, sorunları ve ihtiyaçları üzerinden "ekonomik iyilik hali" ve "ekonomik güçlenme" bağlamında tartışıyoruz. İzleyen bölümde, Türkiye'de afet öncesi dönemde kadınların "ekonomik iyilik hali" göstergelerine yer vererek , afet sonrası kırılganlığın olası boyutlarına dikkat çekmeyi hedefliyoruz. Son olarak, kadınlar ve kız çocuklarının iyilik hali ve güçlenmesi için uygulanması gereken politikalara yönelik öneriler sunmaktayız.

Anahtar Kelimeler: 6 Şubat Depremleri, toplumsal cinsiyet, kadınların ve kız çocuklarının ekonomik iyilik hali

[1] Dr. Öğretim Üyesi, Marmara Üniversitesi Sosyoloji Bölümü ORCID: 0000-0002-0378-7959
[2] Prof. Dr., ODTÜ Sosyoloji Bölümü ORCID: 0000-0002-5292-5713.

ABSTRACT

A Discussion on Disaster and Economic Well-being from a Gender Perspective after the February 6 Earthquakes

This article aims to examine and discuss the relationship between disasters and gender by focusing on the economic well-being of women and girls in the aftermath of the February 6 earthquakes. Approaches that conceptualize disasters as a process (Ahmad, 2018) highlight that socio-economically vulnerable groups, particularly women and girls, are disproportionately affected by the destruction (Birkmann, 2007; Rufat et al., 2015). Ensuring the well-being of these groups during the post-disaster "recovery" and "reconstruction" processes is of great importance. Economic well-being is linked to women's economic empowerment and is defined based on (1) resources, (2) agency, and (3) achievements (Kabeer, 1999). Therefore, economic well-being is directly related to various areas such as access to social services, political participation, education, and health, in addition to intra-family dynamics, yet it is often overlooked. As Fothergill (1998:2) has also emphasized, we highlight the importance of focusing on the economic well-being of women and girls following an earthquake. In this study, we discuss key concepts such as "disaster risk reduction" and "disaster risk management," which have become increasingly prominent in disaster approaches over the past decades. Additionally, we address related concepts such as "vulnerability," "resilience," and "adaptation." Through the lenses of "multiple discrimination" and "intersectionality," we focus on the economic dimensions of the intensified gender-based vulnerabilities of women and girls during disasters (Enarson & Meyreles, 2004; Ariyabandu, 2006; Neumayer & Plümper, 2007). While discussing the empowerment mechanisms that need to be implemented and the responsibilities of central and local authorities in the process, we refer to international frameworks and action plans due to their significance. Subsequently, we focus on the post-disaster period, discussing the conditions and requirements of recovery and reconstruction in the context of "economic well-being" and "economic empowerment," considering women's rights, problems, and needs. In the following section, we present indicators of women's economic well-being in Turkey before the disaster to highlight the potential dimensions of post-disaster vulnerability. Finally, we offer policy recommendations for enhancing the well-being and empowerment of women and girls.

Keywords: February 6 Earthquakes, gender, economic well-being of women and girls

Giriş

Afet, etkilenen toplumun kendi kaynaklarını kullanarak başa çıkma yeteneğini aşan, yaygın insani, zihinsel, ekonomik ve/veya çevresel kayıpları ve etkileri içeren, bir topluluğun veya toplumun işleyişinin ciddi şekilde bozulması hali olarak tanımlanmaktadır (UNISDR, 2009). Afetler, yarattıkları yıkımla birey, aile, toplum, ülke ve bölge düzeyinde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Türkiye, afet riskinin yüksek olduğu ülkelerdendir. Türkiye'de başta deprem olmak üzere sel, heyelan gibi doğa kaynaklı afetler yaşanmaktadır. Küresel ısınma gibi etkenler bu afetlerin geçmişe göre daha sık yaşanmasına neden olmaktadır (Şahin, 2019). Depremler, her zaman afete yol açması beklenmeyen doğal süreçler olsa da "insan katkısıyla," "afet" olarak deneyimlenebilmektedir (Bellegarde-Smith, 2011). Depremin büyüklüğü, dayanıksız bina, yetersiz altyapı, çarpık kentleşme ve toplumsal eşitsizlikler, afet risk yönetimi perspektifinin yaşama geçirilmesindeki eksiklikler ile birleştiğinde, depremin şiddetli bir afete dönüşmesine neden olur. Öyle ki, depremler sonucu oluşan afetler, bireysel ve toplumsal düzeyde ciddi ve çok boyutlu bir kayıp ve yıkım doğurabilmektedir (Thordardottir vd., 2018). Bu yönüyle depremler, insanların iyi oluşlarına etkileri ve yarattığı riskler açısından doğal kaynaklı afetler arasında ilk üç sırada yer almaktadır (UNISDR, Centre for Research on the Epidemiology of Disasters, 2015).

Türkiye coğrafyasının %93'lük kesimi deprem riski taşımaktadır. Bunun yanında sanayi kuruluşlarının da %98'i deprem riskinin çok yüksek olduğu bölgelerdedir (Avdar ve Avdar, 2022). Nüfus yoğunluğunun sanayi bölgelerinde daha yüksek olduğu göz önüne alındığında, ülke nüfusunun %75,8'i, yani yaklaşık 65 milyon kişi, aktif fay hattı bölgelerinde yaşamaktadır (Şıkoğlu ve Ser, 2024). Depremden doğrudan veya dolaylı etkilenen nüfusun oranı ise %98'dir (Şahin, 2019). Bu veriler ışığında, depremin Türkiye toplumu için ne denli büyük bir risk olduğu ortadayken, yeniden yapılanma ve iyileşmeyi en kırılgan grupları da kapsayacak biçimde, en güncel kavram ve yaklaşımlar üzerinden bilimsellikle ele almak elzemdir.

Zira, bizim için son acı deneyim olan Şubat 2023'te meydana gelen depremler, ülke nüfusunun %16,4'ünün (TÜİK, 2022) yaşadığı 11 ilde yüksek sayıda can kaybının yanı sıra, önemli ekonomik ve sosyal kayıplara yol açmıştır. Bu yönüyle, 6 Şubat 2023 Depremleri ülke tarihinin en büyük afetlerinden biridir. T.C. İçişleri Bakanlığı tarafından 24 Nisan 2023'te yapılan açıklamaya göre, 6 Şubat Depremlerinde hayatını kaybedenlerin sayısı 50 bin 783, yaralı sayısı ise 107 bin 204 kişi olarak belirtilmiştir. Depremin yol açtığı yıkımın maddi boyutu ise, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın (SBB) Deprem Sonrası Değerlendirme Raporu'nda 1.955 milyar TL, 103,6 milyar dolar olarak belirtilmiştir. Bu maliyetin, 2023 yılı milli gelirinin %5'ine denk geldiğine, toplam maliyetin ise GSYH'nin %9'una kadar ulaştığına dikkat çekilmektedir (TMMOB, 2023).

6 Şubat 2023 Depremleri ardından yayımlanan depremin toplumsal sonuçlarını ele alan çalışmaların (Sunata, 2024) yanı sıra, toplumsal cinsiyet boyutunu inceleyen çalışmalar (Beşpınar ve Beşpınar, 2023; Altıparmak ve Birel, 2024; Özdemir ve Doğangün, 2023; Beşpınar ve Beşpınar, 2024) da mevcuttur. Afet öncesi dönemde geçerli olan toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı iş bölümü, bakım yükünün sadece kadınların omuzlarında olması gibi toplumsal faktörlere bağlı olarak kadınların düşük oranda istihdama katılımı ve kadın yoksulluğu gibi olgular, afet sonrasında etkilerini arttırmakta ve kadınların ekonomik iyilik hallerini olumsuz olarak etkilemektedir. Bu durum, kadınların ekonomik kaynaklara erişimini ve bunlar üzerindeki kontrolünü azaltarak, halihazırda marjinalleşmiş olan durumlarını daha da kötüleştirmektedir.

Bizler bu yazıda, 6 Şubat Depremlerinin yaralarını sarabilmeye dönük adımlara olası bir katkı sunmak amacıyla afet ve toplumsal cinsiyet ilişkisini, kadınların ve kız çocuklarının ekonomik iyilik halinin inşası bağlamına odaklanarak, incelemeyi ve tartışmayı hedefliyoruz. Afeti bir süreç olarak ele alan yaklaşımlar (Ahmad, 2018), kadınlar ve kız çocukları gibi, afet öncesinde sosyo-ekonomik açıdan kırılgan ve dezavantajlı konumdaki grupların yaşanan yıkım ve alt üst oluştan daha fazla etkilendiğini göstermektedir (Birkmann, 2007; Rufat vd., 2015). Afetlerde "iyileşme" ve "yeniden yapılanma" gibi süreçlerde kırılgan ve dezavantajlı grupların iyilik halinin sağlanması öne çıkan hususlardan biridir; bu kapsamda diğer boyutlara nazaran daha az dikkate alınan ekonomik iyilik haline odaklanmak, alandaki boşluğu doldurmak açısından önem taşımaktadır. Ayrıca ekonomik iyilik hali, toplumsal ve siyasi katılım ile eğitim ve sağlık gibi hizmetlere erişimle de doğrudan ilişkili bir boyut olarak dikkate alınmalıdır. 6 Şubat Depremleri sonrası "iyileşme" ve "yeniden yapılanma" aşamalarının yaşanması beklenen süreçte kadınların ve kız çocuklarının iyilik halinin sağlanmasını ekonomik iyilik haline odaklanarak tartışmayı önemli buluyoruz. Bu yazıda, öncelikle afetlere yaklaşımda son on yıllarda belirleyici olan dönüşüme paralel olarak öne çıkan "afet riskini azaltma," "afet riskini yönetme" ve bunlarla ilişkili olarak "kırılganlık/zarar görebilirlik," "dirençlilik" ve "uyum" gibi kavramları ele alacağımız **"*Afet ve Toplumsal Cinsiyet İlişkiselliğine İlişkin Temel Kavramsal Çerçeve*"** ana başlığına yer vereceğiz. Bu bölüm, bilimsel alanda ve uluslararası kurumlar nezdinde yaşanan afete dair paradigma değişimine odaklanan "*Afet Etkisini Azaltma Yaklaşımından Afet Riskini Yönetme Anlayışına Geçiş"* ile, afet süreçlerinde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ele alacağımız *"Afetten Daha Çok Etkilenen ama Daha Az Desteklenenler: Kadınlar ve Kız Çocukları"* alt başlıklarından oluşacak. Bu ikinci alt başlıkta, afetlerin kadınlar ve kız çocukları üzerindeki derinleşen etkilerini ve artan sorumluluklarını incelerken, destek mekanizmalarına erişimde karşılaştıkları engellere de değineceğiz. Ayrıca, kadınların homojen bir grup olmadığı gerçeğinden hareketle, toplumsal eşitsizliklerin dinamik ve ilişkisel yapısını açıklamada önemli kavramlar olan "çoklu ayrımcılık" ve "kesişimsellik" üzerinde duracağız. Son olarak, bu konuda siyasal mekanizmaların ve kurumların üstlenmesi gereken sorumlulukları belirlemek amacıyla, uluslararası

çerçeve metinlere referans vereceğiz. ***"Toplumsal Cinsiyet, Afet Sonrası "Ekonomik İyilik Hali", "İyileşme" ve "Yeniden Yapılanma"*** ana başlığı altında, afet ve toplumsal cinsiyet literatürü kapsamında, kadınlar ve kız çocuklarının afet sürecinde, toplumsal cinsiyet boyutu üzerinden yoğunlaşan zarar görebilirliklerine (Enarson ve Meyreles, 2004; Ariyabandu, 2006; Neumayer ve Plümper, 2007) ekonomik iyilik hali çerçevesinde odaklanacağız. İlk olarak, alan yazındaki tartışmalara dayanarak, kadınların "ekonomik iyilik hali" ile "ekonomik güçlenmesi" arasındaki ilişkiyi inceleyen *"Kadınların Ekonomik İyilik Hali ve Ekonomik Güçlenmesi"* alt başlığına yer vereceğiz. Ardından, *"Afet ve Kadınların Ekonomik İyilik Hali"* başlığı altında, afet sonrası iyileşme ve yeniden yapılanma süreçlerini, kadınların hakları, karşılaştıkları sorunlar ve ihtiyaçları çerçevesinde "ekonomik iyilik hali" ve "ekonomik güçlenme" bağlamında değerlendireceğiz. Ardından, "***6 Şubat Depremleri Öncesi ve Sonrasında Kadınların Ekonomik İyilik Hali*"** başlığı altında Türkiye'de kadınların afet öncesi dönemdeki "ekonomik iyilik hali" göstergeleri ile afet sonrasındaki zarar görebilirliğin olası boyutlarını ele alacağız. Son olarak, değindiğimiz literatür ile yer verdiğimiz uluslararası metin ve eylem planları doğrultusunda kadınlar ve kız çocuklarının iyilik halinin inşası ve güçlenmesi adına hayata geçirilmesi gereken politikalara dair öneriler sunacağız.

Afet ve Toplumsal Cinsiyet İlişkiselliğine İlişkin Temel Kavramsal Çerçeve

Afetler ve özel olarak depremleri toplumsal cinsiyet bağlamında tartışırken, temel amacımız yaşanan doğa olayının yıkıcı etkilerini, toplumun tümünü kapsayacak biçimde ele almaktır. Bu noktada, benimsenen paradigma ve kullanılan kavram seti büyük önem taşımaktadır. Literatürde geliştirilen kavramları ve elde edilen verileri birbirleriyle ilişkilendirerek tartışacağız. Bu çerçevede, iki alt başlığa değineceğiz. Afetin nasıl anlamlandırıldığı ve tanımlandığı, afet öncesi, sırası ve sonrasına dair uygulama ve politikaları belirlediği için, bu bölümde öncelikle bilimsel alanda ve uluslararası kurumlar nezdinde yaşanan afete dair paradigma değişimine odaklanarak, takip eden ilk alt bölümde, *Afet Etkisini Azaltma Yaklaşımından Afet Riskini Yönetme Anlayışına Geçiş* süreci ile, ilgili literatürde yer alan "risk" "kırılganlık/zarar görebilirlik", "dirençlilik" ve "uyum" gibi kavramlar üzerinde duracağız. Ardından, afet sürecinde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini "*Afetten Daha Çok Etkilenen ama Daha Az Desteklenenler: Kadınlar ve Kız Çocukları"* başlığı altında inceleyeceğiz. Bu bölümde, afetlerin kadınlar ve kız çocukları için yol açtığı derinleşen sorun ve sorumlulukların yanı sıra, desteğe erişirken karşılaştıkları kısıtlara da değineceğiz. Ayrıca, aynı bölümde, kadınların homojen bir grup olmadıklarından hareketle, toplumsal eşitsizliklerin dinamik ve ilişkisel yapısını açıklama gücüyle toplumsal cinsiyet literatüründe önemli yeri olan "çoklu ayrımcılık" ve "kesişimsellik" kavramları üzerinde de duracağız. Bağlı olarak, "kırılganlık/zarar görebilirlik" kavramı üzerinden kadınların afet süreçlerinde maruz kaldıkları çoklu ayrımcılık biçimlerini ele alacağız. Çeşitlenen kırılganlık

deneyimlerini örneklendirirken, özellikle yükselen ekonomik zarar görebilirliğin kadınların yaşamlarındaki etkilerine değineceğiz. Bu başlık altında son olarak, siyaset mekanizması ve kurumlar eliyle yapılması gerekenlere işaret eden, bu açıdan bir referans niteliği taşıyan uluslararası çerçeve metinlere yer vereceğiz.

Afet Etkisini Azaltma Yaklaşımından Afet Riskini Yönetme Anlayışına Geçiş

Doğal ya da doğa dışı nedenlerle oluşabilecek afetlerin tümüyle engellenmesi mümkün olmasa da en son yaşanan 6 Şubat Depremleri bizlere, afet sürecinin bireysel ve toplumsal yaşamdaki yıkıcı etkilerini sınırlandırmanın ve afet riskini azaltmanın mümkün olduğunu ve büyük önem taşıdığını gösterdi. Bu bağlamda, son on yıllarda deprem de dahil doğal afetlere ilişkin bilimsel ve uygulamaya yönelik yaklaşımlarda önemli değişim ve dönüşümler meydana gelmiştir. 1990'ların Birleşmiş Milletler tarafından "Uluslararası Doğal Afet Etkilerini Azaltma On Yılı" olarak belirlenmesi ve 2005-2015 yılları arasının "Doğal Afet Risk Azaltma On Yılı" olarak ilan edilmesi gibi gelişmelerle, deprem de dahil doğal afetlere yaklaşımda en belirgin farklılıkları yaratan adımların son otuz yıl içinde atıldığı görülmektedir. Öyle ki, 90'lardan 2020'lere ilerlerken "afetin etkisini azaltma" hedefi yerini "afet riskini azaltma" ve "afet riskini yönetme" önceliğine bırakmıştır. Afet risk yönetiminde Marshall vd. (2010) geliştirdikleri kavramsal çerçeve önem taşımaktadır. Kadıoğlu'nun (2017) belirttiği gibi, "risk", sadece "tehlike" ve "maruziyet" ile ilişkili olmayıp, ancak bunların yanına "savunmasızlık" da eklendiğinde ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, literatürde "kırılganlık/zarar görebilirlik", "dirençlilik" ve "uyum" gibi birbiriyle ilişkili kavramlar öne çıkmaktadır (Lei vd., 2014).

Araştırmacılar, maruziyet ve duyarlılığın potansiyel etkiyi, potansiyel etki ile uyum kapasitesinin ise kırılganlığı şekillendirdiğini ifade etmiştir. Bu kavramsal çerçeveye göre, doğal olguların yaşandığı toplumdaki sosyal uyum kapasitesi sürecin nasıl deneyimlendiğini doğrudan etkilemektedir. Kırılganlık ve dirençlilik arasındaki ilişkiyi ele alan literatür, kırılganlığın, bir sistemin afet öncesindeki durumuna bağlı olduğunu; maruz kalma ve duyarlılıkla doğrudan ilişkili olduğunu ve bu özellikleriyle dirençliliği şekillendirdiğini ortaya koymaktadır (Young vd. 2006; Smit ve Wandel, 2006; Zhou vd. 2010; Lei vd. 2014). Bir toplumsal sistemin yapısal özellikleri sadece afet sırası ve sonrası kırılganlığı/ zarar görebilirliği etkilemekle kalmaz, aynı zamanda afet sırası ve sonrası dirençlilik süreçlerini de şekillendirir. Bir toplumun tehlikelere karşı direnci ve toparlanması, "uyum kapasitesini" oluşturur. Toplumların afet sonrası "uyum kapasitesi" birbirinden farklı olabileceği gibi, aynı toplum içindeki farklı sosyal grupların ve bireylerin uyum kapasiteleri de sahip oldukları kaynaklara bağlı olarak farklılıklar göstermektedir. Bu bağlamda, Smit ve Wandel'in (2006) iklim değişiklikleri kapsamında ele aldıkları uyum kavramı genel olarak afet çalışmalarına katkı sunmaktadır. Araştırmacılar tarafından *uyum*,

"ekolojik-sosyal-ekonomik sisteme bağlı olarak mevcut veya öngörülebilir etkilere uyum sağlanabilmesi" olarak tanımlanmaktadır.

Afet riskini yönetebilmek, "maruziyeti" ortadan kaldırmanın mümkün olmadığı deprem gibi olaylar karşısında, "olası tehlikenin" ön görülerek etkilerinin sınırlandırılması yanında, toplumların ve bireylerin "savunmasızlıklarının" ortadan kaldırılması ile ilişkilidir. Diğer bir deyişle, riski yönetebilmek, kırılganlığı/zarar görebilirliği yüksek grupların yapısal nedenlerden kaynaklanan dezavantajlarını ortadan kaldıracak adımlarla, direnç ve uyum kapasitelerinin artırılması ile hayata geçebilecek bir hedeftir. Bu bağlamda, herhangi bir toplum için, diğer yapısal toplumsal eşitsizlik boyutlarına ve toplumsal cinsiyete duyarlı olmayan yaklaşımlarla, afete ilişkin toplumsal "direnç" ve "uyumun" artırılması ve afet riskinin yönetilmesi mümkün olmayacaktır.

Afetten Daha Çok Etkilenen ama Daha Az Desteklenenler: Kadınlar ve Kız Çocukları

Ahmad'ın (2018) belirttiği gibi, afetler hem kriz dönemlerinde görünür hale gelen sosyal olgu ve süreçlerdir hem de toplumsal ve mekânsal olarak mevcutta var olan ancak görünmeyen eşitsizliklerin mekan üzerinden çarpıcı bir şekilde görünür hale gelmesine neden olmaktadır. Çünkü, afeti doğuran sadece tehlikenin açığa çıkması ve buna maruz kalmak değil, aynı zamanda kimi toplumsal grupların o tehlikeye karşı savunmasız kaldığı bir kriz döneminin mevcudiyetidir. Afetlerin yol açtığı olumsuz koşullardan toplumdaki tüm gruplar aynı şekil ve düzeyde etkilenmemektedir. Örneğin depremler, özellikle bina kalitesi ve kentsel altyapının yetersiz olduğu yoksul bölgelerde daha fazla yıkıma ve kayba neden olabilmekte ve bu bölgeleri daha da yoksullaştırmaktadır (Awasthi, 2019). Bununla beraber, afetler bağlamında tanımlanan kırılgan/ zarar görebilirliği yüksek gruplar arasında en geniş kategoriyi kadınlar ve kız çocukları oluşturmaktadır.

Afet bir "olgu" olarak değil, bir "süreç" olarak değerlendirildiğinde; afet öncesi, sırası ve sonrasında afet yönetimi kapsamında yürütülen çalışmalarda toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşımın gerekliliği görülmektedir. Örneğin; Wiest (1998), Enarson (2000) ve Ahmad'ın (2018) da belirttiği gibi, kadınların ve erkeklerin afetleri deneyimleme biçimleri ve afetlerden korunma yöntemleri farklılık göstermekte, afet süreçlerinden kadınlar toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden dolayı daha fazla etkilenmektedir. Bunda, toplumsal cinsiyet örüntü, rol ve beklentilerine ilişkin bir dizi neden etkili olmaktadır. Toplumlarda olağan dönemlerde süregiden toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri de afetin yarattığı kriz ortamında katlanarak etki etmektedir.

Öncelikle, araştırmalar doğa olayı kaynaklı afetlerin etkilerinin toplumsal cinsiyete göre farklılık gösterdiğini ve kadınların/kız çocuklarının afet süreçlerinde ölme ihtimalinin daha yüksek olduğunu (Cannon, 1994; Fothergill, 1998; Neumayer ve Plümper, 2007; Yalçın 2020) açıkça ortaya koymaktadır.

Öte yandan, afetlere ilişki çalışma ve raporlar, bir toplumda, eşitsizliklerin üstesinden gelecek mekanizmalar kurulabilirse, kadınlar ve erkeklerin afetlerden zarar görebilirliğinin birbirine daha yakın olabildiğinin de altını çizmektedir.[3] Özellikle ekonomik olarak gelişmekte olan ülkelerdeki kadınların, toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle ekonomik ve sosyal açıdan daha savunmasız kaldıklarına işaret edilmektedir (Ilgın ve Karagül, 2022). Toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü sonucunda kadınlar aynı zamanda çocuk/ergen, kronik hastalığı olan ya da engelli ve yaşlı aile bireylerinin bakımından da sorumlu tutulurlar. Dolayısıyla, afetlere karşı dirençli olmak ve afetler sonrası hızla toparlanabilmek için kadınların iyi oluşu, çoğu durumda hanedeki diğer bireylerin iyilik hallerini de doğrudan belirlemesi sebebiyle özel önem arz etmektedir.

Bununla beraber, Sohrabizadeh, Tourani ve Khankeh (2014), 1994-2012 yılları arasında yayımlanmış 207 belgeyi ele aldıkları sistematik literatür taramasına dayalı çalışmalarında, toplumsal cinsiyet perspektifiyle yapılacak analizlerin afete hazırlık sürecinde dikkate alınması halinde, afetten doğabilecek zarar ve kayıpların azaltılmasında önemli kazanımlar sağlanacağını belirtir. Ancak, doğal afetlere ve tehlikelere maruz kalan topluluklarda toplumsal cinsiyete dayalı analitik araçlar ve yöntemler hakkında çok az araştırma bulunduğunun altını çizerler. Yani, afet yönetim döngüsünün afet öncesi ve afet sonrası aşamalarında toplumsal cinsiyet kırılganlığını ve kapasitesini değerlendirmeye dönük araçların geliştirilmesindeki yetersizliğe dikkat çekmektedirler. Araştırmacılar, bu çalışmalarda kadınların kırılganlıklarına odaklanıldığını belirtirken, kadınların kapasiteleri ve yapabilirliklerine yoğunlaşan, diğer bir deyişle, direnç ve uyumlarını artırmaya yönelen çalışmaların eksikliğini de vurgulamaktadır. Ayrıca, söz konusu çalışmalarda küresel düzeyde bazı bölgelere odaklanılırken diğer bölgeler gölgede kalabilmektedir. Örneğin, Asya'da yaşanan afetlere ilişkin toplumsal cinsiyet perspektifli çalışmaların sınırlılığına dikkat çekilmektedir. Ayrıca, kadınların da kendi içinde homojen bir grup olmadıklarını hatırlamakta fayda vardır. Öyle ki, kadınların ve kız çocuklarının zarar görebilirliğini kesişimsel olarak ele alarak, kapasite ve yapabilirliklerine, diğer bir deyişle "direnç" ve "uyum" potansiyellerindeki farklılıklara "çoklu ayrımcılık" deneyimi üzerinden odaklanmak özel önem taşımaktadır. EİGE (Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü, çoklu ayrımcılığı, "kişilerin cinsiyet, ırk ve etnik aidiyet, din ve inanç, engellilik, yaş, cinsel yönelim, cinsel kimlik veya diğer karakteristikleri temelinde, bunların birkaçının birleştirilmesiyle yapılan ayrımcılık" olarak tanımlamaktadır (Ecevit, 2021). Diğer bir deyişle, çoklu ayrımcılık "bir ayrımcı uygulamada birden fazla ayrımcılık unsurunun bir arada ve birbiriyle ilişkili olması" olarak özetlenmektedir. Çoklu ayrımcılık kavramı, Crenshaw'ın "(Toplumsal eşitsizliklere tutulan) mercek ya da prizma, eşitsizliğin farklı biçimlerinin birbiriyle

[3] UNISDR, *Global assessment report on disaster risk reduction* ; Oxfam Annual Report 2010-2011, https://reliefweb.int/report/world/oxfam-annual-report-2010-2011

bağlantılı olduğunu ve karşılıklı olarak birbirini kötüleştirdiğini ortaya koyar, her eşitsizlik aynı biçimde oluşturulmaz"[4] ifadesiyle tarif ettiği kesişimsellik kavramıyla birbirini bütünlemektedir. Kesişimsellik yaklaşımı sayesinde, toplumun çeşitli kesimlerinde, aynı anda, cinsiyetçilik, yoksulluk, ırkçılık gibi ayrımcılıkları deneyimleyen insanlara odaklanmak, ve bu deneyimin arkasındaki güç eşitsizliklerinin dinamiklerini ve yapısal nedenlerini incelemek mümkün olabilmektedir (Endler, 2022:19).

Enarson ve Meyreles (2004), kesişimselliğin farklı coğrafi, kültürel, siyasi, ekonomik ve sosyal koşullar altında toplumsal olarak inşa edildiğini ve kadınlar ve erkekler için karmaşık toplumsal sonuçları olduğunu vurgular. Nitekim, afet gibi büyük toplumsal alt üst oluş dönemlerinde kadınlar ve kız çocukları kesişimsel ayrımcılıkla karşılaşmaktadırlar. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyetin sadece demografik bir değişken ya da kişisel bir özellik çerçevesiyle sınırlandırarak ele alınamayacağı açıktır. Tersine, toplumsal cinsiyet, karmaşık ve dinamik sosyal ilişkiler örüntüsünün en temel bileşenlerinden biri olarak toplumsal sınıf, yaş, etnik köken ve ırk ile etkileşim içindedir. İşte bu etkileşimle belirlenen toplumsal cinsiyete dair sosyo-kültürel roller, normlar ve değerler farklı toplumsal cinsiyet gruplarının afete hazırlanma, onu algılama, deneyimleme, süreçten etkilenme ve onunla başa çıkma/direnç geliştirme ve afet sonrası sürece uyum kapasitesini de farklılaştırmaktadır (Beşpınar ve Beşpınar, 2023; Beşpınar ve Beşpınar, 2024).

Fordham (2003), zarar görebilirliği yüksek olan, diğer bir deyişle risk altındaki kadınları genellikle; yoksul, göçmen veya evsiz, yaşlı, bilişsel veya fiziksel engelli, evin geçimini tek başına sağlamak durumunda olan, yerel dili konuşamayan, yalnız yaşayan, birisine bakmakla yükümlü veya kronik hastalığı olan kadınlar olarak tanımlar. Elbette bu niteliklerin birkaçının bir arada bulunması, kişinin zarar görebilirlik riskini katlamaktadır. Sosyo-ekonomik koşulları daha olumsuz olan kadınların afet riski yüksek olan bölgelerde yaşama zorunlulukları, dolayısıyla afet deneyimleme ihtimalleri de yükselmektedir (Awasthi, 2019). Ayrıca, olumsuz çevresel koşullar nedeniyle taciz, tecavüz ve ayrımcılığa maruz kalma olasılıkları yükselmekte, afet sonrasında toparlanmaları da daha zor olmaktadır. Dolayısıyla, afet sonrası dönemde kadınların psikososyal sorunlar yaşama olasılıkları daha fazladır (Rodríguez vd., 2007). Kısacası, afet sırasında ve afet sonrasında özellikle kadınlar ve çocuklarının süreçten ekonomik durum, sağlık ve eğitim hizmetlerine ulaşım, kararlara katılım ve psikolojik iyilik hali açısından çok yönlü olarak etkilendikleri görülmektedir (Goulart vd., 2021). Değinilen araştırmalarda serimlenen bulgular ışığında, afetler sonrasında bireysel ve toplumsal bazda hızla toparlanmanın anahtarlarından birinin kadınların ekonomik iyi oluşunun güçlendirilmesi olduğu söylenebilir.

[4] https://csethics.nd.edu/assets/501781/steinmetz_2020_time_she_coined_the_term_over_30_years_ago.pdf

Akademideki tüm bu tartışmalar uluslararası kuruluşların raporlarına, belge ve eylem planlarına da yansımaktadır. Bu belgelerde afet sürecinde toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetmenin merkezi ve yerel kamu otoritesinin sorumlulukları arasında olduğu vurgulanmaktadır. Özellikle devletlerin hukuki yükümlülüklerinin de toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama, kadın ve kız çocukları ile diğer zarar görebilir grupları destekleme duyarlılığıyla şekillenmesi gerektiğine işaret edilmektedir. Bu kapsamda, Hyogo Çerçeve Eylem Planı2005,[5] Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi[6] ve CEDAW Komitesi 37 No'lu Genel Tavsiyesi,[7] uluslararası düzeyde, kadınlar ve kız çocuklarının yanı sıra toplumsal cinsiyete dayalı olarak zarar görebilecek tüm risk gruplarını gözeterek konunun ele alınmasını sağlayan belgelerdir. Son olarak, Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlenmesi Birimi (UN Women) tarafından Mayıs 2023'de "Toplumsal Cinsiyet ve Sendai Çerçevesi" başlıklı bir inceleme raporu hazırlanmıştır.[8] Raporda, Sendai Çerçevesi uyarınca, toplumun tümü için Afet Riskini Azaltma (ARA) sorumluluğunun yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerdeki paydaşlarla paylaşılması gerektiği vurgulanmaktadır. Toplumsal cinsiyete duyarlı ARA yaklaşım ve uygulamalarının yaygınlıkla erkeklere kıyasla kadınlara odaklanması gerektiği belirtilirken, bunun hiçbir ülkede kadın erkek eşitliğinin tam olarak sağlanamamış olmasından kaynaklandığı vurgulanmaktadır. Doğrudan ya da çoğu zaman dolaylı biçimlerde, yardım ya da iyileştirme desteğine erişimde cinsiyete dayalı sistematik ayrımcılıkların uygulanabildiği ifade edilmekte, bu yolla toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin daha da derinleştiği hatırlatılmaktadır. Bunun ancak, afet sürecinde kadın ve erkekler için ortaya çıkan farklı etki ve ihtiyaçları (kadın ve erkeklerin bağlamsal olarak farklılaşabilen bakım rolleri, iş ve çalışma örüntüleri ve diğer ekonomik faaliyetler vb. nedenlerle) belirlemek üzere, toplumsal cinsiyet analizi kullanılarak önlenebileceği vurgulanmaktadır. ARA'da toplumsal cinsiyet eşitliğini somut biçimde sağlayabilmenin ancak herkese *aynı* davranmanın ötesine geçerek mümkün olacağının özellikle altı çizilmektedir. Böylece rapor, toplumsal cinsiyete duyarsız yaklaşımların afet riskini azaltmadaki işlevsizliğini çok net biçimde ifade etmektedir.[9] Raporda, ayrıca, Sendai Çerçevesi'nin 19. Paragrafına atıfla, ARA'nın benimsemesi gereken insan hakları perspektifinin "bütün insanların insan haklarının, korunması ve geliştirilmesi" kabulüne dayandığı belirtilmiştir. ARA hedefinde, Sendai Çerçevesiyle uyumlu bir insan

[5] *Hyogo Framework for Action 2005-2015: Building the Resilience of Nations and Communities to Disasters International Strategy for Disaster Reduction* (UN World Conference on Disaster Reduction 18-22 January 2005) https://www.unisdr.org/2005/wcdr/intergover/official-doc/L-docs/Hyogo-framework-for-action-english.pdf
[6] Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015-2030 (Third UN World Conference on Disaster Risk Reduction in Sendai, Japan, on March 18, 2015)
https://www.undrr.org/publication/sendai-framework-disaster-risk-reduction-2015-2030
[7] CEDAW, *General recommendation No. 37 (2018) on the gender-related dimensions of disaster risk reduction in the context of climate change* (Committee on the Elimination of Discrimination against Women, 7 Februvary 2018) https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N18/068/98/PDF/N1806898.pdf?OpenElement
[8] *Gender and the Sendai Framework*
[9] *Gender and the Sendai Framework,* s.7.

hakları perspektifinin, kadınlar, kız çocukları, engelliler, yaşlılar ve zarar görebilirlikleri yüksek olabilecek tüm gruplar açısından pozitif haklar bağlamında "insani kalkınma"yı içermesi gerektiğine işaret edilmiştir.[10] İnsani kalkınmaya yönelik olarak, zarar görebilir grupları desteklemeye ve eşitliği sağlamaya dönük eylemlerin önceliği vurgulanmıştır.

Uluslararası belge ve eylem planlarında, afet riskinin yönetiminde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi için atılması gereken adımların; eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı, katılım ve güçlendirme, hesap verebilirlik ve adalete erişim ilkelerine uygun olması gerektiği defaten ve açıkça vurgulanmaktadır. Bunun için, afet olduktan sonra kadınlar dahil diğer zarar görebilir grupların ihtiyaçlarını karşılamak perspektifi yerine, bir paradigma değişikliğine giderek, afet olmadan önce belli toplumsal kesimlerin payına daha fazla risk düştüğünü görerek harekete geçmek gereklidir. Bu noktada, artık kadınların "ihtiyaçlarına" değil, "yaşam hakkı" başta olmak üzere "barınma hakkı", "ekonomik güvenlik hakkı", "eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim hakkı", "şiddetten korunma hakkı" gibi "haklarına" odaklanmak ve en zarar görebilir olanlar da dâhil tüm "hak sahiplerinin" katılımıyla toplumu herkesin güvende olacağı biçimde dönüştürmek öncelenmelidir (Beşpınar ve Beşpınar, 2023).

Yukarıda değinilen bilimsel literatür ve uluslararası çerçeveler ışığında, afeti deneyimleyen bireylerin fiziksel, psikolojik, sosyal ve ekonomik iyilik halinin bir bütün oluşturduğu ve özellikle kadınların bütünsel iyilik halinin sağlanabilmesi için sosyo-ekonomik anlamda güçlenmelerinin desteklenmesinin büyük önem taşıdığı görülmektedir. Bu bağlamda, afet sonrası süreçte de kadınların ekonomik iyilik hallerinin ivedilikle sağlanabilmesi için yapısal dönüşümlere ihtiyaç duyulmaktadır. 6 Şubat Depremlerinin yaşandığı bölgede kadınlar ve kız çocukları odağında bir iyileşme sürecinin geliştirilmesi için, deprem öncesi koşullarının ekonomik iyilik hali çerçevesinde incelenmesinin bir başlangıç noktası oluşturacağı düşüncesindeyiz.

Toplumsal Cinsiyet, Afet Sonrası "Ekonomik İyilik Hali", "İyileşme" ve "Yeniden Yapılanma"

Bu bölümde, afet sonrası süreçte "ekonomik iyilik halini" toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşımla ele alacağız. Önce, alan yazındaki ilgili tartışmalardan yola çıkarak kadınların iyilik halinin, ekonomik iyilik hali ve ekonomik güçlenmeleriyle ilişkisini ortaya koyan "*Kadınların Ekonomik İyilik Hali ve Ekonomik Güçlenmesi*" alt başlığına yer vereceğiz. Ardından, "*Afet ve Kadınların Ekonomik İyilik Hali*" alt başlığı altında, afet sonrası sürece odaklanarak, iyileşme ve yeniden yapılanmanın koşullarını ve gerekliliklerini kadınların hakları, sorunları ve ihtiyaçları üzerinden "ekonomik iyilik hali" ve "ekonomik güçlenme" bağlamında ele alacağız.

[10] *Gender and the Sendai Framework,* s.11.

Kadınların Ekonomik İyilik Hali ve Ekonomik Güçlenmesi

Loiselle ve Pascale (2016), kadınların özerkliği ve "iyilik halinin" en temel unsurlarından birinin, bir işe ve gelire sahip olma fırsatı olduğunu vurgularken, temel haklar ve ekonomik özgürlüklere sahip olmanın "iyilik hali" için vazgeçilmezliğine işaret ederler. Bu bağlamda, Lazslo vd. (2020) ise, kadınların "iyilik halinin" bütünsel olarak kavranabilmesi ve ölçülebilmesi için kadınların "ekonomik iyilik haline", dolayısıyla "kadınların ekonomik güçlenmesine" odaklanmak gerektiğine dikkat çekmektedir.

Kadınların ekonomik güçlenmesi ile ilgili en yaygın kabul gören kavramsallaştırmalar, Sen'in (1989), "yapabilirlik (capability) yaklaşımına" dayanmakta, böylece güçlenmenin, bireylerin "istediği hayatı yaşama kapasitesiyle bağlantılı olduğu" kabul edilmektedir. Sen'in (1989) yaklaşımını temel alan Kabeer (1999), "kadınların ekonomik güçlenmesi" kavramını tanımlarken birbiriyle bağlantılı üç boyut üzerinde durur: (1) kaynaklar, (2) özneleşme/failleşme (agency) ve (3) kazanımlar. Ona göre, bir kadının ekonomik olarak güçlenmesini artırmak için "kaynaklara erişiminin olması", "seçim yapma yetisini kullanabilmesi" ve bunların bireysel yaşamında "somut kazanımlara dönüşmesi" gerekir.

Bu noktada, kadınların ekonomik güçlenmesinin Kabeer'in (1999) tarif ettiği üç boyut bağlamında nasıl gerçekleşebileceği ve ölçülebileceği sorusunu netleştirmek adına Lazslo vd. (2020), üç parametre önermektedir. Birincisi, kadınların, kararların kendi istek ve faydaları doğrultusunda şekillenmesini sağlayacak "pazarlık gücüne" ne ölçüde sahip olduklarıdır.

Pazarlık gücünün artmasının, karar mekanizmalarına katılma ve sonuçları belirleme üzerindeki etkiyi artırdığı ve ekonomik güçlenme (sahip olunan kaynakların artması) ile çift yönlü bir ilişki içinde olduğu hatırlatılmaktadır. İkinci parametre, karar alma sürecinin çıktılarına ilişkindir. Bu, kadının ne kadar (ve hangi tür) emek süreçlerine dahil olduğu ve hangi mal ve hizmetleri ne ölçüde tüketebileceği gibi unsurları içermektedir. İkinci parametrenin içeriği, Kabeer'in (1999) kazanımlar kavramı ile örtüşebilir. Son parametre, kadının ekonomik güçlenmesi açısından, haneye, hukuki ya da geleneksel normlar gibi dışsal olarak dayatılan avantajlar ya da kısıtlamalardır (kadınların toprak sahibi olmasını ya da miras almasını engelleyen yasal kısıtlamalar ya da toplumsal normlar çerçevesinde dayatılan miras hakkından feragat etme, yaşlı ve hasta bakım yükünü üstlenme gibi).[11] Değinilen literatür bizlere, herhangi bir afet söz konusu olmasa dahi, kadınların ekonomik iyilik halinin temelini oluşturan ekonomik güçlenmenin bileşenlerine ve günlük yaşamda nasıl deneyimlenebildiğine dair bir perspektif kazandırmaktadır. Afeti

[11] Lazslo vd. (2020) bu son parametrenin "avantajlar"a işaret etmesi açısından Kabeer'in (1999) "kaynaklar" boyutunu çağrıştırdığına işaret etmektedir. Ancak, "avantajlar" yanında "kısıtları" da içermesi ve bu kısıtların, yasal ya da toplumsal normlarla desteklenmesi sonucu, aile bireyleri açısından "verili" kabul edilme ihtimali nedeniyle, kendi önerdikleri bu sonuncu parametrenin Kabeer'in kategorizasyonundan ayrıştığına dikkat çekmektedir.

bir süreç olarak ele alan yaklaşımlar ışığında, herhangi bir afet riski tartışılırken ilk adım, kadınların ekonomik iyilik halinin sağlanması adına ekonomik güçlenmeyi öncesi ve sonrasıyla afet sürecinin tümünde geçerli kılmak olmalıdır.

Afet ve Kadınların Ekonomik İyilik Hali

İlgili araştırmalarda, kadınların ekonomik açıdan yaşadıkları deneyimlerin hem afete bağlı kayıplar ve sosyo-ekonomik dönüşümlerden hem de afet sonrası uygulamalardan doğrudan etkilendiğini ortaya koyan bulgular raporlandırılmaktadır (Kreutzer, Millerd ve Timbs, 2023). Diğer yandan, kadınlar afetlerde daha fazla kayıp yaşasalar da yardım hizmetlerine daha zor ulaşabilmektedirler (Enarson ve Meyreles, 2004; Ariyabandu, 2006; Neumayer ve Plümper, 2007).

Afet ve toplumsal cinsiyet literatüründe, kadınların afet sonrası ekonomik iyilik hallerinin nasıl etkilendiğine dair tartışmalar bulunmaktadır. Kadınlar, yoksulluk, toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü ve artan bakım ve ev işi yükleri nedeniyle yüksek derecede kırılgandır. Bu toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ve önyargılar, afetler meydana geldiğinde daha da pekişir. Bu nedenle, afetten kadınlar genellikle erkeklere kıyasla ekonomik açıdan daha olumsuz etkilenirler. Kadınlar afet süreçlerinde kendilerinin ya da aile üyelerinin iş kaybının yanı sıra, mal ve mülk kaybı yaşamakta, afet sonrası süreçlerde bakım yükleri artmaktadır. Değişik coğrafyalarda yapılan çalışmaları içeren literatür, afet sonrası yeniden yapılanma çalışmaları kapsamında yürürlüğe konulan ekonomik çerçevedeki kurumsal müdahalelerin de çoğu kez toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama duyarlılığına sahip olmadığını ve dolayısıyla kadınların deneyimledikleri derinleşen ekonomik kayıplar ve buna bağlı sorunları gidermekten uzak olduğunu yansıtmaktadır (Akerkar, 2008; Chew ve Ramdas, 2005; Weber ve Mesias, 2012; Difiesta ve Badayos-Joven, 2014; Kreutzer, Millerd ve Timbs, 2023). Örneğin, Difiesta ve Badayos-Jover'in (2014) çalışması, kadınların afet öncesi kaynaklara erişim ve kontrol bağlamında deneyimledikleri "ekonomik açıdan marjinalleşme"nin afet sonrasında katlanarak yaşandığına dikkat çeken önemli bir örnektir. Araştırmacılar, Filipinler Guimaras Adası yakınlarında 2006 yılında yaşanan petrol sızıntısı kaynaklı afetin etkilerini toplumsal cinsiyet dinamikleri açısından inceledikleri çalışmalarında, balıkçılığın temel geçim kaynağı olduğu bölgede kadınların afet öncesi yaşadıkları ekonomik sorunların afet sonrasında derinleşerek devam ettiğini, bu nedenlerle kadınların erkeklere göre afetten ekonomik açıdan daha olumsuz etkilendiklerini ortaya koymaktadır. Yazarlar afet sonrasında, özellikle kadınların ve kız çocuklarının ekonomik iyilik halinin sağlanmasının toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini gidermeyi gözeten kurumsal, sistematik ve bütüncül politikalarla sağlanabileceğine dikkat çekmektedir.

Toplumsal cinsiyet ve afetlerle ilgili mevcut literatürü derleyen çalışmalar, alanyazındaki araştırmaları bazı tipolojiler çerçevesinde incelemektedir. Yaklaşımların, öncesi, sırası ve sonrasıyla afete bir süreç olarak bakan Ahmad'ın (2018) yaklaşımıyla uyumlu olduğu görülmektedir. Fothergill (1998:12), 100'den fazla çalışmayı derlediği ve sentezlediği çalışmasında Drabek'in afet tipolojisini genişleterek kullanmıştır. Geliştirdiği yeni tipoloji şu kategorileri içermektedir: (1) riske maruz kalma; (2) risk algısı; (3) hazırlıklı olma davranışı; (4) uyarı-iletişim ve müdahale; (5) fiziksel etkiler; (6) psikolojik etkiler; (7) acil durum müdahalesi; (8) iyileşme ve (9) yeniden yapılanma. Fothergill, belirlediği kategorilerin birbirini dışlamadığını ve bazı durumlarda birbiri ile iç içe geçtiğini de belirtmektedir. Özellikle 8. ve 9. başlıklar olan iyileşme ve yeniden yapılanma başlıkları bu çalışma ile ilişkilidir.

Yukarıda bir kategori olarak değinilen "iyileşme" aşaması, tipik olarak bir afeti takip eden bir yıllık dönemdir. Bu dönemde afet sonrasında hayat bir ölçüde olağan işleyişine dönmektedir. Mevcut literatürde, bu sürece ilişkin olarak, afetten etkilenenlere yönelik yardımlaşma ve dayanışma faaliyetleri, afete bağlı olarak gelişen göç süreci ile ivmelenen toplumsal ağlar ve ilişkiler üzerinde durulmaktadır. Fothergill (1998), erkeklerin "yardım kabul etme" konumunu bir tür damgalanma (Honeycombe, 1993) olarak algılamalarının yanı sıra, aileyi toparlama görevinin toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında kadından beklenmesi (Honeycombe 1993; Morrow ve Enarson 1996) ve kadınların afet sonrası süreçte erkeklere kıyasla kırılganlıklarının ve dezavantajlarının daha yoğun olması dolayısıyla, kadınların aileleri için yardım arama ihtimalinin daha yüksek olduğunu gösteren çalışmalara dikkat çekmektedir. Ayrıca, aile biriminin bir geçici barınma durumundan diğerine taşınması sorumluluğunun da büyük ölçüde kadınlara düştüğü vurgulanmaktadır (Morrow ve Enarson, 1996). Dolayısıyla, "iyileşme" sürecinde kadınların aktif rol aldığına ve belirleyici olduğuna işaret edilmektedir.

Öte yandan, "iyileşme" döneminde, kadınların yaşamlarındaki çok boyutlu kayıplar ve alt üst oluş ekonomik gelir faaliyetlerinde ve istihdamda da deneyimlenmektedir. Bu süreç içerisinde mal varlığı ve iş olanakları yitirilirken, kira, temel yaşam gereksinimlerini karşılama ve hayatta kalma mücadelesi kadınları ağırlaşan maddi koşullar ve yükümlülükler altına itmektedir. Deprem öncesi kadınların sahip oldukları, kendileri ya da erkekler tarafından sağlanan ekonomik kaynakların eksilmesi, kadınları deprem sonrası dönemde kurumsal maddi desteklere daha fazla bağımlı kılmaktadır. Ayrıca, kadınlar, gündelik yaşamın afet sonrasında zorlaşan koşullarında günlük hayatın olağan gerekliliklerini sağlamak için daha ağır ve yoğun bir şekilde çalışmak zorunda kalmaktadır. Ek olarak, deprem sonrası sağlanan sosyal yardımların dağıtımında, haneyi temsilen erkeklerin inisiyatifi ön plana çıkmakta ve bazı durumlarda kadınların temel ihtiyaçları göz ardı edilmekte veya yetersiz şekilde karşılanmaktadır. Bu durum, afet sonrası toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlenmesi konusunda daha duyarlı ve kapsayıcı yaklaşımların benimsenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Tor ve Yüce, 2023).

İlgili alanyazında, depremin ardından geçen bir yıllık süreye yaşamın yeniden kurulabilmesine yönelik alınması gereken yol açısından özel bir önem atfedilerek "iyileşme" dönemi denmiş olsa da, afet yaşamış herhangi bir toplumda, farklı toplumsal grupların ve bireylerin "iyileşme" aşamasının hangi safhasında olduğunu, tek başına zaman faktörü değil, afet öncesi eşitsizliklerin doğası ve şiddeti, toplumun öznel dinamikleri ve siyaset mekanizmasının tercihleri belirlemektedir. Ahmad'e göre (2018), özellikle afet sonrası süreç belli "fırsatlar" barındırma potansiyeli de taşımaktadır. Zira, yapısal eşitsizliklerle malul olan ve tam da bu yüzden afet anında şiddeti ve etkileri eşitsiz dağılmış bir yıkım getiren toplumsal yapının, artık ele alınması zamanıdır. Afette yıkıma ve kayıplara neden olan bu toplumsal yapı, bir "yapı-söküme" tabi tutulmalıdır. Yapı-söküm, özellikle afete yol açan sistematik sorunları ve eşitsizlikleri gidermek için yapısal dönüşümler yapma fırsatını sunacaktır. Yeniden yapılanma, kadınların ekonomik açıdan güçlenmesini mümkün kılacak bir yapısal dönüşümü içerdiği oranda hızlı ve kalıcı "iyileşmeyi" mümkün kılacaktır.

6 Şubat Depremleri Öncesi ve Sonrasında Kadınların Ekonomik İyilik Hali

Bu bölümde, kadınların ekonomik iyilik halini yukarıda ele aldığımız literatürden de yararlanarak, Türkiye genelinde ve depremi deneyimleyen illerde kadınların (1) istihdam olanakları ve istihdama katılımı (2) gelir kaynaklarına erişim ve kontrolü (3) mülkiyet haklarına erişim ve kontrolü boyutları üzerinden ele alacağız. Bu çerçevede, genel olarak Türkiye'ye ilişkin verilerin yanı sıra, 6 Şubat Depremlerini deneyimleyen illere dair veriler üzerinden bir incelemeye ve ekonomik iyilik halinin değinilen boyutlarına ilişkin alan-yazına yer vereceğiz.

Türkiye'de Kadınların İstihdam Olanakları ve İstihdama Katılımları

TÜİK'in 2022 yılında yayınladığı "Hanehalkı İşgücü Araştırması" sonuçlarına göre kadınların istihdam oranının erkeklerin yarısından daha az olduğu görülmektedir. 2021 yılında elde edilen verilere dayanan bu araştırmanın bulguları 15 ve daha yukarı yaştaki istihdam edilenlerin oranının %45,2 olduğunu göstermektedir. Bu oran kadınlarda %28, erkeklerde ise %62,8'dir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2023 Mart ayında yayınlanan 2022 İşgücü İstatistikleri'ne göre Hatay ve Kahramanmaraş'ın içinde bulunduğu TR633 bölgesinde kadın istihdamı oranı yüzde 20,7, Malatya'nın içinde bulunduğu TRB14 bölgesinde ise kadın istihdamı oranı yüzde 25'tir.

Aynı araştırmanın sonuçlarına göre yarı zamanlı çalışanların istihdam içindeki oranının 2021 yılında %9,9 olduğu görülmektedir. Kadınların istihdamda yarı zamanlı çalışma oranı tam zamanlı çalışma eğiliminin aksine %16,4 ile yarı zamanlı çalışan erkeklerin oranının (%7,0) iki katından fazladır. Görüldüğü gibi kadınların başat istihdam biçimi yarı zamanlı istihdamdır. Cinsiyet kırılımına bakıldığında, 2021'de aynı yaş grubundaki kadınların istihdam oranı %26,1 olarak kaydedilirken,

erkeklerde bu oranın %89,1 olduğu görülmektedir. 2004-2007 yılları arasında kadınlar ağırlıklı olarak tarım sektöründe istihdam edilirken, 2007'den itibaren hizmet sektörü ilk sıraya yükselmiştir. Bu süreçte sanayi ve inşaat sektörlerinde kadın istihdamı nispeten sabit bir eğilim gösterirken, tarımdaki istihdam azalmış, hizmet sektöründeki istihdam ise artış kaydetmiştir. 2023 yılı verilerine göre Türkiye'de istihdam edilen kadınların %63'ü hizmet, %19'u tarım, %17'si sanayi ve %1'i inşaat sektöründe çalışmaktadır. Yarı zamanlı ve hizmet sektöründe kadınların yoğunlaşması düşük statülü ve düşük ücretli işlerde çalıştıkları şeklinde yorumlanabilir.

2021 yılında tamamlanan Türkiye Aile Yapısı Araştırması[12], cinsiyete göre kadının çalışması ile ilgili algılara dair bir bakış sunmaktadır. Bu araştırmanın bulgularına göre, "Kadının çalışması ve sosyal hayata katkı sağlaması değerlidir." ibaresi hem kadınlar (%85,6) hem de erkekler (%79,5) tarafından en çok ifade edilen yargı olmuştur. Ancak, bu ifade dışında kalan, ataerkil aile yapısını önceleyen ve kadının çalışma yaşamına ilişkin cinsiyetçi yaklaşımda bulunan ifadelerin özellikle erkekler tarafından kadınlara kıyasla daha fazla kabul görüldüğü izlenmektedir. Örneğin, "Kadının çalışması geleneklerimize aykırıdır." ile "Kadının asli görevi çocuk bakımı ve işleridir." ifadeleri sırasıyla kadınlar tarafından %11,2 ve %31,5 oranında kabul görürken erkeklerin bu ifadelere katılma oranları sırasıyla %16,8 ve %40,2'dir.

Türkiye'de Kadınların Gelir Kaynaklarına Erişim ve Kontrolü

Küresel, bölgesel ve ulusal düzeyde ekonomik ve sosyal alanda toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için hukuk belgelerinin yürürlükte olduğu görülmektedir. Bu belgeler arasında öne çıkanlar BM düzeyinde Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ve Avrupa Konseyi düzeyinde Avrupa Sosyal Şartı'dır. Türkiye her iki sözleşmeye de taraftır. Bu haklar, iç hukukumuz çerçevesinde 1982 Anayasası'nın İkinci Kısım, Üçüncü Bölümü'nde "Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler" başlığı altında düzenlenen temel hak ve özgürlüklerdendir. 1982 Anayasası'nın 10. maddesinde ayrımcılık yasaklı bir cinsiyet eşitliği prensibine yer verilmektedir.

Öte yandan; kadınlar, sosyal haklarından erkeklerle eşit şekilde yararlanamamaktadır. Bunun temel nedeni kadınların sosyal haklarından yararlanması için uygun kamu politikaları oluşturulurken toplumsal cinsiyet eşitliği ve insan hakları perspektiflerinin ilişkisel biçimde göz önüne alınmamasıdır. Kadınların ekonomik ve sosyal haklarından yararlanmasının önündeki engeller şöyle sıralanabilir: (i) ekonomik yaşama katılım konusundaki engeller; (ii) toplumsal cinsiyete dayalı şiddet; (iii) hem kamusal hem özel alanda sınırlı temsil; (iv) sosyo-ekonomik haklara (konut, eğitim, sağlık gibi) kısıtlı erişim.

[12] TÜİK & ASHB. (2022). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması: TAYA 2021*. Türkiye İstatistik Kurumu ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.

Bu noktada devletlerin, kadınların kaynaklara erişimini kısıtlayan hukuk normlarını mevzuattan kaldırmaları, yerine erişimi kolaylaştırıcı kuralları yürürlüğe koymaları cinsiyet eşitliği ilkesinin bir gereğidir. Kadınların kendi hayatları üzerindeki kontrollerinin artırılması, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin azaltılması ve insani kalkınmanın geliştirilmesi için kritik bir faktördür. Bu durum toplumsal ve ekonomik gelişimin önemli bir dinamiğidir. Bu husus, eşit vatandaşlık hakkı talepleri doğrultusunda kadınların insan haklarının, özellikle ekonomik ve sosyal haklarının devletler tarafından güvence altına alınmasıyla mümkün olabilmektedir. Yapılan araştırmalar kadınların dış faktörlere bağlı olarak ihtiyaç duydukları kaynaklara erişiminin erkeklere oranla daha düşük olduğunu göstermektedir (Sherman, Higgs ve Williams 1997). Kadınların kendi yaşamları üzerinde kontrol sahibi olmalarını sağlamak, bu amaçla kısıtlayıcı toplumsal normları dönüştürmeye yönelik politikaların tasarlanması ve uyarlanması için hayati öneme sahiptir (Abramsky vd. 2016). Dolayısıyla kadınların ekonomik yaşamlarını kontrol etme ve potansiyellerini en iyi şekilde gerçekleştirmelerini odağına alan araştırma, uygulama ve politikalara ihtiyaç vardır (Edmonds, Feigenberg ve Leight 2023).

Kadınlar sıklıkla düşük ücretli işlerde çalışıp, sosyal koruma ve güvenlik ağlarından mahrum bırakılmaktadır. Dünyada ücretsiz iş gücünün büyük bir bölümünü üstlenmiş olan kadınlar, ücretli iş gücünden giderek daha fazla dışlanmış ve güvencesiz ev ortamlarında kalmaya zorlanmışlardır (UNDP, 2021). Bu durum, çeşitli ekonomik sektörlerde ve enformel sektörde gözlemlenen toplumsal cinsiyete özgü iş bölümü, karar alma süreçlerinden kadınların sistematik olarak dışlanması, ücretsiz bakım işlerinin yükü ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin etkileri ile daha da karmaşıklaşmaktadır.

Özellikle doğal afet dönemlerinde bu durum daha da derinleşmektedir. Mevcut uygulamaların genellikle toplumsal cinsiyet körü olduğu gözlemlenmiştir; bu durum doğal afet dönemlerinde kadınların ihtiyaçlarını ve yeteneklerini göz ardı etme eğilimini içermektedir. Bu dönemlerde kadınların içinde bulunduğu kırılgan koşulların anlaşılması, öncelik ve ihtiyaçlarının tespit edilmesi ve gerekli güçlendirici plan ve programların geliştirilmesi için gereklidir. Çünkü doğal afetler sonucunda, mevcut eşitsizlikler ve toplumsal cinsiyete dayalı rollerin neden olduğu eşitsizlikler bir arada işleyerek kadınların kırılgan koşullarını derinleştirmektedir (UN Women, 2015). Afet öncesi, sırası ve sonrasında, kadınların geçim kaynaklarının ve işletmelerinin direncini geliştirmek için ele alınması gereken önemli cinsiyet temelli engeller bulunmaktadır. Bu engeller arasında doğal ve diğer üretken kaynaklara (örneğin toprak ve kredi) erişimde yaşanan ayrımcılık ve eşitsizlik; finansman, teknoloji ve bilgiye eşitsiz erişim; ayrımcı toplumsal, kültürel ve hukuki normlar ve uygulamalar ve iş sürekliliği gibi alanlarda kadınlar için kapasite açığı yer almaktadır. Bu engellerin üstesinden gelmek, kadınların ekonomik dayanıklılıklarını artırarak ve onları afetlere karşı daha iyi hazırlayarak mümkündür. Bu bağlamda,

cinsiyet eşitliği perspektifini entegre eden kapsamlı politika ve programlar, sadece kadınların değil, tüm toplumun direncini artırma potansiyeline sahiptir (UN Women, 2015).

Bu gibi süreçlerde, bireylerin kendi kendilerine yeterliliklerini geri kazanmalarını ve insani yardımlara olan bağımlılıklarını minimize etmelerini sağlamak, toplumsal yapının korunmasına ve yeniden inşasına katkıda bulunurken aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleme ve daha dirençli bir toplum inşa etme fırsatı sağlamaktadır. Afet sonrası yeniden yapılanmanın sadece eski durumu geri getirmeyi değil, toplumsal roller ve cinsiyet eşitliği açısından iyileştirilmiş koşullar oluşturmayı da hedeflemesi gerekmektedir.

Afet sonrasında, geçim kaynağı desteği iyileşme sürecinin temel bir bileşenidir. Bu destek, afetten etkilenen bireylerin ekonomik öz yeterliliklerini geliştirmeyi amaçlamakta ve çeşitli programlar aracılığıyla, kadınların ve erkeklerin üretken kapasitelerini artırmayı ve uzun vadeli öz yeterliği teşvik etmeyi hedeflemektedir. Ancak, acil durumlarda toplumsal cinsiyete duyarlı geçim kaynakları programlarının tasarlanması ve uygulanabilmesi için, kadınlar ve erkeklerin kriz durumlarında farklı kaynaklara eriştiklerini ve dolayısıyla farklı hayatta kalma stratejileri geliştirdiklerini dikkate almak gereklidir. Kadınlar, sıklıkla erkeklere kıyasla daha az geçim kaynağına erişim imkanına sahiptirler ve bu durum, onları kendilerine uygun olmayan hayatta kalma stratejilerini benimsemeye zorlayabilir. Krizler sırasında, kadınların bakım yüklerinin artması ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık nedeniyle üretken kaynaklara erişimlerinin azalması, kadınları ve özellikle temel geçimi kadınlar tarafından sağlanan haneleri daha fazla toplumsal dayanışma ağlarından dışlanma ve ayrımcılık riskiyle karşı karşıya bırakmaktadır. Bu durum, toplumsal cinsiyete duyarlı geçim kaynakları programlarının tasarımı ve uygulanması sırasında dikkate alınması gereken kritik bir faktör olarak öne çıkmalıdır (OCHA, 2008). Benzer bir yaklaşımla, Bozali ve Uğur (2022) çalışmalarında, kadınlar ve erkekler arasındaki kazanç eşitsizliğinin engellenmesi için politika yapıcıları sorumlu görmekte ve işgücü piyasasında yapılacak düzenlemelerle kadınların dezavantajlı durumlarının giderilmesini önermektedir.

Türkiye'de bu konudaki literatür oldukça sınırlı olsa da TUİK 2023 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması'ndan[13] elde edilmiş olan Gelir Dağılımı İstatistikleri konu kapsamında detaylı bilgi sunmaktadır. Araştırmada hane ve fert düzeyinde gelir dağılımı eşitsizliğine dair veriler paylaşılmış olup, hanehalkı ve aile yapısına göre ayrıştırılmış veri de sunulmaktadır. Buna göre, 2022-2023 verisi karşılaştırıldığında oransal anlamda farklar gözlense de gelir dağılımının sıralanışı bakımından hanehalkı ve aile yapılarında bir fark gözlenmemiştir. Gelir dağılımında en çok paya sahip olanlar tek

[13] TUİK. (2023). *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması*. Türkiye İstatistik Kurumu https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2023-53711 Son erişim tarihi: 01 Nisan 2024.

kişiden oluşan hanehalkı iken, en az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı ise bu sıralamada en az paya sahiptir.

İstatistiklerdeki cinsiyet dağılımı, yıllık ortalama esas iş gelirlerinin hesaplandığı; (1) eğitim durumu ve (2) işteki konum bağlamında ele alınmıştır. Buna göre, neredeyse tüm eğitim durumlarından kadınların (bir okul bitirmeyenler hariç) 2022-2023 yılları arasındaki esas iş gelirlerinde yaşanan değişim erkeklerin gelirlerinde yaşanan değişimden fazla olmuştur. Ancak gelir oranlara bakıldığında, tüm eğitim gruplarından olan erkeklerin kadınlara oranla daha fazla gelir elde ettiği görülmüştür. Örneğin, yükseköğretim grubuna mensup erkeklerin 2022 yılında elde ettiği yıllık ortalama esas iş gelirleri 99 bin 836 TL iken 2023 yılında 179 bin 521 TL'ye artmış; ancak kadınlar için bu gelir 2022 yılında 68 bin 26 TL'den 124 bin 372 TL'ye ulaşmıştır. Çalışma yaşamındaki konumlarına bakıldığında ise, kadınların ve erkeklerin işveren olma, yevmiyeli işçi olma, ücretli/maaşlı çalışma ve kendi hesabına çalışma durumlarına ilişkin bilgi edinilebilmektedir. TÜİK Hanehalkı İşgücü Araştırması 2014-2023[14] verilerine göre, belirtilen yıllar arasında kendi hesabına çalışan kadın ve erkek oranlarında çok büyük bir değişim görünmemektedir. 2014 yılında erkeklerde kendi hesabına çalışanların oranı % 20,7'iken, kadınlarda bu oran yüzde % 9,1 kadındır. 2023 yılına gelindiğinde ise oranlar erkekler için % 19,5 ve kadınlar için % 9,4'dür. Esas işteki konumlarına göre yıllık ortalama esas iş gelirlerinin hesaplandığı bu veride, en çok gelir elde eden grup işverenler olurken en az gelir elde eden grup yevmiyeli olarak çalışanlar olmuştur. 2022-2023 arası değişimin gözlenebildiği bu veride, her iki yılda da erkeklerin tüm bu gruplarda kadınlara oranla daha yüksek gelir elde ettiği görülmektedir. Örneğin, 2023 yılında yevmiyeli çalışan erkeklerin yıllık ortalama geliri 58 bin 302 TL iken kadınlar için bu miktar 32 bin 667 TL; işveren erkeklerin yıllık ortalama geliri 424 bin 951 TL iken kadınlar için bu oran 292 bin 367 TL'dir. TÜİK 2023 Kazanç Yapısı İstatistikleri'ne[15] göre, 2022 yılında kadınlar ile erkekler arasındaki ücret ve kazanç farkı, tüm eğitim seviyelerinde erkekler lehine gerçekleşmiştir. Başka bir ifadeyle, yıllık ortalama brüt kazanç üzerinden hesaplanan bu gösterge, en büyük farkı %20,0 ile lise mezunlarında, en düşük farkı ise %14,9 ile ilkokul ve daha düşük eğitim düzeyine sahip bireylerde göstermiştir. Yıllık ortalama brüt ücret-maaş temelinde yapılan hesaplamada ise en yüksek fark %17,4 ile yükseköğretim mezunları arasında, en düşük fark ise %13,2 ile yine ilkokul ve altı eğitim düzeyinde tespit edilmiştir. Kadın ve erkekler arasındaki kazanç farkının en belirgin olduğu meslek grupları %23,5 ile sanatkârlar ve ilgili işlerde çalışanlar, %22,9 ile teknisyenler, teknikerler ve yardımcı profesyonel meslek mensuplarıdır. Buna karşılık, farkın en az olduğu meslek grupları %2,0 ile yöneticiler ve %7,2 ile hizmet ve satış elemanları olmuştur. Kadın-erkek ücret farkının en fazla görüldüğü meslek grupları ise %21,1 ile profesyonel

[14] TUİK. (2024). *Hanehalkı İşgücü Araştırması 2014-2023* https://data.tuik.gov.tr/ Son erişim tarihi: 31.03.2024.
[15] TÜİK. (2024). *Kazanç Yapısı İstatistikleri 2023* https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kazanc-Yapisi-Istatistikleri-2023-53700

meslek mensupları, %20,3 ile tesis ve makine operatörleri ve montajcılar ile aynı orana sahip sanatkârlar ve ilgili işlerde çalışanlar olarak belirlenmiştir. Öte yandan, farkın en düşük olduğu alanlar %1,8 ile yöneticiler ve %6,4 ile nitelik gerektirmeyen mesleklerdir. Ekonomik faaliyete göre kadın-erkek arası kazanç, ücret-maaş farkı imalatta kadın aleyhine % 12'dir.

Son olarak, bu kaynakta bölge bazında da veri sunulmuştur. Ancak Hatay ve Kahramanmaraş'ın içinde yer aldığı TR63 Bölgesinde, 6 Şubat 2023'te meydana gelen depremler nedeniyle alan çalışması yapılamamıştır. Bu nedenle, TÜİK'in sağladığı bu araştırmada, bu bölgedeki gelir durumuna ilişkin güncel veri bulunamamaktadır. Öte yandan, Adıyaman (TRC1), Gaziantep (TRC1) ve Malatya'ya (TRB1) ait 2023 verilerine göre, bu illerin içinde bulunduğu TRC1 ve TRB1 bölgeleri ortalama gelir (yıllık ortalama eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert geliri) sıralamasında en az gelire sahip olan grubu (TRA2, TRB2, TRC2, TRC3) izlemektedir.

Depremin gerçekleştiği illerin T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü (2019:69) 2017 yılı Düzey 2 Bölgelerinin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyine Göre Sınıflandırılması kapsamında, depremin yaşandığı iller sosyo-ekonomik gelişmişlik açısından üçüncü düzeyde yer almaktadır (Akgül Yılmaz ve Nalbant Efe, 2025:133).

Türkiye'de Kadınların Mülkiyet Haklarına Erişim ve Kontrolü

Arazi mülkiyet hakları aynı zamanda farklı geçim stratejilerine hem ekonomik hem de sosyal erişim sağladığından, toprak sahipliği kadınların ekonomik yaşama etkin katılımı için önemli bir araçtır (Pandey 2010). Bazı araştırmalar, kadınların mülkiyet hakları ile hane içindeki statüleri arasında pozitif bir ilişki olduğunu öne sürmektedir. Örneğin, Nepal'de yapılan çalışmalar kadınların mülkiyet hakları ile hane ekonomisindeki genel rolleri arasında pozitif bir ilişki olduğunu, tarımsal gelir üzerinde daha fazla kontrol sahip olan kadınların ev içindeki rollerinin de güçlendirdiğini göstermektedir (Pandey 2010). Arazi mülkiyetinin doğrudan ekonomik faydalarına ek olarak, mülkiyet hakları, kadınları diğer hane üyeleriyle ve genel olarak içinde yaşadıkları toplumla ilişkilerinde ve geliştirdikleri müzakerelerde güçlenmelerine neden olabilir (Anderson and Eswaran 2009; UN WOMEN 2020). Bununla birlikte, birçok durumda, kadınların tarım arazileri sahipliği olmasına karşın, özellikle de miras yoluyla edindikleri araziler için, araziyi tam olarak kontrol etmelerine izin verilmemesi ve miras yoluyla edindikleri mülkü satmak veya devretmek için eşlerinin veya erkek akrabalarının iznine ihtiyaç duymaları mülkiyet haklarının toplumsal cinsiyetçi ilişkilerden soyutlanamayacağının bir kanıtıdır ve bu durumun yol açtığı sistematik ayrımcılık, kadınların arazi üzerinde hak talep etmelerini engellemektedir.

Doss, Summerfield ve Tsikata'nın (2014) belirttiği gibi kadınlar arasında da tarım arazisine erişimde yaşa, medeni duruma, sosyal statüye göre farklılıklar vardır. Bu nedenle, araziye erişim ve arazi üzerinde kontrol konusunda tüm kadınların aynı konumda olmadığını anlamak önemlidir. Kadınların toprak mülkiyeti, hane içinde ve topluluk içinde karar alma süreçlerine katılma yeteneklerini güçlendirmesi iddiasının yanı sıra, Agarwal (1994), arazi mülkiyeti talebinde bulunmanın, örneğin aile, topluluk veya köy içindeki sosyal ilişkilere zarar verebileceği düşüncesi nedeniyle, var olan hakların talep edilememesine işaret etmektedir. Öyle ki, miras ve mülkiyet hakları yalnızca maddi bir varlık sahipliği ile ilişkili değildir; arazi, hane, topluluk, köy, devlet ve pazar içindeki cinsiyete dayalı anlamlar ve kimliklerle iç içedir (Rao 2017).

Sosyo-kültürel engeller nedeniyle kadınların miras haklarına erişim konusunda karşılaştıkları sorunlar, farklı afet koşullarına karşı dirençlilik oluşturmaları ve afet sonrasında güçlenme stratejileri üzerinden uyum geliştirmelerinin desteklenmesinde de sorun oluşturmaktadır (Doss vd., 2014). Sosyo-kültürel faktörler, bir arazi bir kadın tarafından satın alınsa veya kadına miras kalsa bile arazinin yasal olarak bir erkek üzerine geçirilmesine neden olabilir. Kadınların miras ve mülkiyet haklarının korunmasında ve elde edilmesinde karşılaştıkları sorunlar, kadınların servet birikimlerinin olmamasına ya da azlığına yol açmakta ve afet sonrasında ekonomik iyilik haline erişmek için yararlanabilecekleri kaynak ve fırsatları sınırlandırmaktadır. Kadınların genellikle toplam hanehalkı varlıklarından daha küçük bir paya sahip olmaları (Deere ve Doss 2006), afetler nedeniyle erkeklere göre daha az ekonomik kayıp yaşadıkları yönünde yorumlanabilse de kadınlar sahip oldukları az sayıdaki varlığı kaybettiklerinde, sonuçları "sınırlı olanı kaybetmek" anlamında olduğu için daha ağır olmaktadır. Ancak fiziksel varlık sahipliğine ilişkin cinsiyete göre ayrıştırılmış verilerin bulunmaması durumu tespit etmeyi dolayısıyla afet sonrasında kadınların ekonomik iyilik halinin iyileştirilmesine yönelik çalışmaların yapılmasını güçleştirmektedir.

Türkiye'de kadınların mülkiyet ve miras sahibi olmasının çoğunlukla engellendiği farklı çalışmalar ile ortaya konmaktadır (Demir Gürdal ve Odabaş 2014; Kocabıçak 2018, 2022; O'Neil ve Toktaş 2014; Toktaş ve O'Neil, 2015; Yasun 2018; Gündüz Hoşgör 2008). O'Neil ve Toktaş (2014), 2008'de T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından yapılan ve 15-59 yaşları arasındaki 12 bin 791 kadınla ülke çapında yürütülen çalışmanın sonuçlarından aktardıklarına göre kadınların %9'nun ortaklaşa veya kendi adlarına boş araziye, %17'sinin en az bir evin bir kısmına veya tamamına sahip olduklarını belirtmektedir. Araştırma ayrıca, kadınların %4,1'inin tek tapu sahibi olarak kendi adlarına araziye sahip olduğunu, kadınların %5,1'inin diğerleriyle ortak mülkiyetli araziye sahip olduğunu (ortak tapu) ve %90,8'inin kendi adlarına kayıtlı arazisi olmadığını göstermektedir. O'Neil ve Toktaş'a (2014) göre, arazi mülkiyetindeki bu eşitsizlik, medeni hukuk, gayri resmi İslam normları, örf ve âdetler gibi

birden fazla hukuk kaynağının medeni işleri düzenlemek için kullanılmasıyla açıklanabilir. Mülk sahibi olma ve miras alma hakkı, yasalar önünde toplumsal cinsiyet boyutu açısından eşit olsa da aile ilişkileri içerisinde cinsiyetçi anlayışın sıklıkla yönlendirdiği bir alandır. Örneğin, tarımsal işletmelerin yönetiminin üstlenilmesi ve tarımda kadın kooperatiflerinin artması kadınların tarımsal üretim üzerindeki kontrolünün artmasına örnek olarak verilse de (Gönüllü Atakan ve Çoban 2022), bu durumun kadınların toprak sahipliğinin artmasına doğrudan neden olmadığını gözden kaçırmamak gerekmektedir.

Kadınların ekonomik iyilik hallerini değerlendirirken dikkate alınması gereken bir diğer boyut ise kadınların yaşadığı ekonomik şiddettir. Türkiye'de alanında son ülke temsili veriyi sunan, Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması'nda (2015:97), 2014 yılında kadınların eşleri veya birlikte oldukları kişiler tarafından ekonomik şiddet ya da istismara maruz kalıp kalmadığını değerlendirmek amacıyla yaşamlarının herhangi bir döneminde çalışmak istemelerine rağmen çalışmaya engel olunup olunmadığı, bir işten ayrılmaya zorlanıp zorlanmadıkları, eşlerinin ya da birlikte oldukları kişilerin maddi imkânları olmasına rağmen evin ihtiyaçları için para sağlayıp sağlamadığı ve istemedikleri hâlde gelirlerinin ellerinden alınıp alınmadığı soruları sorulmuştur. Araştırma bulgularına göre, Türkiye genelinde, evlenmiş kadınların %30'u yaşamlarının herhangi bir döneminde bu tür davranışlardan en az birine maruz kaldığını belirtmiştir. Ekonomik şiddet biçimleri arasında en yaygın olanı, %24 ile kadının çalışmasının engellenmesi ya da işten ayrılmaya zorlanmasıdır. Evlenmiş kadınların dörtte biri yaşamlarının bir döneminde bu durumu deneyimlediğini ifade etmiştir. Yerleşim yeri ve bölgesel farklılıklar incelendiğinde, tarım dışı sektörlerde kadın istihdamının mümkün olduğu bölgelerde, çalışmanın engellenmesi daha sık görülmektedir. Buna bağlı olarak, kırsal kesimde yaşayan evlenmiş kadınların %17'si, eşleri veya birlikte oldukları erkekler tarafından çalışmasının engellendiğini bildirmiştir. Kentte yaşayan kadınlar arasında ise bu oran %26 olarak belirlenmiştir. Benzer eğilimler, ekonomik şiddetin diğer biçimleri açısından da gözlemlenmektedir. Kadınların %9'u, evin temel ihtiyaçları için kendilerine para verilmemesi durumuyla karşı karşıya kalmıştır. Öte yandan, evlenmiş kadınların %5'i, gelirlerinin ellerinden alınması şeklinde bir ekonomik istismara maruz kaldığını belirtmiştir. Tüm bu veriler ışığında, kadınların yaşadığı ekonomik şiddet ve istismarın bölge, yerleşim yeri gibi faktörler ile ilişkili olduğu da dikkate alındığında deprem gibi bir afet sonrası bölge ve yerleşim yerine ilişkin özelliklerin kriz öncesi döneme göre daha fazla bir şekilde kadın aleyhine şekilleneceği düşünülerek bu şiddet oranlarının artmış olabileceği öngörülebilir. Ayrıca, bölgedeki kadın STK'larının deneyimlerini yansıtan KADAV ve Mor Çatı tarafından hazırlanan raporlarda, deprem sonrası kadınların yaşadığı şiddet deneyimleri devam etse de bu konuda sunulan hizmetlerin kesintiye uğradığı ya da sunulan hizmetlerde nitelik olarak ciddi kayıplar yaşandığı vurgulanmıştır (Beşpınar ve Beşpınar, 2023).

Sonuç

6 Şubat Depremlerinin üzerinden yaklaşık iki yıl geçti. Afet literatüründe "iyileşme" ve "yeniden yapılanma" süreci olarak işaret edilen günlerdeyiz. Bu, 6 Şubat'ın yaralarını sararken, bir yandan da olası afetlere hazırlanma dönemi içinde olduğumuzu gösteriyor. O halde, tam da içinde bulunduğumuz dönemde, ülkemizde afet riskini yönetmeye dönük bir yaklaşımın hayata geçirilmesi için mevcut tabloyu gözler önüne sererek, toplumsal cinsiyet eşitliği duyarlılığını benimseyen bilimsel yaklaşımlarla uyumlu talep ve öneriler geliştirmek üzere sorumluluk almak durumundayız.

Güncel yaklaşımlarda, doğal olayların afet riski oluşturmasında "maruz kalma" ve "tehlike"nin yanı sıra, "savunmasızlığın" etkisinin vurgulanması dikkat çekmektedir. Savunmasızlık, özellikle kadınlar ve kız çocukları açısından, toplumsal sınıf, yaş, etnik köken ve ırk gibi bir dizi yapısal eşitsizlik boyutuyla etkileşerek, kırılganlık/zarar görebilirliği derinleştirebilmektedir. Bu durumda, afet sonrası dirençliliğin artırılması ve uyumun kolaylaştırılmasının, ancak kırılgan gruplar açısından dezavantajların giderilebilmesi ile mümkün olacağı vurgulanmaktadır. Ayrıca, ilgili alanyazındaki çalışmalar ve uluslararası çerçeve metinlerle raporlar, "afet riskinin azaltılması" ve "yönetilebilmesi" için toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri dahil tüm toplumsal eşitsizlik boyutlarına odaklanarak, kırılgan grupların dezavantajlı konumlarını doğuran özgül koşulların ortadan kaldırılmasına dönük yapısal dönüşümlerin gerçekleştirilmesinin önemine işaret etmektedir. Bu bağlamda, siyaset mekanizmasının tercih ve kararları ile bunlar üzerinden hayata geçirilen politikaların sürecin ilerleyişinde en etkili rolü oynadığına dikkat çekilmektedir.

Kadınlar ve kız çocuklarının afet sürecinde yaşam hakkı başta olmak üzere, çok çeşitli hak kayıpları ve sorunlar yaşadıkları malumken, bu çalışma bağlamında, kadınlar ve kız çocuklarının "iyilik halini", psiko-sosyal iyilik halinin vazgeçilmez bir bileşeni ve en önemli belirleyenlerinden olan "ekonomik iyilik hali" bağlamında ele aldık. Zira, (1) istihdam olanakları ve istihdama katılım, (2) mülkiyet haklarına erişim ve kontrol, (3) gelir kaynaklarına erişim ve kontrol boyutları üzerinden tanımladığımız "ekonomik iyilik haline" ilişkin deprem öncesi ve sonrasındaki veriler, kadınların afet sonrası "dirençlilik" ve "uyum" içeren gerçek bir "güçlenme" deneyimleme ihtimallerinin sınırlılığını gözler önüne seriyor. O halde, Ahmad'ın (2018), işaret ettiği yapı söküm ve yeniden inşada, odaklanılması gereken en hayati alanlardan birini ekonomik iyilik halini desteklemek ve kadınların ekonomik güçlenmesini sağlamaya yönelik planlamalar ve faaliyetler oluşturuyor.

Buna dönük olarak öncelikle, 6 Şubat Depremlerini deneyimleyen kadınların ekonomik iyilik hallerinin gerçekçi bir biçimde analiz edilebilmesinin veri eksiklikleri nedeniyle sınırlılık taşıdığını belirtmeliyiz. Öncelikle cinsiyet kırılımlı veri toplanması, kadınların aleyhine olan durumun tespiti için şarttır. Bu

nedenle, bölgede konuya odaklanan niceliksellin yanı sıra niteliksel araştırmalar yapılarak mevcut durumun ve kadınların ekonomik iyilik halini sınırlandıran çeşitli faktörlerin nedensellik boyutlarını da içerecek biçimde ortaya konması gerektiği kanısındayız.

Öte yandan, TÜİK tarafından yayımlanan 2024 ikinci çeyrek işsizlik verileri[16], ülke genelinde de kadınların ekonomik iyi halinin özellikle istihdam olanakları ve istihdama katılım anlamında yetersizliğini yansıtmaktadır. Bu verilere göre, kadınların işgücüne katılma oranı %36.8, istihdam oranı %32.5 ve işsizlik oranı %11.7'dir. Türkiye OECD ülkeleri arasında kadın istihdamının en düşük olduğu ülke konumundadır. Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi 2023 sıralamasında Türkiye, Tunus ile Nijerya'nın arasında 129. Sırada yer almaktadır. Bu endeksteki ekonomik katılım ve fırsatlar boyutuna yönelik sıralamada ise, 133. sıradadır. Kadınların özellikle doğum sonrası çocuk bakımı nedeniyle işgücü piyasasından ayrıldıkları birçok çalışma tarafından vurgulanırken, 15 yaş üstü kadınlara neden işgücü piyasasında olmadıkları sorulduğunda, kadınların neredeyse yarısının hane içi emek ve sorumluluklarını neden olarak dile getirdiği görülmektedir (TÜİK, 2023).[17] Beşpınar (2024)[18], kadınların işgücü piyasasına düşük katılımlarının en önemli nedenlerinden biri olarak, Türkiye'de çocuk ve yaşlı bakımına ilişkin) devletin hizmet ve desteklerinin son derece sınırlı oluşuna değinmektedir. Öte yandan, Türkiye'de kadının işgücüne katılımına ilişkin bölgesel farklılıklar da dikkat çekmektedir. Doğu Karadeniz, Batı Karadeniz ve Batı Marmara'da kadının işgücüne katılım oranı özellikle Orta Anadolu, Güney Doğu Anadolu Bölgelerine göre daha yüksektir (TÜİK 2024).[19] Bu mevcut bölgesel farklılıklara, afet gibi deneyimler de eklendiğinde bölgeler arasındaki uçurum açılmaktadır.

Diğer yandan, TÜİK verilerine göre, 2024 ikinci çeyreğinde "ne eğitimde ne istihdamda" olan 15-24 yaş grubundaki erkeklerin oranı %14.8 iken bu oran kadınlarda %27.2'dir. 15-29 yaş aralığında bu oran erkeklerde %14.7, kadınlarda ise %34.4'e yükselmektedir, 15-34 yaş aralığında erkeklerde %13.7 iken, kadınlarda ise %38.6'dır. Bu durum, 15-24 yaş aralığındaki her on kadından neredeyse üçünün ne eğitimde ne de istidamda olduğunu yansıtmaktadır. Değinilen veriler toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin günümüzdeki halini resmetmenin ötesinde, geleceğe dair de karamsar bir fikir vermektedir. Zira, eğitime ulaşamayan kadınların önümüzdeki dönem ya istihdamda olmayacakları ya da vasıfsız düşük

[16] TUİK. (2024). *İşgücü İstatistikleri, II. Çeyrek: Nisan-Haziran, 2024* https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-II.-Ceyrek:-Nisan-Haziran,-2024-53518
[17] TUİK.(2024). *İstatistiklerle Kadın, 2023* https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2023-5367
[18] "İşgücüne katılma oranı yüzde 36.8, istihdam oranı yüzde 32.5, işsizlik oranı yüzde 35", *Cumhuriyet,* 25.08.2024, https://www.cumhuriyet.com.tr/ekonomi/isgucune-katilma-orani-yuzde-368-istihdam-orani-yuzde-325-issizlik-2240968
[19] TUİK. (2024) *İstatistiklerle Kadın, 2023* https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2023-53675

ücretli işlerde çalışacaklarını, yani toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin perçinlenerek devam edeceğini söylemek mümkündür.

Ayrıca, özellikle deprem bölgesinde eğitim sürecinin dışına düşen çocukların yoğunluğu da kaygı vericidir. Özellikle Hatay, Malatya, Adıyaman ve Kahramanmaraş'ta 2022-2023 ile 2023-2024 yılları arasında okula kayıtlı öğrenci sayılarının dikkate değer ölçüde düştüğü görülürken, bunda iç göçün olası payına ilişkin detaylı veri bulunmamaktadır (Gencer vd., 2023). Ancak, eğitimin genel olarak tüm çocukları ve özel olarak kız çocuklarını istismardan, erken yaşta ve zorla evliliklerden, çocuk işçiliğinden koruyan en önemli unsurlardan biri olduğundan hareketle (Gencer vd., 2023) daha detaylı kurumsal izlemeye ve cinsiyet kırılımlı detaylı veriye ihtiyaç olduğu aşikardır. Ayrıca, toplumsal cinsiyete dayalı kırılganlığın ekonomik boyutlarının ortadan kaldırılarak, afete karşı kadın ve kız çocuklarının direnç ve uyumunun yükseltilmesi açısından da eğitimin başat rolde olduğu aşikardır. Etkin, kapsayıcı ve bilimsel eğitimin devlet güvencesine alınması gerektiği altı çizilmesi gereken bir olgudur.

Kriz dışı dönemlerde de sınırlı olan kadınların ekonomik iyilik halinin afet sırası ve sonrası karşılaşılan bireysel ve aile düzeyinde istihdam, mal ve mülk kaybı gibi etkenlere bağlı olarak daha da olumsuz bir hal alması kız çocukları ve kadınların eğitim, sağlık, barınma, sosyal ve ekonomik yaşama katılma gibi tüm temel haklara erişimlerini riske atmaktadır. Tüm sınırlılıklarına rağmen eldeki veriler bizlere, Türkiye genelinde, toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik edecek politika ve düzenlemelerin eksikliğini gösterirken, afet sonrası "iyileşmenin" kadınlar ve kız çocuklarını öncelikle dikkate alması, bunun için de toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bir yaklaşımla bir an önce harekete geçilmesi gerektiği açıktır. Ancak acil bir tespit ve planlama ile, Ahmad'in (2018) ifade ettiği gibi, mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliği yapı sökümüne uğratılabilir.

Kaynakça

Abramsky, T., Devries, K. M., Michau, L., Nakuti, J., Musuya, T., Kyegombe, N., &Watts, C. (2016). The impact of SASA! A community mobilisation intervention, on women's experiences of intimate partner violence: Secondary findings from a cluster randomised trial in Kampala, Uganda. *Journal of Epidemiology & Community Health, 70*(8), 818–825.

Agarwal, B. (1994). Gender and command over property: A critical gap in economic analysis and policy in South Asia. *World Development, 22*(10), 1455–1478.

Ahmad, A. (2018). Conceptualizing disasters from a gender perspective. In *Disasters: Core concepts and ethical theories* (pp. 105–117).

Akgül Yılmaz, G., & Nalbant Efe, G. (2025). Kadın istihdamını etkileyen ekonomik ve mali faktörler: Türkiye geneli ve SEGE bölgeleri için panel veri analizi. *Öneri Dergisi, 20*(63), 117–147. https://doi.org/10.14783/maruoneri.1576956

Anderson, S., & Eswaran, M. (2009). What determines female autonomy? Evidence from Bangladesh. *Journal of Development Economics, 90*(2), 179–191.

Ariyabandu, M. M. (2006). Gender issues in recovery from the December 2004 Indian Ocean tsunami: The case of Sri Lanka. *Earthquake Spectra, 22*(3_suppl), 759–775.

Awasthi, P. R. (2019). A relationship between natural disaster and poverty. *Journal of APF Command and Staff College, 2*(1), 67–69.

Bellegarde-Smith, P. (2011). A man-made disaster: The earthquake of January 12, 2010—Haitian perspective. *Journal of Black Studies, 42*(2), 264–275.

Beşpınar, F. U., & Beşpınar, Z. (2023). 6 Şubat depremlerinin ardından toplumsal cinsiyet ve kadın hakları perspektifinden bir değerlendirme. *Ankara Barosu Dergisi, 81*(Özel Sayı), 467–502.

Beşpınar, F. U., & Beşpınar, Z. (2024). Afet ve toplumsal cinsiyete sosyolojik bir bakış. In U. Sunata (Ed.), *Afetin sosyal inşası: Türkiye'nin deprem sosyolojisi* (pp.75-89). İstanbul: Nika Yayınevi.

Birkmann, J. (2007). Risk and vulnerability indicators at different scales: Applicability, usefulness and policy implications. *Environmental Hazards, 7*(1), 20–31.

Bozali, N., & Uğur, M. S. (2022). Türkiye'de cinsiyetler arası kazanç eşitsizliğinin ölçülmesi. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23*(3), 229–251.

Bullock, J., Haddow, G., & Coppola, D. (2011). *Introduction to homeland security: Principles of all hazards risk management*. Butterworth-Heinemann.

Campanelli, P. (2012). Testing survey questions. In *International handbook of survey methodology* (pp. 176–200). Routledge.

Cannon, T. (1994). Vulnerability analysis and the explanation of 'natural' disasters. In *Disasters, development and environment* (Vol. 1, pp. 13–30).

CEDAW. (2010). Devletin temel yükümlülükleri üzerine 28 Sayılı Genel Tavsiye Kara (CEDAW/GC/C/28).

CEDAW. (2018). İklim değişikliği bağlamında afet riskinin azaltılmasının toplumsal cinsiyet boyutları hakkında 37 Sayılı Genel Tavsiye Kararı (CEDAW/GC/C/28).

Chapman, A. D. (2005). *Principles and methods of data cleaning*. GBIF.

United Nations. (2016). *Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)*. https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-ofpersonswith-disabilities.html

Creswell, J. W. (2003). *Research design: Quantitative, qualitative, and mixed methods approaches* (2nd ed.). Sage.

Creswell, J. W., Clark, V. L. P., Gutmann, M. L., & Hanson, W. E. (2003). Advanced mixed. In *Handbook of mixed methods in social & behavioral research* (p. 209).

Deere, C. D., & Doss, C. R. (2006). The gender asset gap: What do we know and why does it matter? *Feminist Economics, 12*(1–2), 1–50.

Demir Gürdal, A., & Odabaş, Z. Y. (2014). Kadın ve miras: Sosyolojik bir değerlendirme. *Folklor/Edebiyat, 20*(78), 37–50.

Doss, C., Summerfield, G., & Tsikata, D. (2014). Land, gender, and food security. *Feminist Economics, 20*(1), 1–23.

Doss, C., Kim, S. M., Njuki, J., Hillenbrand, E., & Miruka, M. (2014). *Women's individual and joint property ownership: Effects on household decisionmaking* (Vol. 1347). Intl Food Policy Research Institute.

Ecevit, Y. (2021). *Toplumsal cinsiyet eşitliğinin temel kavramları* (Yay. No. 11). Ceid Yayınları.

Edmonds, E., Feigenberg, B., & Leight, J. (2023). Advancing the agency of adolescent girls. *Review of Economics and Statistics, 105*(4), 852–866.

Enarson, E., & Meyreles, L. (2004). International perspectives on gender and disaster: Differences and possibilities. *International Journal of Sociology and Social Policy, 24*(10/11), 49–93.

Enarson, E. P. (2000). *Gender and natural disasters*. Geneva: ILO.

Endler, R. (2022). *Eşyaların patriyarkası* (Çev. Ç. C. Dikmen). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ferreira, R. J., Buttell, F., & Ferreira, S. (2015). Ethical considerations for conducting disaster research with vulnerable populations. *Journal of Social Work Values and Ethics, 12*(1), 29–40.

Fordham, M. (2003). Gender, disaster and development: The necessity for integration. In *Natural disaster and development in a globalizing world* (pp. 57–74). Routledge.

Fothergill, A. (1998). The neglect of gender in disaster work: An overview of the literature. In *The gendered terrain of disaster: Through women's eyes* (pp. 11–25).

Goulart, C. M., Purewal, A., Nakhuda, H., Ampadu, A., Giancola, A., Kortenaar, J. L., & Bassani, D. G. (2021). Tools for measuring gender equality and women's empowerment (GEWE) indicators in humanitarian settings. *Conflict and Health, 15*(1), 39.

Gönüllü-Atakan, A., & Çoban, A. (2022). *Türkiye'de kadınların kooperatifler yoluyla güçlenmesi: Yasal ve yapısal stratejiler raporu*. https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/2176

Guha-Sapir, D., Hoyois, P., & Below, R. (2015). *Annual disaster statistical review*. Brussels: CRED.

Hibberts, M., Burke Johnson, R., & Hudson, K. (2012). Common survey sampling techniques. In *Handbook of survey methodology for the social sciences* (pp. 53–74).

Honeycombe, B. (1993). Special needs of women in emergency situations. *Macedon Digest, 8*(4), 28–31.

Hoşgör, A. G. (2008). Kadın vatandaşlık haklarındaki en temel sorun: "Nüfus cüzdanım yok ki!". *Toplum ve Demokrasi Dergisi, 2*(4), 27–38.

HÜNEE. (2015). *Türkiye'de kadına yönelik aile içi şiddet araştırması 2014*. HÜNEE ve T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. Elma Yayıncılık.

HÜNEE. (2018). *2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA)*. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, T.C. Kalkınma Bakanlığı ve TÜBİTAK. http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2018/rapor/sonuclar_sunum.pdf

Ivankova, N. V., Creswell, J. W., & Stick, S. L. (2006). Using mixed-methods sequential explanatory design: From theory to practice. *Field Methods, 18*(1), 3–20.

Ilgın, H. Ö., & Karagül, D. (2022). Afet süreçlerinde kadınlara yönelik toplumsal cinsiyet eşitsizliğinde sivil toplum kuruluşu çalışanlarının deneyimleri: Çanakkale ili örneği. *JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy, 7*(2), 85–103.

Kabeer, N. (1999). Resources, agency, achievements: Reflections on the measurement of women's empowerment. *Development and Change, 30*, 435–464.

KADAV. (2023). *6 Şubat depremleri sonrasında kadına yönelik şiddetle mücadele raporu*. Kish, L. (1949). A procedure for objective respondent selection within the household. *Journal of the American Statistical Association, 44*(247), 380–387.

Kocabıçak, E. (2018). What excludes women from landownership in Turkey? Implications for feminist strategies. *Women's Studies International Forum, 69* (July–August), 115–125.

Kocabıçak, E. (2022). Gendered property and labour relations in agriculture: Implications for social change in Turkey. *Oxford Development Studies, 50*(2), 91–113.

Kreutzer, W., Millerd, C., & Timbs, N. (2023). Disasters and the diminishing of women's economic empowerment. *Disasters, 47*(4), 891–912.

Laszlo, S., Grantham, K., Oskay, E., & Zhang, T. (2020). Grappling with the challenges of measuring women's economic empowerment in intrahousehold settings. *World Development, 132*, 104959.

Loiselle, M. J., & Déry, P. (2016). Economic freedom and the well-being of women around the world. MEI.

Lopez-Ibor, J. J., Christodoulou, G., Maj, M., Sartorius, N., & Okasha, A. (2005). *Disasters and mental health*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.

O'Neil, L. M., & Toktaş, Ş. (2014). Women's property rights in Turkey. *Turkish Studies, 15*(1), 29–44.

Mor Çatı. (2023). *Depremden etkilenen kadınların şiddetten uzaklaşma deneyimleri raporu*.

Morrow, B. H., & Enarson, E. (1996). Hurricane Andrew through women's eyes: Issues and recommendations. *International Journal of Mass Emergencies & Disasters, 14*(1), 5-22.

Neumayer, E., & Plümper, T. (2007). The gendered nature of natural disasters: The impact of catastrophic events on the gender gap in life expectancy, 1981–2002. *Annals of the Association of American Geographers, 97*(3), 551–566.

OCHA. (2008). *Gender and livelihoods in emergencies*. https://www.eldis.org/document/A41591

Pandey, S. (2010). Rising property ownership among women in Kathmandu, Nepal: An exploration of causes and consequences. *The International Journal of Social Welfare, 19*(3), 281–292.

Rao, N. (2017). *'Good women do not inherit land': Politics of land and gender in India*. Routledge.

Rodríguez, H., Quarantelli, E. L., Dynes, R. R., Enarson, E., Fothergill, A., & Peek, L. (2007). Gender and disaster: Foundations and directions. In *Handbook of disaster research* (pp. 130–146).

Rossman, G. B., & Wilson, B. L. (1994). Numbers and words revisited: Being 'shamelessly eclectic'. *Quality and Quantity, 28*(3), 315–327.

Rufat, S., Tate, E., Burton, C. G., & Maroof, A. S. (2015). Social vulnerability to floods: Review of case studies and implications for measurement. *International Journal of Disaster Risk Reduction, 14*, 470–486.

Sandra, F. (2009). Engendering socio-economic rights. *South African Journal on Human Rights, 25*(3), 410–441.

Sen, A. (1989). Development as capability expansion. *Journal of Development Planning, 19*(1), 41–58.

Sherman, A. C., Higgs, G. E., & Williams, R. L. (1997). Gender differences in the locus of control construct. *Psychology and Health, 12*(2), 239–248.

Sohrabizadeh, S., Tourani, S., & Khankeh, H. R. (2014). The gender analysis tools applied in natural disasters management: A systematic literature review. *PLOS Currents, 6*.

Spence, P. R., & Lachlan, K. A. (2010). Disasters, crises, and unique populations: Suggestions for survey research. In L. A. Ritchie & W. Macdonald (Eds.), *Enhancing disaster and emergency preparedness, response, and recovery through evaluation*. *New Directions for Evaluation, 126*, 95–106.

Stratton, S. J. (2019). Data sampling strategies for disaster and emergency health research.*Prehospital and Disaster Medicine, 34*(3), 227–229.

Şimşek, A. A. (2019). Kadınların sosyal hakları ve refah devleti: Toplumsal cinsiyet bağlamında bir değerlendirme. *Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet*.

T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). *On ikinci kalkınma planı (2024–2028)*. https://onikinciplan.sbb.gov.tr/

Taherdoost, H. (2017). Determining sample size; How to calculate survey sample size. *International Journal of Economics and Management Systems, 2*.

Tashakkori, A., & Teddlie, C. (1998). *Mixed methodology: Combining qualitative and quantitative approaches* (Vol. 46). Sage.

Thordardottir, E. B., Gudmundsdottir, B., Petursdottir, G., Valdimarsdottir, U. A., & Hauksdottir, A. (2018). Psychosocial support after natural disasters in Iceland Implementation and utilization. *International Journal of Disaster Risk Reduction, 27*, 642–648.

TMMOB. (2023). *6 Şubat depremleri 8. ay değerlendirme raporu*. https://www.tmmob.org.tr/icerik/tmmob-6-subat-depremleri-8-ay-degerlendirme raporu-yayimlandi

Toktaş, Ş., & O'Neil, M. L. (2015). Competing frameworks of Islamic law and secular civil law in Turkey: A case study on women's property and inheritance practices. *Women's Studies International Forum, 48*, 29–38.

Tor, H., & Yüce, T. G. (2023). Deprem ve kadın. In *Avrasya 7th International Conference on Social Sciences* (pp. 623–635).

Treiman, D. J. (2014). *Quantitative data analysis: Doing social research to test ideas*. John Wiley & Sons.

United Nations. (2015). *Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development*. https://sdgs.un.org/goals

UNDP. (2021). *Protecting women's livelihoods in times of pandemic: Temporary basic income and the road to gender equality*. https://reliefweb.int/report/world/protecting-womens livelihoods-times-pandemic-temporary-basic-income-and-road-gender-equality

UNISDR. (2009). *Terminology on disaster risk reduction*. https://www.undrr.org/publication/2009-unisdr-terminology-disaster-risk-reduction

Van Brown, B. L. (2020). Disaster research "methics": Ethical and methodological considerations of researching disaster-affected populations. *American Behavioral Scientist, 64*(8), 1050–1065.

Wiest, R. (1998). A comparative perspective on household, gender, and kinship in relation to disaster. In *The gendered terrain of disaster: Through women's eyes* (pp. 63–79). Westport, CT: Praeger Publishers.

Yalçın, G. (2020). *Doğal afetlerin etkilerine ve afet risk yönetimine toplumsal cinsiyet perspektifinden bakış: Türk ve Japon kadınlarının duruş noktasından doğal afetler* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Yasun, S. (2018). Does education enable underprivileged women to achieve real equality in property rights? A case study of inheritance rights of women in Turkey. *Women's Studies International Forum, 69*, 100–114.

Afet Odaklı Kentsel Dönüşüm Politika ve Hukukunun Kentsel Dirençliliğe Etkisi: İstanbul'a Bir Bakış

Pelin Pınar Giritlioğlu[1]

Özet

Son yıllarda, dünyanın birçok kentinde sosyal, ekonomik ve fiziksel sorunlar hızla artmakta, kentler kapitalizm, neo-liberalizm ve küreselleşmenin buyurduğu mega projeler boyunduruğu altına girmektedir. Bu ortamda, iklim değişikliğinin ve afetlerin etkileri giderek daha fazla hissedilmeye başlamışken, kentlerin tüm bu sorunlarla başa çıkabilme becerisi ve kapasitesi de önemli bir tartışma konusu haline gelmiştir. Kentsel dirençlilik olarak adlandırılan bu süreç, politik ve pratik yönleriyle gündemde daha fazla yer edinmeye başlamıştır. Depremler, dolular, seller, tsunami, kuraklık ve benzeri afetler her geçen gün kentleri daha fazla tehdit ederken, kentlerin dirençliliği tehdit altına girmektedir. Yeni yasalar çıkarmak ya da kısa erimli çözümler sunan kentsel dönüşüm uygulamaları yapmak, kentlerin kırılganlıklarını tersine çevirmede çoğu kez yeterli olamamakta, dirençliliği artırmak için soruna daha bütüncül yaklaşan bir anlayışa gereksinim bulunmaktadır.

Bir deprem ülkesi olan ve neo-liberal kentleşme politikalarını büyük bir hızla uygulayan Türkiye de benzer süreçleri yaşamaktadır. 1980'li yıllarda neo-liberal kent düzeninin yeni yasaları hayata geçirilmiş ve bunlar öncelikle planlama eliyle uygulamaya sokulmuş, 2002 sonrası dönemde başlatılan yeni bir yasal düzenleme süreciyle, genel olarak afetleri değil, doğrudan depremi gerekçe gösteren bir kentsel dönüşüm politikası benimsenmiştir. İstanbul bu yeni politikanın odağında yer almış, ülkenin tüm siyasi gelişmeleri de bu politikayı besleyerek kenti büyük bir dönüşüm alanına konu etmiştir.

Bu çalışma, ülkemizde afete ve kentsel dönüşüme yönelik yasalar ve planlar birbiri ardına hayata geçirilirken, İstanbul'un yalnızca depreme değil, tüm afetlere karşı dirençliliğinin büyük bir hızla azaldığını iddia etmektedir. Bu iddiayı ispatlamak üzere, koalisyon hükümetlerinin ardından 2002 yılında tek başına iktidar olan Adalet ve Kalkınma Partisi eliyle üretilen ilgili yasalar, planlar ve diğer belgeler İstanbul üzerinden okunacak ve kentin afet dirençliliğine etkileri ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel dirençlilik, afet, afet yasaları, kentsel dönüşüm, İstanbul

[1] Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Kentleşme ve Çevre Sorunları Anabilim Dalı, pinozden@istanbul.edu.tr

Abstract

In recent years, many cities around the world have faced a rapid increase in social, economic, and physical challenges. Urban areas are increasingly dominated by mega-projects driven by capitalism, neoliberalism, and globalization. In this context, the growing impacts of climate change and natural disasters have brought renewed attention to the capacity of cities to cope with these mounting pressures. The ability of cities to manage such crises—known as urban resilience—has become a central topic of discussion, both politically and practically. As disasters such as earthquakes, floods, tsunamis, droughts, and severe storms pose greater threats each day, urban resilience is increasingly at risk. Legal reforms or short-term urban transformation projects often fall short in addressing the root causes of vulnerability, revealing the need for a more comprehensive and integrated approach to resilience-building.

Turkey, a country prone to earthquakes and rapidly implementing neoliberal urbanization policies, is undergoing similar challenges. Since the 1980s, new legislation aligned with neoliberal urban planning has been introduced, primarily through spatial planning mechanisms. After 2002, a new legislative phase emerged, shifting the focus specifically toward earthquake-based urban transformation rather than broader disaster preparedness. Istanbul has become the focal point of these policies, turning into a major site of transformation, reinforced by national political developments.

This study argues that while various disaster and urban transformation laws and plans have been rapidly enacted in Turkey, the overall resilience of Istanbul—not just to earthquakes but to all types of disasters—has been steadily declining. To support this claim, the study analyzes the relevant laws, plans, and official documents introduced under the Justice and Development Party (AKP) government since 2002, evaluating their impact on the city's disaster resilience.

Keywords: Urban resilience, disaster, disaster legislation, urban transformation, Istanbul

Giriş

Dirençlilik, son dönem kent üzerine yapılan araştırmalarda öne çıkan konular arasında yer almaktadır. Direnç kavramını uzun dönemli uyum sağlama ve kısa dönemli başa çıkma yeteneği olarak tanımlamak mümkündür (Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı (HABITAT)). Kentsel Dayanıklılık Merkezi'ne göre dirençli kentler gerek ani gerekse beklenen tüm risk ve krizlere hazırlıklı olan, bu olaylara karşı katılımcı anlayışla plan yapan ve bu planlar doğrultusunda tehdit ve risklere ivedi olarak yanıt verebilen kentlerdir (BM-HABITAT, 2023). Yapılan araştırmalar, kentsel dirençliliği birçok farklı boyutu ile ele almaktadır. Bir kentin dirençliliği, fiziki-mekânsal alanda olabildiği gibi, sosyal, ekonomik, ya da hukuki alanda da olabilir ve olmalıdır.

2000'li yıllar ülkemizde kentsel dönüşümün hayatımıza hızla girdiği, yaşam biçimlerimiz, sosyo-ekonomik ilişkilerimiz, sınıfsal coğrafyamız ve mülkiyet haklarımız üzerinde önemli etkiler yarattığı yıllar olarak bilinmektedir. Bu süreç, elbette ki birçok boyutuyla tartışılmayı hak ediyor. Kentsel dönüşüm 2020'lerin gündeminde de önemini ve güncelliğini korumaya devam ederken, içinde barındırdığı unsurlar ve farklı boyutlar, giderek daha derinlemesine tartışılmaya başlandı. Bu içerik derinleşmesinde, kentsel dönüşüm uygulamalarının toplumsal, mekânsal ve yasal sonuçlarının, geçen yıllar içinde daha gözlemlenebilir hale gelmesi önemli rol oynamıştır. Yapılan hatalar, çıkartılan dersler, uygulamaların gerek fiziki mekân gerekse yerel toplum üzerindeki yansımaları, kentsel dönüşümün her boyutunun ayrıntılı ve derinlemesine tartışılmasının önemini yeniden ve yeniden hatırlatmaktadır.

Bugün kentsel dönüşümü, neo-liberal kentleşme döneminde kentsel mekânın sermaye ve iktidar işbirliği ile yeniden inşası olarak gözlemliyoruz. Oysaki kentsel dönüşümü, kentte yaşayan toplumsal sınıfların huzur, refah ve güvenliğini sağlamak, yaşam kalitelerini yükseltmek ve kentleri dirençli, kimlikli, sağlıklı ve güvenli yerleşmeler haline getirmek amacıyla yapılan bir dizi eylem ve planlama politikasını içeren bir kavram olarak görmek gerekmektedir.

Ancak 1999 Marmara depreminden günümüze değin afet politikası ekseninde sürdürülmüş olan kentsel dönüşüm uygulamaları, afete çare olma ve dirençli bir kent yaratma hedeflerini zaman içinde bir kenara bırakmıştır. Bu politika ve uygulamalar "ötekileri", dezavantajlı grupları, yaşlıları ve yoksulları, yani toplumun kırılgan kesimlerini derinden etkilemektedir. Yoksullar, süreç içinde, giderek derinleşen kent yoksulluğunun biricik öznesi olarak rol oynamakta, asla altından kalkamayacakları borçlanmalar, yeni kentsel maliyetler ile yerinden edilmeler, dışlanma, ötekileşme ve mülksüzleşme ile mücadele etmeye çalışmaktadırlar. Ne yasalar ne kamu ve elbette ki ne de sermaye onlardan yana bir noktada durmaktadır. Kentsel dönüşüm, bu pratikler paralelinde, zaten var olan barınma sorunu dahada kronikleştirmekte, yeni mücadele alanları ortaya çıkarmaktadır. Mülkiyet ve konut hakkı bu bağlamda daha fazla tartışılmayı hak etmektedir.

Yerinden edilmeler ve zorla tahliyeler yoluyla yürütülmekte olan süreçte, kent içinde süregelen toplumsal sorunlar çözülememekte; aksine daha büyük bir darboğaz yaratılmaktadır. Özellikle de kadınlar, yaşam çevrelerinin değişmesine bağlı olarak, evlerine kapanmakta, işsizlikle, yoksullukla daha fazla mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar. Eski yaşam alanlarında var olan ve onları ekonomik olarak ayakta tutan sosyal dayanışma ağları yok olup gitmekte, yalnızca mekânın dönüştürüldüğü sistem, bu kırılgan toplumsal kesimler için iyileştirici çözümler üretmemektedir. Sorunlar kent içinde yer değiştirse de azalmamaktadır. Toplumsal yapıyı sürdürülebilir ve dirençli kılacak somut adımlara olan ihtiyaç, her geçen gün daha fazla kendini göstermektedir.

Kentsel dönüşüme yönelik birçok yetkinin merkezileştiği bu dönemde özellikle de yerel yönetimlerin, ilgili sivil toplum kuruşları ve meslek odaları işbirliği ile dönüşüm projelerinden etkilenen kırılgan toplumsal kesimler için sosyal hizmetler, erişilebilirlik, toplumsal uyumlaştırma ve bütünleştirme, yerel istihdamı güçlendirme, kadınlar ve gençler için girişimciliği destekleme gibi eylem programlarının kentsel dönüşüm programlarına entegre edilmesi ve eş zamanlı olarak uygulanması, toplumsal dirençliliği artırmak için bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu amaca erişmek üzere, bu çalışmada süreç içinde çıkarılan yasal düzenlemeler, kentsel dönüşüm politikasının çerçevesini çizen belge ve kararlar ve İstanbul'daki uygulamalar incelenecektir.

Amaç:

Araştırma, kentsel dönüşüme yönelik bugüne dek benimsenen politikaların ve getirilen yasal düzenlemelerin afet ve dirençlilik adına İstanbul'daki yansımalarını ortaya koyma amacı taşımaktadır.

Araştırma Metodolojisi:

Çalışma, temel olarak, literatür taraması ve analizlere dayanmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde dirençli kent kavramının, kentsel dönüşüm ve afetler perspektifinden ele alınması değerlendirilmesi hedeflenmektedir. Bu kapsamda, dirençli kent kavramı ve afetlerin dirençli kent ile ilişkileri mevcut literatür taraması ile incelenecektir. İkinci bölümde, Kentsel Dönüşüm ve Afet Dirençliliği ilişkisi İstanbul özelinde ele alınacak, konu bu açıdan önemli kırılma noktaları belirlenmek suretiyle dönemselleştirilerek anlatılacaktır.

Kavram:

Çalışmanın en başında, dirençli kent kavramını tanımlanacaktır. Bu çalışmada dirençli kent kavramı, her türlü dış etki, risk ve tehditle başa çıkma kapasitesine sahip kent anlamında kullanılmaktadır.

Kapsam:

Daha önce de söz edildiği üzere, kentsel dirençlilik, birçok farklı alanı içermektedir. Bununla birlikte bu çalışma kapsamında kentin dirençliliği, afet ve kentsel dönüşüm ilişkisi perspektifinden ele alınacak ve İstanbul metropolü ile sınırlı tutulacaktır. Çalışmada kentin kırılganlıklarının artmasında rolü olan projelerden üç önemli örnek ele alınacaktır: Tozkoparan Kentsel Dönüşüm Projesi, Çekmeköy Kışlası ve Kanal İstanbul Projesi.

1. Dirençlilik Kavramına Kentsel Dönüşüm ve Afetler Perspektifinden Bakış

Direnç kavramının ekolojide ilk tanımı Holling tarafından 1973 yılında yapılmış ve direnç, "bozulmadan önceki kendisini oluşturan elementler arası ilişkiyi kaybetmeksizin bozulma ve değişimi karşılama kabiliyeti" olarak tanımlanmıştır (Holling, 1973). Ona göre dayanıklılık, bir sistem içindeki ilişkilerin kalıcılığını belirler ve bu sistemlerin durum değişkenlerindeki değişiklikleri absorbe etme yeteneğinin bir ölçüsüdür. Burada değinilen "kalıcılık" hali, dirençliliğin en temel göstergesi ve güvencesidir. Kalıcı olmayan, dirençli değildir.

Dayanıklılığın genel bir tanımı National Academies Press tarafından yayınlanmış olup, dayanıklılıktan "olumsuz olaylara hazırlanma ve planlama, bunları özümseme, bunlardan kurtulma ve bunlara daha başarılı bir şekilde uyum sağlama yeteneği" olarak bahsedilmiştir (Shaifi, 2016, Sharifi vd. 2016). Birleşmiş Milletler tarafından başka bir tanım önerilmiştir (Harrison, Williams, 2016): "Dayanıklılık, tehlikelere maruz kalan bir sistemin, toplumun veya toplumun, temel yapı ve işlevlerinin korunması ve onarılması da dahil olmak üzere, zamanında ve etkili bir şekilde bir tehlikenin etkilerine direnme, bunları özümseme, bunlara uyum sağlama ve bunlardan kurtulma yeteneğidir.

Godschalk'a (2003)'e göre, dayanıklı bir şehir, aşırı olayları yönetebilen fiziksel sistemler ve insan topluluklarının sürdürülebilir bir ağıdır; bu ağ, felaket sırasında aşırı stres altında hayatta kalabilmeli ve işlev görebilmelidir. Bozza vd. (2017), kentsel sistem dayanıklılığını, etkileşimde bulunan ve birlikte var olan homojen olmayan bileşenlerden oluşan karmaşık bir sistemin, dışsal bir strese dayanma ve bir denge durumuna geri dönme veya yeni denge durumlarına (iyileştirilmiş koşullar) geri dönme kapasitesi olarak tanımladılar.

Dirençlilik kavramı ise farklı bilim dallarının literatüründe yer almaktadır. Bununla birlikte, direnç kavramı Türk Dil Kurumu'na göre "dayanma, karşı koyma gücü, mukavemet" olarak tanımlanmaktadır. Dirençlilik kavramı ise "dirençli olma durumu" olarak ifade edilmektedir (TDK, 2021). (Jha, vd., 2013) tarafından insanların, toplumların ve ülkelerin beklenmedik olumsuz şoklardan kurtulabilme kabiliyeti olarak tanımlanmışsa da buna Adger(2000)'in da ifade ettiği üzere, "baş etme becerisi" ifadesini eklemek doğru olacaktır. Adger sosyal dirençliliği tanımlarken, "grupların veya toplulukların sosyal,

politik ve çevresel değişimin bir sonucu olarak ortaya çıkan dış stresler ve rahatsızlıklarla başa çıkma yeteneği" ifadesini kullanmıştır.

Kavram, Loo ve Leung (2017) tarafından, üstesinden gelme, iyileştirme ve istenmeyen olaylar karşısında uyum sağlamayı başarabilecek hazırlık ve plan yapma becerisi şeklinde tarif edilmektedir. Ribiero ve Gonçalves (2019)'ne göre ise dirençlilik, bir sistemin belirli bir rahatsızlığa direnme ve/veya uyum sağlama ve başlangıçtaki temel çizgiyi veya yeni bir durumu belirleyebilecek normal işleyişini veya denge durumunu geri kazanma yeteneği olarak tanımlanır ve dört temel unsura dayanır: Direnmek, iyileşmek, uyum sağlamak ve dönüştürmek. Ribiero ve Gonçalves, çalışmalarında birçok farklı bilim dalı açısından dirençlilik tanımlarını derleyerek, ayrıntılı bir tablo ortaya çıkartmışlardır.

Direnç kavramının kentle bir arada ele alınması, kurumsal ve toplumsal eksende ortaya çıkan çevresel tehditlere karşı bir cevap olarak ortaya çıkmıştır (Spaans ve Warterhout, 2017, aktaran: Kavanoz S., 2020).

Dirençli kent, Kavanoz, (2020)'a göre, "kentin güvenlik sisteminin baskı, tehdit olarak algıladığı koşulları bertaraf ve kontrol etme, her şart ve durumda fonksiyonlarını sürdürme kapasitesine sahip olan kent" olarak açıklanabilir.

Tüm bu tanımlardan yola çıkarak, kentsel dirençliliği, kentin, toplumsal, politik, sosyo-ekonomik, ya da çevresel koşulları üzerindeki baskı ve tehditlere dayanabilme ve bunlarla kalıcı olarak baş edebilme becerisi olarak tanılamak mümkündür. Kentsel dirençliliğin dönüştürücü gücü, kentin baskı ve tehditlere karşı uyumu ve dayanıklılığı sağlayacak zemini oluşturur.

2. Kentsel Dönüşüm ve Afet Dirençliliğine İstanbul Üzerinden Bakış

İstanbul'un afet sorununun kapsamlı bir şekilde ele alınması, 1999 Marmara depremleri ile birlikte başlamıştır. 17Ağustos 1999'da gerçekleşen ve Kandilli Rasathanesi verilerine göre aletsel büyüklüğü 7,4 M_w olarak ölçülen deprem, büyük çapta can ve mal kaybına neden olmuştur. Resmi raporlara göre 17.480 ölüm, 23.781 yaralanmanın gerçekleştiği, depremde, 285.211 ev, 42.902 iş yeri hasar görmüştür. 2010 yılında yayımlanan Meclis araştırması raporuna göre 18.373 kişi hayatını kaybetmiş, 48 bin 901 kişi yaralanmıştır. İstanbul ile birlikte, Marmara bölgesi üzerinde büyük etkilere neden olan depremin ardından, 12 Kasım 1999'da Düzce'de meydana gelen ikinci büyük depremde 845 kişi yaşamını yitirmiş, 2678 kişi yaralanmış ve binlerce kişi evsiz kalmıştır.

2.1. Bir kırılma noktası: 1999 Marmara Depremi ardından yapılan çalışmalar

Depremin ardından İstanbul'un afet risklerini azaltmaya yönelik çalışmalar başlatılmış, 2002 yılında Japon Uluslararası İş birliği Ajansı (JICA) ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) işbirliği ile "Türkiye

Cumhuriyeti İstanbul İli Sismik Mikro-Bölgeleme Dahil Afet Önleme/Azaltma Temel Plan" Çalışması", 2003 yılında da "İstanbul İçin Deprem Master Planı" hazırlanmıştır.

JIKA Raporu, olası depremlere karşı kentin dirençliliğini artırmak üzere kısa, orta ve uzun vadeli tedbirler belirlemiştir. Rapor, İstanbul'un dayanıklılığından söz eden ilk belgedir.

Kısa vadede;

Hastanelerin, okul binalarının, kamu tesislerinin, şehir meclisi ve hükümet binalarının, köprü ve limanların, altyapının güçlendirilmesi, bir afet yönetim merkezinin inşası, afet önleme konusunda halkın bilincinin artırılmasına yönelik kampanyalar düzenlenmesi,

Orta ve uzun vadede;

Deprem afeti önleme konusunda Master Plan yapılması, "Depreme Karşı Dayanıklı Şehir" amacına yönelik kentsel yeniden yapılanma planlarının oluşturulması, depreme karşı dayanıklı binalara yönelik araştırmaların özendirilmesi, depreme karşı dayanıklı konutlar için kredi sisteminin oluşturulması, afet yönetimine yönelik kurumsal sistemin geliştirilmesi önerilerin getirmiştir.

2003'te hazırlanan İstanbul İçin Deprem Master Planında kentin afete yönelik eksiklikleri sıralanmıştır. Buna göre;

- Bölge Planlarının Hazırlanmaması
- Çevre Düzeni Planı Yetki Sorunu
- Metropoliten Alan Planlama Sorunu
- Otonom Kararların Plan Bütünlüğünü Bozması
- Planlar Arası İlişki ve Denetimin Sağlanamaması
- Planlamada Çok Başlı Yapı ve Yetki Kargaşası
- Dinamik ve Hızlı Kentsel Gelişmelere Yanıt Verilememesi
- Katılımcılık ve Saydamlığın Olmaması
- Kurumlar arası eşgüdüm ve veri akışı sorunu
- Zemin Araştırmalarının Yetersizliğinden Doğan Sorunlar
- Planlama ile Sigorta Şirketleri ve Zorunlu Deprem Sigortası Arasında Bağlantıların Bulunmaması
- Planlamada Disiplinler Arası Çalışmayı Sağlayıcı Yasal Dayanağın Yoksunluğu
- Kamulaştırma ve Kaynak Sorunu
- Revizyon Planları yapılması
- Sosyal Altyapıların Elde Edilmesinde Donatı Payı Sorunu
- İmar Planlarında Etaplama ve Altyapı Masraflarına Katılma Sürecinde Yaşanan Sorunlar
- Plan İptallerinin Getirdiği Sorunlar,

İstanbul'un afetlere karşı dayanıksız yapısının gerekçeleri olarak belirlenmiştir.

Master planda, İstanbul'un afet riskine yönelik kurumsal ve yasal yeniden yapılama önerileri yer almış, kentsel dönüşüme, kenti afet risklerine karşı dirençli hale getirecek bir araç olarak yer verilmiştir. Kentsel dönüşüm projeleri için kaynak yaratılması ve bu kaynağın "İstanbul Deprem Havuzu'nda" toplanarak, yeni projeler uygulama amaçlı kullanılması öngörülmüştür.

Depremin hemen ardından yasal düzenlemeler devreye sokulmuş, bu kapsamda önce 27 Aralık 1999 tarihinde 587 sayılı kararname ile Zorunlu Deprem Sigortası yasallaştırılmıştır. 10 Nisan 2000'de bina inşa sürecinde, sözde kalite standartlarının yerleşmesini garanti etmek amacıyla Bina İnşa Denetimine yönelik 595 sayılı kararname yürürlüğe girmiştir. Kurumsal binaları kapsamayan bu kararnamenin uygulamasına 1999 depremlerinde zarar görenlerin tümü de dahil olmak üzere 27 pilot bölgede başlanmıştır.

Bundan kısa bir süre sonra, 26 Mayıs 2000 tarihinde, İnşaat Denetiminin Yürürlüğe Konması için Düzenleme yapılmış, bu düzenleme ile inşaat denetim firmaları, azaltılmış sorumluluk ve insan gücü ihtiyacına bağlı olarak üç gruba ayrılmıştır. 28 Haziran 2000'de, 601 sayılı kararname ile 3458 No'lu Mühendislik ve Mimarlık Kanunu ile 6235 No'lu Türk Mühendisler ve Mimarlar Odaları Birliği Kanunu düzenlenmiş, yapı denetim sürecine "uzman" mühendislerin ve mimarların dahil olmasıyla birlikte, ana yasalara karşılık gelen değişiklikler getirmiştir. 10 Temmuz, 2000'de de Hazine Müsteşarlığı tarafından, İnşaat Denetim Firmaları için Zorunlu Finansal Güvenilirlik Sigortası için Genel Koşulları düzenleyen genelge yürürlüğe girmiştir. Bu genelge, denetim firmalarının idaresini üstlendikleri her bir iş için almaları gereken zorunlu finansal güvenilirlik sigortası için gerekli olan kuralları ve işlemleri belirlemektedir. 30 Temmuz 2000 tarihinde 595 Sayılı Kararname İçin Test Laboratuvarı Gerekleri düzenlenmiş, bağımsız test laboratuvarlarının, inşaatta kullanılan bina malzemeleri için minimum gereklerin karşılandığını teyit etmeleri zorunlu kılınmıştır.

Deprem sonrası 8. Ulusal Kalkınma Planı daha önceki planların aksine, doğal afetleri kapsamına almıştır. Plan, "Alınacak etkili önlemlerle afet zararlarının en aza indirilmesine yönelik sosyal, hukuki, kurumsal ve teknik yapının oluşturulması esastır" diyerek, kentlerin afetlere karşı dirençliliğinin artırılmasını hedefleri içine almıştır.

2019 yerel seçimlerinin ardından göreve gelen İstanbul Büyükşehir Belediyesi deprem odaklı çalışmalara başlamış, 6 Şubat depremlerinin ardından, İstanbul için bir seferberlik ilan etmiştir. Bu kapsamda, Marmara Deprem Konseyinin kurulması, İBB deprem bütçesinin revizyonuna destek verilmesi, İstanbul'un depreme dirençli hale getirilmesi için mevzuat çalışmalarının yapılması, İstanbul Güçleniyor sisteminin kurulması, hızlı tarama yönteminin mevzuata konarak yaygınlaştırılması,

bütüncül konut politikaları yaklaşımı dâhilinde sosyal konut projelerinin artırılması, deprem sonrası toplanma ve geçici barınma alanlarının tam donanımlı bir şekilde fiziki altyapılarının geliştirilmesi için merkezi idare ile eşgüdüm sağlanması, altyapı çalışmalarının güçlendirilmesi ve hızlanması için merkezi yönetimle işbirliği ve finans desteği, erken uyarı konusunda 50 kilometre uzunluğunda fiber optik tabanlı erken uyarı sisteminin geliştirilmesi, İstanbul'un her mahallesinde etkili arama-kurtarma ekiplerinin oluşturulması ve İstanbul özelinde kanun çıkarılması gibi hedefler belirlemiştir (https://istanbulgucleniyor.ibb.istanbul/deprem-seferberlik-plani/).

2.2. İstanbul'un "Deprem Gerekçeli" Kentsel Dönüşüm Pratiği

1999 Marmara Depremi'nin İstanbul üzerindeki yıkıcı etkileri, o dönemde yaklaşık yüzde yetmişi yasadışı gelişmiş olan kentte yeniden yapılanma ve dönüşüm sorununu gündeme taşımıştır. Depremin geniş bir coğrafyada neden olduğu sarsıcı etkilerin yanısıra, İstanbul için küreselleşme ve kentsel dönüşüm süreçleri hemen hemen üst üste çakışmıştır. Tam da bu dönemde, Dünya Bankası tarafından "küresel ekonomiye başarılı bir eklemlenme için temel politika, küresel ölçekte yarışmacı kentlerin yaratılması" olarak tarif edilmiş (World Bank, 1999, OECD, 2005), bu tavsiye paralelinde, İstanbul, Türkiye'nin küresel kenti olarak yeniden inşa edilmeye başlanmıştır.

Her ne kadar büyük kentsel projelerin kentsel dönüşüm adıyla politik söylem içinde yer bularak bir kentsel politika olarak tanımlanması 1999 yerel seçimleriyle yönetime gelen Fazilet/Saadet Partisi dönemine denk düşmekte ise de (Öktem, 2006), deprem odaklı dönüşüm çalışmaları 2002 seçimlerinin ardından başlatılmıştır. 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin tek başına iktidara gelmesinin ardından, İstanbul iktidarın öncelikli faaliyet alanı haline gelmiştir.

2004 yılında Toplu Konut İdaresi 5162 sayılı Kanun ile kentsel dönüşümün merkezi ayağı olarak belirlenmiş, hemen ardından, 2004'te büyükşehir belediyeleri ve 2005'te belediyeler, yürürlüğe giren yeni yasal düzenlemelerle kentsel dönüşümün yerel otoriteleri haline gelmiştir. Yine 2005 yılında 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun yürürlüğe girmiş, aynı yıllarda İstanbul'un Zeytinburnu, Küçükçekmece, Maltepe, Fatih, Beyoğlu gibi birçok ilçesinde kentsel dönüşüm ve yenileme projeleri hayata geçirilmeye başlanmıştır.

Bu uygulamaların tümünün çıkış noktasında "deprem" bir ortak payda olarak tetikleyici bir rol oynamış ise de projelerin uygulanma aşamasında temel kaygının bu alanları depremlere karşı dirençli yerleşmeler haline getirmek olmadığı açıkça fark edilmiştir. Deprem bir yana, seller, kasırgalar, dolular, yangınlar, müsilaj, salgınlar, vb. daha birçok alanı kapsayan afet meselesi ise, zaten kaygıların dışında kalmıştır. Bu alanlarda başlayan kapsamlı yerinden edilmeler, aceleci yıkım süreçleri meselenin deprem

değil, inşaat rantı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Göze çarpan, "telaşlı ve piyasaya çok yakın duran bir kamu"dur.

Aynı telaşla, 2004 yılı Temmuz ayında İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı'nın, Londra'da gerçekleşen Urban Land Institute ULI Avrupa Zirvesi'nde İstanbul'dan "fırsatlar kenti" olarak söz etmesi (https://www.arkitera.com/haber/12-gayrimenkul-zirvesi-ve-istanbul-restate-gayrimenkul-fuari-basladi/) ve bundan hemen bir yıl sonra ULI Avrupa Zirvesi'nin "Gelişmekte olan Avrupa Ülkeleri ve Gayrimenkul Sektörü" teması ile 1-2 Haziran 2005 tarihleri arasında İstanbul'da lüks bir otelde yapılması, depremi arkasına alan bir gayrimenkul sektörünün İstanbul'un Avrupa'ya bir pazar olarak sunulmasına zemin hazırlamıştır. Yine 2010 yılında, Gayrimenkulde Gelişen Trendler Raporu 2010 Avrupa'ya göre, İstanbul, Avrupa bölgesinde 'gelişme beklentilerinde' ilk sırada yer almış (https://www.invest.gov.tr/tr/news/newsfromturkey/sayfalar/pwc.real.estate.trends.report.istanbul.turkey.aspx), Avrupa coğrafyasında gayrimenkul sektöründeki atakları ve sunduğu fırsatlarıyla dikkatleri üzerinde toplar olmuştur.

2006 yılında Dünya Bankası'nın İstanbul Deprem Riskini Azaltma ve Acil Durum Projesi (İSMEP) yürürlüğe girmiş ve proje 2015 yılı sonunda kapanmıştır (https://www.ipkb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/05/ismep-proje-kapanis-raporu.pdf).

2011 yılı, başta İstanbul olmak üzere, tüm Türkiye'nin kentleşme süreci ve politikası için önemli bir dönüm noktasıdır. Bu tarihte, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nın yerine, 644 sayılı KHK kapsamında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı kurulmuş, önceki TOKİ başkanı Çevre ve Şehircilik Bakanı olmuş, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanını da yanına alarak, neo-liberal politikaları sınırsızca uygulamaya koymuştur. Bakanın 2013 yılında yaptığı, İstanbul'a kurulacak 1.5 milyonluk yeni şehir ve kentsel dönüşümde kaynak sıkıntısının olmayacağını, bu süreçte uluslararası yatırımcıları beklediklerini belirttiği "*Bizimle çalışan yatırımcıların başı tavana vurur*" şeklindeki açıklama, 2000'li yıllarla başlayan politikalarının yükselerek devam edeceğini işaret etmektedir (https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/donusume-yabanci-kaynak-bekliyoruz-24855454).

2012 yılında dönemin Çevre ve Şehircilik Bakanının, 12. Gayrimenkul Zirvesi ve Istanbul Restate Gayrimenkul Fuarında yaptığı konuşmada sarfettiği, "Esas bizim özel sektörle yürümemiz lazım" sözleri, yeni bir anlayışla kurgulanmış bu bakanlığın, kamucu politikalara giderek uzak durarak, yüzünü özel sektöre döndüğünün göstergesidir (https://www.arkitera.com/haber/12-gayrimenkul-zirvesi-ve-istanbul-restate-gayrimenkul-fuari-basladi/).

2010'de hazırlanan Dünya Bankası-Türkiye İşbirliği: Ülke Programının Görünümü Türkiye İstanbul Deprem Riskini Azaltma ve Acil Durum Hazırlık Projesi 2 raporunda İstanbul'u, Kuzey Anadolu Fay Hattı üzerinde yer alması, yüksek nüfusu, ticari ve endüstriyel yoğunluğu sebebiyle, en kırılgan şehirler arasında görmektedir. Raporda, tehlikenin büyüklüğüne dikkat çekilmektedir:

> Eğer İstanbul yakınlarında bir deprem olursa, bu depremin insanlar üzerindeki etkileri ve sosyal, ekonomik ve çevresel etkileri Marmara Bölgesi'ndeki depremden çok daha fazla olacaktır; çünkü İstanbul kıtalar arası öneme sahip bir merkezdir ve yaklaşık 15 milyon kişiyi barındırmaktadır. İstanbul'un sosyal, ekonomik, kültürel ve finansal hayatında bir kesinti yıllarca hissedilecektir. (DB, 2010)

Dünya Bankası'nın 2018 raporunda da İstanbul için deprem meselesi uluslararası kuruluşların ortaklığına konu edilmiştir.

> Özellikle İstanbul için olmak üzere depremlere karşı yüksek derecedeki kırılganlık halen devam etmektedir. İstanbul'da yaşanabilecek büyük bir deprem feci sonuçlar doğurabilecek ve ülkenin kalkınma yörüngesinden çıkmasına yol açabilecektir. Hükümet afet riskinin azaltılması konusunda kararlılık göstermiştir ancak bunun için dışarıdan yardıma ve desteğe ihtiyaç duymuştur. Finansman kapasitesi, afet riskinin yönetilmesi ve azaltılması konusundaki teknik uzmanlık birikimi ve afet riskinin azaltılması konusunda daha önce yapılan çalışmalara dayalı olarak Türkiye'ye olan güveni göz önüne alındığında, Dünya Bankası uygun bir ortak olmuştur. (https://ieg.worldbankgroup.org/sites/default/files/Data/reports/ppar_turkeyseismic.pdf).

2011 ve 2012 yıllarında, Türkiye'nin deprem ve kentsel dönüşüm gündeminin geleceğini ilgilendiren üç önemli gelişme yaşanmıştı. Bunlardan ilki, 2011 yılında 644 ve 648 no'lu KHK'larla Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın kurulmasıydı. Bakanlık, planlama ve kentsel dönüşüme ilişkin hemen hemen tüm yetkileri bünyesinde toplayarak yerel yönetimleri süreci dışına itmişti. Aynı yıl yaşanan ikinci büyük gelişme, Ekim ayının 23'ünde gerçekleşen, 2262 binanın yıkıldığı 7.2 büyüklüğündeki Van depremi oldu. Depremde resmi rakamlara göre 644 kişi yaşamını yitirdi, 1966 kişi yaralandı (https://www.afad.gov.tr/van-depremi-hakkinda). Üçüncü olarak, 2012 yılında 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanları Dönüştürülmesi Hakkında Kanun yürürlüğe girdi. Bu tarihten itibaren, planlama kavramını bir yana iterek, onun yerine geçerek, yıkıcı, baskıcı, üstenci bir tutumla, tüm ülkede olduğu gibi İstanbul'da da geniş kapsamlı uygulamaların temel aracı haline geldi. 2019 yılında kanuna eklenen 6a maddesi ile daha da baskıcı, yerinden etmelerin, hızla yıkımların, "tahripkar" bir kentsel dönüşüm ve yeniden yapılanma politikasının önünü açtı.

İstanbul'da bu yasa kapsamında çok sayıda kentsel dönüşüm projesi gerçekleşmiş ve gerçekleşmeye devam etmektedir. Bunları şöyle gruplandırmak mümkündür (Giritlioğlu, 2024):

- Telafisi imkânsız çevresel etkileri olan mega projeler,
- İmar barışı ile yasallaşan orman vasfını kaybetmiş alanlarda ve su havzalarında yapılaşmış alanlar, ayrıcalıklı imar hakları ile yapılaşan alanlar, vb.

- Askeri arazilerin vb. kamu arazilerinin özelleştirilmesi ve tasfiyesi yolu ile gerçekleştirilen projeler
- Geniş kapsamlı kentsel dönüşüm projeleri

Tozkoparan, Fikirtepe, Okmeydanı Fetihtepe, Beykoz Tokatköy gibi uygulamalar, yüksek yoğunluklu proje kararlarıyla kent içindeki yoğunlukları artırmış ve afetler açısından kentin dirençliliğini zayıflatmıştır.

Özellikle de kanun ile getirilen rezerv alan ve riskli alan kavramlarının, amaçlarından da bağımsız bir şekilde, keyfi kriterlerle uygulanmaya geçtiği Kanal İstanbul projesi gibi mega projeler, Çekmeköy Kışlası, Bayrampaşa Cezaevi, Küçükyalı Karayolları arazisi gibi kamu arazileri üzerinde hayata geçirilen rant odaklı kentsel dönüşüm ve gayrimenkul projeleri, İstanbul'un son açık alanları üzerine bindirdikleri yüklerle afetler açısından halihazırda dirençliliği son derece düşük olan kentin kırılganlığını hızla artırmıştır. Uygulamalar neredeyse sadece rant odaklı gayrimenkul projeleri içeriği ile hayata geçirilmekte, İstanbul'un bir bütün olarak afetlere dirençliliği ise, açık ve yeşil alanların, kamu arazilerinin dönüşüm projelerine tahsis edilmesi, ulaşım ve altyapının kapasitelerinin afetler açısından artırılmaması, planlarda afet toplanma alanları ve afet tahliye yollarının yer almaması, mevcut yol kapasiteleri üzerinde kat yükseklikleri ve yoğunlukların giderek artırılması ile telafisi imkansız bir şekilde zedelenmiştir.

Bu gelişmelerin yanı sıra, 2013 tarihinde 6428 Sayılı "Sağlık Bakanlığınca Kamu Özel İş birliği Modeli İle Tesis Yaptırılması, Yenilenmesi ve Hizmet Alınması Hakkında Kanun" ve "Sağlık Bakanlığı'nca Kamu Özel İş birliği Modeli İle Tesis Yaptırılması, Yenilenmesi ve Hizmet Alınmasına Dair Uygulama Yönetmeliği" yürürlüğe girmiştir. Buna göre, şehir hastanelerinin inşası özel sektör tarafından gerçekleştirilecek sonrasında 25 yıl süreyle devlete kiralanacak ve süre bitiminde devlete devredilecektir. Hastanelerin projeleri ve projelerin fizibilite raporları ise Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanacaktır. Bu yasa ile şirketlerin borçlarına Hazine garantisi sağlanma imkânı da getirilmiştir. Ayrıca bu kanun kapsamında gerçekleştirilecek olan sözleşmeler de özel hukuk hükümlerine tabi olacaktır. Böylelikle, kentlerin içindeki kamu hastaneleri kapatılmaya ve sağlık hizmetleri kent çeperlerinde inşa edilen şehir hastanelerine yönlenmiştir. Buna bağlı olarak, kent içinde boşalan bu büyük arazilerin özel sektöre tahsisiyle dönüşümü gündeme gelmiştir.

6 Haziran 2018 tarihinde, genel seçimler öncesinde kentleri afetler açısından daha da dirençsizliğe mahkûm eden bir gelişme gerçekleşmiştir. 18.05.2018`de yürürlüğe giren 7143 sayılı Kanun`un 16. Maddesi ve 3194 sayılı İmar Kanunu`nun Geçici 16. Maddesi`nde ifade edildiği şekliyle imar affı ile afet risklerine hazırlık kapsamında ruhsatsız veya ruhsat ve eklerine aykırı yapıların kayıt altına alınması ve imar barışının sağlanması amaçlanmaktadır. Hukuki açıdan tapu yerine geçmeyen hatta tapu tahsisi belgesi gibi kullanım hakkı da tanımlamayan bu yasanın ürünü olan Yapı Kayıt Belgesi ile 31.12.2017 tarihinden önce yapılmış yasadışı yapılar ve yapıların eklentileri yasallaştırılmaktadır.

06.06.2018 tarihinde "Yapı Kayıt Belgesi Verilmesine İlişkin Usul ve Esaslar" başlıklı tebliğ yayımlanmıştır. Tebliğin dayanağı, yasal düzenlemede yer alan "Yapının depreme dayanıklılığı ve yapının fen ve sanat norm ve standartlarına aykırılığı hususu yapı malikinin sorumluluğundadır" maddesidir. Bu şekilde, yalnızca kentler dirençsizliğe mahkûm edilmekle kalmamakta, aynı zamanda kamu bu konuda kendine tanımlanan Anayasal ve yasal sorumlulukları da gözardı etmektedir. Tapu işlemleri için yayımlanan 06.07.2018 tarih ve 1787 sayılı Genelge`ye, 12.10.2018 tarihli olur ile yeşil alanlara ve yollara tecavüzlü yapıların da Yapı Kayıt Belgesi alabilmesinin önünü açan bazı yeni maddeler ilave edilmiştir. Bu genelge, fiilen işgal altında olan az sayıdaki yeşil alanın hukuken de yapılaşmaya konu edilmesinin önünü açmış, özellikle İstanbul gibi afet toplanma alanı eksikliği yaşayan kentlerde, dirençlilik kavramı bir kez daha hasar görmüştür.

İmar Barışının Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmesiyle, imara aykırı, ruhsatsız veya ruhsat ve eklerine aykırı yapıların kayıt altına alınması ve bu yapılara yasallık kazandırılması sağlanmıştır. Bu kapsamda Türkiye genelinde yaklaşık 7.5 milyon yapı kayıt belgesinin dağıtılmış, İstanbul 1 milyon 87 bin 963 bağımsız birimle birinci sırada yer almıştır (https://www.ekonomim.com/ekonomi/imar-barisindan-75-milyon-yapi-faydalandi-haberi-459099).

11.11. 2021'de İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığınca çıkarılan İl Afet Risk Azaltma Planının (İRAP) Uygulanması konulu Genelge'de "Kalkınmamızın sürdürülebilirliğini sağlamak, güvenli yerleşim alanları oluşturmak ve "afetlere dirençli toplum" hedefine ulaşmak için söz konusu tehlikelerden doğabilecek risklerin azaltılması hayatidir" denerek, risk azaltmanın dirençli bir toplum için kaçınılmaz olduğu vurgulanmıştır. İRAP'lar, 15/07/2018 tarihli ve 30479 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 4 sayılı Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 1 1, Kalkınma Planı ve 2020/2 sayılı İl Afet Risk Azaltma Planının (İRAP) Hazırlanması konulu Genelge gereği, İl Afet Risk Azaltma Planı Hazırlama Kılavuzu kullanılarak hazırlanmış ve uygulama süreci başlamıştır (file:///D:/Akademik/2024-2025/%C4%B0ktisat%20Dergisi/Il-Afet-Risk-Azaltma-Planinin-Uygulanmasi-Genelgesi2021_6.pdf).

İRAP İstanbul raporunda, GZFT analizleri yapılmış, alınacak önlemler sıralanmıştır. Raporda kentin afetlere karşı kırılgan yapısını ortaya koyan yönler şöyle gruplandırılabilir (Tablo 1):

Doğal yapı kaynaklı riskler	İstanbul'a yakın, deprem üretme potansiyeli yüksek fayların bulunması, il sınırları içerisinde bazı yerleşim alanlarında diri faylar üzerinde ve/veya yakınlarında asismik yüzey deformasyonlarının meydana geliyor olması, bazı yerleşim alanlarında yeraltı su seviyesi ile oturma ve sıvılaşma potansiyelinin yüksekliği, topoğrafik, litolojik ve jeolojik yapısı nedeniyle deprem sonrasında ikincil afetler (taşkın, sel, kaya

	düşmesi, yangın vb.) yaşanma ihtimalinin yüksek olması, depremlerin tsunami ve zemin sıvılaşması dahil başka tehlikeleri tetiklemesi
Mühendislik alanındaki riskler	İl genelinde eski teknoloji/yönetmeliklere göre ve mühendislik hizmeti almadan inşa edilmiş çok sayıda binanın bulunması, bina yapımı sonrasında, bina taşıyıcı sistemine müdahalelerin yapılması ve bu konuda denetim eksiklikleri,
Kurumsal yapı ve örgütlenmeye yönelik zayıf yönler	Yer seçimi konusunda etkin kurumlar arası iletişimin zayıflığı, deprem konusunda kent nüfusunun yeterli düzeyde hazırlıklı olmaması, kontrol ve denetim mekanizmalarının işleyişindeki zorluklar, hem inşaat hem de uzlaşma süreçlerinde toplum, yetkililer ve yatırımcılar arasında bilgi alışverişini sağlayacak iletişimin eksik olması, dönüşümün gerçekleştirileceği bölgelerde, toplum ile yatırımcılar arasında iletişimi sağlayacak kentsel dönüşüm ofislerinin olmaması, kentsel dönüşüm uygulamaları sonucu oluşacak ulaşım, donatı ve altyapı hizmetleri kapasite yetersizliği, kentsel dönüşüm faaliyetlerinde, kamu ve özel sektör paydaşları arasında koordinasyonun sınırlı olması, İstanbul'da yerleşik çalışanların afetzede olması nedeniyle sistemlere anında müdahale edemeyecek durumda olması
Planlama ve Uygulamaya yönelik eksiklikler	Kentin tamamını kapsayan bütüncül bir kentsel dönüşüm master planının olmaması, İstanbul'da yapılan kentsel dönüşüm çalışmalarının bina yenilenmesinden öteye geçememesi, dolayısıyla ileriki zamanlarda altyapı, sosyal donatı alanları, trafik yönetimi vb. konularda büyük problemlerle karşı karşıya kalınacağı, kentsel dönüşümle yapılan binalarda otopark sorununun olduğu ve sorunun artarak devam ettiği, binalarda hasar görebilirlik düzeyi ile ilgili verilerin bina bazlı olarak bilinmemesi, riskli çok sayıda binanın olduğu bölgelerde, güvenli açık alanların olmamasından dolayı toplanma alanlarının yetersiz kalması, bina yapılaşma eğilimlerinin, turizm sektörü, jeopolitik koşullar ve doğal afetler (deprem gibi) karşısında kırılgan olması, yapay dolgu alanları ve arazi ıslahı ile kazanılan alanların yanı sıra bir tsunami olayında daha fazla hasar görebilecek alanların olması, meri planların tüm kentsel dönüşüme dair tasarım ve uygulamalara uygunluk sağlayamaması, Toplumsal birlikteliğe zarar vermeden, yaşam kalitesinin artırılması için kaçak yapıların duyarlı bir şekilde dönüşümünün sağlanmasını mümkün kılacak sürdürülebilir stratejilerin hayata geçirilememesi, ulaşım ağlarının çevresinde bulunan 2000 yılı öncesi yapıların müdahale çalışmalarında etken risk teşkil etmesi, yapı stoğunun büyümesiyle şehre ilave yoğunluk gelmesi, toplanma alanlarındaki altyapının afetler sonrası tamamlanması, İstanbul ve çevresinin sanayi, imalat ve hizmet sektörleri bakımından, ülke için stratejik bir konumda ve yoğunlukta olması, yaşam alanları, ticaret merkezleri, sanayi-imalat vb. sektörlerin Marmara Denizi kıyı ilçelerinde yoğunlaşması, Marmara Denizi'ndeki fay hattının kıyı ilçelerde çok büyük hasara yol açacağı, Marmara Denizi'ndeki fay hattının kıyı ilçelerde çok büyük hasara yol açacağı, dönüşüm alanlarının tespiti yapılırken risk senaryosu modellemelerinin dikkate alınmaması, kentsel dönüşüm çalışmalarının beklenenden

	yavaş ilerlemesi, imar izni olmayan binalarda, denetim eksiklikleri nedeniyle altyapı hizmetlerinin veriliyor olması
Ulaşım açısından zayıf yönler	Mevcut ulaşım akslarının gün geçtikçe yetersiz kalması
Ekonomik açıdan zayıf yönler	Kentsel dönüşümde kullanılacak finansal kaynakların yetersizliği, kentsel dönüşüm planları sonucunda ortaya konan altyapının finansmanı için destek sağlayacak mekanizmaların bulunmaması, DASK Sigorta oranının Türkiye ortalamasının altında olması
Yasal açıdan eksik yönler	Mevcut mevzuatın, kentsel dönüşüm kapsamında kentsel altyapı, sosyal tesisler ve ulaşım bağlantıları ile bütüncül bir uygulama tanımlamaması, mülk sahiplerinin bireysel hukuki itirazlarının dönüşüm süreçlerinde önemli gecikmelere yol açması

Tablo 1. İstanbul'un kırılganlık unsurları
(İrap İstanbul, 2021'dan yararlanılarak üretilmiştir)

6 Şubat 2023'te gerçekleşen depremlerin maddi ve manevi açıdan büyük yıkımlarla sonuçlanmasının ardından, 6306 sayılı Kanun'a bir düzenleme gelmiştir. 2023 yılının Kasım ayında 7471 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun yürürlüğe girmiş, bu tarihten itibaren, rezerv alan kavramına yönelik tüm iş ve işlemler daha da hızlandırılmış ve daha da dayatmacı bir form almıştır. Alana yönelik plan koşullarından bağımsız olarak, ayrıcalıklı plan koşulları içeren projelerin önü açılmış, kapsamlı bir yerinden etme hareketinin koşulları tanımlanmış ve gerçek kişiler için rezerv alan talep etme hakkı getirilmiştir. Böylelikle kentsel dönüşüm, tümüyle deprem gerekçesinden ayrılmış, inşaat rantı toplumun tüm kesimleri için bir beklentiye dönüşmüştür.

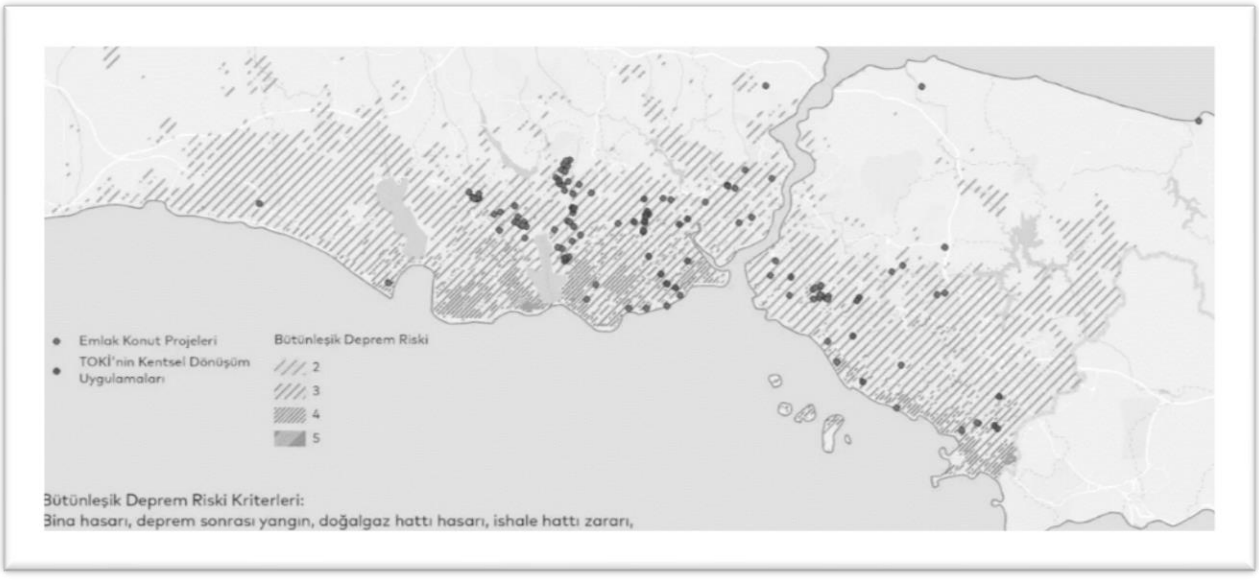
Bu çalışma henüz sonlanmadan, Belgrad Ormanı'ndaki bin 150 hektarlık alanın muhafaza ormanı statüsü milli park statüsüne düşürülerek yapılaşmaya açılmış, Köy Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifinin Meclis Genel Kurulundaki görüşmeleri başlamış ve 7534 sayılı Köy Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 12 Aralık 2024 tarihli ve 32750 Sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Kanunun izinsiz yapıların yıkımın sürecini tarif eden maddesinde, her ne kadar 6831 sayılı Orman Kanunu'nda açık hükümler bulunsa da devlet ormanlarının söz konusu Kanun teklifinde kapsam dışında tutulması, İstanbul açısından değerlendirildiğinde, Kuzey Ormanları içinde bir tür affın yürürlüğe sokulmak istendiği, bu durumun İstanbul'un kentsel dirençliliğine vurulan bir darbe niteliğinde olduğu açıkça görülmektedir. Benzer şekilde, meclise orman alanlarını tahrip etmeye hazırlanan bir yasa teklifi daha sunulmuştur. Bu kapsamda yerleşim yeri olarak kullanılan

alanların orman sınırı dışına çıkarılması önerilmektedir. Böylece, İstanbul'un gerek kuzey ormanlarının gerekse diğer bölgelerinin yeni yasalar ve yasal girişimlerle tahribata uğradığı ve bu alanların yok edildiği görülmektedir. Bu gelişmeler, olası bir afet durumunda kentin ihtiyacı olan kaynaklara erişememesi anlamı taşımaktadır.

3. Yasal Gelişmeler ve Politikalar Ekseninde İstanbul'un Kentsel Dirençliliğine Bakış

Yukarıda kronolojik olarak aktarılan bu gelişmeler, İstanbul'un kentsel mekânında önemli yansımalar ortaya çıkarmıştır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin yaptığı çalışma, 2007 yılından bugüne gelene dek İstanbul'da 75 bin yapı riski ilan edildiğini, bunların yaklaşık 52 bin adetinin 2012-2019 yılları arasında gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. İlgili çalışmaya göre, TOKİ İstanbul'da günümüze değin 50.361 adet konut tamamlamış, 39.192 projesine ise devam etmektedir. Ancak kentsel dönüşüm ve gelişim projelerinde yer alan konutlar, bu konutların sadece %15'ine karşılık gelmektedir. Yine Emlak Konut'un son 20 yılda İstanbul'da ürettiği 90 binden fazla konutun %69'unun lüks konut olarak sunulması, Emlak Konut'un da bir kamusal kimlik misyonu ekseninde deprem kaygısıyla faaliyet göstermediğini, aksine özel sektör zihniyetiyle ve kar odaklı bir politika izlediğini ortaya koymaktadır. Her iki kurumun kentsel dönüşüm ve konut projelerinin konumlarının da İstanbul'da orta ve üzeri bütünleşik deprem riski barındıran alanlarla nadiren örtüştüğü görülmektedir (Şekil 1).

Şekil 1. İstanbul'da Yüksek Deprem Riskli Bölgelerde TOKİ ve Emlak Konut Projeleri

(https://istanbulgucleniyor.ibb.istanbul/nasil_devraldik/#:~:text=Son%2020%20Y%C4%B1lda%20%C4%B0stanbul'un,yaparken%2039.192%20projesi%20devam%20etmektedir)

İstanbul'un kırılganlığını artıran politikalar arasında kentin merkezindeki hastanelerin boşaltılması, bu hastanelerin yerine, kentin erişilebilirliği daha düşük noktalarında inşa edilen şehir hastanelerine yatırım yapılması, olası İstanbul depremi ve diğer afetler durumunda kentin içinde erişilebilir hastane sayısının azalması ile sonuçlanmaktadır. Şişli Etfal hastanesinin taşınma kararı bu politikanın ilk uygulama örneklerindendir.

Tozkoparan Kentsel Dönüşüm Projesi:

Afet kaygısından uzak bu politikanın sonuçlarını İstanbul'un birçok alanında izlemek mümkün olmuştur. 1960'larda Emlak Bankası tarafından sosyal konut olarak inşa edilen, yüksek yeşil alan standartlarına sahip Tozkoparan semti bu örneklerden biridir: Bakanlar Kurulu 1 Nisan 2013 tarihinde 2013/4557 sayılı kararı ile Tozkoparan Gecekondu Önleme Bölgesini Riskli Alan iptal etmiştir. Karara açılan davalar sonucu, Danıştay 14. Daire, İstanbul'un Güngören İlçesi'nde uygulanacak kentsel dönüşüm projesinin dayanağını oluşturan; Bakanlar Kurulu'nun Riskli Alan kararını 4 Haziran 2014 Çarşamba günü iptal etmiştir. Bunun ardından süreç durmamış, Tozkoparan ve Mehmet Nesih Özmen Mahallesi'nin 10.4 hektarlık kısmı, 2450 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı ile 6306 sayılı Kanun kapsamında 20 Nisan 2020 tarihli Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile riskli alan ilan edilmiştir. Karar sonrasında ev sahiplerine Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından 22 Aralık 2020'de tebligat gönderilerek, yıkım çalışmalarına başlanacağı için evleri boşaltmaları istenildi. "Riskli Alan" ilan edilen İstanbul İli, Güngören İlçesi, Tozkoparan Mahallesi sınırları içerisinde yer alan 10.4 hektarlık alana ilişkin 30.09.2020 tarihinde onaylanan 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı ve 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planına açılan davalarla, öncelikle yürütmesinin durdurulması ve takiben iptaline karar verilmesi istenmiştir. Dava süreci devam ederken, Tozkoparan Mahallesi sınırları içerisinde kalan bir kısım alan 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun uyarınca Çevre ve Şehircilik Bakanlığının 11/07/2021 tarih ve 1319067 sayılı Olur'u ile "Rezerv Yapı Alanı" olarak ilan edilmiştir. Bu karara açılan davada İstanbul 2. İdare Mahkemesi Rezerv Yapı Alanı kararını iptal etmiştir. Ancak tüm bu kararlara rağmen, içinde ticari üniteler de barındıran proje hızla hayata geçirilmiştir (Fotoğraf 1).

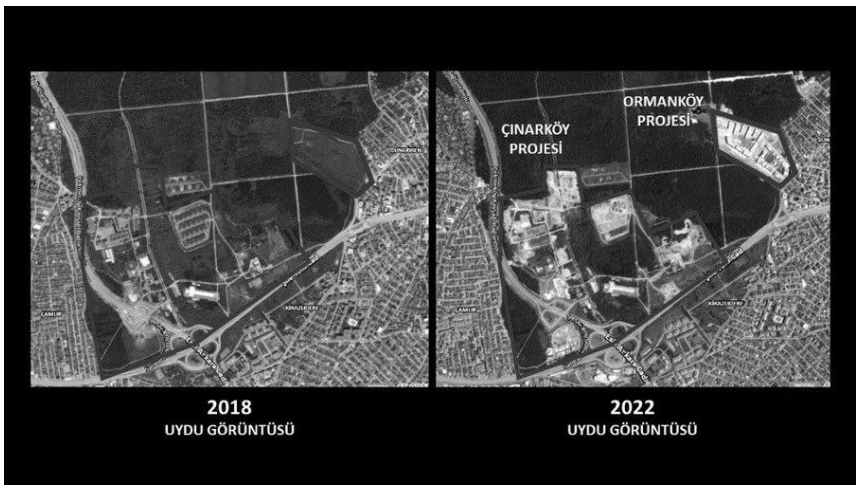

Fotoğraf 1. Tozkoparan semtinde kentsel dönüşüm
https://www.emlakeki.com/tozkoparanda-kentsel-donusum-ne-zaman-basliyor-bakan-murat-kurum-acikladi-haberi-657585, https://www.sankon.com.tr/proje/emlak-konut-gungoren-tozkoparan-1-etap/

Böylece, uygulama, geçmişteki planlarda sadece konut alanının ihtiyacına cevap verebilecek alana, merkez niteliğinde ticaret alanı fonksiyonu eklenmesi, donatı alanlarının öngörülen nüfusa cevap verememesi ve riskli bir durumu olmadığı bilirkişilerce tespit edilen konut alanlarının yıkılması ile sonuçlanmıştır.

Çekmeköy Kışlası:

Bir başka uygulama örneği, yine rezerv alan adı altında askeri alandan dönüşerek lüks konut alanına çevrilen 3. Kolordu Komutanlığı'na ait Çekmeköy kışlasıdır. Kuzey Ormanları'nın başlangıcı olarak kabul edilen Çekmeköy Kışlası arazisinde Emlak Konut tarafından yapılan lüks konut projesinde, 1774 konut, 141 villa ve 56 ticari alanın inşa etmek için ormanlık alanda çok sayıda ağaç kesilmiş, açılan davalarda yürütmeyi durdurma kararları verilmemiştir. Alan, 1/100.000 Ölçekli mer'i İstanbul Çevre Düzeni Planı'nda orman alanı olarak görülmektedir (Fotoğraf 2).

Fotoğraf 2. Çekmeköy Kışlasındaki Değişim

(https://x.com/gokcebugra/status/1653384519926382593)

İnşaatların hukuki süreçler beklenmeden hızla gerçekleşmesi sonucu, büyük bir ormanlık alan yok olmuş, "rezerv alan" ise, bir kez daha amacına aykırı bir şekilde lüks konut projelerine dönüşmüştür. (Fotoğraf 3).

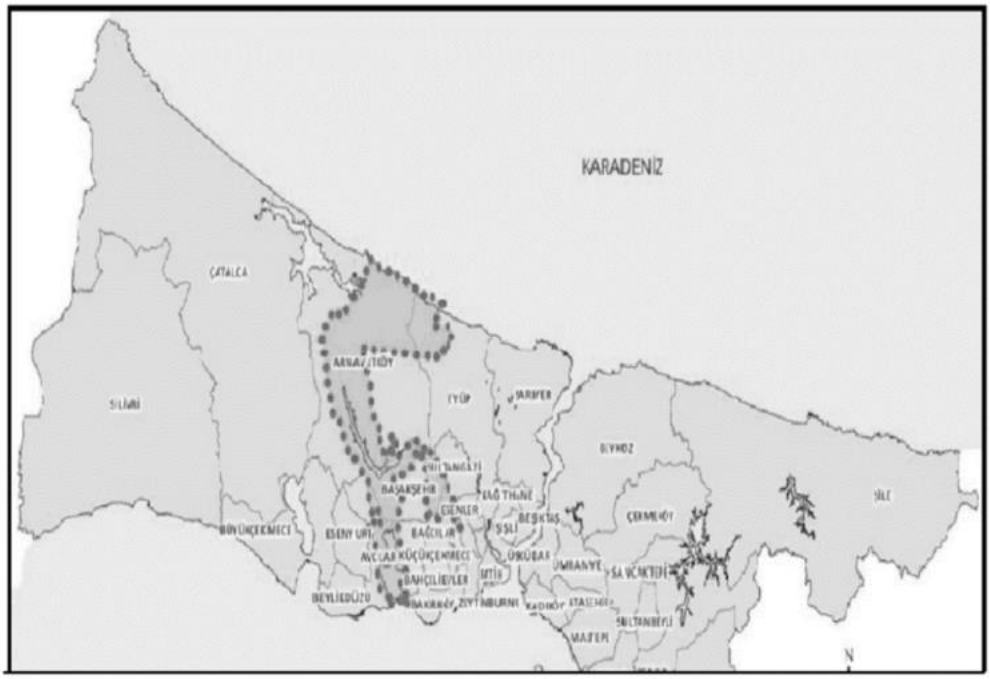

Fotoğraf 3. Çekmeköy Kışlası Kentsel Dönüşüm Uygulaması (https://x.com/ismailari_/status/1849459543299792960?mx=2, https://www.besiktas.com.tr/gundem/istanbulda-depremde-kullanilacak-askeri-alanlar-imara-acildi/13801#google_vignette, https://kisadalga.net/haber/detay/bakirkoy-besiktas-sariyer-ve-cekmekoydeki-askeri-kislalar-ranta-acildi_76413)

Çekmeköy Kışlası'nda gerçekleştirilen lüks konut projesi ile, İstanbul'un olası afetlere karşı toplanma alanı olabilecek bir alan daha yok edilmiştir.

Kanal İstanbul Projesi:

Kanal İstanbul projesi kapsamında yaklaşık 350 milyon metrekarelik, bir başka deyişle İstanbul yüzölçümünün %6,4'üne karşılık gelen bir alan, Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından 2012 yılında afet riskini bertaraf etmek üzere yeni yerleşim alanı olarak kullanılmak amacıyla, "Rezerv Yapı Alanı" olarak belirlenmiştir (Şekil 2).

Şekil 2. Proje Alanı
(İstanbul İli Avrupa Yakası Rezerv Yapı Alanı 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı Değişikliği Raporu, 2019)

13.08.2012 tarihli, 12689 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile İstanbul'da 3 farklı alanda afet riskini önlemek için ruhsatsız, iskânsız ve afet riski altındaki yapıların tasfiyesi ve yeni yerleşim alanı olarak kullanılması amacıyla Çevre ve Şehircilik Bakanlığı yetkilendirilmiştir. 18 Ağustos 2012 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile Üçüncü havalimanı inşaatı, üçüncü köprü inşaatı ve Kanal İstanbul projeleri kapsamında Avrupa yakası Karadeniz kıyılarında 42 bin 300 hektarlık bir alanı 'rezerv yapı alanı' olarak belirlenmiştir.

Projenin 2020 tarihli nihai ÇED Raporunun Ek-16 no'lu ekine göre, Kanal İstanbul projesi kapsamında afet maruz ilan edilen bölgeler; Küçükçekmece İlçesi'ne bağlı Cennet Mahallesi, Bakırköy ilçesi'ne bağlı Şenlik Mahallesi, Arnavutköy İlçesi'ne bağlı Karaburun'dur[2].

Ayrıca yine ÇED raporunun sözü geçen ekinde, "Haramidere fayının belirteçleri, bina temelleri için açılan temel kazılarında gözlenmektedir" denilmekte, böylelikle fay hatları üzerinde bina inşaatları bulunduğu anlaşılmaktadır[3].

[2] Kanal İstanbul Projesi Jeolojik Ve Jeoteknik Etütler-Jeolojik ve Jeoteknik Raporu Revize Ön Proje Jeolojik-Hidrojeolojik ve Mühendislik Jeolojisi Raporu, Ek-16, Sf. 53.
[3] Kanal İstanbul Projesi Jeolojik Ve Jeoteknik Etütler-Jeolojik ve Jeoteknik Raporu Revize Ön Proje Jeolojik-Hidrojeolojik ve Mühendislik Jeolojisi Raporu, Ek-16, Sf. 46.

Kanalın etrafında, proje kapsamında konut, resmi kurum, ticaret, küçük sanayi sitesi, teknoparklar, üniversiteler, gümrükler, antrepo ve depolar, nakliye ambarları, haller, TIR-kamyon parkları, kongre ve fuar alanları, konaklama tesisleri, park ve rekreasyon alanları, kamping alanları, izci kampı, spor tesisleri, tam donanımlı hastaneler, yaşlı bakım evleri, öğrenci yurtları, kent parkları, hayvanat bahçeleri, spor alanları, mezarlık alanları ve özel proje alanları yapılması planlanmıştır.

Projeye ilişkin 1/100 000 ölçekli plan revizyonu şehrin tüm kuzey bölgesini ve hassas ekosistemleri kentsel gelişme baskısı altına alarak, afetlere karşı kentin dirençliliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Proje alanı bir rezerv alandır 130 milyon metrekare tarım alanı plan sınırı içinde kalmaktadır. Güzergâh üzerinde üç aktif fay hattı bulunmakta, bu bağlamda, depremin yanı sıra tsunami riski de içermekte, yani proje eliyle kentte yeni afet riskleri oluşturulmaktadır. Yine söz konusu revizyon plan, su havzaları üzerine yoğun bir yapı ve nüfus baskısı getirmektedir. Havzaların koruma alanlarını yapılaşmaya açarak, havzalarla ilgili koruma kararlarını geçersiz saymaktadır. İstanbul'un tek başına 24 günlük suyunu temin eden Sazlıdere Barajı bu proje ile yok edilmektedir. Oysaki, deprem ve salgın gibi olası afetlerde su, hayati önemi haiz bir varlıktır.

Revizyon plan çevresindeki konut alanları ve diğer fonksiyonlar, üst ölçekli planın nüfus eşiğini katlayarak artmaktadır (Giritlioğlu, 2023). Görüldüğü üzere, proje alanı, İstanbul'un afet riski karşısında açık alan olarak korunması gereken, olası bir afet durumunda kısa dönemde kentin gıda ve su ihtiyacını karşılayacak en önemli bölgedir. Buna rağmen, Kanal İstanbul Projesine ilişkin ÇED Raporuna ve imar planlarına ilişkin açılan davalarda yürütmeyi durdurma kararları verilmemiş, bu sırada TOKİ tarafından hukuksuz ihaleler yapılmış ve mera alanları üzerinde yüksek yoğunluklu konut inşaatları başlamıştır. TOKİ tarafından Arnavutköy ilçesinin Baklalı mahallesinde yapılan 3759 konutluk proje ile, Emlak Konut – THY ortaklığı ile Dursunköy'de yapılan yaklaşık 12.500 konutluk proje bunlara örnektir (Fotoğraf 4).

Fotoğraf 4. Kanal İstanbul Bölgesinde Başlayan Projeler
https://www.emlakjet.com/satilik-konut/istanbul-arnavutkoy/projeler/?semt[]=baklali-koyu-10004277/, https://www.google.com/search?q=emlak+konut+thy+dursunk%C3%B6y+projesi&sca

Sadece bu çalışmaya konu edilen üç örnek değil, birçok kamu arazisinin sermayeye tahsisi, çok sayıda askeri kışlanın, Bayrampaşa cezaevi gibi alanların tasfiye sorası yoğun konut projelerine konu edilmesi ve mega projeler eliyle İstanbul'un afetlere karşı dirençliliği giderek düşmektedir. Kentte yoğun yapılaşmaya, ormansızlaşmaya, tarım ve mera alanlarının, su havzalarının tüketilmesine bağlı iklim değişikliği, gıda ve su sorunları, jeolojik ve ekolojik riskleri görmezden gelen, kent topraklarını rant aracı olarak kabul eden ve kamu yararını dikkate almayan kentsel politikalar, hep birlikte İstanbul'da kırılganlıkları artırmaktadır.

4. Sonuç yerine

Bugün ihtiyacımız olan, tahripkâr ve yıkıcı değil, onarıcı, zayıflatıcı değil, güçlendirici politikalarla kentlerin dirençliliğini artırmak, doğa ile insanın ilişkisini kentler üzerinden yeniden kurgulayarak sürdürülebilirliği anlamlı kılmaktır.

İstanbul özelinde sürdürülen ve sonuçlanan uygulamalar açıkça göstermektedir ki, yasalar ve uygulanan politikalar, kentin başta deprem olmak üzere afetlere karşı kırılganlığını artırmaktadır.

Bu çalışma, aşağıdaki tespitleri ortaya koymuştur:

- 1999 Marmara depremi sonrası sürdürülen afet ve kentsel dönüşüm politikaları ve uygulamaları, afet kaygısı taşımamıştır.
- Yapılan çalışmalar "deprem gerekçeli"dir. Günümüzde İstanbul'un giderek artan diğer afet riskleri mevcut politikalar ve uygulamaların konusu haline gelememiştir.
- 2002 sonrası dönemde –afetleri değil- depremi ve kentsel dönüşümü hedef alan çok sayıda yasa yürürlüğe girmişse de yasaların "afetlere dirençli bir İstanbul" hedefi olmadığı, inşaat, yıkım ve yeniden yapım süreçlerinin tarif edildiği adeta müteahhitlik yasaları niteliği taşıdığı ve bunların uygulamada İstanbul'un kışla alanları, kıyılar, doğal alanlar, kentsel alanlar gibi her bölgesinde hızla yer bulduğu görülmüştür.
- Bugüne dek politikaların ve yasaların daha dirençli bir İstanbul hedefi yönünde sonuçlar vermemiş olduğu, aksine bu anlayışın, İstanbul'un dirençliliğini giderek zayıflatacağı öngörülmüştür.

Artık kentin ekonomik, politik ve ekolojik olarak gereksinim ve olanakları ölçeğinde kendine daha fazla yetebilir kılınarak, doğal kaynaklarını tüketmesinin önlenebilmesi, çevre yerleşmelerin kaynaklarını tüketmek yerine dış dünyaya daha az bağımlı hale gelebilmesi, kamusal alanlarına sahip çıkılması, noktasal projeler yerine, planlamanın gücünden faydalanarak bir bütün olarak afete dirençli mekânsal yapının kurgulanması yollarını yeniden düşünmek gereklidir.

İstanbul'un boş alanlarında ve çeperlerinde bir taraftan üst gelir grubuna yönelik projelerin sayısı artarken, diğer taraftan, kentin merkezi halen depreme ve diğer afet risklerine karşı kırılgan durumdadır. Barınma sorununun kamucu bir bakış açısıyla ele alması, kentin merkezindeki riskli bölgelerde öncelikli alanların belirlenmesi, rezerv alanların kentin riskli alanlarının dönüşümü amacına yönelik olarak rotasyon ile kullanılması sağlanmalıdır.

İstanbul'un kent merkezinde afet toplanma alanları, güçlendirilmiş altyapısı, kamu hastaneleri, eğitim kurumları ve diğer kamu yapıları ile bir bütün olarak afetlere dirençli hale gelmesi öncelikli bir hedef olarak benimsenmelidir. Kentin doğal ve kültürel mirasının olası afetlere karşı dirençli kılınmasına yönelik stratejilerin geliştirilmesi gereklidir.

İstanbul Büyükşehir Belediyesinin de deprem odaklı stratejilerini, afet odaklı bir yaklaşımla genişletmesi, kentin afetlere karşı kırılganlığına bütüncül bir çözüm sunmada önem taşımaktadır.

Kaynaklar

Adger, W. N. (2000). Social and ecological resilience: Are they related? *Progress in Human Geography, 24*(3), 347–364.

Bozza, A., Asprone, D., & Manfredi, G. (2017). A methodological framework assessing disaster resilience of city ecosystems to enhance resource use efficiency. *International Journal of Urban Sustainable Development, 9*(2), 136–150. https://doi.org/10.1080/19463138.2016

Giritlioğlu, P. P. (2023). *Kentin hukuku*. Nobel Yayınları

Giritlioğlu, P. P. (2024). İstilacı kentleşme ve çevresel etkileri: İstanbul örneği. *Mimarist, 2024/1* (Cumhuriyet'in Yeni Yüzyılında İstanbul'un "Mega" Dönüşümü ve Karşı-Hegemonya Çabaları Özel Sayısı)

Godschalk, D. R. (2003). Urban hazard mitigation: Creating resilient cities. *Natural Hazards Review, 4*(3), 136–143. https://doi.org/10.1061/(ASCE)1527-6988(2003)4:3(136)

Harrison, C. G., & Williams, P. R. (2016). A systems approach to natural disaster resilience. *Simulation Modelling Practice and Theory, 65*, 11 31. https://doi.org/10.1016/j.simpat.2016.02.008

Holling, C. S. (1973). Resilience and stability of ecological systems. *Annual Review of Ecology and Systematics, 4*, 1–23. https://pure.iiasa.ac.at/id/eprint/26/1/RP-73-003.pdf (Erişim tarihi: 08.10.2024)

Jha, A. K., Miner, T. W., & Stanton-Geddes, Z. (2013). *Building urban resilience: Principles, tools, and practice*. *Directions in Development: Environment and Sustainable Development*, World Bank Publisher, Washington DC (US).

Kavanoz Ersavaş, S. (2020). "Kentsel direnç" kavramı üzerine. *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi, 2*(1), 5–24.

Loo, B. P. Y., & Leung, K. Y. K. (2017). Transport resilience: The Occupy Central Movement in Hong Kong from another perspective. *Transportation Research Part A, 106*, 100–115.

Öktem B., (2006). Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası: AKP'nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul'un Kentsel Dönüşüm Projeleri, Planlama Dergisi, *Planlama Dergisi, 2006*(2), 53–63.

Ribeiro, P. J. G., & Gonçalves, L. A. P. J. (2019). Urban resilience: A conceptual framework. *Sustainable Cities and Society, 50*, 101625. https://doi.org/10.1016/j.scs.2019.101625

Sharifi, A. (2016). A critical review of selected tools for assessing community resilience, *Ecological Indicators, 69*, 629–647, http://dx.doi.org/10.1016/j.ecolind.2016.05.023 .

Sharifi A. ve Yagamata Y., (2016). On the suitability of assessment tools for guiding communities towards disaster resilience, *International Journal of Disaster Risk Reduction, 18*, 115–124. https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2016.06.006

Spaans, M. ve Warterhout, B. (2017), Building up Reilience in Cities Worldwide - Rotterdam as Participant in the 100 Resilient Cities Programme. *Cities, 61*, 109-116.

Türk Dil Kurumu (2021), Güncel Türkçe Sözlük, TDK Yayını, Ankara, https://sozluk.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 01.10.2024).

Teknik Raporlar:

İstanbul Deprem Riskini Azaltma ve Acil Durum Projesi (İSMEP). (2016, Haziran 25). *İstanbul Deprem Riskini Azaltma ve Acil Durum Hazırlık Projesi İçin Türkiye CUMHURİYETİ'NE Sağlanan 310,0 Milyon Avro (400,0 Milyon Abd $ Eşdeğeri) Tutarındaki Bir Krediye ve 109,8 Milyon Avro (150 Milyon Abd$ Eşdeğeri) Tutarındaki Ek Finansman Kredisine İlişkin Uygulama Tamamlama ve Sonuç Raporu* https://www.ipkb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/05/ismep-proje-kapanis-raporu.pdf

World Bank (1999). Entering the 21st Century World Development Report 1999/2000, Washington, World Bank, https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/8f545f96-93e5-59fa-b0d5-3dc359fefd25

World Bank. (2018, Haziran 22). *Turkey Istanbul Seismic Risk Mitigation and Emergency Preparedness Project*. https://ieg.worldbankgroup.org/sites/default/files/Data/reports/ppar_turkeyseismic.pdf (Eri şim tarihi: 09.11.2024)

İnternet Kaynakları:

AFAD. Van depremi hakkında. https://www.afad.gov.tr/van-depremi-hakkinda (Erişim tarihi: 08.11.2024)

Arkitera. (2012). 12. Gayrimenkul Zirvesi ve İstanbul Restate Gayrimenkul Fuarı başladı. https://www.arkitera.com/haber/12-gayrimenkul-zirvesi-ve-istanbul-restate-gayrimenkul-fuari-basladi/ (Erişim tarihi: 08.11.2024)

Beşiktaş Belediyesi. https://www.besiktas.com.tr/gundem/istanbulda-depremde-kullanilacak-askeri-alanlar-imara-acildi/13801#google_vignette (erişim tarihi: 09.11.2024)

Ekonomim. (2019, Aralık 21). İmar barışından 7,5 milyon yapı faydalandı.

https://www.ekonomim.com/ekonomi/imar-barisindan-75-milyon-yapi-faydalandi-haberi-459099 (Erişim tarihi: 09.11.2024)

Hürriyet Gazetesi. (2013, Ekim 5). Dönüşüme yabancı kaynak bekliyoruz. https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/donusume-yabanci-kaynak-bekliyoruz-24855454 (Erişim tarihi: 08.10.2024)

Invest in Turkey. (2010, Mart 9). Emlakta gelişme potansiyelinde İstanbul ilk sırada. https://www.invest.gov.tr/tr/news/news-from-turkey/sayfalar/pwc.real.estate.trends.report.istanbul.turkey.aspx (Erişim tarihi: 24.09.2024)

İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2023). https://istanbulgucleniyor.ibb.istanbul/deprem-seferberlik-plani/ (erişim tarihi: 10.11.2024)

İstanbul Büyükşehir Belediyesi. https://istanbulgucleniyor.ibb.istanbul/nasil_devraldik/#:~:text=Son%2020%20Y%C4%B1lda%20%C4%B0stanbul'un,yaparken%2039.192%20projesi%20devam%20etmektedir (erişim tarihi: 20.11.2024)

Kısa Dalga. (2024). Bakırköy, Beşiktaş, Sarıyer ve Çekmeköy'deki askeri kışlalar ranta açıldı. https://kisadalga.net/haber/detay/bakirkoy-besiktas-sariyer-ve-cekmekoydeki-askeri-kislalar-ranta-acildi_76413 (Erişim tarihi: 09.11.2024)
file:///D:/Akademik/2024-2025/%C4%B0ktisat%20Dergisi/Il-Afet-Risk-Azaltma-Planinin-Uygulanmasi-Genelgesi2021_6.pdf (erişim tarihi: 18.11. 2024)

X (eski Twitter). https://x.com/ismailari_/status/1849459543299792960?mx=2 (erişim tarihi: 21.11.2024)

Afetlere Etkili Hazırlıkta Çevresel Bilgilenme Hakkının Önemi: Olası İstanbul Depremi ve Acil Toplanma Alanları Üzerinden Bir Değerlendirme[1]

Seda Yurtcanlı Duymaz[2],

Araş. Gör. Ezgi İdil Tiryaki[3],

Özet

Yaşamın, bedensel bütünlüğün veya maddi kaynakların tehdit altında olduğu durumlardan biri büyük çaplı afetlerdir. Afetler toplumlarda yarattığı bu çok yönlü travma ile temel hak ve özgürlükler bağlamında devletin pozitif yükümlülüklerini gündeme getirir. Afet yönetiminde dirençli toplum hedefinin büyük bir parçası olan bu yükümlülükler, dirençliliğin farklı boyutlarıyla anlaşılmasını gerekli kılar. Bu çalışma, afete karşı dirençliliği sağlama konusunda kamu otoritelerince alınabilecek aksiyonları yer bakımından toplanma alanları, konu bakımından çevresel bilgilenme hakkı çerçevesinde ele almıştır. Bu bağlamda çevresel bilgilenme hakkının afet riski altındaki toplumlar açısından önemi tartışılmış ve 2021 İstanbul Afet Müdahale Planı'nda yer alan afet acil toplanma alanı belirleme kriterleri ve uygulamaları çevresel bilgilenme hakkı çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Afete Hazırlık, Toplanma alanları, Çevresel Bilgilenme Hakkı, İSTAMP

Abstract

Large-scale disasters are the situations where life, physical integrity, or material resources are threatened. Disasters, with the multifaceted trauma they cause in societies, bring up the state's positive obligations in the context of fundamental rights and freedoms. These obligations, which are a significant part of the goal of building a resilient society in disaster management, require understanding resilience in its various dimensions. This study examines the actions that public authorities can take to ensure resilience against disasters, focusing on gathering areas and the right to environmental information. In this context, the importance of the right to environmental information for societies at risk of disasters is discussed, and the criteria and practices for determining emergency gathering areas in the 2021 İstanbul Afet Müdahale Planı are evaluated within the framework of the right to environmental information.

Keywords: Disaster Preparedness, Gathering Areas, Right to Environmental Information, ISTAMP

[1] Bu çalışma Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından 121K633 Numaralı proje ile desteklenmiştir. Projeye verdiği destekten ötürü TÜBİTAK'a teşekkürlerimizi sunarız.

[2] Dr. Öğr. Üyesi , İstanbul Üniversitesi Merkez Yerleşkesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Beyazıt / Fatih / İstanbul, seda.yurtcanli@istanbul.edu.tr, +905305802472

[3] Araş. Gör. Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Görükle Kampüsü Nilüfer / Bursa, ezgiidiltiryaki@uludag.edu.tr, +905458361807

Giriş

Doğa ve(ya) insan kaynaklı tehlikeler, yerel olanakların yetersiz kalması sonucu bireylerin, ailelerin, toplumların, yaşam alanlarının ciddi kayıp ve zararlara uğraması ve toplumsal işleyişin bozulması nedeniyle afete dönüşmektedir. Sebepten öte bir sonucu ifade eden afet kavramı; yaşama ve güvenle hayatta kalma kaygısından sağlıklı olma haline, geleneksel yaşamın muhafazasından onurlu yaşamın tesisine yönelik gerekliliklere, bireysel ve toplumsal boyutlarıyla mülkiyetten sosyal-ekonomik ve kültürel menfaatlere geniş bir temel hak ve özgürlük yelpazesine müdahaleyi ifade eden yaşamsal ve varoluşsal bir tehdit olarak nitelendirilebilir. Dolayısıyla afet, fiziksel bir süreç olarak tanımlanmanın ötesinde sosyo-ekonomik bağlamı ile ele alınması gereken (Pelling, 2003: 6) temel hak ve özgürlükler bağlamında devletin yükümlülüklerini gündeme getiren (Giustiniani vd., 2018) sosyal bir fenomendir. Temel hak ve özgürlüklere müdahaleleri gündeme getiren afetler karşısında elverişli ve yeterli koruma sağlama tartışmaları, afet çalışmalarında dirayetli toplumların inşası hedefini beslemiştir (Pelling, 2003: 5).

"Yaşam standartlarında bariz bir düşüşe maruz kalabilme olasılığını" (diğer bir ifade ile kırılganlığı) ortadan kaldırabilme kabiliyeti demek olan "dirençli toplum" hedefi, afet yönetiminde bütünleştirici ve disiplinlerarası bir anlayışın ortaya çıkmasını desteklemiştir (Kalaycıoğlu, 2021: 6). Nitekim dirençlilik, bireylerin risk algısı ve toplumsal bilinç seviyesi, teknolojik gelişmişlik ve ekonomik kalkınmışlık düzeyi, demografik yapı, yaşam mekânı, coğrafi etmenler, politik iklim, yönetsel yaklaşım gibi farklı dinamiklerin ve bu dinamiklere göre öz kapasiteleri şekillenen aktörlerin etkileşimine göre şekillenmektedir (Genç, 2007). Afet çalışmalarında kırılganlık – dirençlilik tartışmaları mevcut kaynaklara, içinde bulunulan koşullara ve afetin türüne göre değişkenlik göstermektedir. Bu değişkenlik afete hazırlık çalışmalarında kamu otoritesi bakımından geniş bir yükümlülükler yelpazesinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Burada afetten etkilenen bireyleri güvenle, sağlıkla ve onurlu bir şekilde hayatta tutma temel ödevi yaşama hakkının mutlak gerekliliği olarak kamu otoritesinin yükümlülüklerinin merkezinde yer almaktadır (Boyar, 2013: 53; Yurtcanlı Duymaz, Kahveci, 2023: 345).

Afet sonrası hayatta tutma yükümlülüğü, kamu otoritesine afetten etkilenenleri insan onuruna yaraşır biçimde hayatta tutacak ve bireylerin kırılgan durumlarına göre değişkenlik gösterebilecek temel ihtiyaçlarına cevap verebilecek uygun ve yeterli geçici yaşam alanları öncelikle belirleme ödevi ve sorumluluğunu yüklemektedir. Devamında da bu "güvenli yerlerden" faydalanacak olan afetten etkilenenlerin kriz sürecine hazır bulunabilmelerini destekleyecek biçimde bilgilendirilmelerini gerekli kılmaktadır. Nitekim dirayetli toplumun inşasında kamu otoritesinin öz kapasitesine ve yönetsel sürece

yönelik plan ve hazırlık çalışmaları ancak hane halklarının hazır bulunma düzeylerinin yüksek olması ile etkili sonuçlar doğurabilmektedir (Açıkalın, 2017: 25). Bunu gerçekleştirmek amacıyla da yerelde güvenli alanlara dair planların ve mekânsal hazırlıkların paylaşılacağı afete hazırlık bilgi sisteminin oluşturulması gündeme gelebilmektedir.

Bu çalışma dirayetli toplumun bir unsuru olan kamu otoritesi ile hane halklarının afet tehlikelerine karşı birlikte hazırlanmaları gerekliliğini olası İstanbul depremine hazırlık çalışmalarının odak konularından toplanma alanları özelinde ele almayı hedeflemektedir. Toplanma alanları, afet anında vatandaşın ulaşabileceği ilk kademe güvenli alan olarak belirlendiğinden, hem yerel hem merkezi hükümetin bu alanları vatandaşla buluşacağı ilk mekân olarak belirleyip tanımlamasından ötürü kamu otoritesi ve hane halkı arasındaki bilgi ilişkisi açısından çalışmanın konusu olarak belirlenmiştir.

Nitekim afetten etkilenen semtliyi-mahalleliyi (yerel topluluğu);

- Şok anında güvenli alanlara ulaştırabilen,
- Güvenli alanlarda toplayabilen ve
- Afetten etkilenenlerin davranış kalıplarını şekillendiren
    - Yakınlarla iletişim
    - Doğru bilgilendirme
    - Yakınlara ulaşma
    - Can ve mal güvenliğini sağlama
    - Barınma, beslenme, tuvalet, ilk yardım, ısınma vb. acil gereksinimlerini karşılamaya uygun ve hızlı çözümler üretebilme kapasitesini geliştiren

afete hazırlık sürecinin içinde olunması, kentsel dirençliliği ve toplumsal dayanıklılığı artırmaktadır (Sphere, 2018).

Çalışmanın ilk bölümünde, çevresel bilgilenme hakkı kavramı ve bu kavramın afet riski altındaki toplumlar açısından önemi açıklanmıştır. Çalışmanın konusu olan afet toplanma alanları kapsam, amaç ve kullanım alanı açısından tanımlandıktan sonra bu alanlara dair bilginin kurucu parametrelerinin açıklandığı bölümde, ulusal ve uluslararası literatürde toplanma alanlarına dair uygunluk ve yeterlilik kriterleri detaylandırılmış, bu kriterlerin kullanımda nelere karşılık gelebileceği ortaya konmuştur. Çalışmanın devamında 2021 İstanbul Afet Müdahale Planı çerçevesi çizilmiş kurucu parametreler ışığında incelenmiş ve son olarak vatandaşların afet anında yerel güvenli alan olan toplanma alanları hakkında bilgilendirilmesi yükümlülüğüne dair değerlendirmeye yer verilmiştir.

Makalede kullanılan kurumsal hazırlıklara yönelik veriler beklenen İstanbul depremi sonucu İstanbul'da yaşanması olası zorunlu göç senaryosu ve bu göç hareketliliğinin yönetim esaslarını belirlemeyi amaçlayan Olası istanbul Depreminin Çevresel Zorunlu Göç Senaryosu ve Yönetimi başlıklı Tübitak Projesinin saha çalışmalarına dayanmaktadır. Araştırma deseni oluşturulurken ilk elde bu konuyu mümkün olduğunca çok aktörün gözünden, mümkün olan bütün boyutlarıyla görmeyi sağlayacak bir yöntem ve çok yönlü veri toplamaya uygun teknikler esas alınmıştır. İstanbul'da afet anında kullanılacak yaşamsal alanlar olan afet ve acil durum toplanma alanlarına ve bu alanlara dair toplumu bilgilendirme konusunda sorumluluk taşıyan yönetici, bürokrat ve uygulayıcılar ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. İstanbul'un afet toplanma alanlarına ilişkin kamu otoritelerinin kurumsal ve kamusal hazırlık ve kapasitelerine de yönelen saha çalışması kapsamında İstanbul İl Jandarma Müdürlüğü, AKOM, 37 ilçe belediyesi ve 1 Kaymaklık ile görüşmeler yapılmıştır.

Afet Riski Altındaki Toplumlar Bakımından Çevresel Bilgilenme Hakkının Anlamı ve Önemi

İçeriği ve yüklenen anlamların çeşitliliği nedeniyle "*bukalemuna benzetilen*" (Prieur, 2011: 1) çevre kavramı; arazi, toprak, su, hava, flora ve fauna gibi doğal değerlerin yanı sıra oluşumunda insanın katkısı olan yapay yaşam mekânlarını da kapsamaktadır. Diğer bir ifade ile toplumsal işleyişin, ekonomik ve politik yaşamın sürdüğü, insan yapılarına, tarihi ve(ya) kültürel mirasa ev sahipliği yapan yaşam alanları da çevrenin konusunu oluşturmaktadır. Geniş bir anlama sahip olmasından ötürü afetler etki ve sonuçlarını mekânsal açıdan kentsel, kırsal, tarihi, kültürel, niteliğine göre fiziksel ve toplumsal, ölçek bakımından yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası şeklinde gruplandırılan ve aslında tek ve bir bütün olan doğal ve yapay çevre üzerinde göstermektedir (Keleş vd., 2016: 53). Doğası gereği döngüselliği barındıran çevre – afet ilişkisinde tehlike/risk, zarar görebilirlik (kırılganlık) ve başa çıkabilme kapasitesi kriterleri çevresel faktörlerin belirleyici olduğu ve koşullara göre değişkenlik gösteren dinamik kavramlardır. Bu nedenle afetler çevre odaklı bir yaklaşımla okunmayı gerektirmektedir (Prieur, 2012).

Antroposen çağın da etkisiyle şiddeti, sayısı, sıklığı, yıkıcılığı ve mücadele maliyetleri giderek artan afet tehlikelerine karşı risk altındaki kırılgan toplumların dirayetli toplumlara dönüşebilmelerinde çevre hakkı kritik öneme sahiptir (Yurtcanlı Duymaz, 2021). Sağlıklı, dengeli, temiz ve güvenli yaşam alanlarına ve yaşam koşullarının varlığına işaret eden çevre hakkı afetlerin gündeme getirdiği yaşamın devamlılığı, sağlığın korunması gibi temel hak ve özgürlükler başta olmak üzere tüm hakların ön koşulu mahiyetindedir (Kaboğlu, 1996: 24; Gürseler, 2008: 200). Çevre hakkı; eşitlik, hakkaniyet, dayanışma ve hak-ödev diyalektiği esaslarına dayanan karakteri nedeniyle bireylerin hem kendileri hem de herkes için sahip olduğu bir insan hakkıdır (Özdek, 1993: 72, 107; Turgut, 2001: 131; Kiss ve Beurier, 2010: 21;

Kaboğlu ve Yancı Özalp, 2021: 85). Çevresel bir mesele olan afetler karşısında toplumsal dirençliliğinin tesis edilebilmesine olanak sağlayan çevre hakkı, kamu yönetiminde risk odaklı bütüncül afet yönetimi anlayışının entegre edilmesinde, devletin koruma yükümlülüğünü etkili ve etkin kılmada, tehlike/riskler ile bunların etkilerine karşı hak temelli mücadelelerin verilebilmesinde önemli rol oynamaktadır. Riski anlamaya, önlemeye ve onu bertaraf etmeye odaklanan bütüncül afet yönetimi anlayışını hayata geçirten çevre hakkının aktif statü hakkı olarak konumlanması elzemdir (Kiss ve Beurier, 2010: 104). Bu gereklilik çevre hakkının uygulanabilirliğini (hakkın korunması ve ileri sürülebilmesi) güvence altına alan usule ilişkin hakları doğası gereği barındırması sonucunu doğurmaktadır (Sands ve Peel, 2012: 778).

Riski anlamaya, önlemeye ve onu bertaraf etmeye odaklanan bütüncül afet yönetiminin şeffaf, katılımcı ve hesap verebilir bir anlayışı ortaya koymasını destekleyen usulî güvenceler birbirinin ardılı üç temel hakkı içermektedir (Aarhus Sözleşmesi, 2001): Çevresel konularda bilgilenme hakkı, çevresel konularda karar alım süreçlerine anlamlı katılma hakkı ve çevresel konularda etkili başvuru hakkı.

Usuli güvencelerin ilk aşaması olan, idarenin şeffaflığına ve açıklığına işaret eden bilgilenme hakkı; güncel, doğru ve manipülasyondan uzak bilginin olabildiğince erken bir zamanda ve menfaat şartı aranmaksızın ilgili herkes için kamusallaşmasını ifade etmektedir. Bilgilenme hakkı ifadesi, kamu otoritesine sadece talep üzerine elindeki bilgiyi paylaşması ödevini yükleyen bilgi edinme kavramının ilerisinde bir anlama sahiptir. Bilgilenme hakkı bilgi edinme hakkının yanı sıra çevresel bilginin talep olmaksızın kamusallaştırılması ödevini barındıran bilgi alma hakkını da kapsamaktadır.

Afetler bakımından çevresel bilgilenme hakkı, afet bilincinin ve farkındalığının gelişimine kritik katkı sunarak afete hazırlık çalışmalarında dirençli toplum yaratma hedefini çok yönlü beslemektedir:

- Bilgilenme hakkı, hane halklarının afet sonrasına hazır bulunma düzeylerini artırmaktadır (İBB, 2019). Hazır bulunma, afet sonrası müdahale sürecini şekillendiren davranış kalıpları ve tutumların yaratabileceği olası kaos, düzensizlik hali ve öngörülemez toplumsal risklerin ortaya çıkma ihtimalini azaltarak insan haklarına saygılı, etkili mücadele ve müdahale operasyonlarının gerçekleşmesini desteklemektedir.
- Bilgilenerek risk farkındalığı yükselmiş toplumlarda afet yönetimi katılımcı bir anlayışla tezahür eder. Afete hazırlık çalışmaları yürütmekle yükümlü yerel yönetimler ve merkezi hükümetler toplumsal meşruluk zeminini kaybetmemek ve alınan önlemlerin toplumda uygulanabilirliğini sağlama amacı ile karar alım süreçlerini işletme eğilimi göstermektedir. Nitekim hakkın kamu otoritesine yüklediği bilgilendirme yükümlülüğü etkili afet yönetiminin ancak toplumun da

hazırlıklı olması ile mümkün olduğu yönündeki yönetsel bilinç ve farkındalığın gelişmesine katkı sunmaktadır (Budak ve Yurtcanlı Duymaz, 2013).

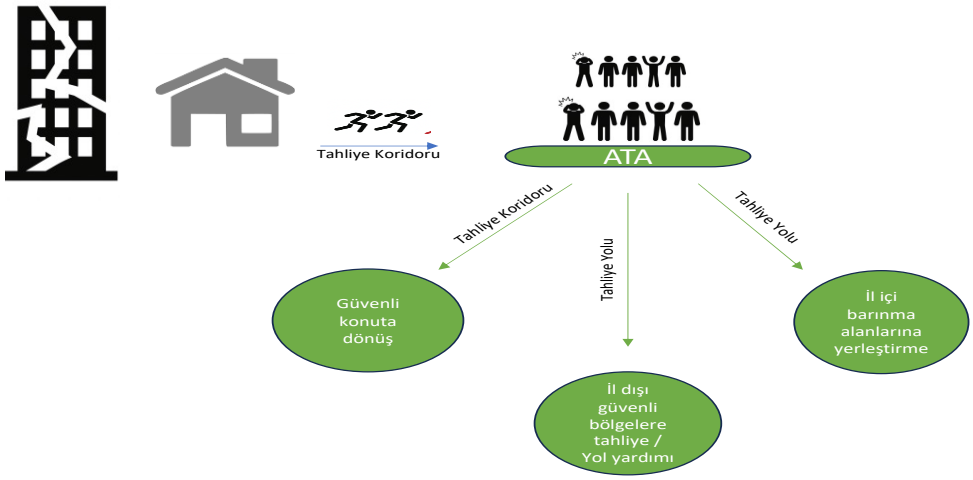
- Bilgilenme hakkı (potansiyel) afetzede kavramının hak sahipliği bilinciyle genişlemesine olanak sağlar. Nitekim bilgilenme hakkı bireylerin hayatlarını doğrudan tehdit eden tehlikeler ve riskler karşısında alınan önlemlerin etkililiğini sorgulama, yapılan hazırlıkların takipçisi olma eğilimini artırarak yaşamlarını etkileyecek süreçlerde aktif rol alma talebini ortaya çıkartır. Bu farkındalık bir ihmalin veya ihlalin varlığı halinde hesap sorma hakkına sahip olma bilincini de doğrudan geliştirir (Yurtcanlı Duymaz, 2021).
- Hesap verme baskısı, afetler karşısında "gerekli tedbirleri alma" pozitif yükümlülüğünün kapsamının genişlemesine katkı sunmaktadır. Kamu otoritesinin kaynaklar ve öncelikler temelinde sahip olduğu takdir marjının afet tehlikesiyle etkili mücadelenin gerekliliklerine uygun şekilde sınırlanmasına olanak sağlama potansiyeli yüksektir. Dolayısıyla çevresel bilgilenme hakkı çoğulcu, katılımcı, açık ve şeffaf bir afet yönetimini mümkün kılarken idarenin de aynı zamanda tasarruf, faaliyet ve eylemleri konusundaki popülist söylemlerini ve keyfiliğini sınırlandırmaktadır (Eken, 1995: 63). Bu durum aynı zamanda afet öncesi önleme ve planlama, afet sırası müdahale ve uygulama ve afet sonrası iyileştirme, restorasyon aşamalarında katılım hakkının sadece şekli bir prosedür olarak görülmesinin de önüne geçmesine destek olur.
- Bilgilenmiş ve hak sahipliği bilincine kavuşmuş bir topluma yönelen risklere dair afet yönetimi bilgilendirme yükümlülüğü kapsamında zamanında, hızlı, doğru, uygun karar alabilme kabiliyetini geliştirerek verimli ve etkili hale gelir (Eken, 2005: 115).

Kurumlararası Daimi Komite'nin (kısaca IASC) Uygulama Talimatı (2011), afetler bakımından usule ilişkin hakların çerçevesini çizerken kişilerin yaşam alanlarındaki afet riskleri, alınabilecek önleyici tedbirler, afet sürecine ilişkin sahip oldukları haklar, planlanan acil müdahale ve yardımlar ile bunları yürütecek kurum ve kuruluşların yetkileri konusunda bilgi sahibi olması gerektiğini belirtmiştir. Ardından afetlere hazırlık aşamasına ilişkin pozitif yükümlülüklere değinen Birleşmiş Milletler 2015-2030 Sendai Eylem Çerçevesi maruziyet, zarar görebilirlik, risk, afetler ve kayıplarla ilgili kısıtlanmamış ve ayrıştırılmış bilgileri serbestçe kullanılır ve erişilebilir hale getirmenin önemine vurgu yaparak bilgilenme hakkının hazırlıklı toplum yaratma yükümlülüğünün doğal bir unsuru olduğunu politik bağlamda ortaya koymuştur.

Temel hak ve özgürlüklerin konusu olan afetlere hazırlık kavramı toplumsal, kurumsal, yönetsel ve mekânsal boyutları içeren disiplinlerarası bir çalışma sürecini ifade etmektedir. Tüm bu boyutların yereldeki kesişiminde olması bakımından toplanma alanlarına dair hazırlıklar kritik bir öneme sahiptir.

Çevresel Bilginin Konusu Olarak Acil Toplanma Alanları

Kentsel alanın yıkıcı bir depremle sarsılması, kalabalıkların toplu hareketliliği riskini beraberinde getirmektedir. Bu hareketliliğin ilk ev sahibi ise kuşkusuz semtler ve mahalleler olmaktadır. Bireyler bir sarsıntı sonrası konutlarını içgüdüsel olarak terk ettikten sonra sarsıntının etkisini, bir afete dönüşüp dönüşmediğini öncelikle semtlerinde, mahallelerinde deneyimlemektedir. Deprem sonrası akut şokları ve travmaları atlatma aşamasını kapsayan akut müdahale ve mücadele sürecinde bireysellikten kamusallığa geçişe ev sahipliği yapan sokaklar ve mahalleler, kentsel mekânda afete karşı kritik saatlerin kolektif biçimde geçirilmesi planlanan yereldeki ilk ölçek olup toplanma alanları bu ölçeğin çekirdeğini ifade etmektedir. Bu kapsamda (acil) toplanma alanları afet sonrası hayatta kalanların güvenli bir şekilde ulaşabilecekleri, toplanabilecekleri, minimum temel gereksinimlerini karşılayabilecekleri altyapıya sahip olan ve kural olarak risk barındırmaması beklenen "güvenli alanlardır (Maral vd., 2015; Mengi ve Erdin, 2018; Gerdan ve Şen, 2019). Dolayısıyla kentsel alanda depreme hazırlık öncelikle yerelde güvenli toplanma alanlarına, güvenli yollara ve acil ihtiyaçları karşılamaya uygun güvenli mekanlara dair çalışmalar yapmayı gerekli kılmaktadır.

Şekil 1: Deprem sonrası acil toplanma alanlarının akut süreçteki rolü ve nüfus hareketliliğinin yereldeki seyri (Yazarlar tarafından hazırlanmıştır).

Mahallelerdeki ilk kademe güvenli yaşam alanı olarak belirlenen toplanma alanları deprem sonrası toplu nüfus hareketliliğini sahada yönlendirmenin ilk aşamasıdır. Toplanma alanları afet ve acil durumlarda afetzede tüm canlıların tehlikeli bölgeden uzaklaştığı, kolay ve hızlı şekilde toplanacakları, önceden belirlenmiş ve ilan edilmiş kısa süreli çözüm sunan güvenli bölgeler olarak tanımlanabilir.

Uygulamalara bakıldığında 500m^2'den küçük olmamak şartıyla sosyal altyapı alanları (meydanlar, açık pazar alanları, açık alana sahip okul, ibadethane gibi kamu hizmeti yapıları, farklı büyüklük ve kullanımlardaki her türlü park alanları, yeşil alanlar, halı sahalar, kentsel boşluk alanları, açık otopark alanları) yerel ve kentsel dayanıklılığı destekleyen toplanma alanları olarak belirlenebilmektedir (Çelik vd., 2018). Bu alanlar, afet sırası ve sonrası kişiden kişiye değişen kırılganlıkların, kabiliyetlerin ve kaygıların şekillendirdiği tutum çeşitliliğinin görüldüğü şok ve travma sürecinde (Song vd., 2013) belirsizliklerin yaratabileceği kaos riskini minimize etme ve sahadaki kontrolsüz nüfus yayılımını sıfırıncı dakikadan itibaren kontrol etme amacı taşımaktadır.

Bireylerin yaşadıkları ve aşina oldukları kentsel mekânda deprem sonrası ilk şoku atlatıp hizmet ve yardımlardan faydalanabilmelerine olanak sağlayan "güvenli alanların" varlığı kriz sürecinin kaotik bir ortama evirilmesinin önüne geçerek yaşamsal kaygıların azalmasına katkı sunmaktadır. Bu nedenle farklı kavramlarla ifade ediliyor olsa da yerelde güvenli alanların belirlenmesi devletin afetler karşısında bireylerin yaşam hakkını koruma yükümlülüğünün tezahürüdür. Bu yükümlülüğün elverişli ve yeterli bir koruma sağlayabilmesini güvence altına almak amacıyla "güvenli alan" statüsüne yönelik standartlar üzerine çalışmalar yapılmıştır.

Deprem sonrası yereldeki güvenli kentsel alanlar olan toplanma alanlarına dair minimum standartlar şu şekilde belirlenmiştir:

Kavram	Tanım	Süre	Kapasite & Büyüklük	Erişim	Fonksiyon	Hizmet
Kısa süreli (Akut) toplanma alanı	Afetzedelerin ivedilikle ulaşmaları gereken; Afetzedelerin yaşadıkları büyük şoku atlatabilmelerine, hane halkının ve yakınların bir araya gelebilmelerine ya da haberleşebilmelerine olanak sunan; Bilgilenme sürecinin ilk etabını oluşturan alanlardır.	Min. A+6sa	Min. 2 m^2/ki (6sa) Min. 2,5 m^2/ki (6sa +) Açık alan büyüklüğü: 500 - 3000 m^2	Yakınlık – Yürüme mesafesi 500 m veya 15 dak.	Parklar, Açık Spor Alanı, Açık Otopark, Askeri Alan, Mezarlık, Eğitim-Dini-Resmi Kurum Bahçeleri, Sosyokültürel Tesis Bahçeleri, AVM Meydanları	• İletişim hizmetleri • İçme suyu hizmetleri • Atık suyu hizmetleri • Elektrik hizmetleri

Tablo 1: Toplanma alanı tanım – büyüklük – kullanım süresi – mesafe – fonksiyon – hizmet tablosu (Kaynak: Tarabanis ve Tsionas, 1999. JICA, 2002. Sphere, 2018).

Öte yandan bir afet sonrası yaygın yıkımların yaşanması ve ikincil tehlikeler nedeniyle belirlenen toplanma alanlarının öngörülenden daha uzun süre (0-72 saat) kullanılma ihtiyacı gündeme gelebilmektedir. Kullanım süresinin uzaması, bireyleri hayatta tutacak acil desteklerin de kapsamını genişlemesi anlamına gelmektedir. Acil toplanma aşaması bireylerin toplanma ve acil barınma konularında bilgilendiği, yakınları ile iletişim kurabildiği, su ve tuvalet ihtiyacını sağlıklı bir şekilde

karşılayabildiği altyapı ve fonksiyonel hazırlıkları gerektirirken kullanım süresinin uzaması beslenme ve temel ilk yardım konusunda da hazırlığı gerektirmektedir.

Kavram	Tanım	Süre	Kapasite & Büyüklük	Erişim	Fonksiyon	Hizmet
Acil barınma alanı/tesisi	Acil durum ortaya çıktıktan sonrası toplumun toparlanmasına katkı sunacak biçimde en temel barınma, beslenme ihtiyaçları kısa süreli ve geçici çözüm sunan; tıbbi bakım ve yardım hizmetlerinin kısa süreli ve geçici olarak karşılandığı ve afetten hasar/zarar görmemiş alanlar veya tesislerdir.	A+72sa A+14 gün	Net 3,5 m^2/ki Brüt 10 m^2/ki Açık alan büyüklüğü: 3000 – 10.000 m^2 Minimum 100 çadır ve 400 nüfus Kapalı alan büyüklüğü: 3000 m^2ye kadar		Kamusal Açık Alanlar: Park, Açık Spor Alanları, Açık Otopark Askeri Alanlar, Çadırkent, Bahçeler, Stadyumlar, Meydanlar, Mera Alanları Yarı Özel Açık Alanlar: Stadyum, Otopark, Halı saha Kamusal Kapalı Donatılar: Kapalı Spor Tesisi, Misafirhane, Eğitim Tesisleri Yarı Özel Kapalı Donatılar: AVM, Özel Okul Tesisleri	• Temel sağlık hizmetleri • İletişim hizmetleri • Temel gıda • İçme suyu hizmetleri • Atık su hizmetleri • Elektrik hizmetleri

Tablo 2: Acil barınma alanı tanım – büyüklük – kullanım süresi – mesafe – fonksiyon – hizmet tablosu (Kaynak: Tarabanis ve Tsionas, 1999. JICA, 2002. Sphere, 2018).

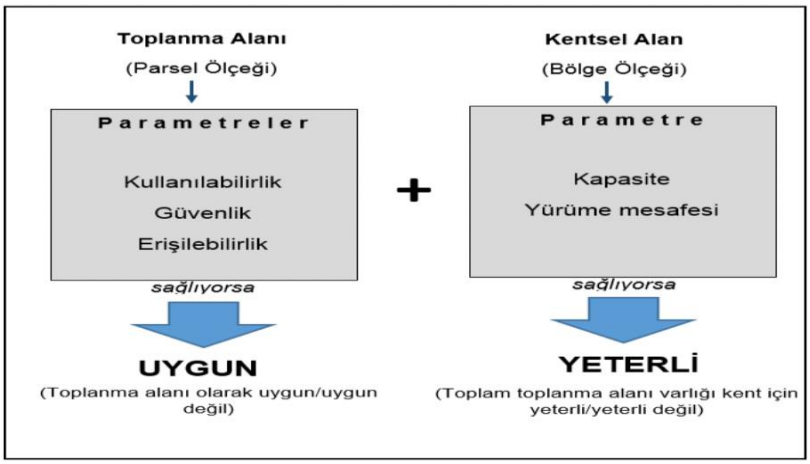
Depremler özelinde toplumsal, kurumsal, yönetsel ve mekânsal hazırlık çalışmalarının ve planların yereldeki kesişiminde yer alan ve standartları karşılayan akut dönem "güvenli alanlar" olarak belirlenen (acil) toplanma alanlarına dair her türlü bilgi çevresel bilginin kapsamına girmektedir. Nitekim Aarhus Sözleşmesi (madde 2§3) çevresel bilgiye dair; c) (…) *çevreye ilişkin öğeleri etkileyen ya da etkileyebilecek olan faaliyetler veya idari önlemler, çevreyle ilgili anlaşmalar, politikalar, kanunlar, plan ve programlar ve çevreyle ilgili karar alma süreçlerinde yararlanılan fayda-maliyet analizleri ve diğer iktisadi analizler ile varsayımlar*; (d) *insan sağlığı ve güvenliğinin durumu, hayat şartları, kültürel yerlerin ve insan yapısı olan yapılara ilişkin, her türlü yazılı, görsel, işitsel veya diğer bir herhangi bir somut formdaki bilgi* şeklinde çok geniş bir tanım yapmıştır.

Aktif olarak deprem kuşağında bulunan ve farklı afet türlerinin de tehdidi altında olan Türkiye'de de afet ve acil durum toplanma alanları (kısaca ATA'lar), "güvenli bölge" olarak nitelendirilir ve afete hazırlığın temel operasyonel hizmetleri arasında yer alır. ATA'ların operasyonel hizmetlerdeki kritik konumu, bu alanlarda kentlerin kırılganlıklarını gidermeye ve kapasiteyi arttırmaya yönelik çalışmalara yoğunluk verilmesini beraberinde getirir. Türkiye'de mahalle tabanlı güvenli alan hazırlığını ifade eden ATA'lar *afet ve acil durumlarda afetzede tüm canlıların tehlikeli bölgeden uzaklaştığı, güvenli bir şekilde toplanacakları, belirlenmiş ve ilan edilmiş güvenli bölgelerdir. Belirlenen afet toplanma alanlarının tamamı; park, yeşil alan vb. açık alanlar olup, bu alanlar afetzedelerin ilk şoku atlattıkları ve tahliye/geçici barınmaya yönelik bilgilendirildikleri yerler* olarak tanımlanmıştır (İstanbul İl Afet Müdahale Planı Yerel Düzey Tahliye, Yerleştirme ve Planlama Çalışma Grubu Operasyon Planı, 2021: 16).

Toplanma Alanlarına Dair Bilginin Kurucu Parametreleri

Bireylerin yaşadıkları ve aşina oldukları kentsel mekânda deprem sonrası ilk şoku atlatıp hizmet ve yardımlardan faydalanabilmelerine olanak sağlayan güvenli alanların varlığı kriz sürecinin kaotik bir ortama evirilmesinin önüne geçerek yaşamsal kaygıların azalmasına katkı sunmaktadır. Bu nedenle farklı kavramlarla ifade ediliyor olsa da yerelde güvenli alanların belirlenmesi devletin afetler karşısında bireylerin yaşam hakkını koruma yükümlülüğünün tezahürüdür. Dolayısıyla toplanma alanlarına dair bilginin çevresel bilgi olabilmesinin ön şartı, güvenli alan olarak belirlenen alanın uygunluk ve yeterlilik parametrelerini içermesidir.

Güvenli alanların yer seçimi kriterlerini toplanma alanları üzerinden uygunluk ve yeterlilik ölçekleri ile detaylandıran Erdin vd. (2023) ise ilgili parametreleri şu şekilde kategorileştirmiştir:

Şekil 2: Toplanma alanları parametreleri ve uygunluk-yeterlilik değerlendirmesi (Kaynak: Erdin vd., 2023:8).

Afet yönetiminde hak temelli yaklaşımın yetkili otoritelere yüklediği tehlike ve risk sorumluluğu kentsel alanda güvenli alanı belirleme yükümlülüğüne dönüşmektedir. Nitekim yaşamsal bir tehlikeden kurtulup hayatta kalan bireylerin can güvenliğinin, fiziksel bütünlüğünün ve sağlığının korunması devletin afet hallerinde yaşama hakkı bağlamında ortaya çıkan mutlak, temel ve öncelikli koruma yükümlülüğüdür. Bu nedenle yereldeki toplanma ve barınma alanları bakımından güvenlik kriteri minimum yaşam hakkı standardı haline dönüşmektedir. Diğer bir ifade ile toplanma ve acil barınma alanlarının yaşama hakkını doğrudan tehlikeye atan ya da tehdit eden yakın, açık, büyük bir tehlikenin veya riskin etki alanında konumlanmaması devletin yaşamı güvence altına alma yükümlülüğünün bir

gereğidir. Bu kapsamda afet sonrası için güvenli yaşam alanı olarak belirlenen toplanma ve barınma alanlarının fiziksel olarak tehlike ve riskler barındıran alanlar olmaması (Çelik vd., 2018) güvenli yer olabilmenin kurucu şartı olarak kabul edilmelidir. Dirençli kent olgusu afet ve acil durum gibi olağan dışı koşullarda kentsel alanda hayatta kalma mücadelesi veren bireylerin güvenliğini sağlamaya elverişli önlemlere, yapılara, mekanlara sahip olmayı gerektirmektedir (Çelik vd., 2018). Yaşama hakkının uzantısı olan hayatta kalma kaygısını önceliklendirmek için belirlenen toplanma ve barınma alanlarının can güvenliğini tehlikeye atmayacak yapısal özelliklere sahip olması ve ikincil tehlikeler barındırmaması güvenli alan nitelemesinin mutlak koşulu haline gelmektedir.

Fiziksel olarak güvenli olarak belirlenen alanların öncelikli ihtiyaçlar ve hizmetler bakımından kısa süreli çözüm alanları olarak kurgulanmaları gerektiğinden, deprem sonrası bu alanlara kolay ve hızlı erişim önemli ve öncelikli konudur. Dolayısıyla hayatta tutma öncelikleri arasında ulaşım altyapısı müdahale öncelikli alanlar arasında yer almaktadır. Ortak güvenli yaşam alanlarına kolay, hızlı ve güvenli ulaşımın ve erişimin sağlanması yaşama hakkı kapsamında gündeme gelen koruma yükümlülüğü bakımından değerlendirilmesi gereken ve aynı zamanda güvenli alanların yer seçimi için de belirleyici olan diğer kurucu kriterlerden biridir.

Yerelde belirlenen toplanma alanlarının kullanılma amacına uygun biçimde etkili kapasite olanağı sunabilmesi toplumsal güvenliği tesis etmede kritik önemdedir. Bu kapsamda gerek acil gerekse kısa süreli barınma ihtiyacını da karşılamaya destek olmak adına yerelde toplanma ve barınma gereksinime yönelen güvenli alanların mümkün olduğunca kamuya ait uygun yerlerden (kamuya ait araziler, boş ve açık alanlar ile kamu tesisleri) seçilmesi etkili afet risk yönetimi olarak ifade edilmektedir (JICA, 2002; TMMOB Planlama Dergisi 28(2)/2018). Öte yandan mahallelerdeki toplanma alanlarının afetten etkilenen yerel nüfusa güvenli ve onurlu yaşam olanağı sunacak kalitede ve yeterlilikteki temel hizmetleri hızlı şekilde ulaştırmak için uygun büyüklükte olması ve bireyler için belirlenen asgari insani yaşam boşluğu değerinin potansiyel kullanım süresinin uzunluğuna göre değişkenlik göstermesi de hak temelli yaklaşımın gerekliliğidir. Karşılanması gereken acil temel ihtiyaçların çeşitlenmesi ve destek yükümlülüğünün genişlemesi hem afetten etkilenen kişiler hem de hizmet sunanlar açısından daha geniş bir kullanım alanını gerektirmektedir (Gerdan vd., 2019). Son olarak, belirlenen toplanma alanları daha ziyade kentsel kamusal açık alanlardan seçiliyor olsa da her güvenli açık alan aynı kullanım olanağını sunmamaktadır (Uyar vd., 2023). Afet ve acil durum sırası ve sonrasında güvenli alan olarak belirlenen yerlerin, beklenen nüfusun toplanması temel amacını her an yerine getirmeye olanak sağlayacak durumda olması gerekmektedir. Bu kapsamda seçilen yerin doluluk-boşluk oranı

bakımından amaca uygun ve kullanıma elverişli olması, bu elverişliliğin sürekli sağlanması kritik bir husustur.

KULLANILABILIRLIK	GUVENLIK	ERIŞILEBILIRLIK
Alansal Büyüklük	Fay Hattı	Yol Kademelenmesi
Mülkiyet	Jeolojik Formasyon	Yürüme Mesafesi
Doluluk-Boşluk Oranı	Zemin Özellikleri ve uygunluk	Sağlık Tesislerine Yakınlık
Eğim	Heyelan	
İklimsel Özellikler	Tsunami ve Su Baskını	
Bitki Örtüsü	Dere Taşkın Alanı	
Zararlı Canlı Varlığı	Enerji Nakil Hattı	
	Doğal Gaz Ana Hattı	
	İsale Hattı	
	Köprü ve Viyadükler	
	Jeotermal Enerji Altyapısı	
	Kanalizasyon Altyapısı	
	Tehlikeli Tesis/Kullanımlar	
	Çevreleyen Yapı Yaşı	
	Çevreleyen Yapı Kat Sayısı	
	Çevreleyen Yapı Nizamı	
	Çevreleyen Yapı Zemin Kat Kullanımı	

Şekil 3: Toplanma alanlarının belirlenmesinde dikkate alınması gerekli kriterler (Kaynak: Erdin vd., 2023: 9).

Bu kategorileştirme ve standartlar çerçevesinde, afetten etkilenmesi öngörülen nüfusun konumuna ve sayısına göre yeterli olarak belirlenen yerler;

- Afet ve acil durumlarda kullanılma amacına uygun biçimde etkili kullanım olanağı sunabildiği (kullanılabilirlik),
- Afetten etkilenenlerin hızlı ve kolay erişim sağlayabildiği (erişilebilirlik) ve
- Kişileri hayati tehdit ve tehlikelerden uzak tutabildiği (güvenlik)

oranda toplanma alanı olarak işlev görmeye uygun olmaktadır.

2021 İstanbul Afet Müdahale Planı Kapsamında Belirlenen Acil Toplanma Alanlarının Kurucu Parametreler Işığında Değerlendirilmesi

Bireylerin yaşadıkları ve aşina oldukları kentsel mekânda temel yardım ve hizmetlerden faydalandırarak kriz sürecinin kaotik bir ortama evirilmesinin önüne geçen ve böylece toplumsal güvenlik kaygılarının azalmasına katkı sunan yereldeki acil toplanma alanlarına dair hazırlık ve planlama çalışmaları Türkiye'de İstanbul Afet Müdahale Planı kapsamında gerçekleştirilmektedir.

Ulusal ölçekte afet ve acil durum planlamasına ve yönetimine ilişkin görev ve sorumlulukları belirleyip, bunları Bakanlıklar ölçeğinde paylaştıran Türkiye Afet Müdahale Planının (kısaca TAMP)) illere entegre

edilmesi neticesinde 2021 yılında İstanbul İl Afet ve Acil Durum Müdahale Planı (kısaca İSTAMP) güncellemeye açık biçimde kabul edilmiştir. İl ölçeğinde farklı yatay düzlemler (çalışma grupları) ve her bir yatay düzlemin (çalışma grubunun) kendi dikey ilişkisinde (ana – destek çözüm ortakları) görev ve sorumluluk tanımlarını farklı aktörler arasında paylaştıran afet ve acil durum müdahale planlamasının kümelenme yaklaşımını ve çok düzeyli yönetişim modelini (Hooghe vd., 2004) benimsediği görülmektedir. İl ölçeğinde afet ve acil durum planlamasına ve yönetimine ilişkin görev ve sorumlulukları belirleyen İSTAMP, depremlerde dikkate alınacak başlıca varsayımlar arasında "kontrolsüz nüfus hareketlerini" sayarak yerelde güvenli alanların (acil toplanma alanlarının) belirlenmesi, mekânsal ve operasyonel hazırlıklar konusunda tahliye, yerleştirme ve planlama çalışma grubunu oluşturmuştur.

AFAD'ın koordinasyonunda hazırlanan ve format olarak ulusal TAMP raporunu il ölçeğine aktaran İSTAMP kapsamında yürütülen afete hazırlık çalışmaları, deprem sonrası daimî konutun terk edilmesi sonrası hayatta tutma amacı odağında hazırlık yapmak adına tahliye, yerleştirme ve planlama çalışma grubuna çeşitli görev ve sorumluluklar yüklemiştir. İstanbul İl Jandarma Komutanlığının ana çözüm ortağı olduğu tahliye, yerleştirme ve planlama çalışma grubu afet öncesinde afet ve acil durum toplanma alanlarını, tahliye yollarını, tahliye önceliklerini ve tahliye edilecek bölgeleri belirlemekle yükümlüdür. Aynı zamanda bu ana çözüm ortakları afet sonrası tahliye edilenlerin güvenli bölgelere taşınarak yerleştirilmelerine ilişkin görevleri koordineli biçimde gerçekleştirmekle görevlendirilmiştir. Bu kapsamda ilk olarak mikro düzeyi ifade eden mahallelerdeki tahliye alanları olan acil durum toplanma alanları (ATA) belirlenmektedir.

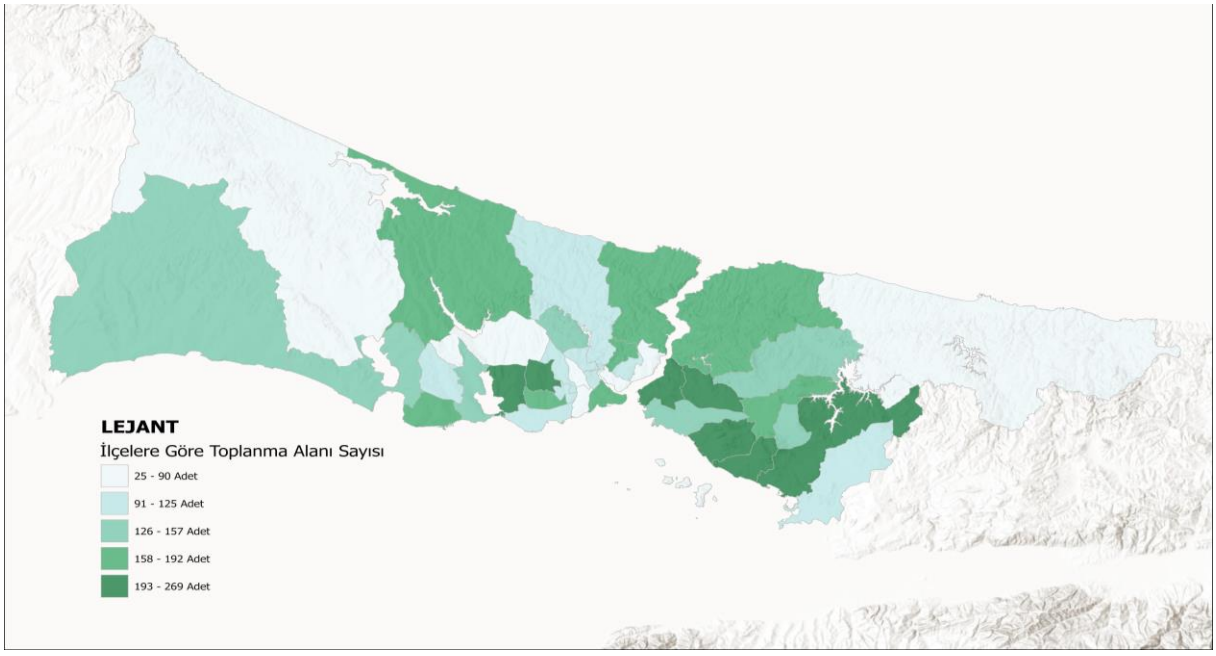
İSTAMP 2021 kapsamında İstanbul'un deprem hazırlıklarına ağırlık verilmesinin yansımaları en fazla ATA'ların sayılarının artırılmasına yönelik söylem ve çalışmalarda görülmektedir. Yaygın hazırlık sürecini gerektiren bu gelişmeler, yereldeki hazırlık çalışmalarının standardizasyonu için yer seçimi kriterlerinin önemini gündeme getirmiştir. Bu kriterler güvenli alan tanımı ile bağdaşacak biçimde:

1. Bölgedeki nüfus yoğunluğu,
2. Ulaşılabilir ve tahliye edilme kolaylığı,
3. Mümkün olduğunca engellilerin ve yaşlıların ulaşımına uygunluğu,
4. Yangın, su taşkını, tsunami, altyapı ve benzeri gibi ikincil tehlikeler ile deniz, akarsu kenarları, sıvılaşmadan etkilenmeyecek ve fay hatlarından uzak alanlar olması,
5. Mümkün olduğunca engebesiz düz araziler olması,
6. Konut alanlarına yakın ancak yapısal ve yapısal olmayan unsurlardan etkilenmemesi ve
7. Elektrik, su, tuvalet gibi temel ihtiyaçlar vb. unsurların karşılanabileceği yapılara yakınlığı

olarak belirlenmiştir.

Afetzedelerin tahliyesi için afet ve acil durum toplanma alanlarının tespit ve teklif ederek belirlenmesinde ilçe belediyelerine aktif rol verilmiştir. Ana çözüm ortağının belirlediği ve kural olarak yer seçimi kriterlerine uygunluğu kontrol edilen alanların toplanma alanı olarak sisteme kaydedilmesi neticesinde İstanbul genelinde toplam 5599 adet (İSTAMP 2021) toplanma alanı bulunmaktadır. Son dönemde ATA sayılarının artmasındaki en temel faktörün depreme dayanıklı hale getirilen okul yapıları olduğu görülmüştür. Nitekim İstanbul Valiliği bünyesinde faaliyetlerini yürüten İstanbul Proje Koordinasyon Birimi'nin mekânsal kapasiteyi artırmaya yönelik güçlendirme / yeniden inşa çalışmalarının odağında yer alan okulların bahçeleri İstanbul halkının acil barınma ihtiyaçlarına cevap verebilecek donanıma kavuşturulmuştur. Hatta yeterli büyüklükte yeşil alana sahip olmayan Bahçelievler gibi ilçeler için okul bahçelerinin yaşamsal bir kapasite olduğu ifade edilmelidir.

İstanbul'da güncel olarak ATA'ların ilçelere dağılımı aşağıdaki gibidir:

Şekil 4: İlçelere göre toplanma alanlarının sayısal dağılımı (Kaynak: AFAD & AKOM).

İSTAMP kapsamında kabul edilen yer seçimi kriterleri, ilkesel olarak uluslararası standartlara uygun bir güvenli alan çerçevesi çizmektedir. Ancak İstanbul'un mekâna özgü kırılganlıkları göz önünde bulundurulduğunda raporun kurucu parametreleri tam anlamıyla karşılamaktan uzak olduğu ifade edilmelidir. Bu kapsamda en temel eleştiri konusu yaşama hakkı kapsamındaki koruma yükümlülüğü ile doğrudan bağlantılı olması nedeniyle güvenlik parametresi eksenindeki değerlendirmelerdir. Nitekim

İstanbul'un tehlikeye açık olan alanlarda hızlı ve plansız yerleşme pratiğinin olması, kentsel alanlarda çok yönlü hasar görebilirlik riskini artırarak, güvenli alana dair mekânsal hazırlıkların çaresiz alternatifsizlikler üzerinden gelişmesine neden olabilmektedir (Ergünay, 2007; Genç, 2007 ve 2021). İnternet taraması üzerinden elde edilen veriler doğrultusunda bir örnek vermek gerekirse, Kartal – Kordonboyu Mah. (2023 nüfus: 13.145) sahil boyundaki en kalabalık mahalle olup, ilçenin tsunami bakımından en riskli yeri olan Çetin Emeç Bulvarı (İBB, 2020) tek toplanma alanı olarak belirlenebilmiştir. Bu durumda Kordonboyu Mahallesi sakinleri için gerçek anlamda güvenli bir alanın varlığından ve dolayısıyla güvenli olma ön koşulunu sağlamadığı için aslında bir toplanma alanından bahsetmek mümkün müdür?

Yaşama hakkı eksenli güvenli yer seçiminde ikincil tehlikelerinin yanı sıra seçilen alanın ve etrafının fiziksel hasar görebilirlik durumunun gözetilmesi de dikkat edilmesi gereken diğer bir koşuldur. Belirlenen toplanma ve barınma alanlarının ulaşım alt ve üst yapıları bakımından da fiziksel hasar görebilirlikten uzak bir konumda olması gerekmektedir. Yapısal riskleri bulunan üst geçitler, köprüler, viyadükler ile çökme tehlikesi bulunan tüneller fiziksel hasar görebilirlik halleri arasında sayılmaktadır. Bu niteliksel gereklilikler üzerinden İstanbul'daki ATA'ların yer seçimi kriterlerini incelediğimizde eğitim – dini – resmi kurum - sosyokültürel tesis bahçelerinin öncelikli tercihler olduğu ve yapıların uygun bulunmaları durumunda toplanma ve acil / kısa süreli barınma alanı olarak belirlendiği görülmüştür. Bu kapsamda üzerinde durulması gereken husus yeterli boş alana sahip olmayan ve öncelikli tercihler olarak karşılaştığımız alanların İSTAMP 2021 kapsamında güvenli alan olarak sayılmasının yerindeliğidir. Kaymakamlıkların ve ilçe belediyelerinin internet sitelerinden toplanan verilere göre dini tesis alanının toplanma alanlarına en çok dahil edildiği 5 ilçe sırasıyla Kartal, Maltepe, Pendik, Küçükçekmece, Kadıköy'dür. Üstelik barınmaya uygun camilerin (35 adet) ayrıca geçici barınma tesisi olarak belirlendiği hazırlık çalışmaları kapsamında tespit edilmiştir (İSTAMP 2021).

2023 Hatay ve Maraş depremleri yaşam alanları ile iç içe olan dini yapılarda ciddi hasar ve yıkımların yaşandığını, bu yıkımların cami avlu ve bahçelerini riskli hale getirebileceğini, üstelik etraftaki yapıların da bundan zarar görebileceğini göstermiştir. Bu gelişmeler fiziksel hasar görebilirlik bağlamında toplanma ve barınma alanlarına dair hazırlık çalışmaları için üç temel önceliğe işaret etmektedir (Yurtcanlı Duymaz vd., 2024): 1) Yerel kentsel mekandaki yapısal riskler bakımından, özellikle mahallelerde yaşam alanları ile iç içe geçmiş tüm camilerin ana gövde ve minareleri için yapısal kontrollerin ivedilikle yapılması, 2) Camilerin bahçelerinin/avlularının/yanlarının toplanma alanı olma durumlarının söz konusu riskler kapsamında yeniden gözden geçirilmesi, 3) Camilerin geçici barınma tesisi niteliğinin yeniden gözden geçirilmesi.

Hayatta tutma önceliği ile sınırlı hizmet kapasitesine sahip olan ve kısa süreli kullanımı öngörülen toplanma alanları, daimî konutlarına dönemeyen kişilerin ilk şoku atlatılıp tahliye/geçici barınmaya yönelik bilgilendirildiği alan olarak tasarlanmaktadır. Bu kapsamda ATA'lara yönelik afete hazırlık çalışmalarının ve yerel düzey operasyonel planların esas itibariyle 0-6 saat kullanım süresi öngörüsüne göre şekillendiği ve ilgili aktörlerin görev ve sorumluluklarının, operasyonel esneklik ilkesini gözetmekle birlikte, bu zaman dilimine göre belirlendiği görülmektedir (Yurtcanlı Duymaz vd., 2024). Ancak İstanbul gibi deprem riski yüksek olan kentlerde afet sonrası güvenli yaşam olanağı konusunda hazırlıklı olma halini gösteren temel unsur akut ve acil barınma ihtiyacına yönelik çalışmalardır.

Acil ve kısa süreli barınma alanları, afetten etkilenenlerin toplanma alanlarından sonra tahliye yolları ile ulaştıkları, akut şokun atlatılmasını ve geçici süreli barınma ihtiyacını, insan onuruna yakışır koşullarda karşılayan, önceden belirlenmiş ve planlanmış güvenli alanları ifade etmektedir. Geçici barınma alanlarının en temel özelliği, onurlu yaşamı mümkün kılacak temel gereksinimleri karşılamaya müsait altyapıya (kanalizasyon, su, elektrik, haberleşme sistemleri vb.) haiz olmalarıdır. Bu kapsamda TAMP'ın, mekâna özgü kırılganlıkları içselleştiren ve güvenli alan kullanımının potansiyel süresi üzerinden bütüncül bir planlama yaklaşımına sahip olmadığı görülmektedir. Nitekim planlama mantığı akut dönem güvenli alan kavramını sadece kısa süreli toplanma alanları üzerinden ele almış, bu alanların daha uzun süre kullanılma olasılıkları üzerinden acil ve kısa süreli barınma alanı organizasyonunu öngörmemiştir. Halbuki acil barınma ihtiyacının hızlı ve etkili şekilde karşılanması arama-kurtarma ekiplerinin afet alanına erişimlerinin kolaylaşmasına ve acil yardım uygulamalarının hızlı işleyebilmesine olanak sunmaktadır. Özellikle yıkımların yaşandığı bölgelerde, arama-kurtarma çalışmalarının sürdüğü veya mal varlığını korumaya yönelik kaygıların olduğu durumlarda hane halkları yaşam alanlarına olabildiğince yakın yerlerde acil barınma gereksinimi duymaktadırlar. Bu kapsamda yerelde acil barınma hizmet kapasitesine yönelik hazırlıkların hane halklarının afet sonrası hareketliliğini planlayabilme ve aile birliğini akut kriz döneminde koruyabilmeye yönelik bir olanak çalışması olduğu ifade edilmelidir. Dolayısıyla İstanbul'un kentsel mekâna özgü kırılganlıkları bakımından asıl hazırlanılması gereken acil barınma olanağı da sağlayacak güvenli alanlar olması gerekirken kısa süreli toplanma alanı ile sınırlı bir afete hazırlık anlayışının hâkim olduğu tespit edilmiştir (Yurtcanlı Duymaz vd., 2024).

Kavram	Hizmet
Kısa süreli (Akut) toplanma alanı **A+6 sa**	• İletişim hizmetleri • İçme suyu hizmetleri • Atık suyu hizmetleri • Elektrik hizmetleri
Acil barınma alanı **A+72 sa**	• Temel sağlık hizmetleri • İletişim hizmetleri • Temel gıda • İçme suyu hizmetleri • Atık su hizmetleri • Elektrik hizmetleri

Tablo 3: Toplanma alanı kullanım süresinin değişmesi – hizmet ilişkisi karşılaştırması (Kaynak: Tarabanis ve Tsionas, 1999. JICA, 2002. Sphere, 2018). Detaylı bilgi için bkz. Tablo 1 ve Tablo 2.

İSTAMP, ilk şokun atlatılıp tahliye/geçici barınmaya yönelik bilgilendirmenin yapıldığı alan olarak belirttiği ATA'lara yönelik afete hazırlık çalışmaları ile yerel düzey planları operasyonel esneklik ilkesine de yer vermek suretiyle, bu alanları 0-6 saat kullanım süresi öngörüsüne göre şekillendirmekte ve ilgili aktörlerin görev ve sorumluluklarını bu zaman dilimine göre belirlemektedir. İSTAMP'ın yerel düzey uygulayıcılarının saha deneyimlerine dayanarak toplanma alanlarının kullanım süresinin 72 saatin bile üstüne çıkabileceğini dile getirmişlerdir (Yurtcanlı Duymaz vd., 2024). Karşılanması gereken acil temel ihtiyaçların çeşitlenmesi ve destek yükümlülüğünün genişlemesi hem afetten etkilenen kişiler hem de hizmet sunanlar açısından daha geniş bir kullanım alanını gerektirmektedir (Gerdan vd., 2019). Yıkımın yaygın olması, ulaşım ağlarındaki aksamalara bağlı hareket kabiliyetinin sınırlılığı, devam eden tehlike ve riskler karşısında toplanma alanının kullanım süresinin uzayabileceği (0-72 saat) öngörülerek yapılan afet hazırlıklarında yereldeki güvenli yerlerin alansal büyüklüğün minimum 2,5 m^2 üzerinden belirlenmesi gerektiği ifade edilmektedir (Erdin vd., 2019).

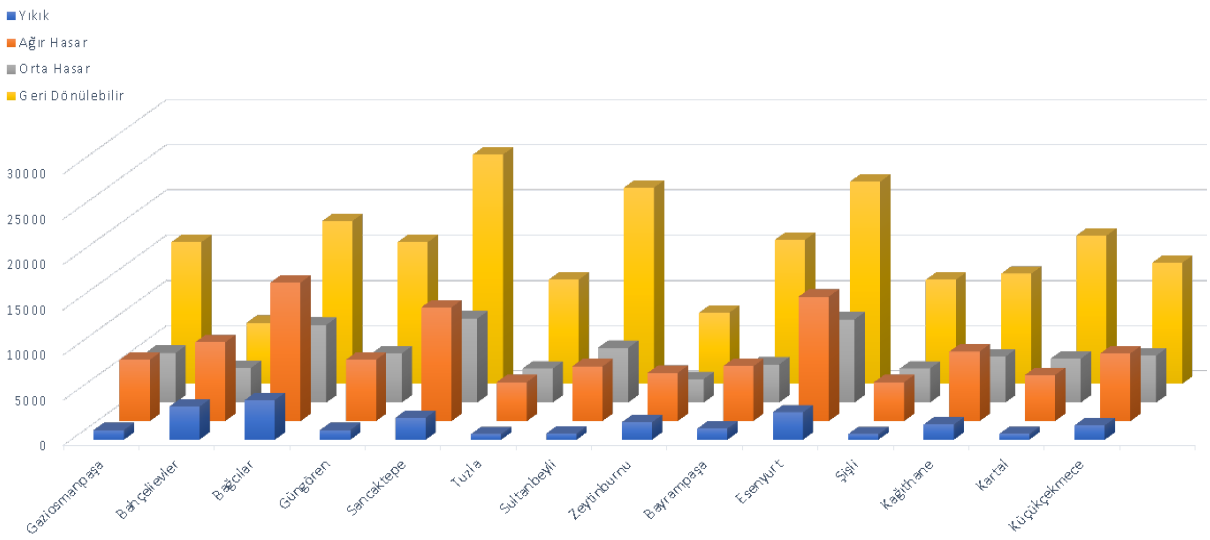
2023 depremleri öncesinde barınma çalışma grubu ana çözüm ortağı ile yapılan görüşmelerde depremin hemen sonrasında yaşamsal destek hizmetleri açısından İstanbul'u bekleyen en büyük riskin barınma açığı olabileceği ifade edilmiştir. Bu durum açıkta kalabilecek (on/yüz)binler için yereldeki güvenli alanları açık alan barınak alanına kendiliğinden dönüştürme olasılığının yüksek olduğunu göstermektedir. Üstelik kritik kamusal hizmetlere yönelik yerel düzey operasyon planlarında saha personelinin 120 saate kadar kendilerini idame ettirecek hazırlık içinde bulunmaları gerektiği vurgusu da bunu destekler niteliktedir. Halbuki yoğun kentsel alanlarda yaygın yıkım ve hasar öngörülerinin (AFAD RED, İBB 2019) olduğu İstanbul'da belirlenen toplanma alanlarının kullanım süresinin 72 saatte ulaşması yüksek bir olasılığa denk gelmektedir (Yurtcanlı Duymaz vd., 2024).

Bu doğrultuda İstanbul'daki toplanma alanlarının büyüklüğüne dair asgari standart eşiğinin potansiyel kullanım süresi ile birlikte düşünülerek yeniden değerlendirilmesinin önemi ortaya çıkmaktadır. İlçelerdeki mevcut toplanma alanlarının toplam alansal büyüklüğünün asgari standardını, kullanım süresi odağında kişi başına 2,5 m^2/ki olarak revize ettiğimizde, bu standardı karşılayamayan ilçeler şu şekilde sıralanmaktadır:

İlçe Adı	Nüfus	ATA Toplam Alan	Nüfusun Alana Oranı
GAZİOSMANPAŞA	483.830	723576,8264	1,495518729
BAHÇELİEVLER	567.848	852996,1733	1,502155812
BAĞCILAR	719.071	1142565,153	1,588946227
GÜNGÖREN	269.944	456206,5555	1,690004429
SANCAKTEPE	492.804	881411,4326	1,788563876
TUZLA	293.604	529024,5698	1,801830254
SULTANBEYLİ	360.702	722215,8775	2,002250826
ZEYTİNBURNU	280.896	564322,8047	2,009009757
BAYRAMPAŞA	268.850	549102,3004	2,042411383
ESENYURT	978.007	2089697,234	2,136689445
ŞİŞLİ	264.736	604315,4785	2,282709864
KAĞITHANE	445.672	1055839,625	2,369095714
KARTAL	475.042	1168293,713	2,459348253
KÜÇÜKÇEKMECE	792.030	1979335,489	2,499066309

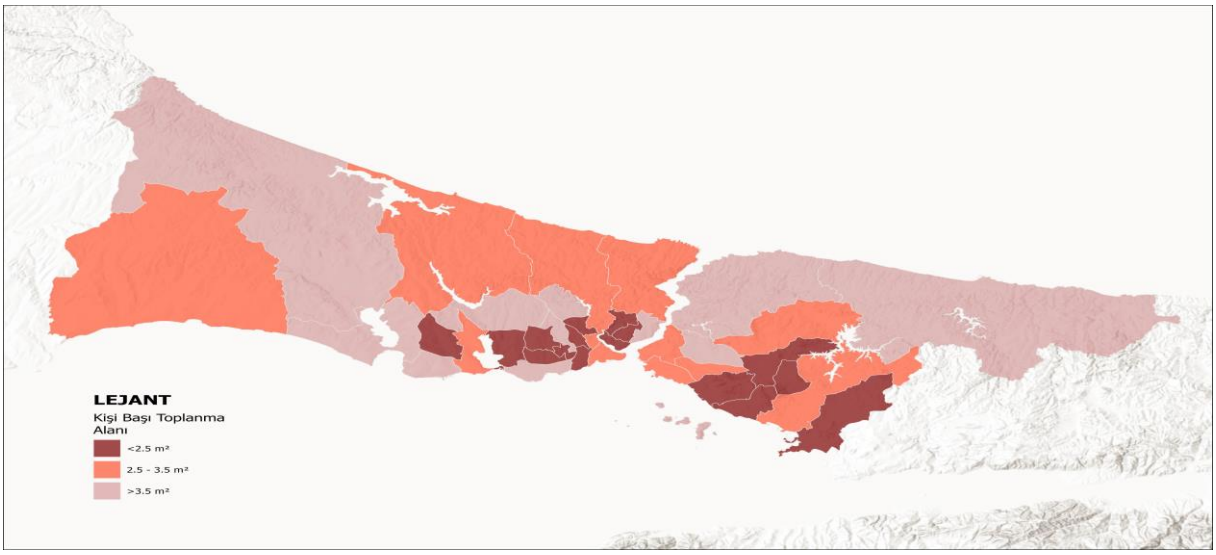
Tablo 4: Toplanma alanı potansiyel kullanım süresi bakımından ilçelerin riskliliği (Kaynak: AFAD & AKOM)

En kötü deprem senaryosu kapsamında ilgili ilçelerdeki yapı stokunun hasar görebilirlik dağılımları aşağıdaki gibidir:

Şekil 5: Toplam toplanma alanı büyüklüğünün potansiyel kullanım süresi açısından riskli olan ilçelerdeki yapı stoku hasar dağılımı (Kaynak: AFAD & İBB verileri doğrultusunda yazarlar tarafından hazırlanmıştır).

Potansiyel kullanım süresi ve standart büyüklük açısından ilçelerdeki toplanma alanlarının yeterlilik kademelenmesi bakımından ilçelerin durumu:

Şekil 6: Kişi başına düşen toplanma alanı büyüklüğü (m^2/ki) bakımından risk kademelenmesi haritası (Kaynak: AFAD & İBB verileri doğrultusunda hazırlanmıştır).

Bu risk kademelenmesi ATA'ların ilçelerdeki toplam alan büyüklüğüne göre yapılmıştır. İstanbul'un her bir mahallesi için belirlenen ATA'ların alansal büyüklüğünün standartları karşılayıp karşılamadığı ve etkilenmesi beklenen nüfusa yeterli sayıda ve uygun coğrafyada toplanma alanı belirlenip belirlenmediğini ortaya koyacak detaylı bir çalışma, ATA'lara dair İstanbul'daki riski tam ve eksiksiz biçimde ortaya koymaya olanak sağlayacaktır. Güvenli alanlar hayatta kalma kaygısı ve yaşam hakkı ile doğrudan ilgili olduğu için, bu alanlara dair bilgilendirmenin (risk bilgisi de dahil olmak üzere) tehlike altında olan kişiler bakımından "açık ve eksiksiz" olması gerekmektedir (AİHM, Öneryıldız/Türkiye). Bu noktada yaşam hakkıyla doğrudan ilgili olan toplanma alanlarına ilişkin bilginin kamusallaştırılmasında bir standardın olmadığı tespit edilmiştir (Yurtcanlı Duymaz vd., 2024).

İstanbul Halkının Yeredeki Güvenli Alanlara Dair Bilgilendirilmeleri Yükümlülüğünün Değerlendirilmesi

Yerel düzeyde afete hazırlık çalışmalarının kapsamı ve kalitesi bakımından elverişli ve yeterli koruma sağlayabilmesi ve toplumun toplanma alanlarına dair sürece hazırlıklı olabilmesi için kamusallaşan çevresel bilginin kapsamlı olmasının yanı sıra, açık ve eksiksiz olması gerekmektedir. Nitekim AİHM, yaşama hakkına müdahaleyi barındıran bir tehlike ve risk söz konusu olduğunda bilgilendirme yükümlülüğünün açık ve eksiksiz bilginin paylaşılması olduğunu ifade edilmiştir (AİHS madde 2 kapsamında bkz. AİHM, Öneryıldız/Türkiye, par. 92). Bu kapsamda dirençli toplum inşa hedefi bakımından toplanma alanlarına dair bilginin anlaşılır, açık, doğru ve hatta riskin ciddiliği ve yakınlığına bağlı olarak eksiksiz şekilde kamuoyuyla paylaşılması bilgilendirme yükümlülüğünün ve hak temelli afet yönetimi anlayışının gereğidir.

Hak temelli afet yönetimi yaklaşımı ile çevresel bilgi kavramını düşündüğümüzde toplanma alanlarının afet sırası ve sonrası güvenli alan olarak bilinmesi, kullanılabilmesi ve ulaşılabilmesi bu alanı kullanacak bireyin gerekli bilgilere sahip olabilmesi ile mümkündür.

Şekil 7: Toplanma alanları ve bilgilenme hakkı (Yazarlar tarafından hazırlanmıştır).

Güvenlik	**Kullanılabilirlik**	**Erişilebilirlik**
Belirlenen toplanma alanı deprem sonrası ikincil tehlikeler ve fiziksel hasar görebilirlik tehdidi açısından riskli konumda mı?	Belirlenen toplanma alanının ilgili nüfusa oranla büyüklüğü yeterli midir? Belirlenen toplanma alanı büyüklüğü: (+)	Belirlenen toplanma alanına mahallelinin güvenli ulaşımını sağlayacak tahliye güzergahları belirlenmiş midir?

<table>
<tr>
<td>Toplanma alanının konumuna dair aşağıdaki bilgilerin paylaşılması:
Tsunami/Heyelan/Taşkın risk bölgesi (+)
Yangın riski (+)
Kimyasal / Radyoaktif kaza riski olan bölge (örn. OSB'lere yakınlık) (+)
Tehlikeli işletme (örn. Benzin istasyonları) veya tesislerden (örn. trafo) kaynaklı patlama riski olan bölge (+)
Hasar görme riski olan yapılara (bina – köprü – viyadük vb.) yakınlık (+)</td>
<td>Yıkım riski yüksek mahalleler için kişi başı 2,5 m^2 (acil barınma ihtiyacı için gerekli olan min. standart)
Yıkım riski az mahalleler için kişi başı 1,5 m^2 (kısa süreli kullanım için belirlenmiş min. Standart)</td>
<td rowspan="4">Belirlenen toplanma alanına ulaşma konusunda aşağıdaki bilgilerin paylaşılması:
Güvenli tahliye güzergahları (+)
Yol kapanma riskleri (riskli yapı stoğu, parklanma vb. nedenlerle) (+)</td>
</tr>
<tr>
<td>Belirlenen toplanma alanının acil servis ve hizmetleri verme kapasitesi
Altyapı ve temel hizmet sunumuna uygunluk verisi (+)</td>
</tr>
<tr>
<td>Belirlenen toplanma alanı doluluk - boşluk oranı bakımından amaca uygun kullanıma sürekli elverişli durumda mıdır?

Belirlenen toplanma alanının fonksiyonel durumu:
Park, bahçe, açık alan, otopark, okul vb. (+)</td>
</tr>
</table>

Tablo 5: Toplanma alanına dair açık ve eksiksiz bilginin alt parametreleri (Yazarlar tarafından hazırlanmıştır).

Bilginin içeriğinin yanı sıra bilgilendirme yükümlülüğünün nasıl gerçekleştiği sorusu da bilgilenme hakkının etkililiği bakımından cevaplanması gereken kritik bir sorudur. Bu kapsamda uzmanlık isteyen ve teknik bilgiler barındıran afete hazırlık sürecinde kamusallaştırılan bilginin halkın kolaylıkla anlayabileceği yalın bir dil içermesi, kısa, anlaşılır ve objektif şekilde sunulması önemlidir. Bu açıdan

dezavantajlı gruplara yönelik bilgilendirme çeşitliliği önemli bir husustur. Nitekim hareket kabiliyeti bakımından bağımlı konumda olan yaşlılar (+65 yaş), çocuklar (0-14 yaş) ve engelliler açısından yerelde alınan özel önlemlerin ilgililerle paylaşılması afete hazırlıklı toplum olabilmek için elzemdir. Son olarak, afete hazırlık çalışmaları vatandaşlık olgusunun ötesinde risk altındaki herkesi ilgilendirmesi nedeniyle ilgili yerdeki yabancıların da kolaylıkla anlayabileceği alternatif bilgilendirme çalışmalarını da kapsamalıdır. Nitekim çevresel bilgilenme hakkı vatandaşlık bağı ile sınırlı olmayan küresel bir haktır (Çevre Kanunu, madde 30).

Beklenen Marmara depremi sonucu İstanbul'da yaşanması olası zorunlu göç senaryosu ve bu göç hareketliliğinin yönetim esaslarını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen "Olası İstanbul Depreminin Çevresel Zorunlu Göç Senaryosu ve Yönetimi" başlıklı Proje kapsamında afetten etkilenenlere en yakın yönetim birimlerinden olan yerel yönetimlerin hazırlıklarına ve kapasitelerine ilişkin saha çalışması yürütülmüştür. Bu amaçla 39 ilçe belediyesi içinden toplam 37 belediyeyle görüşme yapılmıştır. Üsküdar ve Güngören ilçeleriyle görüşme sağlanamamıştır. Görüşmeler sırasında ilçelerin büyük bir kısmı beklenen depreme dair görüşlerini paylaşırken ATA'ların sahip olduğu kırılganlıklardan bahsederken bir kısmı bu alanlara dair değerlendirme yapmamıştır.

İlçeler:	*ATA'lar ile ilgili ifadelere yer verildi (+) / verilmedi (-):*
Adalar	-
Arnavutköy	+
Ataşehir	+
Avcılar	+
Bağcılar	+
Bahçelievler	+
Bakırköy	+
Başakşehir	+
Bayrampaşa	+
Beşiktaş	+
Beykoz	+
Beylikdüzü	+
Beyoğlu	-
Büyükçekmece	+

Çatalca	+
Çekmeköy	+
Esenler	+
Esenyurt	+
Eyüp	+
Fatih	+
Gaziosmanpaşa	+
Güngören	*Görüşme talebi reddedildi*
Kadıköy	-
Kağıthane	+
Kartal	+
Küçükçekmece	+
Maltepe	+
Pendik	+
Sancaktepe	+
Sarıyer	+
Silivri	-
Sultanbeyli	+
Sultangazi	+
Şile	+
Şişli	+
Tuzla	+
Ümraniye	+
Üsküdar	*Görüşme talebi reddedildi*
Zeytinburnu	+

Tablo 6: Toplanma alanlarına dair görüşler (Yazarlar tarafından hazırlanmıştır).

İSTAMP uygulayıcıları ile alanda yapılan görüşmelerde toplumu bilgilendirme yöntemlerinin temelde üç uygulama ile gerçekleştiği belirlenmiştir:

1) Toplanma alanı statüsünü belirten bilgilendirme tabelaları ile toplumun bilgilendirilmesi

2) Eğitim faaliyetleri ya da eğitim materyalleri (broşür vb.) ile toplumun bilgilendirilmesi

3) Elektronik ortam üzerinden toplanma alanlarının konumu, hizmet kapasitesi, niteliği vb. hususunda toplumun bilgilendirilmesi

- İlçe belediyelerinin ve(ya) kaymakamlıkların internet sitelerinden toplanma alanlarına dair bilgilendirme
    - E-devlet sitesine yönlendirme
    - Listeleme
- Acil durum veri tabanı / bilgi sistemlerinin oluşturulması
- Apartman sakinleri için en yakın toplanma alanı ve konum bilgisini gösteren QR Kod uygulaması ile hanelerin bilgilendirilmesi
    - Kimi ilçe belediyeleri binaların yapısal özelliklerini de paylaşıma açmak suretiyle hane halkı hazırlık sürecinin önemini bireylere hatırlatmaktadır (Büyükçekmece – Binalar Konuşuyor Projesi).

Toplanma alanı bilgilendirme tabelaları İSTAMP kapsamında belirlenen yer kriterlerine göre afet ve acil durumlarda yereldeki halkın toplanmasına uygun güvenli alan olarak seçilen yerin neresi olduğunu gösteren bilgilendirme yöntemidir. Bilgilendirme tabelaları toplanma alanlarının konumunu ilgili herkese göstermek adına elverişli bir yöntem olarak kabul edilen ve tüm toplanma alanları için ortaklaşa uygulanan bilgilendirme yöntemidir. Tabelandırma usulüyle bilgilendirme yükümlülüğünü her ilçe belediyesi kendi maliyet, personel ve planlama kapasitesine göre yürütmektedir. Ancak bilgilendirme tabelaları sadece yerel halka acil bir durumda en yakın yerdeki güvenli alanın neresi olduğunu gösteren fakat alanın kullanılabilirliği, güvenliği ve erişilebilirliğine dair bilgilere yer vermeyen sınırlı bir bilgilendirme aracıdır (Yurtcanlı Duymaz vd., 2024).

Bilgilendirme yöntemlerinde ifade edilen en yaygın diğer usul afet bilinci ve farkındalığa dair eğitim süreçleri ve eğitim materyalleri üzerinedir. Çevresel bilgilenme hakkının küresel boyutuna vurgu yapan farklı dillerde bilgilendirme yükümlülüğünün özellikle broşür, kitapçık vb. materyaller ile yapıldığı görülmüştür. Ancak farklı dillerde bilgilendirme vurgusu oldukça sınırlı sayıda belediye tarafından vurgulanmıştır. Yapılan görüşmelerde eğitim içeriklerinde toplanma alanlarının güvenlik – kullanılabilirlik – erişilebilirlik kriterleri açısından yeterli ve detaylı bilgilendirmenin olmadığı, daha ziyade toplanma alanlarına gidilmesi hususunun hatırlatıldığı belirtilmiştir.

Toplanma alanları hakkında bilgilendirme çalışmaları yaptığını belirten ilçelerin özellikle bilgi teknolojileri aracılığıyla yürütülen çalışmalara giderek daha çok önem verdikleri görülmektedir. Bu kapsamda yerel yönetimlerin acil durum veri tabanları – bilgi sistemleri oluşturma hazırlıkları içinde oldukları ifade edilmiştir. En yakın toplanma alanlarını göstermesinin yanı sıra eczane, fırın, hastane gibi acil hizmetlere ve ihtiyaçlara erişimi paylaşıma açan internet tabanlı afet veri sistemine/veri tabanına

sahip olduğu tespit edilen ilçeler şunlardır: Adalar, Arnavutköy, Avcılar, Bağcılar, Bahçelievler, Bakırköy, Başakşehir, Beşiktaş, Beyoğlu, Büyükçekmece, Çekmeköy, Esenler, Esenyurt, Eyüpsultan, Fatih, Gaziosmanpaşa, Güngören, Kadıköy, Kağıthane, Kartal, Küçükçekmece, Maltepe, Pendik, Sancaktepe, Sarıyer, Silivri, Sultanbeyli, Sultangazi, Şile, Tuzla, Ümraniye, Üsküdar, Zeytinburnu, Ataşehir.

Proje final raporunun yazım aşaması olan Şubat 2024 tarihinde İstanbul'un 39 ilçe belediyesi ve ilçe kaymakamlıklarının internet siteleri üzerinden toplanma alanları bilgisine erişilebilirlik testi yapılmıştır. Bu kapsamda Bahçelievler, Bakırköy, Bayrampaşa, Beykoz,, Beyoğlu, Çatalca, Esenler, Eyüp, Fatih, Güngören, Silivri, Sultanbeyli, Sultangazi, Üsküdar ilçelerinin ATA'ların öğrenilmesi için yalnızca e-devlete yönlendirme yapmakta olup güncel yer bilgileri listesine yer vermediği tespit edilmiştir. İlgili makale çalışmasının yapıldığı Temmuz 2024 tarihinde güncel olarak yapılan internet taraması sonucunda Bahçelievler, Bakırköy, Esenler, Eyüp, Fatih, Güngören, Sultanbeyli ve Üsküdar belediyelerinde ATA'lara dair detaylı bilgilerin internet sitelerine eklendiği görülmüştür.

BAYRAMPAŞA	**ÇATALCA**
BEYKOZ	**SİLİVRİ**
BEYOĞLU	**SULTANGAZİ**

Tablo 7: Toplanma alanları bilgisinin kamusallaşmadığı ilçeler (2024 Temmuz).

Şubat 2023 tarihinde yıkıcı deprem deneyiminin yaşandığı ülkemizde afet yönetiminde yer alan kurumların eksikleri giderme ve kapasite artırma yönünde öğrenmeye açık ve dinamik yapıları, afet süreç yönetiminin deneyimle şekillendiğini göstermektedir (Genç, 2021). Bu bağlamda İstanbul'da ilçe belediyeleri ve kaymakamlıkların bilgilendirme yükümlülükleri kapsamında kendilerini sürekli güncelleme çabasında olmaları önemlidir. Ancak bu ilerlemenin de internete erişebilmekten geçen bir öncelikle yapıldığı görülmektedir. Teknolojik gelişmeler ve kullanım odağında yaşanan bu ilerlemelerin cep telefonuna ve(ya) internete erişimi olamayan ya da kullanım kısıtlılığı bulunan kişiler açısından ciddi bir kırılganlık yarattığı tespit edilmektedir. Bu konuda eşitsiz durumda olan hane halklarının ve bireylerin de bilgilenmelerine odaklanan uygulamaların afete hazırlık kapsamına alınması elzemdir.

Sonuç

Afetler yaşam alanlarının ciddi kayıp ve zararlara uğramasına yol açtığı gibi yaşama ve güvenli bir şekilde hayatta kalma olanaklarını da tehdit eder. Temel hak ve özgürlüklerden mülkiyete, sosyal-ekonomik menfaatlerden kültürel menfaatlere oldukça geniş bir yelpazede kırılganlıklar yaratma potansiyeli

taşıyan afetler aynı sebeple bu kırılganlıklara karşı proaktif önlemler alma veya kırılganlıkları telafi etme konusunda devletin yükümlülüklerini gündeme getirmektedir. Çalışma kapsamında afet anında oluşabilecek kırılganlıklara dair kamu otoriteleri tarafından alınabilecek aksiyonlar yer bakımından toplanma alanları ve konu olarak çevresel bilgilenme hakkı çerçevesinde tartışılmıştır. Çevre hakkı sağlıklı, dengeli, temiz ve güvenli yaşam alanlarına ve yaşam koşullarına erişebilmeyi ifade ederken bilgilenme hakkı güncel, doğru, manipülasyondan uzak bilginin menfaat şartı aranmaksızın herkes için kamusallaşması anlamına gelir. Bu bağlamda çevresel bilgilenme hakkı afet kapsamında dirençli toplum yaratma hedefini desteklemesi bakımından ele alınmıştır. Çevresel bilginin konusu olan acil toplanma alanları, merkezi ve yerel yönetimlerce mikro ölçekte ulaşılabilecek ilk kademe güvenli yaşam alanı olarak tanımlanmıştır. Ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde toplanma alanlarına dair tanım, kullanım süresi, kapasite, erişim, fonksiyon, hizmet ve bunlara dair oluşturulan minimum standartlara ulaşmak mümkündür. Ancak toplanma alanlarının belirlenmesinde bu minimum standartlar her zaman sağlanamamakta veya sağlanmasına rağmen değişen/dönüşen ihtiyaçlara tam anlamıyla cevap verememektedir.

Çalışma kapsamında 2021 İstanbul Afet Müdahale Planı kapsamında belirlenen acil toplanma alanları hem bir ön koşul olarak kullanılabilirlik, güvenlik ve erişilebilirlik açısından incelenmiş hem de elde edilen son bilgilerin çevresel bilgi kaynağı olarak yeterlilikleri değerlendirilmiştir. İSTAMP kapsamında kabul edilen yer seçimi kriterleri ilkesel olarak uluslararası standartlara uygun olmakla birlikte mekâna özgü kırılganlıkları tam anlamıyla içselleştirmemiş olması nedeniyle çalışmada belirtilen kurucu parametreleri karşılamaktan uzaktır. Kriterlerin sağlanmasında en çok güçlük yaşanan parametrenin güvenlik olduğu görülmektedir. Bunun en somut örneklerinden biri çevresel fiziksel hasar görebilirliğe ve ikincil risklere karşı savunmasız alanların afet acil toplanma alanı olarak seçilmesidir. Belirlenen bu alanlar hem güvenlik hem erişilebilirlik parametreleri göz önünde bulundurularak ulaşım alt ve üst yapıları bakımından da fiziksel zarar görebilirlikten uzak olmalıdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde İstanbul'da belirlenen ATA'ların ikincil risklere ve güvenli erişilebilirliğe sahip olmadığı ifade edilmelidir. ATA'ların kullanılabilir oluşlarına dair karşılaşılan en büyük handikap ise kullanım süresine dair belirlenen standartlarla ilgilidir. İSTAMP; ATA'ları temel ihtiyaçların güvenli bir şekilde karşılanabileceği, ilk şokun atlatılıp tahliye alanlarına yönlendirmelerin sağlanacağı yer olarak belirlemiş ve bu alanlardaki operasyonel planlarını 0-6 saat üzerinden gerçekleştirmiştir. Ancak yıkımın yaygın olması, ulaşım ağlarında gerçekleşebilecek aksama gibi riskler karşısında ilgili aktörlerin görev ve sorumluluklarının bu süreyi aşma ihtimali toplanma alanlarının kapasitelerinin bu öngörü çerçevesinde yeniden değerlendirilmesini gerektirmektedir.

ATA'lar, belirlenme kriterlerinin yanında aynı zamanda potansiyel kullanıcıların hakkında bilgi sahibi olmasıyla işlevli olabilecek alanlardır. ATA'ları hak temelli afet yönetimi yaklaşımı ve çevresel bilgi kavramı çerçevesinde düşündüğümüzde bu alanların vatandaşlar/potansiyel kullanıcılar tarafından güvenli, kullanılabilir ve erişilebilir alanlar olarak tanınıyor olması gerekmektedir. Çevresel bilginin planlama ve organizasyon aşamasında kurucu parametlereleri kısmen sağlamasının yanında, bilgilendirme yükümlülüğünün nasıl gerçekleştiği sorusuna yanıt aranmıştır. Proje kapsamında 37 ilçeyle yapılan görüşmelerde 32 ilçe depreme dair kırılganlıklardan söz ederken ATA'lara dair görüş bildirmiştir. Belirtilen görüşler içinden çalışmada kullanılmak üzere çevresel bilginin yaygınlaştırılması amacı taşıyan uygulamalar derlenmiştir. Buna göre İstanbul'da toplumu bilgilendirme yöntemlerinin yaygın olarak üç uygulama ile gerçekleştirildiği tespit edilmiştir: 1) ATA statüsünü belirten bilgilendirme tabelaları 2) Eğitim faaliyetleri ya da eğitim materyalleri 3) Elektronik ortam üzerinden ATA konum, kapasite, nitelik hususunda toplumun bilgilendirilmesi. Bilgilendirme tabelaları yerel halka acil bir durumda ulaşabileceği güvenli alanın neresi olduğunu gösterirken alanın kullanılabilirliği, güvenliği ve erişilebilirliğine dair bilgilere yer vermeyen sınırlı bir bilgilendirme aracıdır. Belediyeler bünyesinde gerçekleştirilen eğitimlerle ilgili çoğu ilçe; eğitimlerin içeriğinin güvenlik, kullanılabilirlik ya da erişilebilirlikten ziyade bu alanlara gidilmesi gerektiğinin vurgulanması üzerine olduğunu ifade etmiştir. Eğitim materyalleri oluşturma ve paylaşma konusunda farklı dillerde bilgilendirme yükümlülüğünün sınırlı ilçe tarafından karşılandığı tespit edilmiştir. ATA'lara dair bilgilendirme çalışmalarının büyük çoğunlukla bilgi teknolojileri aracılığıyla paylaşılmaya başlandığı görülmüştür. En yakın ATA'ları göstermesinin yanı sıra eczane, fırın, hastane gibi acil hizmetlere ve ihtiyaçlara erişim bilgisini de paylaşıma açan bu veri sistemleri güvenlik, kullanılabilirlik ve erişilebilirlik adına birden fazla bilgiyi aynı katmanda ulaşılabilir kılması açısından önemlidir. Yapılan taramada, belediye veya kaymakamlık sitelerinde ATA bilgilendirilmesi yapılması dışında kent rehberi uygulamasının yaygın olduğu görülmüştür. Kent rehberi, kullanılabilirlik, erişilebilirlik ve güvenliğe dair farklı katmanları bir arada bulundurabilmesi açısından oldukça kullanışlı bir araç olarak işlev görmektedir. Ancak ATA'lara dair belediye/kaymakamlık sayfalarının yalnızca bir kısmı kent rehberine doğrudan yönlendirme yapmaktadır. Doğrudan yönlendirmeye yer veren ilçeler: Arnavutköy, Avcılar, Bağcılar, Büyükçekmece, Çekmeköy ve Sancaktepe'dir.

Güvenlik kriterlerinin hemen hemen hiçbiri, ATA'lara dair bilgilendirme sayfalarında yer almamaktadır. Kent rehberlerinde yer alan imar durumu sekmesi, güvenlik kriteri olarak değerlendirilebilecek kat sayısı ve inşaat nizamı hakkında bilgiyi kısıtlı olarak verebilmektedir. Yine güvenliğe dair örnek bilgilendirme zemin özelliklerini belirtmesi açısından Kadıköy, İgdaş boru hattı bilgilerinin paylaşılması açısından Büyükçekmece olarak belirtilebilir. Kullanılabilirlik kriterlerinde her ilçede olmamakla birlikte

çoğunlukla alansal büyüklüğe yer verilmiştir. Mülkiyet, eğim, iklimsel özellikler, bitki örtüsü, zararlı canlı varlığıyla ilgili katman giçbir ilçenin ATA bilgilendirme sisteminde bulunmamaktadır. Kullanılabilirliğe dair diğer ilçelerde olmayan bir örnek olarak Güngören kent rehberinde doluluk-boşluk kriteri kapsamında değerlendirilebilecek olan bina oturumu katmanıdır. Erişilebilirlikle ilgili yürüme mesafesi ve sağlık tesislerine yakınlık büyük çoğunlukla navigasyon sistemlerinin entegre edildiği bilgilendirme sayfalarında otomatik olarak ulaşılır hale gelmektedir.

Tüm bunların yanında, elektronik ortamda gerçekleştirilen bilgilendirme çalışmaları ve kent rehberleri yoluyla ATA'ların interaktif harita sistemleri ile paylaşılması yönteminin hızlı ve kolay erişim için yeterli olmadığı tespit edilmiştir. ATA listesinin scan edilerek internet sayfasında paylaşılmasının da ihtiyaç halinde bilgiye kolay erişimi güçleştiren bir husus olduğunun altı çizilmelidir. İstanbul, 24 saat boyunca yaşayan bir şehir olarak sürekli bir sirkülasyona ev sahipliği yapmaktadır. En kötü senaryo beklentisi her ne kadar ikamet odaklı nüfus dağılımını esas alıyor olsa da depremin ne zaman yaşanacağı, dolayısıyla İstanbullunun depreme hangi lokasyonda yakalacağı da büyük bir belirsizliktir. Bu durum İstanbul'daki tüm ATA'lara dair bilginin açık ve kolay erişilebilirliğinin önemine ayrıca işaret etmektedir. Bu kapsamda toplanma alanları verisinin paylaşımına dair minimum standartların ve alan detaylı bilgisinin kamusallaştırılma yükümlülüğünün vurgulanması elzemdir.

Kaynakça

Açıkalın, Oya. (2017). Yüzyılın Hesabı Deprem Bağlamında Dirayetli Toplumun Neresindeyiz?. Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.

Boyar, O., (2013). Devletin Poztif Yükümlülükleri ve Dolaylı Yatay Etki. İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, 53-80.

Budak, S., Yurtcanlı Duymaz, S., (2013). Çevresel Bilgiye Erişim Hakkı Bakımından Aarhus Sözleşmesi Türkiye ve Fransa Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme. Afro-Avrasya Coğrafyasında Kamu Yönetimi Uygulamaları ve Sorunları Uluslararası XI. Kamu Yönetimi Forumu, 839-851.

Çelik, Z. H., Sılaydın Aydın, M. B., Partigöç, N. S., Erdin, H. E. (2018). Deprem riskleri bağlamında toplanma alanlarının güvenlik kriterleri temelinde değerlendirilmesi: Bayraklı (İzmir) örneği. 2nd International Symposium on Natural Hazards and Disaster Management, Sakarya University Culture and Congress Center, Sakarya - Turkey 04-06 May 2018, 612-624.

Eken, M. (1995). Bilgi Edinme Hakkı, İnsan Hakları Yıllığı. Dr. Muzaffer Sencer'e Armağan. C. 17-18.

Eken, M. (2005). "Gizlilik Geleneğinden Şeffaf Yönetime Doğru", Amme İdaresi Dergisi, 38(1): 113-130.

Erdin H.E., Çelik H.Z., Aydın M.B.S., Partigöç N.S. (2019). Afet ve Acil Durumlar Sonrası Halkın Toplanma Alanlarına İlişkin Kriterlerin Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi Yönteminin Oluşturulması: İzmir Kenti Örneği. AFAD-UDAP Çalışması, Proje No: UDAP-G-16-08, Ankara.

Erdin, H. E., Çelik, H. Z., Aydın, M. B. S., & Partigöç, N. S. (2023). Afet ve acil durumlarda sosyal altyapı alanlarının toplanma alanı olarak belirlenme kriterleri ve yöntemi. Türk Deprem Araştırma Dergisi, 5(1), 1-21.

Genç, F. N. (2007). Türkiye'de Kentleşme ve Doğal Afet Riskleri ile İlişkisi. TMMOB Afet Sempozyumu. 349–358.

Genç, F. N. (2021). Afet Yönetimi. İstanbul: Nobel.

Gerdan, S., Şen, A. (2019). Afet ve Acil Durumlar İçin Belirlenmiş Toplanma Alanlarının Yeterliliklerinin Değerlendirilmesi: İzmit Örneği. İdealKent. 962-983.

Giustiniani, F. Z., Sommario, E., Casolari, F., ve Bartolini, G. (Eds.) (2018). Routledge Handbook Of Human Rights And Disasters.

Gürseler G. (2008). İnsan Hakları, Çevre, Anayasa. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı: 75. 199-208.

IASC. (2011). Directives opérationnelles de l'IASC sur la protection des personnes affectées par des catastrophes naturelles, Brookings-Bern Project on Internal Displacement.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Deprem Risk Yönetimi Ve Kentsel İyileştirme Daire Başkanlığı Deprem Ve Zemin İnceleme Müdürlüğü (2019). İstanbul İli Genelinde Afetler Karşısında Sosyal Hasar Görebilirlik Araştırması Sonuç Raporu.

İstanbul Valiliği. (2021). İstanbul İl Afet Müdahale Planı (İSTAMP).

JICA. (2002). Türkiye Cumhuriyeti İstanbul İli Sismik Mikro-Bölgeleme Dâhil Afet Önleme/Azaltma Temel Planı Çalışması, Japon Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA) ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB), İstanbul, Türkiye.

Kaboğlu, İ. Ö. (1996). Çevre hakkı. 3. Baskı. İmge Kitabevi.

Kaboğlu, İ. Ö., Yancı Özalp, N. (2021). Çevre hakkı. İstanbul: Tekin Kitabevi.

Kalaycıoğlu, S. (2021). Afetler Sonrasında Yoksulluk, Sosyal Kırılganlık, Sosyal Politikalar ve Yeniden Yapılanma: Afetlerle Yoksullaşma Salgınlar, Göçler ve Eşitsizlikler, Editör Murad Tiryakioğlu. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 3-25.

Keleş R., Hamamci C., Çoban A. (2016). Çevre Politikası (8. Baskı), Ankara: İmge Kitabevi.

Kiss, A., Beurier, J. (2010). Droit international de l'environnement, 4. Édition. Pedone, Paris.

Maral, H., Yenal, A., Çınar, A., Karaveli, A. S. (2015). İzmir'deki Afet Sonrası Toplanma Ve Acil Barınma Alanları Üzerine Bir Değerlendirme. 3. Türkiye Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Konferansı.

Mengi, O., & Erdin, H. E. (2018). Afet ve acil durumlarda toplanma alanlarının yönetimi: tasarım ve sistematik yaklaşımlar. In 2nd International Symposium on Natural Hazards and Disaster Management (ISHAD2018). 04-06.

Özdek, Y. (1993). İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü. Ankara.

Pelling, M. (2003). The Vulnerability of Cities: Natural Disasters and Social Resilience. Oxon: Earthscan.

Prieur, M. (2011). Droit de l'Environnement. Dalloz, 6. edition, Paris.

Prieur, M. (2012). Projet de Convention relative au statut international des déplacés environnementaux: Les catastrophes écologiques et le droit: échecs du droit, appels au droit. Editör: Lavieille, J. M., Bétaille, J., Prieur, M. 542-553. Bruxelles: Bruylant.

Prieur, M. (2016). Les catastrophes et les droits de l'homme en droit international. Hommage à un Printemps Environnemental, Mélanges en l'honneur des professeurs Soukaina Bouraoui. Editör: Ghézali, M., Mékouar, A., Prieur, M. 335-347. Limoges: Pulim.

Sands, P., Peel, J. (2012). Principles of international environmental law. Cambridge University Press 3. edition, Cambridge.

Song, X., Zhang, Q., Sekimoto, Y., Horanont, T., Ueyama, S., & Shibasaki, R. (2013). Modeling and probabilistic reasoning of population evacuation during large-scale disaster. Proceedings of the 19th ACM SIGKDD international conference on Knowledge discovery and data mining.

Sphere Association (2018). The Sphere Handbook: Humanitarian Charter and Minumum Standards in Humanitarian Response, fourth edition, Geneva, Switzerland.

Tarabanis, K., Tsionas, I. (1999). Using Network analyses for emergency planning in case of earthquake, transactions in Gıs.

Turgut N. (2001). Çevre Hukuku. Savaş Yayınevi 2. Baskı. Ankara.

Uyar, H. E., Özkan, E. (2023). Deprem Sonrası İlk Durak: İstanbul'da Toplanma Alanlarına Dair Bir İnceleme Afet ve Risk Dergisi, 6(1), 226-242.

Yurtcanlı Duymaz, S. (2021). İklim Değişikliği, Afetler ve İnsan Hakları: Çevresel Zorunlu Göç. Ankara: Adalet Yayınevi, 2021.

Yurtcanlı Duymaz, S., Giritlioğlu, P., Budak, S., Salman, C., Kahveci, M., Duymaz, E., Ak Yıldırım, A. H. (2024). Olası İstanbul Depreminin Çevresel Zorunlu Göç Senaryosu ve Yönetimi Final Raporu. Ankara: TÜBİTAK.

Yurtcanlı Duymaz, S., Kahveci, M. (2023). Olası istanbul depremini beklerken hazırlıklı toplum hedefinin neresindeyiz?: 2023 Maraş ve Hatay depremlerinin ardından. Ankara Barosu Dergisi 81. Özel Sayı. 335-71.